

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

Dr. Laurențiu Oanea
Unirea de la Alba Iulia
din 1 Decembrie 1918

Editura Gutenberg Univers
Arad, 2018

Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

Dr. Laurențiu Oanea

Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

Ediție îngrijită de dr. Felicia Aneta Oarcea

Editura Gutenberg Univers
Arad, 2018

Proiect editorial coordonat de Complexul Muzeal Arad și susținut financiar de Consiliul Județean Arad

Coperta I-IV:

Delegația Ineului la Adunarea de la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918

Design copertă: Călin Man

Colaborator: dr. Alexandru Dărăban

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Dr. Laurențiu Oanea: Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 /

Complexul Muzeal Arad; ed. îngrijită de dr. Felicia Aneta Oarcea. -

Arad: Gutenberg Univers, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-675-168-1

I. Complexul Muzeal (Arad)

II. Oarcea, Felicia-Aneta (ed.)

94

Editura Gutenberg Univers Arad

Editură recunoscută de C.N.C.S.I.S.

Tiparul executat la tipografia Gutenberg

Arad, Calea Victoriei, Nr. 41

Tel.: 0257 254 330, Fax: 0257 254 339

Email: ntp@gutenbergarad.ro

Cuprins

Cuvânt înainte / 7

Dr. Laurențiu Oanea

Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

Prefața / 25

Introducere / 29

Partea I

Capitolul I / 33

După procesul memorandumului și al replicii.

Momente și acțiuni premergătoare Unirii.

Activismul național politic și social în luptele
națiunii române din Transilvania, Banat și Ungaria

Capitolul II / 53

Subminarea celor două biserici naționale românești și
excluderea acordării pentru români a profesiunilor intelectuale

Capitolul III / 59

Frământările anului 1913.

Războiul balcanic și politica externă austro-ungară afectează
luptele național-politice românești din Transilvania

Capitolul IV / 67

Anii 1914-1917 în viața românilor din Transilvania

Capitolul V / 93

Anul 1918. De la unitate la împlinirea idealului național
de unire a tuturor românilor

Capitolul VI / 105

Acțiunile de organizare locală a națiunii române.

Pregătirea Adunării Naționale.

Urmările proclamației imperiale

Capitolul VII / 133

1 Decembrie 1918.

Măreața sărbătoare a neamului.

Proclamarea Unirii tuturor românilor

Capitolul VIII / 161

2 Decembrie 1918.

Lucrările Marelui Sfat Național

Partea a II-a

„După Alba-Iulia”. Înfăptuirea hotărârilor Adunării Naționale.

3 Decembrie 1918 – 4 iunie 1920

Capitolul IX / 173

Luarea în stăpânire a teritoriului național

de la Carpați până la Tisa prin forțele armate ale României întregite

Capitolul X / 181

Îndeplinirea formelor constituționale pentru decretarea unirii

și investirea Consiliului Dirigent cu exercitarea puterii de stat

Capitolul XI / 187

Înaintarea armatei române spre vest către linia a doua

demarcațională fixată abuziv aproape pe frontiera

vechiului principat istoric al Ardealului feudal.

Lupta pentru înlăturarea și a acestei linii

Capitolul XII / 199

Sesiunea de legiferare a Marelui Sfat Național

al Transilvaniei etc. ținută la Sibiu în zilele

de 29 iulie-până la 12 august 1919

Capitolul XIII / 205

Alegerile generale pe țară din 1919.

Constituirea corpurilor legiuitoare ale României reîntregite

Capitolul XIV / 215

Interesele României întregite în fața Conferinței de Pace din Paris.

Acțiunile diplomatice din 1918 și 1920 pentru apărarea acestor interese.

Tratatele de pace

Încheiere / 231

Bibliografie / 233

Cuvânt înainte

Timpul a marcat scrierea istoriei. Martorii oculari ai evenimentelor cruciale, care au simțit emoția menirii de a pune o piatră de temelie la edificiul Unirii românilor din 1 Decembrie 1918, au găsit de cuviință să aștearnă pagini din vremurile trăite.

La începutul deceniului șapte al veacului al XX-lea, octogenarul Laurențiu Oanea, fost secretar (notar) al Adunării de la Alba Iulia, la cererea unor instituții de cultură prestigioase din România, a redeschis file din trecutul contemporan lui mărturisind următoarele: „...deși la vârstă înaintată, încurajat de unii distinși cercetători istorici de la Institutul de Istorie din București al R.P.R. – care cercetează sub toate aspectele epoca 1900-1918 a vieții poporului român din Transilvania, - m-am hotărât să aștern pe hârtie amintirile, dar însoțite de unele precizări necesare, spre fixarea adevărului istoric asupra unor momente petrecute în epoca cercetată.

Am ales metoda povestirii de cronicar fidel, fără arătare de izvoare, făcând o lucrare de popularizare, iar nu una cu pretenții de operă istorică științifică.

Mi-am răscolit dosarele, notele, amintirile și din toate am căutat a închea un tot unitar și desfășurat în mod cronologic”¹.

Provocarea s-a dovedit una pornită dintr-o dorință sau, poate, chiar revoltă față de regimul comunist, care a produs o ruptură față de deceniile trăite într-o altă Românie. Acea istorie trăită, a dorit să o lase urmașilor.

Valorosul manuscris a intrat în patrimoniul Complexului Muzeal Arad, potrivit Procesului verbal nr. 1079, din 17 iunie 1972, ca urmare a donației personale a acestuia. În amintitul document au fost înregistrate: Dr. Laurențiu Oanea, *Dr. Ștefan Cicio-Pop. Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*²; Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, București, iunie 1964³, *Petru Rareș și învoiala de la Lipova*⁴ și *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918*⁵.

Lucrările sale nu au văzut lumina tiparului în timpul vieții sale, așa cum bine a apreciat în manuscrisul *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie*

¹ Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, București, iunie, 1964, manuscris, p. 2.

² Complexul Muzeal Arad, *Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș*, nr. inv. 2311.

³ *Ibidem*, nr. inv. 2314

⁴ *Ibidem*, nr. inv. 2312

⁵ *Ibidem*, nr. inv. 2313

1918 prin cuvintele: „Lucrarea nu va lua calea tiparului în timpul vieții mele, dar am presimțirea sigură, că după trecerea unei perioade de timp, fie copiii sau nepoții mei, fie instituțiile de cultură, unde voi depune, câte un exemplar al lucrării ... se vor îngriji de prelucrarea acestor lucrări, a căror popularizare va fi folositoare pentru generațiile viitoare, care nu cunosc îndeajuns istoria vremurilor și a vieții neamului românesc...”⁶.

Manuscrisul lui Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, dactilografiat la București, în anul 1964, luna iunie, în timpul exilului, rămâne o dovadă a istoriei trăite la Alba Iulia. Documentul se înscrie în patrimoniul valoroaselor memorii lăsate nouă, generațiilor tinere, pentru a putea surprinde crâmpoie din evenimentele Marii Uniri de la Alba Iulia.

La îndemnul prietenilor, credem, dr. Laurențiu Oanea a pigmentat manuscrisul cu unii termeni caracteristici istoriografiei comuniste, fără a altera propriul fir narativ inconfundabil. Spirit combativ, fin observator al epocii sale, acesta a lăsat evenimentialul să curgă, reușind să construiască o lume de odinioară, înțeleasă nu numai de el, ci și de cititori, fie ei specialiști ori nu.

Truda sa scriitoricească a ajuns și la Arad, capitala politică a Marii Uniri. Strânsele legături cu arădenii, în special cu dr. Ștefan Cicio Pop, au cimentat dorința ca manuscrisele sale să fie în colecțiile unor instituții păstrătoare a valorilor de patrimoniu. Unul din mesagerii culturii arădene, regretatul profesor universitar dr. Vasile Popeangă, care l-a cunoscut personal pe secretarul Adunării de la Alba Iulia, dr. Laurențiu Oanea, grație recomandării primite din partea fiicei lui Ștefan Cicio Pop, a zăbovit timp de câteva ore la acesta, prilej cu care, așa cum mărturisea mai târziu, a intrat și în posesia acestui manuscris pe care l-a donat Complexului Muzeal Arad.

Conținutul manuscrisului, însă, te provoacă să te apleci asupra unei memorii subiective, pertinente, care dezvăluie fascicule de istorie, brumate intenționat de clișee istoriografice comuniste.

Redau fragmentul publicat în Studiul introductiv al manuscrisului lui Laurențiu Oanea, *Dr. Ștefan Cicio-Pop. Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*:

Cum a ajuns regretatul profesor V. Popeangă să pătrundă în micul univers al lui dr. Laurențiu Oanea, pe cât de insalubru pe atât de plin de geniu? Acesta

⁶ Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia...*, p. 2-3.

⁷ Laurențiu Oanea, *Dr. Ștefan Cicio-Pop. Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, anexe, glosar, album de Felicia Aneta Oarcea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, p. 10-14.

relata: „În anul 1967, am continuat să fac câte o scurtă vizită familiei Birtolon ... În 20 martie 1967, de la Ani Pop Birtolon⁸ am primit pentru consultare un manuscris al lui Laurențiu Oanea: Unirea de la Alba Iulia. ... Răsfoind câteva pagini, am citit la pagina 133 informația că Laurențiu Oanea a fost trimis la Iași de către T. Mihali, Al. Vaida-Voevod și Emil Hațieganu. Am reținut informațiile și am voit să cunosc omul cu gândul de a mă ajuta în activitatea mea de documentare. I-am aflat adresa: Bulevardul Decebal, nr. 10. Ani Pop mi-a spus că locuiește la subsol, în propria sa casă. Intrarea se face prin curte pe o scară de serviciu. Dacă doresc să mă primească mai ușor, să bat la una din primele ferestre de la poartă. Erau două ferestre mici, ca la subsol.

Pe la începutul lui mai am ajuns din nou la București. În prima zi, mi-am rezolvat problemele de învățământ, iar a doua zi dis de dimineață am pornit din Drumul Taberei spre Bulevardul Dacia. Am recunoscut locul și m-am așezat lângă fereastra a doua. Stăpânul locuinței m-a observat, s-a ridicat pe un scaun și a deschis fereastra și m-a întrebat serios dacă tot de la Maurer vin. I-am răspuns zâmbind că vin de la Arad, unde sunt profesor și vreau să vorbesc cu domnul Laurențiu Oanea. După ce mi-a spus că el este, în 2-3 minute mă prezentam bătrânului slăbit și stingher într-o cameră simplă de subsol. ... M-a întrebat care-i preocuparea mea din domeniul istoriei, căci Ani Pop l-a prevenit că-l voi vizita. A deschis un dulap și a scos câteva dosare. A început să spună răspicat: Asta e casa mea și vezi unde stau. Nu mi-au lăsat nici măcar o cameră sănătoasă sau un apartament... Mi-a spus că are doi fii: unul e în București funcționar, iar altul plecat la studii în Franța s-a stabilit în această țară, unde lucrează în domeniul porturilor maritime. M-a întrebat, pentru orientarea sa, unde locuiesc în Arad și repede și-a amintit spațiul din jurul Căzărmiî Grănicerilor, afirmând că nu e departe de casa lui Șt. Cicio Pop, unde am lucrat în toamna anului 1918.

... L-am vizitat de mai multe ori acasă pe Laurențiu Oanea. ... l-am întrebat de ce m-a considerat de-al lui Maurer. Apoi, mi-a relatat că era o poveste lungă. Când Maurer voia să meargă în Franța și a constatat că are o presă ostilă, a trimis doi „haiduci de securiști” care m-au întrebat câte și mai câte și dacă nu cunosc pe cineva la ziarul Le Figaro. Am spus că da, cunosc, dar e o persoană greu de abordat fiindcă ei sau colegii lor nu i-au dat viză de intrare în România pentru a depune flori la mormântul părinților lui din Cluj. Laurențiu Oanea mi-a mărturisit că a presimțit ce-l durea pe Maurer și atunci le-a spus celor doi securiști că nu mai stă de vorbă cu ei, ci numai cu șeful lor după ce va vorbi la telefon cu el. Telefon n-avea pe vremea aceea, dar repede i-a fost instalată o linie și a aflat din gura lui Maurer ce-l durea. A dobândit repede un pașaport cu dată nelimitată pentru șederea în Franța. Mi-a povestit cum s-a dus și s-a reîntors afirmând tăios: Doresc să mor aici și să fiu înmormântat în pământul țării mele pentru care am

⁸ Este una din fiicele lui Ștefan C. Pop, căsătorită cu Aurel Birtolon.

luptat. Maurer mi-a promis că voi primi un apartament din casa mea, dar nu s-a ținut de cuvânt. ... L-am rugat pe L. Oanea să ofere Muzeului din Arad un manuscris care-i va fi onorat. Mie mi-a trimis prin poștă pagini referitoare la Aradul toamnei zbuciumate din 1918”⁹.

Dr. Laurențiu Oanea era un om lucid, curajos, îmbrăcat modest, care trăia în condiții grele, dar era încrezător în dreptatea istoriei. Cu un glas profetic, acesta i-a declarat regretatului profesor univ. dr. Vasile Popeangă următoarele: „Comuniștii, pe care i-am apărat la procese, vor pieri fiindcă în sufletul lor nu e pic de credință și omenie. Ține minte! Poate le vei vedea sfârșitul”.

N-am crezut în previziunea lui. Istoria i-a dat însă dreptate¹⁰.

Se cuvine reiterarea unor repere biografice prețioase despre Dr. Laurențiu Oanea¹¹.

Fostul secretar (notar) al Adunării de la Alba Iulia a fost exponentul unei generații, care s-a format în mediul intelectual transilvănean, sub îndrumarea unor dascăli implicați în mișcarea națională a românilor din aceste părți. Zestrea cultural-educativă a păstrat-o cu sfințenie.

Născut pe plaiuri nășăudene, în 16/17 august 1888, la Sângeorz-Băi (Sângeorzul Românesc)¹², din părinții Pantelimon și Pelagia, de religie greco-catolică, i-a avut ca nași de botez pe Vasile Măriuş și soția sa, Saveta. Instrucția primară a parcurs-o în satul natal.

Ca mai toți tinerii vremii sale, a continuat să studieze, între anii 1899-1907, la Liceul Grăniceresc „George Coșbuc” din Nășăud¹³. Anii de studiu, în prestigiosul liceu, i-au conturat personalitatea puternică și i-au alimentat dorința de a se pregăti în domeniul științelor juridice.

⁹ Este vorba de Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918.

¹⁰ Vasile Popeangă, „Participanți la Adunarea Națională de la Alba Iulia pe care i-am cunoscut”, în Alexandru Roz (coord.), 1918-1998. Aradul și Marea Unire, Ed. Universității „Vasile Goldiș”, Arad, 1999, pp. 186-188.

¹¹ Fragmentul biografic despre dr. Laurențiu Oanea l-am revizuit și reeditat în acest volum, folosindu-mă de articolele publicate anterior: Laurențiu Oanea, Dr. Ștefan Cicio-Pop. Un titan în luptele național-politice ale românilor..., pp. 15-20; Felicia Aneta Oarcea, „Laurențiu Oanea (1888-1970). Noi considerații biografice”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Administrație românească arădeană. Studii și comunicări, vol. XIII, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2018, p. 545-554.

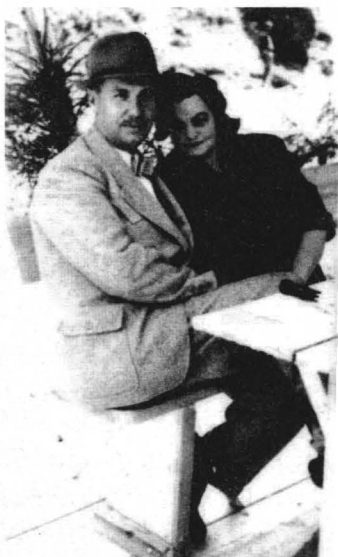
¹² Serviciul Județean Bistrița-Nășăud al Arhivelor Naționale, Fond Oficiul parohial greco-catolic Sângeorz-Băi, Registrul Matricula botezaților, f. 106-107.

¹³ Potrivit lui V. Șotropa, N. Drăganu, Istoria școalelor nășăudene, Nășăud, 1913, în zilele de 3-4 iulie ale anului 1871, aici, a fost organizat primul examen de maturitate. Dintre personalitățile formate în această instituție românească enumerăm: poetul George Coșbuc, istoricul Nicolae Drăganu, Liviu Rebreanu, doar pentru câțiva ani, etc.

Un raport publicat în anul școlar 1906-1907 consemna în paginile sale că tânărul Laurențiu Oanea a absolvit examenele cu calificativul „matur cu eminență”¹⁴.

Mânat de dorințe și cu bagajul de vise pe care orice student le are, a continuat să studieze științele juridice, între anii 1907-1911, la universitățile din Cluj, Budapesta, Graz și Viena.

Anii studenției au conturat spiritul scriitoricesc al lui Laurențiu Oanea, el publicând articole cu conținut diferit în periodicele transilvănene. Din 1918, s-a orientat și spre cele juridice, scriind în *Pandectele Române*. Pana sa a continuat să aducă în atenția opiniei publice studii și articole cu caracter istoric. Unele au fost reeditate de diverse publicații în anii din urmă¹⁵.

¹⁴ Ioan Ghetie, *Raportul al XLIV-lea despre Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1906/1907*, Bistrița Năsăud, 1907, p. 73. Publicația se află în patrimoniul Arhivelor Statului din Bistrița Năsăud, nr. inv. 7245. Aducem mulțumiri dlui Alexandru Dărăban.

¹⁵ Laurențiu Oanea, „Constituirea Senatului Național Român din Comitatul Bistrița Năsăud”, în *Glasul Vremei*, Bistrița, 1918, nr. 1, p. 2; Idem, *România și Statul romano-catolic unguresc din Transilvania*, București, 1932; Idem, *Mesajul Tronului*, 1935; Idem, „Am semnat pergamentul Unirii” în *Magazin istoric*, București, 1988, Anul XXII, nr. 12 (261), pp. 16-19; Idem, „Am semnat pergamentul Unirii” în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2015, Anul IV, nr. 12(40), pp. 8-9; Idem, „Virtuți năsăudene”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, 1943, Anul I, nr. 2-3, 20 iulie-10 august, p. 1, 4; Idem, „Virtuți năsăudene”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2015, Anul IV, nr. 12 (40), pp. 10-12; Idem, „O biruință maramureșeană”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, 1944, Anul II, nr. 17-18-19, 1 iulie 1944; Idem, „O biruință maramureșeană”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2015, Anul IV, nr. 9 (37), pp. 37-38; Idem, „Năsăudul și-a făcut datoria”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, 1943, Anul I, nr. 1, 1 iulie, p. 1, 7; Idem, „Năsăudul și-a făcut datoria”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2015, Anul IV, nr. 7(35), pp. 24-26; Idem, „Publicistul și istoricul graniței năsăudene”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, 1944, Anul II, nr. 14-15-16 (20 martie-20 mai), p. 3; Idem, „Publicistul și istoricul graniței năsăudene”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2015, Anul IV, nr. 6 (34), pp. 18-19; Idem, „Someșenii martiri și biruitori”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, 1944, Anul II, nr. 11-12, 1-20 februarie, p. 3; Idem, „Someșenii martiri și biruitori”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2015, Anul IV, nr. 5(33), pp. 42-45; Idem, „Unirea Ardealului și Partidul Național-Liberal”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2014, Anul III, nr. 1 (17), ianuarie, pp. 22-28; Idem, „Statul romano-catolic unguresc din Transilvania”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2014, Anul III, nr. 2 (18), februarie, pp. 11-35; Idem, „Răspunsul domnului profesor Nicolae Iorga”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2014, Anul III, nr. 3 (19), martie, pp. 11-18; Idem, „Năsăudenii și Unirea Ardealului”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, 1943, Anul I, nr. 8, 1 Decembrie, p. 1; Idem, „Năsăudenii și Unirea Ardealului”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, 2014, Anul III, nr. 12 (28), decembrie, pp. 25-27.

Viața sa profesională a împletit-o armonios cu cea de familie, având doi copii, după cum reflectă fragmentul publicat mai sus¹⁶.

Evenimentele Marelui Război l-au surprins în plină activitate de avocat, la Târgu Mureș. După ce a fost eliberat din lagărul de la Sopron, alături de alți intelectuali, el s-a dedicat pregătirii evenimentelor anului 1918.

Intelectual de marcă și apărător al românilor, în calitatea sa de avocat, s-a implicat activ în viața politică din Transilvania. Discreția, pedanteria, loialitatea, dublate de un spirit combativ l-au recomandat să ducă la îndeplinire misiuni secrete care aveau menirea de a contribui la organizarea și pregătirea actului Marii Uniri. Astfel, în anul 1918, s-a pus la dispoziția Comitetului Național Român Central, fiind trimis la Iași.

Apropiat al cercurilor politice arădene și, mai ales al familiei lui dr. Ștefan C. Pop, a poposit la Arad în scopul pregătirii evenimentului istoric de la Alba Iulia. Laurențiu Oanea a fost unul din cei opt notari ai Biroului Marii Adunări Naționale. În această calitate, el a figurat pe lista celor 250 de membrii ai Marelui Sfat Național¹⁷.

Mai târziu, el avea să noteze următoarele: „....destinul m-a rânduit ca – după scăparea din internarea de la Sopron din anii 1917-1918, după eliberare, să fiu lângă și la dispoziția membrilor Marelui Consiliu Național, în calitate de curier, secretar, neobosit executor al poruncilor primite și al însărcinărilor luate asupra mea, de multe ori cu periclitarea vieții”¹⁸.

Meritul de a fi inclus în istoriografia românească contribuția istorică a lui Laurențiu Oanea îi aparține regretatului profesor universitar dr. Vasile Popeangă, fost colaborator al acestuia. Reputatul profesor a editat, în anul 1978, manuscrisul *Delegarea mea la guvernul român din Iași. Motivele care au provocat-o și sarcinile primite*¹⁹. Documentul e o pagină de istorie trăită a unui martor ocular. El oferă amănunte despre itinerarul, personalitățile cu care a avut legături politice și de prietenie și, totodată, despre scopul său ca delegat al C.N.R.C. El a coordonat una din delegațiile plecate din Transilvania la solicitarea Consiliului Național Român, scopul misiunii sale

¹⁶ În fotografie, Laurențiu Oanea este alături de soția sa. Aducem mulțumiri dlui dr. Alexandru Darăban, care, cu multă bunăvoință, mi-a expediat câteva fotografii cu Laurențiu Oanea.

¹⁷ Dan Demșea, „Laurențiu Oanea”, în *Magazin istoric*, București, Anul XXII, 1988, nr. 12 (261), pp. 16-17. Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc oameni și înfăptuiri*, Ediție anastatică, Ed. Saeculum I. O., Ed. Vestala, București, 1999, p. 610.

¹⁸ Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia...*, p. 1.

¹⁹ Idem, *Delegarea mea la guvernul român din Iași. Motivele care au provocat-o și sarcinile primite*, în Vasile Popeangă, „Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1977-1978”, Arad, 1978, p. 177-182.

fiind acela de a sensibiliza cercurile politice de la Iași cu privire la gândurile de unitate a tuturor românilor din Imperiul Austro-Ungar²⁰, „...”, chiar în zilele de 1 și 2 noiembrie 1918, m-am declarat gata, cu toate riscurile inerente, să îmi asum sarcina de a trece Carpații în Bucovina și de acolo să ajung cu orice preț la Iași, după ce în Bucovina voi transmite și către factorii în drept comunicările Consiliului Național Român din Transilvania”²¹.

Relatările sale despre întâlnirea de la Dej cu Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod și Emil Hațieganu, precum și despre deciziile cercurilor politice din părțile locuite de români de a pregăti Adunarea de la Alba Iulia sunt descrise cu minuțiozitate. El nota că „În ziua de 14 noiembrie 1918, marele stat major ne-a pus la dispoziție două autoturisme militare și un camion cu combustibil, iar din partea guvernului au fost desemnați ca delegați speciali: Solomon Haliță, inspector general al învățământului primar în timpul ministeriatului lui Spiru Haret, originar din Sângiorz-Băi, jud. Năsăud, fost prefect de Iași în timpul războiului 1916-1917, și dr. Ioan Bordea, ofițer voluntar ardelean, delegați anume la Dej, ...”²². Ei aveau misiunea de a menține legături permanente cu guvernul de la Iași, Reg. 1 de Grăniceri din Vatra Dornei și Marele Stat Major General al Armatei, precum și de a aduna informații despre posibilitățile și căile de aprovizionare a trupelor române care se pregăteau să intre în Transilvania²³.

După ce Laurențiu Oanea a sosit la guvernul refugiat la Iași, i-a fost înmănată o scrisoare din partea Ion I. C. Brătianu, datată joi, 1/14 nov. 1918, adresată Consiliului Național Român Central²⁴.

Cu amintitul document, a continuat călătoria alături de căpitanul dr. Ioan Boeriu și de locotenentul Gavril Petri. Din pricina vremii

²⁰ Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale. 1807-1948*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, p. 273-274.

²¹ Dr. Laurențiu Oanea, *Delegarea mea la guvernul român din Iași...*, p. 177-182. (Alte două delegații s-au îndreptat spre Iași. Una a fost alcătuită din N. Bălan din Sibiu și căpitanul V. Precup. Ei au plecat din Sibiu în ziua de 14 noiembrie 1918, trecând Carpații prin pasul Bârgăului spre Vatra Dornei, au ajuns în 16 noiembrie la Iași. O altă delegație trimisă de Consiliul Național Român Central la Iași, în 16 noiembrie 1918, a fost formată din George Crișan și T. Roxin. De la Lugoj, au plecat alături de Valeriu Braniște, iar de acolo pe la Orșova-Craiova-București, apoi la Iași. După ce au transmis informații despre demersurile întreprinse de C.N.R.C. în Transilvania, G. Crișan și T. Roxin au participat la adunarea de la Cernăuți, unde în 28 noiembrie a fost proclamată unirea Bucovinei cu România.)

²² *Ibidem*, p. 177

²³ *Ibidem*, p. 178-179; C.M.A., C.I., F.M.O., nr. inv. 2313, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918*, mss. dactilo., f. 2.

²⁴ Dr. Laurențiu Oanea, *Mesajul Tronului, Unirea Ardealului și Partidul Național-Liberal*, Discurs rostit la adresa de răspuns la Mesajul Tronului în ședința Senatului de la 17 decembrie 1934, București, 1935, pp. 3-16.

nefavorabile și a zăpezii mari, iar poposit la Pașcani, apoi la Vatra-Dornei și Bistrița. La Dej²⁵, au fost întâmpinați de membrii locali ai C.N.R.C., Teodor Mihali și dr. Alex. Vaida-Voevod. De la Dej, Oanea a plecat spre Cluj. În toiu nopții, Laurențiu Oanea s-a deplasat de la Teiuș spre Arad, fapt desprins din consemnarea: „În ziua de 19 noiembrie 1918, am sosit la Arad. Am tras de-a dreptul la locuința și biroul Președintelui Dr. Ștefan C. Pop, unde am rămas mobilizat până în ziua de 30 noiembrie 1918... Am înmănat președintelui dr. Ștefan C. Pop scrisoarea adresată dânsului de către Ion I. C. Brătianu, adusă de la Iași și i-am făcut un raport detaliat asupra însărcinărilor avute și a îndeplinirii lor, informându-l și cu privire la rostul și misiunea delegației Guvernului român, rămasă la Dej²⁶, condusă de Solomon Haliță²⁷”.

Raportul întocmit de dr. Laurențiu Oanea a fost analizat în detaliu de dr. Ștefan C. Pop, președintele C.N.R.C. Decizia imediată care se impune a fost întrunirea tuturor membrilor într-o ședință. Discuțiile s-au purtat pe marginea măsurilor imediate în vederea înfăptuirii actului unirii, a convocării Adunării la Alba Iulia²⁸.

În data de 20 noiembrie 1918, C.N.R.C. a publicat textul convocării Adunării Naționale de la Alba Iulia, din care răzbat principiile de baza care au stat la înfăptuirea acestui act măreț: „În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluția istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania cere să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra sorții sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă”²⁹.

²⁵ „La Dej am raportat toate cele necesare aduse de la Iași pentru dr. Teodor Mihali și dr. Alexandru Vaida-Voevod.” (dr. Dr. Laurențiu Oanea, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare*, f. 2)

²⁶ Dr. Laurențiu Oanea, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare*, f. 2-3.

²⁷ Solomon Haliță (1859, Sângiorz-Băi, Bistrița Năsăud-1926, Sângiorz Băi) - a studiat în Năsăud și Viena, activând în cadrul societății „România Jună”. După finalizarea studiilor universitare, în anul 1883, a fost profesor la Dorohoi, Galați și Bârlad, unde a fondat revista „Gh. Lazăr” (1887-1889). La Galați a înființat „Asociația corpului didactic”. A fost, apoi, numit de către Spiru Haret, inspector al învățământului. După ce, în 1905, a fost transferat la Iași, în noiembrie 1918 a dat sprijin delegației Consiliului Național Român, condusă de Nicolae Bălan și căpitanul Victor Precup. (Alexandru Dărăban, *Solomon Haliță. Om al epocii sale*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alexandru Dărăban, pp. 13-76; Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 127.)

²⁸ Dr. Dr. Laurențiu Oanea, *Delegarea mea la guvernul român din Iași...* p. 179-182; Idem, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare*, f. 3-4.

²⁹ Vasile Vesa, „Unirea Transilvaniei cu România”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, *op. cit.*, p. 619.

După ce au fost stabilite toate detaliile, dr. Laurențiu Oanea s-a îndreptat spre Alba-Iulia, participând la Adunarea tuturor românilor. Unicitatea sentimentelor trăite răzbate din conținutul lucrărilor sale.

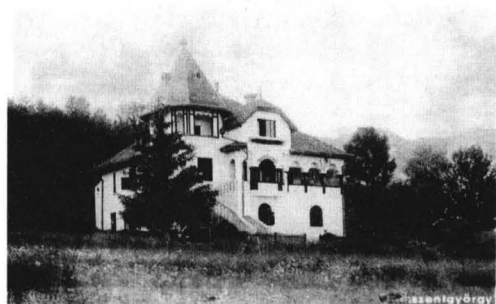
Imagini de la Adunarea de la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918

Laurențiu Oanea a fost omul epocii sale, punându-și toată priceperea la dispoziția românilor transilvăneni. Făcând parte din pleiada oamenilor care au înfăptuit Unirea, avocatul și omul politic, fost secretar al Adunării de la Alba Iulia, a acces la conducerea destinelor României. În mai multe rânduri, a îndeplinit funcția de deputat de Năsăud (1919³⁰, 1920, 1926, 1927), intrând după 1919 în Baroul de avocatură al județului Ilfov. De asemenea, în anul 1931 a îndeplinit funcția de senator.

2. Laurențiu Oanea (în dreapta)

3. Casa lui Laurențiu Oanea (Sângiorz-Băi)

Profesorul universitar dr. Gheorghe Sbârnă, în lucrarea *Marea Unire în Parlamentul României*, a publicat discursul rostit de dr. Laurențiu Oanea, în care sublinia că actul unirii „completează cununa unității naționale”, iar România „a fost răscumpărată cu suferințe de veacuri și botezate cu sângele celor 800.000 morți pe culmile Carpaților... să rugăm Providența să ne întărească credința în destinele acestui neam, să ne înalțe inimile pentru a înlătura dintre noi toată vrășmășia și neînțelegerile dintre frați, ...”³¹.

³⁰ Faptul că a îndeplinit funcții politice la București, după 1918, reiese și din telegrama adresată lui Al. Vaida Voevod, la 5 martie 1919.

³¹ Gheorghe Sbârnă, *Marea Unire în Parlamentul României*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, p. 134.

Mai târziu, respectiv în anul 1930, Dr. Laurențiu Oanea a fost desemnat, președinte al Uniunii Foștilor Întemnițați și Internați din Motive Politice.

Nu rămâne insensibil la problemele apărute în comunitatea natală. Încunoștințat despre procesul intentat ieromonahului Bâznog, care înființase o biserică ortodoxă pe pământul părinților săi, din Sângiorz-Băi, acesta, în calitate de senator de Năsăud, a intervenit pe lângă Consiliul Național Bisericesc și Episcopia Ortodoxă din Cluj, înaintând o petiție în 4 februarie 1942. Acesta sublinia următoarele: „...mă văd nevoit să vin în sprijinul ieromonahului Ioan Ioachim Bâznog, inițiatorul cultului ortodox, și nu numai, din această comună, aflat în judecată cu Parohia Ortodoxă din Năsăud. ... În interesul bine priceput al Bisericii și al propagandei necesare, în interesul Ortodoxiei, aş recomanda cu căldură ca Episcopia din Cluj să lase funcțiunea de administrator parohial ieromonahului Ioachim Bâznog, în baza drepturilor deja acordate și ca recunoștință pentru zidirea bisericii și achizițiile făcute de domnia-sa. ...”³².

În timpul regimului comunist, după ce s-a produs o oarecare reconciliere cu oamenii politici de atunci, dr. Lurențiu Oanea a fost colaborator al Institutului de Științe Istorice și Sociol-Politice de pe lângă Comitetul Central al Comitetului Central al P.C.R. În anul 1967, el a înaintat o adresă conducerii Liceului din Sângiorz-Băi, prin care sublinia meritele incontestabile ale lui Solomon Haliță în domeniul învățământului. Acestea l-ar recomanda ca instituția școlară să-i poarte numele. Demersul său a fost materializat mult mai târziu³³.

Fostul secretar al Adunării de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, s-a stins din viață în 29 martie 1970, la București, conform certificatului de deces, nr. 459, din 1970. A închis ochii împăcat cu destinul propriei nații. Harul scriitoricesc l-a ajutat să supraviețuiască într-o lume cu alte valori decât cele în care fusese crescut și educat și pentru care a militat întreaga viață.

Centenarul Unirii incumbă rememorarea vremurilor trăite și, totodată, datoria de a readuce în atenția noastră biografia unor personalități care au contribuit la înfăptuirea actului sacru al Unirii, gândit la Arad, ca centru politic al tuturor românilor, și înfăptuit la Alba Iulia.

³² Alexandru Dărăban, *Pagini de ortodoxie sângiorzană*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 176-181.

³³ Solomon Haliță, *op. cit.*, p. 78; Arhiva Liceului „Solomon Haliță”, document nr. 90078, din 1 august 1967.

Arhitectura manuscrisului se bazează pe două părți. Partea întâi cuprinde capitolele I-VIII, debutând cu prefața și introducerea realizate de autor. Ea surprinde viața politică a românilor ardeleni din 1894 până în 2 decembrie 1918. Cea de-a doua parte, alcătuită din capitolele IX-XIV și încheierea, reliefează activitatea tuturor factorilor politici între 3 decembrie 1918-4 iunie 1920. Intervențiile mele asupra valorosului manuscris, cu caracter memorialistic, s-au rezumat la a adăuga note de subsol, care readuc în atenția noastră succinte repere biografice ale unor personalități politice, intelectuali și simpli oameni, prinși în istoria zbuciumată a acelor timpuri, precum și o succintă bibliografie.

Autorul manuscrisului ne propune, așadar, o incursiune în istoria românilor ardeleni din anii 1894-1920, inscriind Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 într-un fenomen organic, caracteristic fiecărui popor din Monarhia Austro-Ungară. Această călătorie fascinantă este o pagină a unei istorii trăite. „Amintirile trecutului sunt un patrimoniu de neprețuit, dar păstrarea lor este un atribut al popoarelor civilizate”, așa cum sublinia reputatul academician, prof. univ. dr. Ioan Aurel Pop³⁴.

Felicia Aneta Oarcea

³⁴ Ioan Aurel Pop, „Postfață”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei Vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Ediția II, Academia Română, Centru de Studii Transilvane, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, p. 652.

11

37

Aradul

certatul activităților revoluționare din lupta cu a noia 1918

de Laurențiu Dornea

foi secretar al Adunării Naționale
de Unire a l. Alba Iulia

Proclamația împăratului Carol al Austro-Ungariei la 5 oct. 1918, prin care învinsese peșteră. mulțimile din capitala Austriei
dându-le la cunoștință a organizării lor în stat, dar cu respectarea ca:
„integritatea teritoriului de rob. Persoana, religia și limbajul nu vor fi niciodată atinse”
ce fusese semnalul de alarmă, care a scapăntănt războiul în acțiune și mulțimile
antregului popor român din Transilvania, Ungaria și Bucovina

Deputații români: Dr. Ștefan C. Pop și Dr. Alex. Văduț au lucrat
măre de curaj pe ziua de 12 oct. 1918 a unei sesiuni a Camerei C. N. R.
și a Comitetului S. S. D. lăsată pământului, în care se făcuse o curățare
armamentară a boni de partid.

Sesiunile se făceau pe Ocazie în casele lui Dr. Al. Văduț din care se organizau
la Târnăveni. Într-o zi în casa lui Dr. Al. Văduț, tot participându-se și la
curățare.

Trăvare istorice, pedinte și din acele umblătoare hătaris

de l. organ suprem de reprezentare a mulțimii române și a acțiunilor
membrilor și a mulțimii din l. Alba Iulia și a mulțimii române
din Transilvania, Ungaria, cuprins de 12 membri. 6 din parte C. N. R. și
6 din parte social-democrații

de l. parte C. N. R., care fusese Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Gollu, Dr. Teodor
Măhălin, Dr. Al. Văduț, Dr. Alex. Văduț și Dr. Al. Văduț

de parte S. S. D.: Dr. Teodor, Dr. Ion. I. Ionescu, Dr. Gheorghe Gheorghe,
Târnăveni, Dr. Al. Văduț și Dr. Al. Văduț.

la Proclamația C. Carol al Austriei, care fusese Dr. Ștefan C. Pop, iar sesiunea C. C. și
C. N. R. din Târnăveni și a fost desăvârșit Aradul, ce cerșea și de
conștientizarea
propriei familii, organizare.

<https://biblioteca-digitala.ro>

Dr. Laurențiu Oanea

Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

București
Iunie 1964

Prefață

„Și voi, scumpi fii ai neamului românesc, care aveți fericirea să vă găsiți aici pe Câmpul lui Horea și prin glasul vostru vă pecetluiți pentru vecie unirea tuturor românilor, veți putea spune fiilor și nepoților voștri cu mândrie: și eu am fost la Alba Iulia”.

(Din cuvântarea entuziastă a episcopului Gherlei dr. Iuliu Hossu, care a prezentat poporului hotărârea de Unire a tuturor românilor).

Și eu am fost la Alba Iulia, dar nu în calitate de entuziast și fericit participant, ci ca părtaș activ și cu multă răspundere la acțiunile de pregătire, organizate și reușită a Marei Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918. st. nou.

Destinul m-a rânduit ca – după scăparea din internarea de la Sopron din anii 1917-1918, după eliberare, să fiu lângă și la dispoziția membrilor Marelui Consiliu Național, în calitate de curier, secretar, neobosit executor al poruncilor primite și al însărcinărilor luate asupra mea, de multe ori cu periclitarea vieții.

În această calitate am cunoscut lupte, împrejurări, luări de hotărâri și de atitudini, pe care ceilalți notari (secretari) al Marei Adunări Naționale, nu le-au cunoscut, îndeplinind mai mult oficiu onorific, în afară de profesorul dr. Silviu Dragomir, eruditul nostru istoric din generația unirii.

Numai noi doi am întocmit actele, procesele verbale, listele și am păstrat stenogramele, care apoi au fost remise celor chemați să le utilizeze: președintelui Consiliului Național Central dr. Ștefan C. Pop, lui Vasile Goldiș cele destinate publicării ziarului Românul, cele ale organizării lui dr. Ioan Suci.

De la marea sărbătoare a neamului s-au scurs 46 de ani, falanga organizatorilor s-a stins, fără să fie date publicității lucrări, memorii, studii fidele, deoarece vitregia vremurilor ce au urmat, nu a favorizat publicarea unor astfel de lucrări, iar cele apărute sub formă de biografii, studii restrânse, lucrări cu tendințe sociale, nu au îmbrățișat epoca unirii în întregime ei, cu arătarea sistematică și cronologică a luptelor naționale și sociale, care – după epoca memorandumului – în mod logic și ca un imperativ cu caracter absolut, au trebuit să ducă la Unirea tuturor românilor, ca o rezultantă imperioasă a drepturilor neamului românesc.

De aceea, deși la vârstă înaintată, încurajat și de unii distinși cercetători istorici de la Institutul de Istorie din București al R.P.R. – care

cercetează sub toate aspectele epoca 1900-1918 a vieții poporului român din Transilvania, - m-am hotărât să aștern pe hârtie amintirile, dar însoțite de unele precizări necesare, spre fixarea adevărului istoric asupra unor momente petrecute în epoca cercetată.

Am ales metoda povestirii de cronicar fidel, fără arătare de izvoare, făcând o lucrare de popularizare, iar nu una cu pretenții de operă istorică științifică.

Mi-am răscolit dosarele, notele, amintirile și din toate am căutat a închea un tot unitar și desfășurat în mod cronologic.

Lucrarea nu va putea lua calea tiparului în timpul vieții mele, dar am presimțirea sigură că după trecerea unei perioade de timp, fie copiii sau nepoții mei, fie instituțiile de cultură unde voi depune câte un exemplar al lucrării odată cu manuscrisul celeilalte monografii ce am întocmit cu subiectul *Districtul grăniceresc al Năsăudului și comunitatea sa de avere* se vor îngriji de publicarea acestor lucrări, a căror popularizare va fi folositoare pentru generațiile viitoare, care nu cunosc îndeajuns istoria vremurilor și a vieții neamului românesc, mai cu seamă din Transilvania, după 1900 până astăzi.

Lucrarea de față *Unirea de la Alba Iulia* este împărțită în două părți și subdivizată pe capitole și puncte.

Partea întâia tratează epoca și luptele naționale urmate după memorandum și replică de la 1894 până la 2 decembrie 1918 st. nou.

Partea a doua tratează momentele istorice de la 3 decembrie 1918 până la 4 iunie 1920, data semnării Tratatului de Pace de la Trianon cu Ungaria, prin care s-a consfințit Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu România.

În aceste zile ale lunii iunie 1964, când am ajuns la sfârșitul părții a doua a lucrării mele - mă copleșește presimțirea că poate materialul tratat să devină de o actualitate presantă chiar mai curând decât mă gândeam.

Unele complicații politice ivite în ultima vreme au provocat din nou agitații la poporul maghiar, cu care destinul ne-a îndrumat la vecinătate și trăire împreună de-a lungul veacurilor trecute și a celor ce vor urma și iarăși se actualizează atât în Republica maghiară, cât la secuii din Transilvania, revizionismul nebunesc al anilor 1934-1944.

Din nou se vântură preblema recuperării Transilvaniei de la România și înglobarea la Ungaria, ca și cea a desfacerii Dobrogei de România și anexarea la Bulgaria.

În această situație, datorită Institutelor de Istorie din București și Cluj, unde voi depune exemplare din lucrarea mea va fi ca, datele ce conține, să le popularizeze generațiilor mai tinere, care nu au avut ocazia să poată cunoaște - în cursul studiilor de cultură generală sau profesională -

climatul național politic al primelor decenii ale veacului al XX-lea, luptele naționale pentru afirmarea libertăților și dreptății istorice, ce a împins unirea tuturor românilor în statul lor național de astăzi, unitate de stat ce trebuie apărută de întregul nostru popor.

Unirea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 este finalitatea luptelor și năzuințelor de lungi secole ale poporului nostru pentru libertate, unitate națională și trăire democratică, în statul său național, dar cu cea mai strictă garantare, respectare și asigurare a acelorlași drepturi și libertăți pentru minoritățile conlocuitoare, așa cum sunt precizate în hotărârea de Unire de la Alba Iulia.

În acest scop întocmirea acestui manuscris o socot utilă și binevenită.

București, luna iunie 1964

Autor

ss. dr. Laurențiu Oanea

Introducere

Ultima strofă din Doina lui Avram Iancu:

„Dormi etern în pace eroule mare/
Că și de-a ta umbră dușmanii se tem,
Dar veni-va ziua aceea sfântă-n care
Noi o Dacie nouă o să re-nviem”.

Ziua de duminică, 1 decembrie 1918 a fost ziua scrisă în cartea veșniciei și cântată de poporul românesc din Transilvania de-a lungul vremurilor de suferințe așteptată ca noroc de împlinire a visului secular, iar locul, unde poporul românesc, în fața lumii, avea să-și pronunțe hotărârea a fost Alba-Iulia, cea desemnată de Mihai Viteazul în testamentul faptelor sale și pecetluit cu sângele său pe Câmpia de la Turda.

Națiunea română, în această zi de 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia a hotărât unirea teritoriilor locuite de ea în Transilvania, Banat și Ungaria, cu România, spre a constitui un mare stat românesc unit și o națiune unitară, una și nedespărțită pentru toate timpurile.

Destinul a hotărât ca generația Unirii de la 1918 să fie sortită a împlini năzuințele generațiilor de luptători pentru neamul lor care au suferit, au murit pentru realizarea idealului național al poporului românesc din cuprinsul Daciei vechi.

Adunarea Națională s-a ținut în Alba-Iulia pe câmpul lui Horea, martirul poporului român, iar dezbaterile au avut loc în Cetatea lui Avram Iancu, unde regele munților a suportat umiliri și batjocuri de la acei conducători ai Monarhiei Austro-Ungare pe care i-a servit cu credință, cu convingerea și conștiința curată, că o face pentru binele și viitorul poporului său iubit, dar a fost înșelat și mințit.

Glasul de unire spus de poporul român, la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, a răzbunat toate suferințele și pe toți martirii neamului, iar judecata istoriei a fost dreaptă. S-au risipit dușmanii poporului, s-a realizat România întregită, una și pentru veșnicie unită.

Unirea Transilvaniei cu România, proclamată cu mare entuziasm de Marea Adunare Națională, ținută în Alba-Iulia la 1 decembrie 1918 a constituit, nu numai un act istoric just și progresist, dar el este și rămâne cel mai important moment în viața poporului român, prin care s-a desăvârșit năzuința spre unire a neamului românesc, s-a realizat idealul național și s-au pus bazele statale ale României întregite între hotarele sale etnice, baza ființei patriei noastre de astăzi Republica Populară Română.

A minimaliza importanța istorică a acestui act însemnează a slăbi însăși temeiurile patriei.

Unirea de la Alba-Iulia este un act național-politic a națiunii române din Transilvania, Banat și Ungaria, rezultat din naționalismul creator de stat nou, pe baza dreptului de autodeterminare și în puterea suveranității naționale, acestea fiind principiile politice, de actualitate în ambianța evenimentelor din toamna anului 1918.

Naționalismul poporului român subjugat, ca și a celorlalte popoare foste subjugate din Monarhia Austro-Ungară, s-a dezvoltat progresiv ca un antisemitism, provocat, alimentat și întărit după 1848, de ura și dușmănia aristocrației maghiare stăpânitoare, care s-a folosit de puterea statului maghiar în scopul subjugării popoarelor nemaghiare prin exercitarea unui exclusivism maghiar, pe care popoarele subjugate nu voiau să-l suporte.

Guvernele acestei aristocrații maghiare au lipsit poporului român de orice viață omenească, demnă și liberă.

Răspunzătoare pentru toate excesele și abuzurile a fost curtea imperială din Viena, împărații și regii habsburgici, care au tolerat tirania, suferințele popoarelor numai spre a-și putea păstra puterea și domnia asupra popoarelor subjugate.

În succesiunea cronologică, după hotărârile de emancipare a popoarelor subjugate din Monarhia Austro-Ungară, hotărârea de unire de la Alba Iulia reprezintă actul final cel mai spectaculos al prăbușirii edificiului politic înfișcat: Monarhia Austro-Ungară.

Unirea de la Alba Iulia nu s-a produs intempestiv, ca un act spontan, ci această hotărâre de unire a tuturor românilor este rezultanta firească a unor lupte și suferințe de multe veacuri a acestui popor băștinaș, vrednic, plin de vitalitate, care a fost în stare să-și conserve nealterată ființa sa etnică împotriva tuturor năvălirilor a numeroase popoare și hoarde, care au trecut peste teritoriul său național.

În această cronică voi surprinde momentele mai apropiate, premergătoare unirii, începând din 1894-1895, ca an de hotărâre între două epoci din viața poporului român: epoca activismului politic cu procesul memorandumului și a replicii despre care s-au publicat numeroase lucrări istorice, studii, biografii și monografii și epoca luptelor din generația unirii dintre 1895 și 1920.

Ca un cronicar fidel voi povesti, în partea întâia a lucrării acțiunea de pregătire a conștiinței naționale, luptele purtate între 1891 și 1918, suferințele îndurate și acțiunile neamului românesc de pretutindeni în încheștarea generală din Primul Război Mondial.

Voi expune apoi acțiunile de pregătire a adunării în mijlocul răsturnărilor revoluționare din toamna anului 1918, în decursul ședințelor din 1 și 2 decembrie 1918 va fi redat în extenso după notele stenografice

luate atunci, cu toate discursurile ținute, cu hotărârile adoptate și cu actul istoric al proclamării unirii tuturor românilor.

În partea a doua a lucrării: „După Alba-Iulia” voi descrie acțiunile militare, administrative, politice și diplomatice, petrecute între 3 decembrie 1918, după încheierea lucrărilor Marelui Sfat Național, până la 4 iunie 1920, data adoptării și semnării Tratatului de Pace cu Ungaria de la Trianon, prin care s-au întărit, cu putere de act diplomatic, hotărârile de Unire de la Alba-Iulia, cu toate principiile fundamentale, cuprinse în moțiunea Adunării Naționale de la Alba-Iulia.

Capitolul I

După procesul memorandului și al replicii. Momente și acțiuni premergătoare Unirii. Activismul național politic și social în luptele națiunii române din Transilvania, Banat și Ungaria

1. Perioada ce a urmat proceselor memorandului și replicii până la izbucnirea Primului Război Mondial (1894-1914) a însemnat, față de pasivismul politic dintre 1867-1914, o intensă și curajoasă activitate național-politică și socială a poporului român din Transilvania.

Această activitate nu s-a restrâns numai la sectorul politic, ci a cuprins și a trecut la acțiune pozitivă straturi ale poporului, a maselor țărănești și muncitorești din toate teritoriile locuite de români, inclusiv organele de conducere ale muncitorimii române din Ungaria întreagă și mai cu seamă din Budapesta, capitala țării.

Factorii de conducere ai aristocrației maghiare, măsurile luate și sancțiunile aplicate, au devenit elemente, care au impulsionat activismul românesc.

După întemnițarea în închisorile de stat din Seghedin și Vaș a membrilor Comitetului Național, ministrul de Interne al Ungariei Hieronymi Károly¹ publică în numărul din 6 ianuarie 1895 al *Buletinului Oficial – Hivatalos Közlöny*, următoarea decizie ministerială:

„Prin decizia (rendeletet) noastră cu nr. 321, din 16 iunie 1894, am sistat activitatea așa numitului Partid Național Român. Prin decizia (rendeletet) nr. 1488, din 7 decembrie 1894, am calificat în virtutea paragrafului 1 art. de lege LX din 1879, ca infracțiune, transgresiunile (încălcările) împotriva acestor opriri.

Prin urmare, orișicine participă la întruniri, ori la convocarea întrunirilor, care răspunde direcțiunii numitului partid, va fi pedepsit în înțelesul §16 din art. de lege 41 din 1879 și în temeiul acestui ordin, cu închisoare până la 15 zile și cu amendă până la 100 florini.

¹ Hieronymi Károly (1 octombrie 1836–4 mai 1911) – a fost inginer și politician maghiar, dar și ministru de Interne între 1892-1895 („Hieronymi Károly”, în *Magyar nagylexikon*, vol. IX, Budapesta, Magyar Nagylexikon, 1999, p. 467).

Publicând acest ordin al meu, în sensul § 9 din art. de lege 40 din 1879, - adaug totodată că, privitor la intrarea în vigoare a aceuia este normativ paragraful acum citat al legii.

Budapesta, 6 ianuarie 1895.

I.S. Ministru de Interne
ss. Hieronymi Károly"

Membrii Comitetului Național Român nu au respectat această măsură, dimpotrivă - abia ieșiți din temnițe, după aplicarea grațierilor nesolicitate, dar acordate de împăratul Franz Iosif, - publică *Manifestul către Români*, prin care avertizează națiunea română, că prin grațiere, nimic nu s-a schimbat, nici convingerile politice, nici luptele, care trebuie continuate ca și în trecut.

Pentru acest manifest membrii Comitetului au fost trimiși din nou în judecată și pedepsiți.

Urmarea a fost un val de entuziasm, în cele mai largi mase ale țărănimii și muncitorimii.

La sfârșitul anului 1894, guvernul Wekerle Sándor² este înlăturat și în 19 ianuarie 1895 se instalează noul guvern maghiar prezidat de baronul Bánffy Dezső³, supranumit satrapul de la Dăbâca, fost fispan timp de 7 ani, de la 1883-1890 al comitatului grăniceresc și românesc Bistrița-Năsăud, cel mai intolerant aristocrat față de naționalități și cel mai îndrăzneț susținător al ideii de stat unitar maghiar prin cotropirea națiunilor conlocuitoare.

Cu privire la concepțiile politice și principiile călăuzitoare a noului președinte al guvernului maghiar, socot util ca să invoc și în acest loc, declarațiile pe care baronul Bánffy le-a făcut cu ocazia unui banchet, ce i s-a dat în Bistrița, la plecarea lui din fruntea comitatului Bistrița-Năsăud, pe care le redau după *Budapesti Hirlap*, numerele din 3 și 9 ianuarie 1891.

Bánffy a declarat textual:

„Am venit în fruntea acestui comitat, ca să întreprind o expediție de cucerire, deoarece, acest comitat grăniceresc nemaghiar numai după nume se ține de Ungaria”.

„Îmi țin de fericire că ultranaționaliștii naționalităților mă urăsc și se bucură de incidentul îndepărtării mele, căci aceasta este o dovadă, că eu am nimerit calea cea adevărată atunci când am suprimat tendințele politice ale naționalităților”.

² Wekerle Sándor (14 noiembrie 1848-26 august 1921) - a fost om politic, profesor universitar la Academia Maghiară (Jean Paul Bled, *L'agonie d'une monarchie: Autriche-Hongrie 1914-1920*, Taillandier, Paris, 2014, 464 pp.).

³ Bánffy Dezső (28 octombrie 1843 - 24 mai 1911) - a fost om politic maghiar, prim-ministru al Ungariei între 1895-1899 (https://en.wikipedia.org/wiki/Dezső_Bánffy, accesat 14.04.2018).

Ajuns în fruntea guvernului maghiar, acest aristocrat ultrașovinist, chiar în primul an al guverării sale, prin continuarea politicii sale de „suprimare a tendințelor politice” ale naționalităților, a contribuit prin antisentimentul naționalităților conlocuitoare: română, sârbă și slovacă, la acel act politic colectiv al naționalităților, care a fost realizat la 10 august 1895 în Congresul naționalităților din Ungaria, ținut în Budapesta sub președinția lui dr. Mihail Polit⁴, copreședinte fiind George Pop de Băsești, referenți dr. Ștefan C. Pop, D. Mudron⁵, Czveics și dr. Stefanovici, realizându-se Alianța româno-sârbo-slovacă, care a îndrumat acțiunile politice sincronizate ale celor trei națiuni de-a lungul anilor 1895-1918, iar în cursul anului 1918, aceste națiuni aliate au conlucrat armonios la doborârea Monarhiei Austro-Ungare, precum voi arăta la locul său în cele ce urmează. Cel dintâi act politic de mare amploare și cu larg răsunet în presa mondială a fost „protestul naționalităților din Ungaria împotriva serbărilor Mileniumului, adică a existenței de 1000 de ani a statului maghiar (896-1896), serbări organizate de șeful guvernului maghiar Bánffy ca o sfidare la adresa popoarelor conlocuitoare și însemnând și o falsificare a istoriei ungare”.

Urmarea acestui protest a fost că, pe baza indicațiilor date de comitetele naționale: român, sârb și slovac, naționalitățile au sabotat prin refuz de prezentare la aceste serbări milenare, făcând gol în jurul regelui Ungariei care spre a complace maghiarilor, s-a prezentat la serbările din capitală și unele orașe maghiare din provincie, în uniformă de general honvéd, ceea ce a produs resentimente și mai pronunțate la toate popoarele nemaghiare.

Motivarea protestului naționalităților și documentația istorică temeinică, a provocat o campanie de presă europeană și mondială, rezultatul fiind tocmai contrar celui scontat de Bánffy. Lumea a cunoscut minciunile politicii maghiare și opresiunea naționalităților nemaghiare servind cauza acestora în fața opiniei publice mondiale și întărind și ridicând conștiința națională a celor trei popoare, mai mult decât orice altă propagandă li s-ar fi făcut de conducătorul lor.

Serbările milenare au provocat sentimente antihabsburgice tot mai pronunțate în masele naționalităților care se manifestau ori de câte ori se iveau ocaziile.

Cea mai pronunțată și generală atitudine antihabsburgică a fost ocazionată, după asasinarea împărătesei regina Elisabeta, soția lui Franz Iosif I, la 10 septembrie 1898, la Geneva, de către anarhistul Lucheni, după

⁴ Mihail Polit – reprezentant al sârbilor la Congresul Naționalităților din Ungaria.

⁵ D. Mudron – a fost reprezentant al slovacilor la Congresul Naționalităților din Ungaria.

care guvernul Bánffy a ordonat ca în fiecare comună din cuprinsul Ungariei să se planteze câte un părculeț cu arbori memoriali.

Pe tăblița parcurilor era „Erzsébet Királyné emlékfái – arborii memoriali ai reginei Elisabeta”.

Ca o manifestare a urii antidinastice, în aproape toate comunele din teritoriile locuite de naționalități, spontan ca la un consemn colectiv, s-a operat distrugerea acestor arbori prin opărirea cu apă clocotită, operație executată de elevii claselor II și IV de la școlile confesionale ale naționalităților. Astfel, parcurile memoriale au dispărut pentru totdeauna, prevestire lugubră pentru habsburgii a evenimentelor ce aveau să urmeze în toamna anului 1918.

Alt act al guvernului Bánffy a fost depunerea în Parlament a proiectului de lege cu privire la numirile de localități, care urmau să fie maghiarizate fără nici o excepție, proiectul intrând în programul realizării statului național unitar maghiar.

Dezbaterile au provocat val de proteste. De astă dată, naționalităților aliate – românii, sârbii și slovacii – li s-au alăturat și sașii din Transilvania și șvabii din Banat.

Pentru 10 ianuarie 1898 a fost convocat la Budapesta Congresul naționalităților, răscolind din nou toate conștiințele popoarelor nemaghiare, alimentând ura și publicându-se în presă atacuri motivate împotriva guvernului, iar opinia publică mondială vestind și în această problemă măsurile luate împotriva naționalităților.

În timpul guvernului Bánffy, dr. Ioan Rațiu⁶, președintele P.N.R., a convocat două conferințe naționale, ambele oprite de Ministerul de Interne maghiar, unde fondul problemelor naționale românești erau rezolvate de același Jeszenszky Sándor⁷, fost procuror în procesul memorandumului de la Cluj, care acum ajunsese consilier ministerial.

⁶ Dr. Ioan Rațiu (19 august 1828, Turda – 4 decembrie 1902, Sibiu) – a urmat cursurile primare la Turda, pe cele gimnaziale la Gimnaziul Greco-Catolic din Blaj și Liceul Piarist din Cluj; din 1847 Seminarul Teologic din Blaj. La recomandarea episcopului Ioan Leményi, a frecventat Seminarul Central din Budapesta. Din 1850, a studiat dreptul la Viena, iar din 1854, s-a înscris la doctorat la Pesta. După obținerea titlului de doctor, în anul 1857, acesta a debutat ca avocat la Budapesta, apoi la Cluj, pentru ca în 1860 să se înscrie în baroul din Cluj, unde avea să-și deschidă propriul cabinet de avocatură. Întemeietor și președinte al Partidului Național Român, a fost unul din principalii autori ai Memorandumului, adresat împăratului Franz Iosif I, în 28 mai 1892. (Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc oameni și înfăptuiri*, Ediție analitică, Ed. Saeculum I.O., Ed. Vestala, București, 1999, p. 717).

⁷ Jeszenszky Sándor (19 octombrie 1852, Losonc – 10 martie 1917, Budapesta) – om politic maghiar, doctor în drept. (Sziney József, *Magyar írók élete és munkái*, V, Budapest, Hornyánszky, 1897).

Motivarea opririi acestor două conferințe era bazată pe aceleași considerații, ca și ale lui Hieronymi, că Partidul Național Român se consideră ca o organizație politică oprită prin sentințele pronunțate în procesul memorandumului și a replicii.

Împotriva respingerii cererilor, dr. Ioan Rațiu a înaintat recurs la Ministerul de Interne, dar fără rezultat.

Dimpotrivă, după multe decepții și suferințe, bătrânul președinte al P.N.R., în luna februarie 1899, a trebuit să cunoască o nouă lovitură politică, de astă dată venind de la Regele Carol al României.

Acesta, cu ocazia unei treceri prin Budapesta, unde i s-a făcut de guvernul Bánffy o primire oficială, a împărțit unor funcționari superiori maghiari, diferite decorații, iar între cei propuși spre decorare figura și a fost decorat cu Coroana României și consilierul ministerial Jeszensky, fostul procuror de la memorandumul de la Cluj și actualul călău al naționalităților din Ungaria, în special al românilor.

Gestul regelui Carol a fost interpretat ca o dezavuare a liniei politice a P.N.R., ceea ce l-a amărât mult pe dr. Ioan Rațiu și până la moarte nu a mai avut vreun contact cu România.

În urma unor atacuri violente ale kossuthiștilor și a întregii opoziții maghiare, Bánffy s-a văzut nevoit a prezenta demisia colonelului la 18 februarie 1899 și a urmat guvernul Széll Kálmán⁸.

Ca o rezultată reală a politicii ultrașoviniste a guvernului Bánffy, mângăitorul de naționalități, fantasticul susținător al ideii statului unitar maghiar se constată cu precizie că bilanțul acestor 4 ani de guvernare bánffyeană s-a soldat activ în favoarea naționalităților, în special cu totul favorabil pentru națiunea română:

- conștiința națională s-a manifestat tot mai mult
- rezistența împotriva abuzurilor maghiare tot mai pronunțate
- o vie activitate politică extraparlamentară
- o solidaritate deplină națională pe deasupra diversităților confesionale
- accentuarea activității presei române și a celorlalte naționalități intrate în alianță
- opinia publică europeană și mondială tot mai bine informată cu privire la oprirea naționalităților și a înnăspririi asupririi sociale, toate fiind demascate în mod public.

Noul guvern Széll Kálmán a cerut și obținut dizolvarea Parlamentului maghiar și a fixat noi alegeri generale pe 24 octombrie 1901.

La stăruința președintelui dr. Ioan Rațiu, Comitetul Național Român a dat la 4 septembrie 1901, un *Apel către alegătorii poporului român* ca să

⁸ Széll Kálmán (8 iunie 1843-16 august 1915) – a fost doctor în drept, politician maghiar, prim-ministru al Ungariei între 1899-1903. (Sziney József, *op. cit.*).

continue pasivitatea față de Parlamentul maghiar în decadentă așa cum s-a hotărât în 1892, - dar „să continuăm cu toate forțele sănătoase activitatea politică în afară de Parlament”.

Acest apel a fost ultimul act politic public al bătrânului președinte dr. Ioan Rațiu.

După o boală agravată și în urma unor decepții ale anului 1902 provocate mai cu seamă de cauza situației de la *Tribuna*, organul P.N.R., care nu mai putea face față obligațiilor materiale, în ziua de 4 decembrie 1902 orele 17, s-a stins din viață acela, care timp de 20 de ani a stat neclintit în serviciul neamului și a condus destinele partidului spre rezistență, demnitate națională, și patriotism, dus cu abnegație.

2. Moartea președintelui P.N.R. dr. Ioan Rațiu.

Funeraliile de la Sibiu

Moartea președintelui dr. Ioan Rațiu a ocazionat în întreg cuprinsul Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, un doliu național, impunător și funeraliile au provocat o puternică manifestare națională românească.

Slujba înmormântării din Sibiu care s-a oficiat în ziua de 7 decembrie 1902, de către Mitropolitul Blajului, asistat de 100 de preoți, la care s-au prezentat multe mii de țărani și delegați din întreg cuprinsul teritoriului românesc, a fost un act impunător.

Discursul funebru a fost rostit de dr. Augustin Bunea⁹, membru al Academiei Române din București, eruditul canonic al Blajului și mare orator al românilor.

După arătarea însușirilor alese ale lui dr. Ioan Rațiu, evocă momentele cele mai importante din activitatea lui ca luptător al neamului.

Invocă lupta lui dr. Ioan Rațiu pentru convocarea dietei ardelenesti, intră în dietă și cu vastele lui cunoștințe, alături de George Barițiu și ceilalți fruntași ai românilor conduce și îndrumă legiferarea în limba română a legilor votate de Dieta din Sibiu, în anii 1863-1864.

Stăruie asupra momentului din 1866, când dr. Ioan Rațiu se prezintă împăratului cu petiția celor 1493 de români.

⁹ Dr. Augustin Bunea (4 august 1857, Vad, Făgăraș - 16 noiembrie 1909, Blaj) a studiat la gimnaziile din Brașov și Blaj, continuând la Colegiul „Sf. Anastasie”; a urmat filosofia și teologia la Institutul „De Propagande Fide” din Roma, luându-și titlul de doctor în anul 1882. A fost profesor consistorial (1884), profesor la Seminarul Teologic din Blaj, secretar mitropolitan (1888-1898), canonic (1898), membru corespondent și, apoi, activ al Academiei Române (1908). S-a remarcat și ca publicist printr-o activitate prodigioasă. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 143; Codruța Maria Mureșan, Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii Române Unite. Biserică. Școală. Națiune. De la începuturile sale până în 1918*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2005, pp. 116, 185, 274, 315, 335-336, 359, 364, 368).

Conduce conferințele naționale de la 1881 încoace, este părtaș și președinte la redactarea și ducerea la Viena a Memorandului, - execută închisoarea la Seghedin, dar neînfrânt ține sus steagul neamului românesc din Transilvania și Ungaria până în clipa când inima lui mare încetează să mai bată.

Înhumarea s-a făcut la Sibiu.

3. Reluarea activismului parlamentar.

Oprirea apariției ziarului Tribuna din Sibiu

După moartea președintelui dr. Ioan Rațiu girarea agendelor Comitetului a fost încredințată vicepreședintelui George Pop de Băsești¹⁰.

Guvernul maghiar numai la câteva luni după moartea președinelui dr. Ioan Rațiu, la data de 29 aprilie 1903, dă ordin de oprire a ziarului *Tribuna*, care își încetează apariția după 20 de ani de luminare și îndrumare a opiniei publice românești.

Motivele invocate de autoritățile maghiare erau că, ziarul nu mai are cauțiunea legală, nici conducere responsabilă.

În adevăr, prin condamnarea ziarului și a responsabililor la multe zeci de mii de florini amenzi și ani lungi de închisoare, autoritățile în procedura de urmărire a amenzilor, confiscau cauțiunea prevăzută de legea presei, cazul repetându-se cu mai multe confiscări ale cauțiunei, nimeni nu a mai depus vreuna nouă, care iarăși urma să fie confiscată.

De altă parte vechi conducători: Slavici¹¹, Brote¹² și alții erau demult refugiați în România și așa a trebuit ca să urmeze măsura de oprire a apariției *Tribunei* de Sibiu.

¹⁰ George Pop de Băsești (1 august 1835, Băsești, Sălaj – 7 februarie 1919) – a urmat studiile gimnaziale la Baia Mare și Oradea, și universitare la Academia de Drept din Oradea. A fost prim-pretor și jude la forul orfanal și, apoi, Sedria comitatului; deputat de Cehu Silvania în Dietă (1872-1881). Ca și alți memorandiști a fost închis la Vaț. A fost vicepreședinte (1881-1902) și președinte (1902-1918) al Partidului Național Român. A prezidat Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 671; Ionela Mircea, Dorin Giurgiu, *România 1918-2006. Coloana infinită din generația Marii Uniri*, Muzeul Național al Unirii, Alba-Iulia, 2006, p. 22).

¹¹ Ioan Slavici (18 ianuarie 1848, Șiria, Arad-10 august 1925, Panciu) – a urmat cursurile școlare primare în satul său natal, cele gimnaziale la Arad și Timișoara, apoi Facultatea de Drept la Pesta și Viena. S-a remarcat prin activitatea sa scriitoricească și politică. La Sibiu, a condus redacția ziarului *Tribuna*, a fost director al Institutului Oteteleșeanu din Turnu Măgurele; alături de G. Coșbuc și I.L. Caragiale a coordonat activitatea revistei *Vatra* sau ziarul *Minerva* al lui Gr. Cantacuzino, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 788; ***, *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Editura Academiei Române și Editura Gunivas, București, 2008).

¹² Eugen Brote (29 noiembrie 1850, Rășinari – 7 decembrie 1912, Brașov) – doctor în științe agricole la Altenburg, între 1879-1888 a fost asesor consistorial la Sibiu; din 1881 membru și, apoi, vicepreședinte în Comitetul Central al Partidului Național Român; în 12 ianuarie 1892, a primit credențional din partea alegătorilor cercului electoral Chișineu-Criș, pentru a

Rolul ei l-a luat *Libertatea* din Orăștie și, apoi, *Tribuna Poporului* din Arad.

Odată cu oprirea apariției *Tribunei* s-a dat membrilor din Orăștie și Comitetului Național prilejul de a inaugura activismul parlamentar în viața poporului român din Transilvania.

Reluarea activismului parlamentar s-a datorat inițiativei personale a lui dr. Ioan Mihiu¹³ din Orăștie, secondat de dr. Aurel Vlad¹⁴ și s-a executat în felul următor:

Având aprobarea tacită a vicepreședintelui girant George Pop de Băsești, dr. Ioan Mihiu a publicat în ziarul *Libertatea* din Orăștie o proclamație, prin care arăta că ivindu-se o vacanță parlamentară în Cercul Dobra, cerc românesc, Comitetul Local al P.N.R. a hotărât reintrarea în activitate parlamentară și a desemnat drept candidat al P.N.R. pe dr. Aurel Vlad din Orăștie.

Inițiativa lui dr. Ioan Mihiu a produs un mare entuziasm la întreg poporul român, iar la alegerea de deputat fixată pe ziua de 6 iunie 1903, dr. Aurel Vlad a fost proclamat, ales în numele P.N.R. – obținând o mare majoritate.

Gheața a fost ruptă și cu aceasta s-a reînceput activitatea parlamentară a P.N.R. din Transilvania și Ungaria.

participa la Conferința P.N.R. de la Sibiu; redactorul ziarului *Tribuna* de la Sibiu. Urmărit în timpul procesului memorandiștilor, s-a refugiat în România. (Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Documente, I, Arad, 1978, pp. 171-174, 189, 203-205; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 610, p. 131; ***, *Contribuții bibliografice privind unirea Transilvaniei cu România*, Constantin Nuțu, Mircea Tomescu (coord.), București, 1969, p. 29).

¹³ Ioan Mihiu (17 octombrie 1854, Vinerea, jud. Alba – 2 iulie 1927, Orăștie) – a urmat cursurile primare la Vinerea, apoi la Orăștie; cele gimnaziale la Sibiu, iar dreptul la Graz, Viena și Budapesta, pentru ca în anul 1883 să obțină titlul de doctor în drept. Și-a deschis cabinet de avocatură în Orăștie, a întemeiat Banca „Ardeleana” (1885), pe care o conduce între anii 1885-1905. A fost membru activ al P.N.R. (1885-1905) și participant la Adunarea de la Alba Iulia. (dr. Ioan Mihiu, *Spicuiuri din gândurile mele politice, culturale, economice*. Studiul introductiv...de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938, XLIII+500 pp).

¹⁴ Dr. Aurel Vlad (27 ianuarie 1875, Orăștie – 2 iulie 1953, închisoare Sighet) – a fost avocat, doctor în drept, titlu obținut la Budapesta. După stagiul avocațial (1897-1899) și-a deschis birou de avocat în Deva (1900). În anul 1903, a câștigat alegerile electorale la Dobra, reușind să intre în Parlamentul Ungariei; acest lucru s-a repetat și în anul 1905. A fost promotor al Unirii din 1918, membru în Consiliul Dirigent; membru al Partidului Național Român, fondator și lider al P.N.Ț. Hunedoara, ministru de Finanțe al României și ad-int. Industrie și Comerț, între 5 decembrie 1919-23 februarie 1920; ulterior al Cultelor și Artelor, din 10 noiembrie 1928 până în 14 noiembrie 1929, ca până în 7 iunie 1930 să fie ministrul Industriei și Comerțului. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 902; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Arad-capitala Transilvaniei*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2002, pp. 190-192; Dan Demșea, „Dr. Aurel Vlad”, în *Românul*, Arad, 1993, nr. 7/septembrie, p. 1).

La lucrările Dietei din ciclul 1901-1906, dr. Aurel Vlad a desfășurat o bogată activitate, punându-și în valoare temeinica pregătire juridică și politică, energia, cutezanța și darul oratoric combativ.

Precizez că în același ciclu parlamentar mai figura ca deputat român dar cu program guvernamental dr. Pahimie Avramescu, Iosif Papp, George Serb¹⁵, dr. Nicolau Ștefan (Făgăraș), George Szambati¹⁶, Ioan Ciocan¹⁷ (Năsăud), Teodor Fâșie, Petru Mihályi¹⁸ (Maramureș) și Petru Vuia. Cu programul P.N.R. însă a fost numai dr. Aurel Vlad.

4. Alegerile parlamentare din 1905. Activitatea parlamentară a celor 8 deputați și ai P.N.R. reușiți la aceste alegeri. Conferința Națională din 10 ianuarie 1905

După demisia guvernului Khuen-Héderváry¹⁹ la 4 noiembrie 1903 urmează un guvern nou sub președenția lui Tisza István²⁰.

Acesta a încercat guvernarea cu vechiul Parlament dar, la 4 ianuarie 1905, a obținut dizolvarea aceuia și s-au ordonat noi alegeri generale parlamentare, care s-au ținut în 26 ianuarie și 4 februarie 1905.

În fața alegerilor, George Pop de Băsești a convocat, pe 10 ianuarie 1905, la Sibiu, conferința națională, care a ales un nou comitet al P.N.R., ca președinte alegând pe George Pop de Băsești și se dispune participarea cu toate forțele lor la campania electorală.

¹⁵ George Serb (1850-1914) - a ocupat funcții în administrația maghiară din Budapesta, sprijinind instituțiile naționale din Beiuș.

¹⁶ Dr. George Szambaly (21 aprilie 1866, Arad - 7 februarie 1934, Arad) - s-a născut la Arad în familia învățătorului confesional ortodox român din Șega, Alexandru Sombati și a Persidei Luțai, originară din Nădlac. În 9 septembrie 1885, s-a înscris la Academia de Drept din Oradea, fiind beneficiarul unei burse a Fundației Gojdu. Între 1901-1905, a fost deputat guvernamental la Iosășel (jud. Arad). În 1928, a revenit la Arad. (Traian Magier, *Ținutul Hălmeagului. Monografie*, Tipografia Diecezană, Arad, 1937).

¹⁷ Ioan Ciocan (19 februarie 1850, Mocod, Bistrița-Năsăud - 6 septembrie 1915, Budapesta) - a fost profesor și publicist. A urmat cursurile școlare la Zagra, cele normale la Năsăud, apoi a studiat filosofia la universitățile din Viena, Graz și Budapesta, unde a absolvit în 27 iulie 1874. În 10 mai 1878, i s-a acordat diploma de profesor de limba română, geografie și istorie. Pe lângă activitatea didactică, el s-a implicat în viața politică fiind ales deputat dietal. Din 10 iulie 1898, a fost desemnat profesor de limba română la Universitatea din Budapesta. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 194; Gavrilă Tomi, „Ioan Ciocan-La 90 de ani de la trecerea sa în neființă”, în *Arhiva Someșană* IV, 2005, p. 285-291).

¹⁸ Petru Mihályi - a fost deputat și primar la Sighet. Ca deputat în Parlamentul maghiar, a fost ales în perioada 1910-1913. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 549)

¹⁹ Khuen-Héderváry (23 mai 1849, Băile Gräfenberg, Cehia - 16 februarie 1918, Budapesta) - a fost om politic, ministru și ban croat (https://hu.wikipedia.org/wiki/Khuen-Héderváry_Károly, accesat 14.04.2018).

²⁰ Tisza István (1861-1918) - a fost om politic maghiar, premier al Ungariei între 1913-1917 (Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*, University of California Press, 1974, p. 494-495).

De la această dată George Pop de Băsești activează intens ca președinte al Comitetului până în ziua de 1 decembrie 1918, când la Alba Iulia a avut fericirea de a proclama, ca un apotol al neamului, unirea tuturor românilor.

La alegerile de deputat au reușit să fie proclamați următorii 8 deputați români: dr. Teodor Mihali²¹, Vasile Damian²², dr. Nicolae Comșa, Aurel Novac²³, dr. Ștefan Cicio Pop²⁴, Ioan Russu Șirianu²⁵, dr. Ioan Suciu și dr. Aurel Vlad.

²¹ Teodor Mihali (15 martie 1855, Prislop - 17 ianuarie 1934) - a urmat cursurile școlilor din Baia Mare și Cluj, apoi Facultatea de Drept la Cluj. Din 1884, a fost avocat la Dej, unde a înființat Banca „Someșana”; din 1890, a fost membru în Comitetul Național; a contribuit la redactarea Memorandului; în 1905, a fost ales deputat în cercul Ileanda Mare, a fost vicepreședinte al Adunării de la Alba Iulia din 1918; a fost ales deputat în timpul lui Averescu și președinte al comisunii de unificare. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 549; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, pp. 187-188).

²² Vasile Damian (6 martie 1855, Zladna - 10 iunie 1919, Brad) - a fost protopop ortodox al Zărandului. După finalizarea cursurilor primare în localitatea natală a studiat la Gimnaziul din Brad, cel romano-catolic din Alba Iulia, iar din 1874 Seminarul Teologic și Pedagogic din Sibiu. Și-a desăvârșit cariera profesională urmând filosofia la Viena, în perioada 1878-1881. A fost ales președinte al Societății „România Jună”, apoi între 1884-1891 a fost director al Gimnaziului din Brad. A reprezentat cercul electoral Baia de Criș în Parlamentul din Budapesta; a fost deputat între 1905-1918 și a participat la Adunarea de la Alba Iulia. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 252; Nestor Lupei, Romulus Neagu, *Monografia Liceului „Avram Iancu” Brad. 1869-1969*, Ed. Întreprinderea Poligrafică, Sibiu, 1969, p. 38; Anexa C, p. 13).

²³ Aurel Novac (21 aprilie 1856, Șomoșcheș, Arad -) a absolvit Facultatea de Drept, obținând titlul de doctor la Academia de Drept din Oradea. A efectuat practica în cancelariile avocaților pecicani Issekutz și Ștefan Novac. Din 1905, a fost avocat definitiv. Și-a deschis birou de avocat în Pecica, unde a profesat până la 21 februarie 1933. A fost avocat în Arad și membru activ în cadrul structurilor Partidului Național Român. (Dan Demșea, „Avocați români arădeni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Societate și civilizație în Banatul istoric*, Ed. Mirton, Timișoara, 2003, pp. 150-151; Emil Arbonie, *Avocați arădeni (1875-1989)*, „Vasile Goldiș”, University Press, Arad, 2014, p. 299).

²⁴ Dr. Ștefan Cicio Pop (1 aprilie 1865, Șigău - 16 februarie 1934, Arad) - a urmat cursurile școlii primare la Gherla, apoi la Sibiu, desăvârșindu-și cariera la Facultatea de Drept și Științe Economice și Politice la Viena și Budapesta, obținând titlul de doctor în drept la 13 aprilie 1889. A fost deputat român în Parlamentul maghiar. S-a implicat activ în luptele politice ale românilor transilvăneni, pregătind în detaliu, alături de ceilalți oameni politici, Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Ulterior, a fost ministru în guvernul de la București. (Detalii despre viața și activitatea sa vezi: Laurențiu Oanea, Dr. Ștefan Cicio-Pop. *Un titan în luptele național politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*, ediție îngrijită, studiul introductiv, note, anexe, glosar, album de Felicia Aneta Oarcea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008).

²⁵ Ioan Rusu Șirianu (22 iunie 1864, Șiria - 12 decembrie 1909, București) -a fost ziarist, scriitor și politician român. Detalii despre viața și activitatea sa vezi: Vasile Popeangă, „Ioan Russu Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale”, în *Ziridava*, XI, Arad, 1979, pp. 703-726.

Un deputat sârb Liubomir Pavlovici și unul cehoslovac dr. Milan Hodža²⁶.

Îndată după validări, acești zece deputați ai naționalităților s-au constituit în clubul parlamentar colectiv al naționalităților sub președenția lui dr. Teodor Mihali.

Ca o primă acțiune colectivă au depus pe biroul Camerei Deputaților un proiect separat de adresă la mesajul tronului, care în mod programatic a cuprins toate revendicările minorităților nemaghiare din Ungaria.

La discuția acestui proiect separat s-au angajat furtunoase dezbateri, despre care întreaga presă din țară și străinătate a făcut o largă publicitate, din care a rezultat o pronunțată simpatie pentru cauza naționalităților din Ungaria împotriva abuzurilor din alegeri și a măsurilor de tratament barbar și persecuții de tot felul contra gazetarilor, intelectualilor și tuturor luptătorilor din rândurile naționalităților, pentru care s-a păstrat denumirea de „ultraiștii naționalităților”.

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Berzeviczy Albert²⁷ depune proiectul de lege al învățământului, prin care se lovește în învățământul primar confesional și se caută desființarea lui.

În Adunarea deputaților, cei 10 deputați ai naționalităților au ținut discursuri lungi împotriva proiectului depus, iar în Casa Magnaților proiectul a fost combătut de către cei doi mitropoliți ai bisericilor naționale: dr. Ioan Mețianu²⁸ al Sibiului și dr. Victor Mihály de Apșa²⁹ al Blajului.

²⁶ Dr. Milan Hodža (1 februarie 1878, Sučany, Slovacia - 27 iunie 1944, Florida, SUA) - politician și jurnalist, a îndeplinit mai multe funcții printre care deputat în Palamentul din Badapesta (1905-1910), vicepreședinte al Partidului Național Slovac (1906-1914), reprezentant al guvernului slovac în Ungaria (1918-1919), secretar de stat și ministru de interne (1919), președinte al Consiliului Național Slovac în Paris (1939-1940) (https://sk.wikipedia.org/wiki/Milan_Hodža, accesat 14.04.2018).

²⁷ Berzeviczy Albert (7 iunie 1853-22 martie 1936) - a fost politician maghiar, ministru al Cultelor și Educației, între anii 1905-1905 (***, *Új magyar irodalmi lexikon I. (A-Gy)*. Főszerk. Péter László, Akadémiai, Budapest, 1994, p. 214).

²⁸ Dr. Ioan Mețianu (9 mai 1828, Zărnești, Brașov - 3 februarie 1916, Sibiu) - a urmat cursurile Institutului Teologic din Sibiu, din anul 1847. Din 1857, a fost hirotonit preot la Zărnești. În 1875, a fost ales episcop al Aradului. A desfășurat o activitate remarcabilă în domeniul bisericesc, școlar și cultural. (Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2007, p. 153-164).

²⁹ Dr. Victor Mihály de Apșa (21 mai 1841, Ieud, Maramureș - 17 ianuarie 1918, Blaj) - a urmat cursurile Gimnaziului Inferior al Piaristilor din Sighet, iar cele gimnaziale la Oradea, Târnabia și Cașovia până în anul 1857. A continuat filosofia, timp de doi ani, la Colegiul „Sf. Atanasie”, și teologia, timp de patru ani, la Institutul „De Propaganda Fide”, luându-și titlul de doctor, în anul 1863. În 25 noiembrie 1874, a fost numit episcop al Lugojului, fiind instalat în 7 martie 1875. În 16 aprilie 1893, a fost numit mitropolit al Bisericii Române Unite, cu sediul la Blaj. În anul 1894, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. (Detalii

Acești capi ai bisericilor naționale, prin pastorale către credincioși, care s-au citit în toate bisericile românești, arătau poporului că guvernul plănuiește introducerea limbii maghiare în școlile susținute de popor prin bisericile lor.

Aceste circulare bisericești ale mitropoliților și-au avut urmări fericite, au răscolit conștiințele milioanelor de români care și-au întărit conștiința și au rezistat opresiunilor, încât legea pusă în aplicare, nu și-a avut nici o influență de maghiarizare, cu toate măsurile drastice ale organelor administrative, ale jandarmilor, notarilor și pretorilor, care au pornit împotriva poporului un val de urmăriri pentru contravenții, aplicând enorme sume pentru amenzi, dar totul a fost în zadar.

5. Tendințe de apropiere și împăcare

cu naționalitățile din Ungaria.

Guvernul Wekerle Sándor și noile alegeri parlamentare.

O mai largă libertate a presei.

Evenimentele anului 1905, care au frământat orizontul politic din Europa, în special revoluția din Rusia țaristă și întâmplările politice interne din Monarhia Austro-Ungară, au obligat Curtea habsburgică din Viena să reexamineze cu seriozitate atitudinea față de naționalități.

În acest nou climat politic la 9 aprilie 1906 s-a provocat o criză de guvern și s-a instituit guvernul de coaliție al lui Wekerle Sándor, având ca prim obiectiv o apropiere de naționalități și crearea unei atmosfere de împăciuire.

Șeful guvernului român, conformându-se indicațiilor primite de la Viena, angajează convorbiri cu reprezentanții naționalităților, pe prim plan fiind românii prin membrii Comitetului Național.

Fără a stăruii mai pe larg, precizez că aceste convorbiri au avut următoarele rezultate avantajoase pentru națiunea română.

a. S-a lăsat o anumită libertate pentru alegerile generale, care s-au ținut la 26 aprilie și 8 mai 1906, reușind a intra în Camera Deputaților, întrunită la 22 mai 1906, un număr de 27 de deputați ai naționalităților și anume: 15 români, 8 slovaci și 4 sârbi.

S-a inaugurat astfel legislatura maghiară din 1906-1910 cu cei mai numeroși și mai activi deputați nemaghiari cu o bogată activitate parlamentară cu discursuri necruțătoare în combaterea metodelor feudale, a opresiunilor naționale și sociale, toate publicate în ziarele acelor vremi din țară și străinătate.

despre viața și activitatea sa vezi: Luminița Wallner Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia Greco-Catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 452 pp.).

b. S-a făcut posibilă reorganizarea unui număr de ziare românești a căror răspândire în straturile largi ale poporului a fost un stimulent la formarea și întărirea conștiinței naționale românești și la consolidarea pozițiilor economice și sociale.

În anul 1905 repare la Arad *Tribuna*, condusă de un grup de ziariști și cu colaborarea unor scriitori încercați, mânăuitori ai condeielui, având ca șef redactor pe Sever Bocu³⁰, redactori pe Iosif Schiopu³¹, Ion Montani³² și alții, colaboratori pe Ioan Lupaș³³, Ion Agârbiceanu³⁴, toți sub autoritatea poetului Octavian Goga³⁵.

³⁰ Sever Bocu (19 noiembrie 1874, Șiștarovăț - 21 ianuarie 1951, Sighet) - a fost absolvent al Academiei Comerciale și al Școlii „Hautes Études” din Paris, s-a remarcat ca ziarist, având tototdată un rol însemnat în activitatea național-politică a românilor din Transilvania. După Marea Unire a fost deputat în mai multe legislaturi și ministru în Guvernul Maniu (1928-1930). (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 107).

³¹ Iosif Schiopul (1874-1946) - a urmat studiile la Politehnica din München și Litere la Budapesta. A fost colaborator la *Tribuna* din Arad, la *Românul* și la *România Mare*, periodic apărut la Kiev. A înființat foaia umoristică *Nuielușa*. (Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, Ediție îngrijită de Vasile Popeangă, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2009, p. 410; Valeriu Braniște, *Correspondență. 1895-1901*, vol. II, Ediție îngrijită de Valeria Căliman, Gheorghe Iancu, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 132; *Octavian Goga în corespondență*, vol. II, Ediție îngrijită de Mihai Bordeianu și Ștefan Lemny, Ed. Minerva, București, 1983, p. 414; *Octavian Goga în corespondență*, Ediție îngrijită de Daniela Poenaru, Prefața de V. Netea, Ed. Minerva, București, 1975, p. 128).

³² Ion Montani (1882, Oradea-1962) - a fost fiu de preot din Teremia Mare (Târnava Mică). A urmat studiile liceale la Blaj și Facultatea de Drept, la Budapesta. A fost redactor al ziarelor *Tribuna*, *Românul* și *Tribuna Nouă*, din Arad. A fost locotenent în Garda Națională Română a comitatului Arad, iar după 1918, redactor la *Renașterea* din Sibiu. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, 89; Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 410).

³³ Ioan Lupaș (9 august 1880, Săliște, Sibiu-3 iulie 1967, București) - a urmat clasele primare și liceale la Sibiu și Brașov, apoi pe cele universitare la Budapesta (1900-1904) și Berlin (1904-1905), obținând doctoratul în filosofie, în anul 1905. A fost profesor la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu (1905-1909), protopop de Săliște (1909-1919). A făcut parte din Marele Sfat, Consiliul Dirigent. Ca profesor, a predat Istoria Transilvaniei la Universitatea din Cluj, între 1919-1944. În 1950, a fost arestat de comuniști, internat la Sighet și eliberat în anul 1955. (Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996).

³⁴ Ion Agârbiceanu (12 septembrie 1882, Cenad-28 mai 1963, Cluj) - a fost preot, scriitor, parlamentar și ziarist. A urmat studiile gimnaziale la Blaj (1892-1900), Facultatea de Teologie din Budapesta (1900-1904). În timpul Marelui Război, a fost preot al Corpului de Voluntari Ardeleni (1917-1918), membru al P.N.R. din Transilvania, protopop în Cluj (1930), membru corespondent al Academiei Române (1919), membru titular al aceleiași instituții (1955). (Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 415).

³⁵ Octavian Goga (1 aprilie 1891, Rășinari, Sibiu - 7 mai 1938, Ciucea) - a fost poet, politician, prim ministru al României (28 decembrie 1937-11 februarie 1938), membru al Academiei Române (1920). (Detalii vezi Gheorghe I. Bodea, *Octavian Goga - o viață, un destin*, Editura Limes, Cluj, 2004).

În Budapesta apare *Lupta* organ al parlamentarilor români ai P.N.R. – *Adevărul*, organul secției române a Partidului Social Democrat din Ungaria, iar contele Tisza István, cu grupul lui de renegați români pentru inducerea în eroare a opiniei publice românești, a editat *Foaia Poporului Român*.

În aceste organe de publicitate sunt redată toate întâmplările mai importante naționale, politice, sociale și economice ale timpului, la care s-au asociat un număr de ziare și alte publicații cu caracter local sau regional.

Toate aceste organe de publicitate au făcut cunoscută activitatea P.N.R. ca organism politic al poporului român, au pregătit și întărit rezistența națională pentru vremile care au urmat și au premers Unirii de la Alba Iulia.

În special ziarul *Tribuna* din Arad în anii 1905-1909 a fost considerat și primit de publicul cititor român, ca un oficios al P.N.R., în locul vechii *Tribune* de la Sibiu, a cărei apariție fusese oprită în aprilie 1903, după cum am arătat mai înainte.

6. Bilanțul activității politice a deputaților români în adunarea deputaților din 1906-1910: în adunările electorale și populare, în adunările anuale ale comitatelor

Deputații români, alături de cei ai naționalităților din alianță, în cursul sesiunilor parlamentare dintre 1906-1910, au desfășurat intense activități publice, politice și naționale atât la tribuna adunării deputaților cât și în adunările organizate în mijlocul poporului român.

Discursurile deputaților, numeroasele interpelări și discuții în chestii personale, au avut o influență necontestată asupra maselor românești tot mai conștiente de poziția poporului român din Ungaria, de nedreptățile ce i se fac și de rezistență justificată care li se cere față de toate samavolniciile.

Toate acestea sunt publicate în volumul VIII al apreciatei lucrări *Cartea de Aur sau luptele politice ale românilor din Transilvania și Ungaria* a lui T.V. Păcățeanu la care fac referire.

Dar deputații români au folosit orice prilej dat cu ocazia adunărilor de dări de seamă de alegeri la comune, județe și cele generale, ca să facă educația politică și națională a țărănimii.

În congregațiunile comitatense (adunările generale ale județelor) pe baza autonomiei locale, deputații români luau parte la discuții, îndrumări și luminau problemele ce se dezbăteau, iar presa în reportajele despre acestea le făceau o largă publicitate.

Un curent de mare avânt românesc s-a manifestat în anii 1906-1910 în viața economică și social-culturală din Transilvania și ținuturile românești din Ungaria.

Pentru a se asigura tot mai bine rezistența națională pe teren economic-financiar, în anul 1907 a luat ființă în Sibiu Solidaritatea federală a institutelor de credit a cărei membrii au fost toate cele 146 de bănci românești și toate cooperativele de credit românești.

Solidaritatea a editat organul de publicitate *Revista Economică* care a avut un important rol în acțiunea de luminare a maselor pe teren economic și financiar, la apărarea față de opera de colonizare a unor ținuturi românești în vederea maghiarizării și mai cu seamă stimularea întrajutorării la achiziționarea pentru țărănimea română a unor moșii și alte bunuri ale aristocrației străine și care ajungeau la vânzare.

Linia ascendentă a vieții naționale, politice, culturale și financiar-economice a românilor și a celorlalte naționalități din Ungaria, sârbii și slovacii, a început să îngrijoreze straturi tot mai largi ale aristocrației maghiare, iar contele Tisza István în anul 1910 și-a reorganizat partidul și sub denumirea de Partidul Muncii a dat ființă celui mai puternic organism politic, maghiar din Ungaria, în frunte avându-l pe Tisza István care organism politic avea să domine și îndrume întreaga viață politică a Ungariei, să aibă rol hotărâtor asupra politicii întregii Monarhii Austro-Ungare, să provoace alături de Germania Primul Război Mondial 1914-1918, să ducă o sălbatică politică de distrugere a naționalităților, iar rezultatul nu putea fi decât acela dictat de istorie, prăbușirea pentru totdeauna a Monarhiei Austro-Ungare și reducerea Ungariei la un stat național maghiar limitat în hotarele etnice ale poporului maghiar cu eliberarea naționalităților subjugate, care și-au creat în 1918 statele lor naționale.

7. Încercări zadarnice ale contelui Tisza István de a compromite Comitetul Național Român, de a desființa P.N.R. și de a îngloba națiunea română în unitatea de stat maghiar

În anii 1909 și 1910, sub influența lui Tisza István, guvernele maghiare înăspresc toate măsurile legislative și administrative împotriva naționalităților, în prim rând și mai necruțător, împotriva românilor.

Revenind la guvern din nou Khuen Héderváry Károly, susținut de Partidul Muncii al lui Tisza István, acesta la 21 martie 1910 dizolvă Parlamentul și se țin noi alegeri, fixate pe luna iunie 1910.

La aceste alegeri, Partidul Național Român este înfrânt și nu se pot alege decât 5 deputați români și anume: Vasile Damian la Baia de Criș, dr. Ștefan Cicio Pop la Șiria, dr. Teodor Mihali la Ileanda Mare (Someș), dr. Alexandru Vaida Voievod la Arpașul de Jos (Făgăraș) și dr. Nicolae Șerban³⁶ la Făgăraș.

³⁶ Dr. Nicolae Șerban (25 iunie 1865, Voila – 1 martie 1932, Făgăraș) – a absolvit Facultatea de Drept, a practicat avocatura. A fost deputat în Dieta din Budapesta (1897-1905), deputat pe

Cauza acestui eșec electoral rezidă din mai multe întâmplări, dar principala lovitură a fost dată de sistematica subminare a Comitetului Național Român, dusă de contele Tisza István prin următoarele mijloace:

a. O violentă propagandă de presă dusă în anii 1909 și 1910, chiar în coloanele ziarului *Tribuna* din Arad împotriva Comitetului, având ca urmare declanșarea conflictului public dintre Comitetul Național Român, iar începând din 1911 – și între noul ziar al P.N.R. *Românul* din Arad de-o parte și ziarul *Tribuna* de altă parte.

b. O activitate subversivă a renegaților români intrați în partidul guvernamental al lui Tisza István.

În fruntea grupului renegaților s-a situat luptătorul naționalist de odinioară Vasile Mangra³⁷, iar răsplata acestuia din partea lui Tisza István avea să fie ridicarea lui, prin orice mijloace, la scaunul de mitropolit ortodox al Transilvaniei ceea ce i-a și reușit mai târziu precum vom arăta în capitolul respectiv.

Din grupul renegaților făceau parte: dr. Siegescu Iosif³⁸, Bordea Constantin³⁹, Ciocan Ivan, dr. Mihalyi Petru și alții, care nu cruțau nici odihnă, nici nu se rușinau de acțiunea lor contrară neamului și prin adunări, prin *Foaia poporului român* din Budapesta și apoi chiar prin coloanele ziarului *Tribuna* – aduceau cele mai josnice acuze împotriva Comitetului, în întregimea lui și apoi împotriva membrilor marcanți de la conducere, mai cu seamă împotriva foștilor deputați în legislatura 1906-1910.

Această situație a impus Comitetului, care a stat liniștit și nu a reacționat cu nici un gest în anii 1909 și 1910, ca la finele anului 1910 să

lista P.N.R. din Transilvania (1906-1912), a fost membru în Congregația Comitatului Făgăraș, membru al Societății Culturale „Progresul” și a Despărțământului Făgăraș al „Astreii”. A fost editor și redactor al ziarului *Țara Oltului*. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, 1918-85 de ani-2003. *Dicționarul personalităților Unirii*, Ed. Altip, Alba-Iulia, 2003, p. 144).

³⁷ Vasile Mangra (25 mai 1850, Săldăbaci, Bihor-14 octombrie 1918, Budapesta) – a fost profesor la Institutul Pedagogic din Arad (1875-1900), vicar la Oradea (1900), mitropolit al Ardealului (1916). S-a implicat activ în viața politică a românilor din Transilvania. Însă, se pare că, treptat, a susținut demersurile politice ale partidelor guvernamentale maghiare. Despre viața și activitatea sa vezi: Marius Eppel, *Vasile Mangra (1850-1918). Contribuții la cunoașterea vieții și activității lui*, Ed. Mirador, Arad, 2000; Idem, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2006.

³⁸ Iosif Siegescu – fost profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, s-a remarcat printr-o politică maghiaro-filă, fiind renegat de către membrii P.N.R. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 780)

³⁹ Constantin Bordea (30 aprilie 1891, Ciceu Giulești - ?) – a absolvit facultatea la Cluj, a fost profesor la Brașov și delegat al Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din tractele Dej și Cetatea de Piatră. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, p. 117).

decidă apariția unui organ propriu de publicitate, care s-a intitulat *Românul*, pus sub direcția, îndrumarea și răspunderea lui Vasile Goldiș, erudit profesor de la Brașov, care după pensionare, s-a mutat la Arad, ca secretar al Episcopiei Ortodoxe a Aradului.

Acest organ de publicitate propriu Comitetului P.N.R. a fost necesar mai cu seamă în lupta deschisă, care a trebuit să se angajeze împotriva renegaților și în special împotriva lui Vasile Mangra, a cărui acțiune de atacuri și subminare s-a manifestat tot mai pronunțat.

8. Geneza conflictului dintre Comitetul P.N.R. și a ziarului *Românul* cu ziarul *Tribuna* din Arad

La 8 aprilie 1909, ziarul *Tribuna* din Arad se instalează într-un nou palat, se amenajează o tipografie nouă și modernă fără a se cunoaște mijloacele materiale care să fi făcut posibilă această cheltuială.

Deocamdată nu a transpirat, dar membrii din Arad ai Comitetului presimțeau o campanie împotriva P.N.R., care încă nu se declanșase, dar zvonurile locale o prevesteau.

De aceea s-a urmărit cu mai multă atențiune desfășurarea lucrurilor.

Cu noile posibilități, *Tribuna* a început mai întâi o acțiune de critică necruțătoare împotriva unor acte guvernamentale făcând un fel de cursă de întrecere cu activitatea Comitetului și a membrilor P.N.R.

Din partea celor atacați nu se manifesta nici un fel de protest, guvernul tăcea și nu se dădeau nici desmințiri, nici nu se angaja în polemici de presă.

Prin conținutul unor articole „tari” cu caracter ultranaționalist român, *Tribuna* s-a popularizat și masa românească citea ziarul cu mult entuziasm.

A urmat campania electorală din 1910 în care Tisza István se angajase să distrugă naționalitățile în special P.N.R.

După cunoașterea alegerilor parlamentare, *Tribuna* trece la atacuri directe împotriva Comitetului Național și ai unor membrii ai Comitetului.

Atacurile au degenerat în acușări personale și au provocat mare indignare în masa cititorilor români.

S-a dat cuvântul de ordine ca să nu se răspundă de nici unul dintre cei atacați.

Nu s-a admis nici amestecul Comitetului în polemica *Tribunei* cu dr. Ioan Mihu din Orăștie, lăsând ca acesta să continue singur lupta și combaterea prin coloanele ziarului *Libertatea* din Orăștie.

Totuși Comitetul și-a creat organul propriu, *Românul*, din Arad.

La 1/14 ianuarie 1911 a apărut primul număr al *Românului* cu un *Manifest editorial Către Națiunea Română din Transilvania și Ungaria*, scris de Vasile Goldiș.

Într-un alt articol s-a făcut analiza situației anului 1910, prin care deoparte se vestejea actul de trădare al lui Vasile Mangra și s-a analizat și combătut campania de atac și încercare de compromitere a membrilor Comitetului Național, dusă împotriva lor cu scopul de a slăbi rezistența în fața necruțătoarei politici de maghiarizare.

În primele luni ale anului 1911, grupul redactorilor și colaboratorilor de la *Tribuna* continuă atacurile până la 28 martie 1911 st. nou. când dr. Alexandru Vaida Voievod, deputat ales în 1910, în numărul 60 al ziarului *Românul* deschide campania de demascare a *Tribunei* și a colaboratorilor ei.

Tribuna, în numărul ei 56/1910, publicase un atac personal împotriva lui dr. Alexandru Vaida Voievod⁴⁰, acuzându-l, că în Dieta maghiară, în fața opiniei publice maghiare ar fi dezvăluit conflictul dintre Comitetul Partidului Național Român și *Tribuna*.

Reluând firul polemicii, dr. Alex. Vaida, prin atacul său arăta următoarele:

„Am tăcut din iulie 1910 până acum, deși aveam informații și convingerea despre tendințele antiromânești ale *Tribunei*, șiret mascate, provocând o revoluție de presă împotriva conducerii Partidului Național Român, dar, poporul român dispune de suficientă maturitate politică, spre a nu se lăsa zăpăcit de slova tipărită românește, din moment ce acea slovă face servicii acelora, ce vreau să se distrugă”.

Dr. Vaida arăta că nu dânsul a dezvăluit conflictul nostru intern, ci însuși contele Tisza István în discursul său rostit în Camera Deputaților la 12 iulie 1910, prin urmare chiar atunci Tisza știa că există nemulțumiri și se face campanie contra conducerii Partidului Național Român.

Deci Tisza István pune la cale în culise infama campanie de „păreri libere” din *Tribuna*, iar organul prin care lucra îl informa era încă în iulie 1910, trădătorul Vasile Mangra, amicul personal al lui Tisza.

⁴⁰ Alexandru Vaida-Voevod (27 februarie 1872, Olpreț, Someș - 19 martie 1950, Sibiu) - a studiat la liceul săsesc din Bistrița și la cel românesc din Brașov. A urmat, apoi, medicina la Universitatea din Viena. În anul 1896, a fost ales membru în comitetul Partidului Național. În anul 1910, a fost ales deputat de Făgăraș, până în 1918. Nefiind agreeat de maghiari, s-a refugiat la Viena și în Elveția. A citit în Parlamentul maghiar *Declarația de autodeterminare a poporului român din Ardeal și Ungaria*. A făcut parte din Consiliul Dirigent și din comisia delegată pentru a duce actul unirii la regele Ferdinand. A îndeplinit numeroase funcții politice: ministru al Transilvaniei (17 decembrie 1918-1 decembrie 1919), ministru de externe (1-5 decembrie 1919), ministru de interne (16 noiembrie 1928-7 iunie 1930 și 13 iunie-10 octombrie 1930), prim-ministru (6 iunie-20 octombrie 1932 și 14 ianuarie-14 noiembrie 1933). A fondat, în 12 mai 1933, *Frontul Românesc*. A fost ministru de Stat (10 februarie-30 martie 1938), consilier de Coroană (30 martie 1938), ministru de stat (28 iunie-4 iulie 1940). A editat mai multe lucrări. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 879).

Au urmat seria de articole lămuritoare prin coloanele ziarului *Românul* din partea celorlalți membrii atacați, iar Vasile Goldiș prin coloanele *Românului* apelează la colaboratorii *Tribunei*, în special la poetul Octavian Goga, fostul său elev la Brașov ca să intre în disciplina de partid.

Campania de presă a continuat și atacurile reciproce au indignat opinia publică din Transilvania și din România.

Explicațiile și datele precise dezvăluite de Vasile Goldiș și dr. Vaida, au lămurit opinia publică românească, dar tribuniștii au continuat lupta odioasă și nu au înțeles să se supună disciplinei de partid.

9. Ion Luca Caragiale colaborator la *Românul* din Arad

În acest stadiu al polemicii de presă, Vasile Goldiș, în calitate de director al ziarului *Românul* primește oferta refăcută de marele I.L.Caragiale, care pe atunci își ducea zilele amărâte în surghiunul de la Berlin, de a fi „Colaboratorul” ziarului *Românul*, onoare ce era considerată ca fiind făcută poporului român din Transilvania și organului său de conducere Comitetul Național Român.

Așa începe să apară în coloanele *Românului* seria de articole ale lui I.L. Caragiale, care cu spiritul și satira sa usturătoare și necruțătoare executa pe nedisciplinații de la *Tribuna*.

În fața opiniei publice românești s-a făcut evidentă sursa de mijloace ale *Tribunei*, care era de proveniență guvernamentală, tisaistă și totul pus în scenă de Vasile Mangra.

Numai în anul 1912 s-a reușit ca acest regretabil conflict de presă să poată fi închis, iar tribuniștii să intre în disciplina de partid.

Din conflictul cu *Tribuna* din materialul publicistic apărut în ziarul *Românul*, prin manifestațiile publice ale tinerimii universitare din Viena, Cluj, Cernăuți, Graz, prin solidarizarea cu Comitetul Național Român a cercurilor largi din România și prin prețioasa solidarizare și colaborare a lui Ion Luca Caragiale, prestigiul Comitetului P.N.R. a ieșit înălțat, iar încercarea lui Tisza István de a nimici Comitetul și de a sparge solidaritatea național-românească, a rămas compromisă, având tocmai efectul contrar celui preconizat, că s-a întărit și mai mult conștiința națională și puterea de rezistență a națiunii române.

10. Relația dintre Partidul Național Român și Secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria

Între anii 1903 și 1910 nu au existat legături politice de colaborare între Partidul Național Român și Partidul Social Democrat, dar în schimb nu au fost nici ciocniri de principii sau polemici ideologice.

Secția română a Partidului Social-Democrat s-a menținut strict pe linia luptei de clasă în care Partidul Național Român nu s-a amestecat.

Presa social democrată și organul în limba română al social-democrației române *Adevărul* din Budapesta populariza între muncitorimea română, vorbirile cu caracter democrat ale deputaților naționaliști români și interpelările prin care se atacau abuzurile autorităților maghiare împotriva poporului român.

Nici după apariția ziarului oficios al P.N.R., *Românul* din Arad, între acesta și ziarul socialist *Adevărul* nu s-au produs polemici sau discuțiuni ideologice.

Erau cunoscute ideile progresiste ale lui Vasile Goldiș pe care și le-a impus în timpul mișcărilor revoluționare din toamna anului 1918 la realizarea colaborării între cele două partide, care va fi trasată în capitolul cu privire la anul 1918, unde se va arăta egalitatea de tratament a social-democrației române.

11. Respectarea strictă a echilibrului interconfesional în activitatea Partidului Național Român

În tradiția luptelor naționale din Transilvania s-a statornicit și aplicat – fără abatere – principiul excluderii deosebirilor confesionale.

Începând din 3/15 mai 1848, când pe Câmpia Libertății de la Blaj, alături de Episcopul ortodox Șaguna stătea Episcopul unit Lemeni, iar alături de dr. Simeon Bărnuțiu unit se găsea Avram Iancu ortodox, tot așa la constituirea P.N.R. în Conferința Națională de la Sibiu din 1881 în prezidiu erau George Barițiu și dr. Ioan Rațiu, uniți alături de Vicențiu Babeș ortodox.

În luptele parlamentare din Camera Deputaților și din Camera Magnaților împotriva legilor școlare ale lui Berzeviczy și Apponyi, cei doi mitropoliți dr. Ioan Mețianu și dr. Victor Mihaly de Apșa s-au ridicat la unison și au combătut proiectele școlare preconizate de aristocrația maghiară spre a desființa școlile românești confesionale și a întări curentul de maghiarizare prin școlile comunale.

Aparținerea la una sau alta dintre cele două confesiuni naționale a membrilor Comitetului Național niciodată nu a făcut obiect de discuție în cursul anilor până la Adunarea Națională de la Alba Iulia, unde armonia națională – interconfesională a fost totală, cei doi episcopi dr. Miron Cristea și dr. Iuliu Hossu vestise cu glas românesc poporului de pe Câmpul lui Horea, hotărârea de Unire a tuturor românilor.

Subminarea celor două biserici naționale românești și excluderea acordării pentru români a profesiunilor intelectuale

Anii 1911-1912 se caracterizează printr-o politică și mai sălbatică de distrugere a naționalităților din Ungaria în special a românilor.

Se înăspresc persecuțiile de tot felul, dar în aceeași măsură crește solidaritatea națională și se întărește propaganda în țară și străinătate, fiind demascate abuzurile și nedreptățile la care era supusă în special pătura intelectuală.

Îndârjirea cercurilor aristocrate conducătoare maghiare a fost provocată de marele succes oratoric și diplomatic pe care dr. Vasile Lucaciu l-a obținut la Congresul internațional al raselor, ținut în Londra în luna iulie 1911.

La acest mare Congres al raselor, la care au participat delegați din toate continentele, delegatul națiunii române din Transilvania ca rasă latină în răsăritul Europei, dr. Vasile Lucaciu a obținut chiar cu primul său discurs simpatia congresiștilor.

Vorbind într-o perfectă limbă franceză, dr. Vasile Lucaciu, aduce salutul națiunii române prin următoarea introducere:

„Salut cu respect și cu mândria omului însuflețit pentru ideile progresiste acest mare congres internațional al raselor, care compune omenirea viitoare”.

Întreg discursul este plin de idei filosofice sociale și a stârnit mare entuziasm, urmarea fiind că dr. Vasile Lucaciu a fost cooptat în comisii și s-a impus ca un reprezentant superior al lumii în prefațere.

În schimb delegații maghiari au încercat să-și susțină teza lor răsuflată, că rasa maghiară ar fi o rasă superioară față de naționalitățile conlocuitoare din Ungaria, dând prilej lui dr. Vasile Lucaciu să dezvolte frumoasa teză de sociologie și să spulbere susținerile maghiarilor, care nu au fost împărtășite de nimeni.

Lucrările Congresului internațional al raselor au avut un răsunet internațional, iar eșecul maghiarilor a înfuriat pe guvernatorii de la Budapesta și au generat aplicarea altor măsuri de persecuție împotriva românilor.

Prima și cea mai gravă lovitură ni s-a dat prin:

1. Înființarea, în anul 1912, a Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudoragh

A fost acest atac prima lovitură directă împotriva unei instituții naționale de temelie a națiunii române din Transilvania: Mitropolia Unită de la Alba Iulia și Făgăraș cu peste două milioane de români.

Fazele de creare și înființare de către Papa Pius X ale acestei episcopii maghiare merită a fi cunoscute, deoarece Papa Pius X și cercurile Vaticanului au fost victimele unor acte și fapte cu substrat pur politic, care nu aveau nici un suport bisericesc, nici nu răspundeau vreunei necesități de ordin canonic sau de propagandă religioasă a bisericii catolice.

Episcopii de Eperjes și Muncaci, ale căror eparhii se situau pe teritorii locuite de slovaci, de ruteni și nemți maghiarizați, în anul 1911, au ținut în Budapesta mai multe ședințe, a căror rezultat a fost că s-a decis să se ceară la Roma prin Nunciatura Apostolică din Viena, înființarea unei episcopii maghiare greco-catolice în Hajdudorogh, totul fiind pus la cale de guvern și îndrumat sistematic de Tisza István, președintele Camerei Deputaților.

Procedura neputând fi făcută direct Papei Pius X, ci trebuia să fie supusă Congregațiunii de propagandă fide de pe lângă Vatican, care nu ar fi admis înființarea unei episcopii greco-catolice maghiare cu limbă liturgică maghiară, limbă neadmisă de biserica catolică, s-a recurs la o cale neobișnuită până atunci și anume la Franz Iosef ca „rege apostolic” al Ungariei, care în virtutea acestei calități putea interveni direct la Papa și astfel regele Ungariei pentru a treia oară în cursul domniei sale, după anularea legislației Dietei din Sibiu, din anii 1863-1865, și respingerea *Memorandului* Comitetului Național Român s-a transformat în persecutor fățiș al neamului românesc.

Papa Pius X a cedat și la 1 iulie 1912 s-a publicat Bula papală *Christifideles graeci* în puterea căreia a luat ființă Episcopia maghiară greco-catolică de Hajdudorogh.

În textul acestei bule se prevede clar că „în ce privește limba liturgică a acestei noi eparhii înființate în Hajdudorogh: poruncim să fie cea elinească veche, iar cea obișnuită (ungurească) să fie îngăduită numai la slujbele extraliturigice, în același chip, în care ea se folosește potrivit hotărârilor Sfântului Scaun în bisericile de rit latin”.

Precizez că odată înființată Episcopia din Hajdudorogh a introdus în întreg serviciul divin limba maghiară, deoarece limba veche elinească nu mai era cunoscută de nimeni.

Pentru a-și susține măsura luată, organele noii episcopii invocau exemplul bisericii greco-catolice române (unite) care face întreaga liturghie în limba română. Compararea era lipsită de orice bază legală și istorică, deoarece limba română era a patra limbă liturgică recunoscută de Roma

încă din veacurile III și IV e.n. după limbile elinească, latină, cirilică (slavona-bulgara) și româna.

Prin înființarea episcopiei maghiare greco-catolice de Hajdudorogh, s-a rupt de la provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș, cu sediul în Blaj, un număr de 83 de parohii, 378 filii, 172 cătune cu 73225 credincioși români.

Episcopul român a luat măsuri de lămurire, doi episcopi au plecat la Roma, iar în luna iulie 1912 merge la Roma episcopul de Gherla, Vasile Hossu⁴¹, care avea raporturi personale cu Papa Pius X și de la Hossu primește informații precise și atunci Papa exclamă „Uihanno ingannato”/ „M-a înșelat”.

A dat dispoziții să facă cercetări și să revizuiască limba, dar pusă în cauză persoana „regelui apostolic” Franz Iosif, nu s-a dat nici o urmare practică pentru națiunea română; doar demersul episcopului Vasile Hossu a oprit pe loc rezolvarea problemei autonomiei catolice pentru Ungaria.

Încă înainte de publicarea bulei papale, dr. Ștefan Cicio Pop, în calitate de deputat și unit a convocat toată lumea unită la un mare congres la Alba Iulia pe ziua de 29 mai 1912.

La această manifestare națională au luat parte un număr de peste 35.000 români din întreaga provincie mitropolitană.

Congresul unit de la Alba Iulia a fost prezidat de George Pop de Băsești, ca vicepreședinți au fost desemnați Th. Mihali și A. Cosma din Mireni și vicarii Marchiș din Sălaj și Alexandru Halița⁴², vicarul Năsăudului.

S-au dat telegrame Papei Pius X, cardinalilor, dar totul a fost fără vreo urmare, în urma intervenției regale.

Adunările de protest s-au ținut lanț în tot cursul verii anului 1912, iar *Românul* și presa din România și cea din Apus a făcut o mare publicitate acestei lovituri date națiunii române din Transilvania.

2. Atacuri fătife împotriva Episcopiei Unite din Oradea. Campania ziarului *Budapesti Hirlap*. Cazul prefectului Miskalczy. Eliminarea celor 16 teologi români din Seminarul catolic de la Oradea

⁴¹ Vasile Hossu (11 februarie 1866, Mureș - 1916) – a urmat filosofia și teologia la Institutul Propaganda Fide din Roma, din 1882. Din 1888 până în 1898 a fost profesor de teologie dogmatică și filosofie la Seminarul Teologic din Blaj. În 1903, a fost numit episcop de Lugoj, iar din 1913 de Gherla (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 886).

⁴² Alexandru Halița (24 ianuarie 1862, Sângiorz Băi, Bistrița Năsăud - 1933) a urmat cursurile în localitatea natală, apoi Academia Teologică din Gherla (1884-1888) și Universitatea din Cluj, specialitatea română-maghiară, obținând diploma de profesor, în anul 1894. A fost vicar al Năsăudului și, după Unirea din 1918, s-a întors la catedră, pensionându-se la 1 septembrie 1928. (Teodor Tanco, „Alexandru Halița-contemporan al Unirii”, în *Virtus Romana Rediviva-Memoria istoriei*, vol. IV, Bistrița, 1981, p. 226-229).

Într-o serie de articole agitatoare ziarul *Budapesti Hirlap* deschide o campanie de atacuri împotriva Episcopiei Române Unite din Oradea, în fruntea căreia se găsea episcopul dr. Demetriu Radu⁴³.

Vorbind despre Seminarul Teologic din Oradea, ziarul maghiar îl caracteriza astfel:

„Este cel mai periculos cuib al dacoromânismului. Aici se cresc în spiritul trădării de patrie, ca dușmani turbați ai neamului nostru și ai statului, micii moți cu față oacheșă și ochi scânteietori”.

Replica a început-o *Românul*, în 8 martie 1912, cu articolul „Impertinența jidano-maghiară”, aluzie la proprietarul și redactorii lui *Budapesti Hirlap*, care erau toți evrei cu nume maghiarizate.

Cazul fispanului (prefectului) Miskolczy Ferencz de la Oradea constituia a doua provocare și atac direct împotriva Episcopiei Unite din Oradea și a poporului român din Bihor.

La un banchet festiv, dat de episcopul unit dr. Demetriu Radu ia parte și prefectul județului Bihor Miskolczy. Se țin toasturi, iar cel pronunțat de prefect are o importanță politică deoarece constituie o adevărată declarație de totală distrugere împotriva românilor.

În cuvântarea de răspuns episcopul Radu, în delicata situație de gazdă, în prim rând mulțumește prefectului pentru sinceritatea cu care și-a expus principiile planului său de administrare a județului Bihor și atitudinea față de instituțiile românești și de români în general declară că în calitate de păstor al bisericii primește lupta, care va fi necruțătoare și avertizează pe prefect la tact și cumințenie.

Răsunetul cuvântării episcopului Radu a fost un nou curent de entuziasm în masa românilor, presa a răspândit declarațiile episcopului român, care au ajuns la Vatican și au tras greu în cumpăna rezolvării cererii de autonomie catolică a Ungariei.

Răspunderea maghiară nu a întârziat și victimă i-au căzut 16 teologi români de la Seminarul catolic din Oradea, care au fost eliminați pentru vina de a fi vorbit între dâșii în interiorul seminarului în limba lor maternă română cu totul în afară de studii.

Măsura s-a luat de episcopul romano-catolic Lány și de Szèchenyi, rectorul seminarului.

⁴³ Demetriu Radu (26 octombrie 1862, Rădești, Alba – 8 decembrie 1920, București) – a studiat la călugării franciscani din Aiud și Blaj. Apoi, a studiat la Roma, la Institutul „Sf. Atanasie” și la Colegiul „De Propaganda Fide”, unde a obținut și titlul de doctor în teologie. A fost hirotonit preot la Roma (1885). Ulterior, a plecat la București ca profesor la Seminarul Teologic, fiind numit director al Seminarului Arhiepiscopal din localitatea amintită. Între 1897-1903, a fost episcop de Lugoj, apoi la Oradea (1903-1920). A prezidat Adunarea de la Alba Iulia din 1918 alături de episcopul I.I. Papp și G. Pop de Băsești. (Codruța Maria Mureșan, Marcel Știrban, *op. cit.*, p. 329-334).

3. Politica de excludere a noilor generații de intelectuali români de la posibilitatea de a li se atribui funcțiuni potrivite pregătirilor profesionale

În anii 1911-1912 și 1913, drept aplicare practică a devizei statului maghiar unitar prin contopirea în națiunea maghiară a naționalităților, a început o nouă campanie de persecuție împotriva funcționarilor publici, câți se găseau în funcțiuni de stat, excluderea de la numirile în funcțiuni a tinerilor români, cu diplome de la universitățile maghiare, și oprirea acordărilor de concesiuni în unele profesii libere cum erau farmaciile, laboratoarele, dentistica și altele.

Ca urmare a acestor măsuri, contingente de profesori, medici, farmaciști, ingineri, chimiști, stomatologi români, au căutat să părăsească Transilvania și să caute plasamente în România și în alte țări din apus, iar alții au plecat în America.

Numai avocații, puținii contabili, câțiva medici împreună cu preoții și învățătorii de la școlile confesionale, susținute de cele două biserici naționale, au rămas ca pătură intelectuală în fruntea țărânimii române, precum și muncitorimea română organizată și condusă de secția română din Budapesta a P.S.D.

În schimb toate locurile devenite libere erau acordate în special evreilor maghiarizați, elementele cele mai periculoase în mijlocul țărânimii române.

Tot în acești ani s-au înființat peste tot grădinițe de copii maghiare, destinate a înlătura limba maternă chiar din cea mai fragedă copilărie.

4. Refacerea unității de acțiune și stingerea conflictului dr. Vaida-O. Goga. Fuzionarea *Tribunei* cu *Românul* din Arad. O largă colaborare cu Vasile Goldiș în redacția ziarului *Românul*

În fața primejdiei naționale tot mai necruțătoare, primindu-se bunele oficii ale lui C. Stere⁴⁴, în cursul lunii februarie 1912 s-a aplanat definitiv diferendul dr. Vaida-Goga conflictul s-a declarat închis și s-au reluat atât raporturile personale, cât și colaborarea politică între cele două grupări la P.N.R.

La 12 martie 1912 st. nou. s-a dat publicității procesul verbal de împăcare generală.

Tribuna s-a contopit cu *Românul* care a preluat întreg activul și pasivul administrației *Tribunei* și s-a început o unică și energică acțiune de propagandă cu puteri unite a tuturor celor care se găseau în jurul directorului ziarului *Românul* – Vasile Goldiș.

⁴⁴ Constantin Stere (1 iunie 1865, Cîrpecău, Soroca – 26 iunie 1936) – a urmat dreptul la Iași. A fost deputat în anul 1901, fost profesor de drept constituțional și rector la Universitatea din Iași. A întemeiat revista *Viața Românească*. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 811).

Octavian Goga a început a publica în *Românul* o serie de articole de actualitate, după care a urmat acea entuziastă declarație de colaborare colectivă a tuturor scriitorilor ardeleni în număr de peste 40, semnați în ordine alfabetică în frunte cu Ion Agârbiceanu la ziarul P.N.R. – *Românul*.

S-a resimțit un suflu nou în publicistica românească atât de necesar în acele vremuri de necruțătoare oprimare națională și socială.

5. Măsuri dictatoriale fățișe ale guvernului Lukács Lázló, susținute de Tisza István, președintele Camerei Deputaților

După o obstrucție de multe luni, susținută în camera maghiară de către opoziția unită maghiară în luna mai 1912, președintele Tisza introduce armata în cameră, opoziția este scoasă cu forța din incintă, iar majoritatea lui Tisza votează singură toate legile militate, pe care opoziția le combătuse luni de-a rândul.

În același timp se publică un decret pentru desființarea autonomiei bisericii sârbești din Ungaria, măsură care a avut iarăși un mare răsunet în țară și străinătate și a provocat o mare îndârjire la sârbi și la croați.

Tot atunci s-a început o acțiune maghiară, îndreptată împotriva bisericii ortodoxe române prin inițiativa de a înființa o episcopie maghiară ortodoxă la Senteș de tipul celei din Hajdudorogh.

Pe teren economico-social în 1912 și 1913 s-a inițiat o largă campanie de colonizare cu maghiari la sate și orașe în special în Transilvania, în Banat și Bacica, teritoriul dintre Dunăre și Tisa în fața Belgradului, capitala Serbiei.

Frământările anului 1913.

Războiul balcanic și politica externă austro-ungară afectează luptele național-politice românești din Transilvania

În cursul primelor luni ale anului 1913, Partidul Muncii al contelui Tisza, care deține președenția Camerei Deputaților, președinte al Consiliului de Miniștri fiind tot Lukács L. continuă legiferarea celor mai draconice măsuri, îndreptate contra naționalităților și în special a românilor.

Linia impusă de contele Tisza de a se distruge Partidul Național Român este urmărită în toate actele de legiferare și administrație.

1. Voi trata în primul rând întâmplările din viața și lupta internă a P.N.R. și apoi implicațiile de politică externă

Încă din luna ianuarie 1913, Comitetul Național Român își ține sedințele pentru stabilirea programului de luptă parlamentară pentru anul 1913.

Comitetul analizează proiectul legii electorale al contelui Tisza și îl declară inacceptabil. Însărcinează pe deputatul dr. Ștefan Cicio Pop ca să depună în cameră un proiect de reformă electorală nou pe care l-a întocmit Comitetul Național Român, după ce a luat consimțământul reprezentanților celorlalte naționalități slovacă, sârbă, șvabă, croato-slavonă.

Proiectul P.N.R. cere înscrierea în lege a sufragiului universal, egal, secret, pentru ambele sexe pentru toți cetățenii țării fără osebite - în vârstă de 24 de ani împliniți.

Proiectul a fost depus, înregistrat la Camera Deputaților, dar Tisza nu a admis dezbaterile publice a acestui proiect de reformă electorală.

La începutul lunii martie 1913, camera maghiară votează proiectul guvernului, care aproape anulează îndreptățirea de votare a românilor și a celorlalte naționalități.

În adevăr noua lege electorală a lui Tisza făcea posibilă o astfel de arondare a circumscripțiilor electorale, încât minoritățile maghiare colonizate prin regiunile curat românești, să poată decide alegerile candidaților impuși de guvern.

Precizez că pe baza acestei legi electorale nu s-au putut ține alegeri de deputați, deoarece intervenind la mijlocul anului 1914 mobilizarea generală și începându-se Primul Război Mondial, Camera a rămas în compunerea din 1910 până la prăbușirea din 1918, națiunea română având

numai 5 deputați: dr. Ștefan C. Pop, dr. Alexandru Vaida Voievod, Teodor Mihali, Vasile Damian și dr. Niculae Șerban.

În scopul executării unei cât mai vaste campanii de colonizare la sate, se aduce în cameră proiectul de lege al izlazurilor comunităților urbariale și compositoratelor, pe care l-a combătut deputatul dr. Ștefan C. Pop.

Pe teren politic agenții lui Tisza, Mangra, Siegescu, Burdea și alții lucrează sistematic pentru subminarea Comitetului Național Român, fără a alege mijloacele, folosindu-se de teroare, corupție și mituire.

Ocazia li s-a dat în alegerea parțială de deputat din Sasca - jud. Severin - Banat, unde se produsese o vacanță.

P.N.R. a susținut candidatura lui Aurel Vlad, iar guvernul pe primpretorele renegat Corcan. Alegerea de la Sasca, ținută în luna martie 1913, s-a soldat cu căderea candidatului național Aurel Vlad și a fost ales guvernamentalul Corcan cu 651 voturi față de A. Vlad care a întrunit numai 538 voturi.

Campania electorală însă a ocazional pentru români un lung câmp de informare a opiniei publice și de demascare a metodelor folosite de guvern. În cursul acestei campanii electorale agenții lui Tisza au stăruit ca Tisza István să fie declarat cetățean de onoare al orașelor Caransebeș, Satu Mare și Oradea, fapt care a revoltat chiar și opoziția maghiară, presa declarându-l simbolul trufiei.

Socotindu-se stăpân absolut pe situație, Tisza István provoacă la finele lunii mai 1913, demisia cabinetului Lukács L. și Tisza trece în fruntea guvernului ca prim ministru în 10 iunie 1913 și avea să continue a conduce guvernul maghiar direct și prin interpuși până la asasinarea sa din 31 octombrie 1918.

Revenind în fruntea guvernului, Tisza István, deși conștient de greutățile de ordin extern și de situația grea a monarhiei pe plan intern își continuă acțiunea de distrugere a naționalităților: menține suspendarea constituției croată, întreține campania de presă împotriva noastră, pune la cale prin trădătorul V. Mangra constituirea unui partid politic moderat, așa numit „Partidul Creștin-Social Român”.

Generalizează silnicia folosirii obligatorii a limbii maghiare în seminariile romano-catolice și înscenează la Tribunalul Satu Mare procese de înaltă trădare preoților români uniți de la bisericile din comunele Resighea, Maftin Dob, Sanislău și altele pentru nesupunere la ordinele Episcopiei de Haidudorogh.

Pune la cale o deșănțată campanie de presă împotriva Congresului învățătorilor români confesionali convocat pe 25 august 1913 la Cluj cu autorizație legală.

Cu două zile înainte de ziua deschiderii Congresului învățătorilor români, ministrul Jankovitch oprește ținerea acestuia.

Guvernul Tisza, în toamna anului 1913, votează legea pentru reforma legii curților cu jurați, combătută de deputatul român dr. Ștefan C. Pop și apoi legea presei de asemenea combătută și criticată de deputatul Ștefan C. Pop, care arăta lui Tisza că și-a creat toate armele de distrugere: trădători, corupători de conștiințe, curți cu juri care să ne condamne și presa care să ne atace, iar a noastră să fie gătuită.

A rămas istorică exclamația lui Ștefan C. Pop către Tisza „toate le fac maghiarii, deoarece ne urăsc, iar eu le răspund din acest loc „Qdiunt quia metuant” – Ne urăsc, deoarece se tem de noi. Să se teamă în adevăr”.

Odată cu oprirea Congresului învățătorilor români, s-a organizat la 30 august 1913 în Ardeal „Congresul secuiesc” susținut cu mijloace ale guvernului, unde s-au spus cele mai josnice necuviințe nu numai la adresa concetățenilor români din Ardeal, dar și la adresa armatei române a regelui României și a poporului român, furia fiind provocată de strălucitoarea victorie română din Bulgaria și prestigiul României înălțat prin pacea de la București, din 10 august 1913.

Despre aceasta însă voi vorbi pe larg la punctul 2 mai jos.

Fără a se angaja la polemici mărunte, P.N.R. și întreg poporul român din Transilvania s-au executat, în toamna anului 1913, programul său cultural fixat după cum urmează:

a. În zilele de 14-16 septembrie s-au desfășurat la Orăștie serbările culturale ale Astrei, transformate în doliu național prin moartea lui Aurel Vlaicu, care a căzut cu avionul lângă Câmpinița, plecând cu avionul la serbările de la Orăștie satul său natal Bințișul fiind situat lângă Orăștie. Jalea neamului românesc a fost nemărginită. „Flori și lacrimi” (Românul, nr. 192/1913).

b. La 18 iunie 1913 se ținuse Congresul Reuniunilor femeilor române.

c. La începutul lunii septembrie 1913 s-au organizat la Arad mari serbări culturale cu prilejul sfințirii Școlii de Fete din Arad.

d. Trupa de teatru a României, condusă de V. Antonescu face un turneu artistic în Transilvania cu reprezentații în Alba Iulia, Blaj, Arad, Brașov, etc. reprezentațiile provocând entuziasm nestânjenit între români.

e. Societatea de „Fond de teatru român” organizează în Caransebeș mari serbări culturale, la care participă nu numai bănașenii, ci și ardelenii într-un număr foarte mare.

Toate aceste manifestații culturale se țin în climatul favorabil românilor pe plan extern, după cum voi arăta la punctul următor.

2. Pe plan extern și diplomatic:

Presa internațională și cea română a ajuns la concluzia nedesmințită că „adevărata învinsă în războiul balcanic a fost Autro-Ungaria”, care a împins Bulgaria în război.

În adevăr, evenimentele războiului balcanic din vara anului 1913, intervenția armată a României, campania fulgerătoare a trupelor române, împreună cu tactul și amabilitatea oamenilor de stat români, elemente recunoscătoare, ca factori ai înlăturării unei conflagrații mai extinse și mai cu seamă condițiile păcii de la București din 10 august 1913, au înălțat prestigiul României în așa măsură, încât s-a socotit necesar de către factorii conducători ai politicii externe autro-ungare, să se inițieze o acțiune diplomatică și chiar una la nivel dinastic în vederea examinării situației create, care putea avea repercusiuni asupra echilibrului de politică externă dinlăuntrul Triplei Înțelegeri (Germania, Austro-Ungaria-Italia), la care România aderase mai înainte.

Campania reușită a României în Balcani nu putea să nu răscolească sufletele românilor din Transilvania în numele cărora poetul Octavian Goga, reîntors din Franța, scria articolul de fond din *Românul*, din 12/25 iulie 1913, cu titlul „Zile mari”. „Dunărea a fost trecută nu numai de dorobanții Regelui Carol, ci ea a fost trecută cu întreg sufletul românesc”.

După pacea de la București, apare în presa P.N.R. articole ca acestea: „Izolarea Austro-Ungariei”, care prin greșita cerere de a fi revizuită această pace, s-a îndepărtat de Germania și Italia și și-a înstrăinat România.

Efectele acestei situații au început a se cristaliza prin următoarele acte diplomatice:

a. Conte Berchtold, ministrul de Externe a monarhiei, inițiază o întâlnire diplomatică la castelul său din Buchlau (Moravia) între dânsul și ministrul de Externe San-Giuliano al Italiei, care a fost invitat la Buchlau unde s-au analizat evenimentele din vara anului 1913, o parte constituind-o apropiata expirare a aderării României la Tripla Înțelegere, politica greșită a guvernului ungar față de naționalitățile din Ungaria, care îndepărtează România de Puterile Centrale.

După întrevăderea miniștrilor de externe a urmat o intensă acțiune diplomatică potrivnică politicii contelui Tisza.

b. În *Corriere della Sera*, Luigi Barzini publică o serie de articole „Românii și Italienii”, care au mare răsunet în Apus, provoacă în întreaga presă articole de veștejire a regimului barbar la care guvernul major supuse naționalitățile din Ungaria, dar amintește și măsurile antiitaliene, luate la Trieste de către guvernatorul austriac prințul Hohenlohe împotriva cetățenilor și muncitorilor italieni.

c. Berlinul peste capul Austro-Ungariei acordă României prin Disitanto-Bank un împrumut de 175.000.0000 lei și 80.000.000 lei cu opțiune.

d. La stăruința Regelui Carol I al României, cu aprobarea împăratului Wilhelm II și adeziunea puterilor apuse, prințul de Wied, nepotul reginei Elisabeta a României, este desemnat ca viitor rege al Albaniei.

e. Presa austriacă și cea berlineză publică critici usturătoare împotriva politicii și regimului guvernului lui Tisza și a Ungariei în general împotriva românilor. Se dau avertismente pentru schimbarea urgentă a acestei politici.

f. Drept contrabalansare a campaniei de presă, Tisza inițiază prin presa ungară și cea germană din Viena zvonuri despre o împăcare cu românii, campanie care ocupa coloane întregi în ziarele lunii septembrie și octombrie 1913.

g. Tisza trimite pe ministrul Jankovics al Cultelor și Instrucțiunii să organizeze vizite oficiale ministeriale la Sibiu, Blaj, etc., spre a lua contact cu organele de conducere locale ale românilor peste capul Comitetului P.N.R.

Comitetul P.N.R. se sesizează, autorizează pe Vasile Goldiș să combată zvonurile răspândite, iar *Românul* din 5 octombrie 1913 ridiculizează în articolul „Stafia împăcării” procedeul stângaci și lipsit de orice abilitate a lui Tisza, întreaga înscenare fiind făcută numai în vederea prelungirii tratatului de alianță cu România.

Pentru zilele de 11 și 12 octombrie 1913 este convocat Comitetul P.N.R. în Budapesta care hotărăște:

- Lansarea unui memoriu în toate limbile pentru informarea opiniei publice;

- Ținerea de mari adunări populare în întreg cuprinsul țării;

- O acțiune parlamentară intensă, iar Theodor Mihali va depune în camera ungară o moțiune de neîncredere în guvernul Tisza;

- Dacă s-ar hotărî începerea unor tratative se desemnează o comisie de 10 membrii din sânul comitetului.

Întreaga presă reproduce hotărârile Comitetului Național Român.

3. Intrarea în arena politică a lui Franz Ferdinand, moștenitul tronului habsburgic, urmată de o acțiune la nivel imperial

Atitudinea fermă a P.N.R. arătată la ședințele comitetului din 11 și 12 octombrie 1913 și măsurile tot mai dârze și necruțătoare ale guvernului Tisza împotriva românilor din Transilvania au făcut ca moștenitorul tronului austriac, Franz Ferdinand, să înceapă o acțiune fățișă împotriva guvernului Tisza, iar presa vieneză să continue critici și atacuri directe.

Prima urmare a acestei acțiuni a fost că, peste capul lui Tisza, Ottokar Czernin, confidentul lui Franz Ferdinand și aderent a politicii sale să fie numit ambasador al Austro-Ungariei la București.

A doua și cea mai spectaculoasă a fost organizarea unei vânători imperiale la Konopischt – castelul lui Franz Ferdinand, la care a fost invitat împăratul Germaniei, Wilhelm II, cu o mare suită.

După vânătoare comunicatele au adus la cunoștință publică restabilirea armoniei româno-austriece.

A treia, împăratul Francisc Iosif a convocat delegațiunile celor două parlamente în sesiunea politică externă de la Viena, spre a dezbate politica externă – Monarhiei, - ședințele ținându-se în cursul lunii noiembrie 1913, conform prevederilor pactului dualist austro-ungar din 1867.

Pactul din 1867, prin care s-a înființat monorhia dualistă Austro-Ungaria, a fost legiferat prin legea austriacă nr. 146, din 21 decembrie 1867, și prin legea ungară nr. XII, din 1867, rămânând în atribuțiunea puterii monarhice centrale din Viena cele 3 sectoare de afacere comune: externele, armata cu toate ramurile ei și vămile cu întreg sectorul economico-financiar (Banca de emisiune austro-ungară, etc.).

Pentru controlul parlamentar al acestor ministere comune, cele două parlamente: austriac și ungar, constituiau din sânul lor câte trei comisii speciale parlamentare, care țineau ședințe comune în Viena, numite ședințele delegațiunilor comune.

Lucrările s-au început la 10 noiembrie 1913 cu un larg expozeu al contelui Berchtold, ministru de externe al monarhiei, în care se puneau în discuție toate problemele de politică externă, rolul destinat lui Czernin la București și se arătau măsurile de luat urgent în interesul monarhiei.

S-a remarca discursul lui Kramar, deputat ceh, care a arătat abisul dintre monarhie și poporul român din cauza politicii de asuprire a maghiarilor.

Pentru împrăștierea atmosferei, provocată în presa de felul cum decurgeau dezbaterile, Tisza s-a văzut nevoit a face pentru presa maghiară următoarea declarație: „Contele Czernin va trebui să renunțe la vechile sale principii și există dovezi că aceasta se va și întâmpla”.

La finele lunii noiembrie 1913 se știa precis, că lui Tisza i s-a impus măsuri pentru restabilirea constituției croate și căutarea modalităților de împăcare cu românii.

Cu privire la împăcarea româno-maghiară, Octavian Goga a dat presei maghiare și germane următoarea declarație:

„Evenimentele din astă vară au avut darul de „a fi cimentat, mai mult ca oricând legăturile de unitate sufletească dintre români. S-a sporit

capitalul nostru de energie, de putere de rezistență și de speranțe pentru viitor”.

La cererile lui Tisza, comisia de 10 delegați de comitet a luat contact cu delegația guvernului și în cursul lunilor noiembrie și decembrie 1913, au continuat tratativele maghiaro-române.

Dar paralel cu aceste tratative, deputatul dr. Ștefan Cicio Pop, în discursul la legea bugetară și legile financiare, ce se dezbăteau în camera ungară, a intercalat în mod abil întreaga chestie națională, dând lămuriri ample cu privire la cererile românilor.

Constrâns de reprezentanții presei, ca să le facă declarații cu privire la tratativele de împăcare cu românii, Tisza, care nu recunoștea Comitetul Național Român ca un organ politic legal, a declarat numai atât: „este în curs un schimb de idei cu unii din acei concetățeni români care au influență asupra unei mari părți a concetățenilor lor”.

Declarația a provocat zeflemizări usturătoare, în special în ziarele vieneze.

În cursul lunii decembrie 1913, s-au continuat tratativele paralel cu dezbaterile din delegațiunile de politică externă a monarhiei, despre a căror conținut Comitetul Național era ținut la curent în special de către deputații cehi, membrii ai delegației austriece.

Evenimentele anului 1913 au luat sfârșit cu un articol de ziar, publicat în *Budapesti Hirlap*, organul opoziției ungare, apărut în 30 decembrie 1913 st. nou, cel mai dușmănos ziar față de români, care în cuprinsul său – cu o inspirație profetică de care atunci nu ar fi fost capabili nici un publicist român – sub formă de critică la adresa guvernului Tisza, prezice cu 5 ani înainte absolut toată desfășurarea celor ce aveau să se petreacă în lunile noiembrie și decembrie 1918 la Alba Iulia.

Budapesti Hirlap – 30 decembrie 1913

„Țăranii din Hunedoara trec cu sutele granițele României cumpărați de agenții autorităților române și sunt duși în țară pentru a înlocui pe cei trimiși în Dobrogea nouă. Acolo afară va cunoaște țara mamă, vor învăța s-o iubească, vor ști că-i aparțin și că există o mare, sfântă și unitară Românie, ale cărei hotare se extind de la Marea Neagră până la Tisa, de la Munții Balcani până la Carpații nordici, ba și mai departe până în inima Rusiei.

Vor învăța că poporul e unul și același unitar. Și când va fi sunat ceasul, datori vor fi să se întoarcă în satul lor natal. Acolo, în mijlocul fraților lor vor pune la cale România Mare și când va fi sosit Marele Război, oștirea cea mântuitoare va fi aici un popor bine pregătit așa că, cucerirea se va putea desăvârși”.

Vasile Goldiș, în mod abil, sub titlul „Disonanțe” a lăsat ca acest întreg articol să fie publicat în *Românul* nr. din 31 decembrie 1913, bine

înțeles cu anumite comentarii disonante dar cu aducerea la cunoștința publicului românesc a acestei profeții, cu care se încheia frământarea neamului în cursul anului 1913, cu un bilanț activ al campaniei din Bulgaria, cu prestigiul înălțat a întregului neam, cu forțele de rezistență înmulțite și cu conștiința națională consolidată în așteptarea împlinirii celor profețite de *Budapesti Hirlep*.

Pentru publicul din Transilvania, Românul nu putea să trimită un mesaj mai scump decât dorința ca toate cele scrise în *Budapesti Hirlep* să devină realitate. Destinul a vrut ca în 1918 toate aceste să devină în adevăr împlinite la Alba Iulia.

Anii 1914-1917 în viața românilor din Transilvania

1. Ca la fiecare început de an, Comitetul Național Român s-a întrunit în ședință plenară în zilele de 20-22 ianuarie 1914 în Budapesta.

Au fost prezenți 30 de membrii și au lipsit numai șase, reținuți de boală sau piedici personale.

Comisia de 10 a prezentat un amplu raport cu privire la situația internă și externă și asupra stadiului tratativelor de împăcare.

S-a arătat că asupra lui Tisza se fac presiuni de la Viena și Berlin, că desfășurarea evenimentelor este în curs și nu s-ar putea angaja discuții asupra lor. De aceea după două zile de dezbateri, Comitetul în unanimitate a hotărât să-și amâne pentru o lună lucrările care se vor relua pe la mijlocul lunii februarie 1914.

După amânarea lucrărilor Comitetului față de situația externă încordată, în București s-a constituit un nou guvern sub președinția lui I.I.C. Brătianu.

Au apărut în presa din București declarațiile ambadorului Ottokar Czernin⁴⁵ și ale lui Take Ionescu⁴⁶, ambele cu concluzii că numai politica lui Tisza față de români împiedică satisfacerea revendicărilor românilor din Transilvania.

După aceste declarații contele Andrassy critică pe Tisza că duce tratative cu românii sub presiune externă, ceea ce dăunează prestigiului statului ungar unitar național.

În răspunsul său dat în afacerea Czernin, Tisza răspunde că își asumă toată răspunderea pentru toate cele petrecute la tratative, dă asigurări că ideea statului unitar maghiar strălucit susținută și confirmată, iar arondările circumscriptiilor electorale vor asigura preponderența maghiară pe toată suprafața țării.

În ziua de 17 februarie 1914 s-au reluat ședințele Comitetului P.N. de astă dată fiind invitați la ședințe în afară de cei 36 de membrii, și un

⁴⁵ Ottokar Czernin (26 septembrie 1872-4 aprilie 1932) – a fost diplomat și politician, ministru al Afacerilor Străine (https://en.wikipedia.org/wiki/Ottokar_Czernin).

⁴⁶ Take Ionescu (13 octombrie 1858, Ploiești-22 iunie 1922, Roma) – a urmat studiile la Liceul Sf. Sava din București, apoi Facultatea de Drept finalizată printr-un doctorat susținut la Paris, în anul 1881. A fost redactor la ziarul *Românul*, a fost colaborator la ziarul *Timpul*, etc. A fost avocat în București, deputat liberal, iar din 1891 conservator, îndeplinind, de-a lungul timpului, numeroase funcții publice în guvernele României. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 433).

număr de peste 100 de membrii externi din toate comitatele locuite de români.

Plenara Comitetului astfel completată, a ascultat rapoartele cu privire la toate fazele tratativelor de împăcare s-au angajat discuții multilaterale cu privire la toate punctele și s-au analizat toate elementele de politică internă și externă după care Comitetul a dat în unanimitate rezoluțiunea de respingere a tuturor punctelor din ofertele ce i s-au făcut și a declarat rupte tratativele urmate.

Un pact cu Tisza și cu maghiarii în condițiunile discutate nu este posibil, a declarat dr. Ștefan C. Pop.

La câteva zile după ruperea tratativelor de împăcare un act monstruos a tulburat și mai mult raporturile româno-maghiare.

În Debrețin, reședința aleasă pentru episcopia de Hajdudorogh, palatul episcopiei a fost aruncat în aer de o mașină infernală, întreg palatul a fost mistuit de flăcări, au fost 5 morți, între care și vicarul Jaczkovics, care a stăruit pentru înființarea episcopiei ungare.

S-a provocat mare agitație împotriva românilor și a comitetului P.N.R. acuzat că ar fi autorul moral al atentatului.

În scurtă vreme poliția din România a descoperit pe atentator și anume Cătărău⁴⁷, anarhist din Basarabia care și-a recunoscut fapta săvârșită din proprie inițiativă.

În legătură cu ședința comitetului lărgit, ținută în februarie 1914, țin să precizez că de la această dată până la 12 octombrie 1918, nu a mai ținut nici o ședință și nu s-a mai adus nici o hotărâre care ar fi legat, în vreun fel, națiunea română din Transilvania.

Gura președintelui George Pop de Băsești și a lui dr. Vasile Lucaciu a rămas mută și orice întrebare, pusă lor în cursul timpului, după 17 februarie 1914 a rămas fără răspuns.

Este necesară stabilirea acestui adevăr, deoarece în cursul anilor 1914-1918, după declararea mobilizării generale după unele momente grele și pericole iminente, din vremea războiului, unii membri ai Comitetului P.N.R., chiar deputații partidului, s-au văzut nevoiți a face unele grave declarații politice, ce li se cereau, fie sub presiunea amenințărilor, fie cedând forței de neînălțurat, ori pentru prevenirea unor mari primejdii, care amenințau instituții naționale, bisericești, culturale și economice, dar aceste declarații nu angajau întru nimic nici națiunea română, nici Partidul Național Român.

⁴⁷ Ilie Cătărău (1888, Orhei, Republica Moldova-1952, România) - soldat și spion basarabean, autor al mai multor atentate (https://ro.wikipedia.org/wiki/Ilie_Cătărău; accesat în 29.08. 2017).

Ele au rămas simple acte personale ale persoanelor, care le-au făcut, fără a putea fi opuse națiunii sau imputate organului legal, care era Comitetul partidului de sub conducerea președintelui George Pop de Băsești.

De asemenea, precizez că și aceste acte și declarații personale, au fost nule și neavenite sub aspect juridic, motivul lor fiind frica din starea de război, teama de aplicarea măsurilor excepționale, a legilor statariale de război.

Sub presiunea evenimentelor externe și spre a se menține în actualitate, contele Andrassy publică în ziarul opoziției *Magyar Hirlap* un articol de atac împotriva guvernului Tisza în care se cuprinde și următoarea constatare:

„Numai teroarea și corupția poate asigura caracterul maghiar al Parlamentului Ungariei”, acesta ca o concluzie la arondarea circumscriptiilor electorale, a căror teritoriu, oriunde se extinse, dădeau de masa mare a naționalităților conlocuitoare, de a căror prezență va trebui să se țină seama.

În cursul lunii martie 1914, deputatul dr. Ștefan C. Pop mai ține un discurs în chestia națională și dă avertismente serioase guvernanților.

La Abbazia are loc o nouă întrevedere politică între Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei și D. Sangiuliano, ministrul de externe al Italiei, în care din nou s-a pus pe tapet problema românilor din Transilvania și poziția României în viitorul apropiat.

În luna mai 1914, trădătorul Vasile Mangra se deplasează la București sub pretextul aparent de a participa la sesiunea științifică a Academiei Române, dar este alungat din București, iar Academia îl șterge din evidențele sale, pe motiv de nedemnitate.

Luna iunie 1914 este dominată de două evenimente dinastice: Împăratul Wilhelm II al Germaniei face o nouă vizită la Konopischt lui Franz Ferdinand, iar la Constanța familia regală și guvernul român fac o primire plină de fast familiei țarului Nicolae II al Rusiei, venit în vizită la regele Carol al României.

Pentru ultimele zile ale lunii iunie 1914, moștenitorul tronului habsburgic Franz Ferdinand fixează vizita sa în Bosnia spre a începe personal o acțiune de pacificare a popoarelor din monarhie.

În ziua de 29 iunie 1914 se produce în orașul Sarajevo, capitala Bosniei, atentatul cunoscut, săvârșit de Gavrilo Princip și Neüdro Gabrinovici, căruia i-au căzut jertfe Franz Ferdinand și soția sa.

În luna iulie 1914, după schimb de note diplomatice, tratative și mediațiuni, se produce ultimatul Monarhiei Austro-Ungare împotriva

Serbiei, făcută răspunzătoare de atentat, iar la expirarea termenului fixat monarhia se consideră în stare de război cu Serbia.

A urmat declararea de război a Rusiei țariste împotriva Austro-Ungariei și cea germană împotriva Serbiei și Rusiei ca urmare a tratatului de alianță care le lega.

Așa s-a produs conflagrația Primului Război Mondial, toate aceste țări ordonându-se mobilizării generale ale armatelor și masarea popoarelor pe fronturi, spre a sângera în tranșee vreme de 4 ani, contrar oricărei logice omenеști și numai mănați de rânduieli monarhice, necorespunzătoare intereselor omenirii în general și în disprețul intereselor popoarelor angajate în război în mod special.

2. Manifestarea intempestivă pe toate fronturile de luptă a conștiinței națiunilor subjugate din Austro-Ungaria

Un fenomen rar întâlnit în istoria războaielor s-a arătat pe fronturile de luptă de la frontierele Austro-Ungariei.

După ce liniile de front au fost stabilite în cursul lunii august 1914 pe frontierele de la sud către Serbia și la nord către Rusia și s-au angajat ciocniri locale, pe la mijlocul lunii septembrie 1914, armatele rusești de pe frontul galițian au încercat, cu foarte numeroase efective de infanterie și cavalerie, o pătrundere în liniile austro-ungare.

După hărțuiri de câteva zile deodată, la inițiativa unităților cehe, apoi slovace și române, liniile de front au fost sparte, trupele naționalităților au trecut cu arme cu tot la ruși, predându-se și îndemnând comandamentul rusesc să ordone înaintarea, deoarece în fața lor s-a produs un gol general și pot provoca o debandadă generală în armatele austro-ungare de pe frontul Galiției.

Operația a fost savârșită de armatele rusești și în mai puțin de 15 zile armata rusă a putut captura toate unitățile care mai rezistau, iar în primele zile ale lunii octombrie frontul galițian era prăbușit și unitățile austro-ungare rămase pe teren au fugit în debandadă până în Carpații nordici, ajungând la hotarul Ungariei.

În cursul lunii octombrie 1914 a trebuit ca trupele germane să fie amestecate printre unitățile austro-ungare, spre a se reface capacitatea de luptă pe acel front, care abia a putut începe operațiuni prin lunile noiembrie și decembrie 1914.

Același procedeu s-a urmat, dar în proporții mai reduse pe frontul sârbesc.

Cercetându-se cauza acestor treceri de trupe la dușmani s-a constatat că unitățile din primele rânduri, puse sub comanda ofițerilor de rezervă mobilizați dintre intelectualii naționalităților, au fost îndrumate chiar de ofițerii lor, ca să nu lupte pentru monarhia, care i-a subjugat.

Metoda de informare s-a generalizat și astfel cei dintâi cehii, moravii cu slovacia și românii s-au predat armatelor rusești și au primit să fie luați ca prizonieri de război.

Din trupele trecute la ruși, s-au constituit în anii ce au urmat, legiunile de voluntari cehoslovace și române, despre care voi face amintire la întâmplările anului 1917.

Aici am amintit fenomenul, spre a fixa cauzalitatea acestei manifestări de conștiință națională colectivă a cărei început se poate desluși cu precizie în pactul naționalităților din Ungaria, încheiat în anul 1895 și în legăturile bine cultivate de atunci până la începutul războiului din 1914 prin colaborare parlamentară, prin presă și prin contacte personale.

3. Divergențe de părere și atitudini în sânul Comitetului P.N.R. Demisiile din comitet a membrilor dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga

Desfășurarea fulgerătoare a stării de război în cursul lunii iulie 1914 și ordonarea mobilizării generale în Monarhia Austro-Ungară au pus pe conducătorii națiunii române din Transilvania într-o grea dilemă, lipsindu-i elementele de apreciere și luare de hotărâri în vederea atitudinii națiunii române în fața mobilizării și a războiului.

Din partea monarhului se cereau acte pozitive de loialitate și indemn formal către poporul român de a răspunde cu credință mobilizării și obligațiunilor militare, fără a se face nimic din partea guvernului Tisza pentru recunoașterea revendicărilor românilor. De la București nu se primește nici cea mai vagă indicațiune cu privire la comportarea noastră în situația de război.

În acest moment, între membrii comitetului s-a produs o divergență: Teodor Mihali, susținut de dr. Alexandru Vaida, erau de părere că să se publice un manifest către români, prin care să fie îndemnați a pleca la unități și să răspundă cu credință și statornicie la ordinul de mobilizare. Dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga au combătut această părere, alături de dânsii având și pe președintele George Pop de Băsești, iar ceilalți membrii fiind de părere a se mai aștepta desfășurarea evenimentelor.

S-a primit propunerea lui Teodor Mihali ca dânsul personal fără a angaja pe nimeni să facă un demers la București direct la regele Carol, spre a primi indicațiuni.

În ultimele zile ale lunii iulie 1914, după provocarea stării de război cu Serbia, soția sa, Eleftera Mihali, s-a deplasat la Sinaia și, ca fostă doamnă de onoare a reginei Elisabeta, a putut aduce la cunoștința regelui Carol obiectul misiunii sale, problema fiind de mare urgență.

Fără a avea timpul necesar pentru convocarea unui Consiliu de Coroană, regele Carol a dat numai un sfat conducătorilor românilor din Transilvania, ca să se comporte cu devotament față de tron și patrie, fără a

scăpa din vedere că România este legată de Monarhia Austro-Ungară și de Germania printr-un pact de alianță, a promis că se va convoca un Consiliu de Coroană.

Reîntoarsă cu acest răspuns, T. Mihali a cerut din nou consimțământul președintelui și al membrilor comitetului, mai cu seamă a deputaților, care au rămas la păreri inițiale, dând însă dezlegare, ca T. Mihali personal și ca președinte al Clubului Parlamentar Român să procedeze pe a sa răspundere.

Așa s-a ajuns la manifestul „Către Fiii Neamului Românesc”, publicat în nr. 159, din 2 august 1914, al ziarului *Românul*, semnat singur de dr. Teodor Mihali, în calitate de președinte al Clubului Palamentar Român.

După manifestul lui T. Mihali au urmat circularele celor doi mitropoliți, al episcopilor, în urma cărora fiii neamului românesc au răspuns în adevăr la mobilizare și s-au prezentat la unități, dar în liniile de luptă au făcut ce i-a îndemnat conștiința națională, după cum am arătat mai înainte.

În luna septembrie 1914, contele Tisza a adresat mitropolitului I. Mețianu la Sibiu perfida scrisoare cu laude și promisiuni asupra căreia iarăși s-au făcut și publicat declarații numai spre a provoca dezorientarea în opinia publică românească.

În lunile august și septembrie 1914, regele Carol al României a convocat istoricul Consiliu de Coroană în care și-a expus punctul de vedere de a respecta pactul de alianță cu puterile centrale și a se lua măsuri în consecință.

Este cunoscută rezistența guvernului I.I.C. Bratianu și a tuturor bărbaților de stat români, care au combătut cererea regelui și nu s-a dat curs nici unei măsuri de aderare la războiul început de Austro-Ungaria împotriva Serbiei.

După moartea subită a regelui Carol al României, întâmplată la 10 octombrie 1914, urmând pe tron regele Ferdinand care nu avea obligațiuni personale față de cei doi monarhi în război, pe care le avusese înaintașul său, guvernul și bărbații de stat români și-au impus punctul de vedere ca România să nu treacă la executarea pactului de alianță ci să se mențină într-o neutralitate armată, așa cum fusese și Italia, legată de Puterile Centrale.

În același timp armatele austro-ungare au fost nevoite să evacueze Belgradul, capitala Serbiei, și să se retragă peste Dunăre și Sava pe teritoriul maghiar și croat.

Deci operațiunile de război mergeau prost și pe frontul de sud, iar la nord, în Galiția nu se făcea nici un progres.

Dimpotrivă la Bistrița Năsăud au sosit autoritățile austriece evacuate din Bucovina, iar mitropolitul Repta din Cernăuți a trecut către

Viena, unde a evacuat ce a putut din bunurile Bisericii Ortodoxe bucovinene.

În aceleași luni din toamna anului 1914, asupra populației române, rămase la vetrele lor, s-a abătut o adevărată urgie de prestații și sarcini militare, necesare în dosul frontului.

Din toate comunele au fost scoase toate căruțele cu cai, căruțe cu boi și duse la transporturi militare la depărtări de sute de kilometrii, tot astfel bărbații de la 32-52 ani, deci încă mobilizați în armată, au fost duși pe fronturi și obligați la săparea de tranșee și alte munci grele și pline de primejdii de război.

Din făgăduielile cuprinse în scrisoarea lui Tisza către mitropolitul I. Mețianu, nu s-a ales nimic.

În loc de ajutor economic și cultură în limba română, în octombrie 1914, s-au deschis școli ungurești în multe sute de sate românești, unde încă nu erau școli maghiare.

În fața acestei situații, dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga au reușit să treacă la București să poată lua contact cu factorii de răspundere și să-și hotărască atitudinea și activitatea națională pentru viitor, în afara Comitetului P.N.R.

De la București, în ziua de 23 decembrie 1914 st.v., au trimis președintelui P.N.R. următoarea scrisoare de demisie: „Subsemnații, câștigându-ne convingerea că ideea unității politice a neamului trebuie să îndrume toate conștiințele în aceste zile istorice, suntem încredințați că programul Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria nu mai corespunde exigențelor naționale impuse de împrejurările schimbate.

Pentru păstrarea libertății noastre de acțiune, deci, vă rugăm domnule Președinte, să binevoiți a primi demisiunea din Comitetul Executiv al partidului.

Primiți asigurarea înaltei noastre stime.

ss dr. Vasile Lucaciu

ss Octavian Goga

București, 23 decembrie 1914”.

Despre activitatea acestor membrii demisionați din Comitetul partidului nu voi trata în acest loc, ci numai în legătură cu marea și decisiva campanie de propagandă inițiată de dânsii și susținută de întreaga conștiință a neamului din vechea Românie în cursul anilor 1915 și 1916 în scopul abandonării neutralității și a intrării în război, alături de puterile aliate din apus, iar în cursul anului 1917 activitatea lor de propagandă în

Franța și a lui dr. Vasile Lucaciu în America, împreună cu Vasile Stoica⁴⁸, dr. Nicolae Lupu⁴⁹ și ceilalți ce vor fi pomeniți la locul lor în anul 1917.

4. Anul 1915 a însemnat pentru popoarele monarhiei și în special pentru români un an de război tot mai greu prin înmulțirea fronturilor de război, în urma intrării în război a Italiei alături de puterile Antantei și a Bulgariei și apoi a Turciei alătura de Puterile Centrale

În cursul iernii grele din 1914/1915, pe fronturi s-a stabilizat sistemul luptelor din tranșee, care au redus operațiunile militare, dar au dat prilej puterilor beligerante să ducă tratative diplomatice intense.

Față de Austro-Ungaria s-au ridicat revendicările naționale și teritoriale ale Italiei pentru protejarea conaționalilor italieni din Austria, pentru reglementarea porturilor de la Marea Adriatică Trieste și Fiume, a bazei navale militare Pola și situația din peninsula Istria.

Nereușind a se ajunge la vreun compromis, iar populația Capitalei manifesta public împotriva Austro-Ungariei, primarul Romei, prințul Colonna și Consiliul capitalei au luat inițiativa peste capul regelui și al guvernului.

Pe ziua de 20 mai 1915 s-au convocat cetățenii capitalei la mare demonstrație la Capitoliu, unde s-au adunat sute de mii. Primarul Romei apelând la popor mulțimea a pretins ieșirea Italiei din alianța cu puterile centrale, s-au tras clopotele bisericii Diana din Capitoliu, ceea ce era semnalul unei primejdii naționale, urmarea fiind că guvernul a declarat starea de război împotriva Austro-Ungariei, care s-a notificat la Viena în 23 mai 1915.

Pentru Ungaria și popoarele ei, intrarea în război a Italiei a însemnat o gravă lovitură, greutățile noului front de pe Alpi căzând mai cu seamă în sarcina Ungariei.

S-a procedat la reorganizarea marilor unități de armate, iar românilor li s-au repartizat părțile mai grave ale frontului italian, unde să nu fie posibile dezertări din cauza terenului specific al piscurilor și văilor din Alpi.

⁴⁸ Vasile Stoica (1 ianuarie 1889, Avrigh, Sibiu – 27 iulie 1959, Jilava) – a fost scriitor și diplomat, a urmat cursurile secundare și universitare la Sibiu, Brașov, Budapesta și Paris. Și-a desăvârșit cariera profesională la Facultatea de Litere din Budapesta (1909-1913), cu specializări la Paris și București. A fost membru al delegației române la Liga Națiunilor, deputat de Sibiu, a fost ministru plenipotențial la Tirana și Sofia, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 815; <http://foaienationala.files.wordpress.com/2009/08/suferintele.pdf>).

⁴⁹ Dr. Nicolae Lupu (4 noiembrie 1876, Arsura-Ghermănești - 1947) – a fost medic și om politic. A fost prefect de Fălciu (1907), deputat din 1913, a militat pentru realizarea României Mari, a fost membru de seamă în Partidul Țărănesc (1924-1936), ministru de Interne (1919-1920), Instrucție (1927), etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 502).

În cursul lunilor mai-decembrie 1915, guvernul maghiar a suspendat în parte prevederile legilor de recrutare cu privire la scutirea de front și mobilizare pe loc în fabrici a muncitorimii și s-a început o recrutare și trecere la serviciu pe front a muncitorilor din toate fabricile, exploataările industriale și agricole iar în locul lor au fost aduși glotașii români deportați din Transilvania, ceea ce voi arăta pe larg la anul 1916.

La o interpelare a contelui Andrássy către Tisza în Camera ungară, Tisza confirmă că Italiei i s-au făcut mari concesiuni teritoriale, iar opinia publică influențată de presă și agitatori a zădărnicit totul.

Ca o contrabalansare a acestui eveniment, diplomația germană a făcut mari eforturi și a reușit să atragă în război pe Bulgaria împotriva Serbiei, astfel s-a creat alt front de război în Balcani la mijlocul lunii octombrie 1915.

Pentru poporul român din Transilvania, aceste evenimente au avut ca urmare alte chemări de contingente din rezervă și glotași români, scoși din familiile și micile lor gospodării și duși pe fronturi, în fabrici și la exploatarea agricole ale nobilimii maghiare.

Luptele angajate pe frontul italian sunt de o sălbăticie îngrozitoare, iar operațiunile tehnice ale artileristilor, mitralierelor seceră mulțimile nevinovate cu zecile de mii.

Față de situația creată muncitorimii, Partidul Social-Democrat publică manifestul din decembrie 1915, atacând guvernul pentru atacarea în care a adus muncitorimea.

Tot în luna decembrie 1915 se țin ședințele furtunoase în Soborul croat, cu îndrăznețe atacuri împotriva Ungaria, pentru violențele și abuzurile banului Croației, baronului Skerletz.

În cursul lunii decembrie 1915, împăratul Wilhelm a făcut o vizită la Viena, căutând să se găsească o soluție favorabilă pentru popoarele monarhiei atât de nemulțumite în special pentru români, dar opunerile guvernului maghiar au fost și de astă dată categorice.

Împotriva românilor s-a continuat vechea politică de distrugere. Pe lângă vechile mijloce și metode, folosindu-se acum din plin posibilitățile acordate de legile excepționale a stării de război.

În viața politică, românii caută să se izoleze iar în Cameră nu se manifestă și nu intervin în problemele generale, care nu ating în mod special poporul român.

Presa stă sub cea mai mare, severă cenzură de război, ziarele apărând cu coloane întregi albe cenzurate ca opinia publică să nu poată fi informată asupra situației reale.

5. Anul umilirilor, decepțiilor și suferințelor 1916

De Anul Nou 1916, ca la fiecare început de an, contele Tisza și-a ținut la Clubul Partidului Muncii discursul politic, prin care dădea asigurări că „biruința deplină a puterilor centrale ar fi asigurată”.

Sesizându-se de acest discurs, profesorul Iorga a publicat în ziarul *Universul* din București sub titlul „Atletul de la Pesta” un usturător articol plin de zeflemele la adresa lui Tisza în care spune între altele: „Tisza a vorbit halucinator, pe Berchtold l-a trimis la plimbare. Am învins, guvernăm, vom coloniza, vom porunci”.

Profesorul Iorga făcând aluzie la colonizări, se referea la atacul îndreptat de Tisza la acest început de an împotriva poporului român privind planul de fortificare prin transcolonizări, a frontierelor Ungariei de jur împrejur.

a. În adevăr în ziarul său din Oradea Mare, *Szabadság*, Tisza a lăsat să apară întreaga listă din proiectul său de colonizări și mutări de populații, cuprins într-un articol „Fortificarea frontierelor Ungariei”, publicat pe la 10-14 ianuarie 1916 în Oradea.

Voi spicui câteva cifre din lista publicată, spre a evidenția preocupările lui Tisza de a crea un cordon real de populație maghiară către frontierele României.

1. Transcolonizarea populației actuale (adică a naționalităților)

Comitatul Bistrița Năsăud

a. Plasa Rodna veche întreagă cu 28.000 locuitori

b. Plasa Iad-Bârgău, Șicu, Budar 31.000 locuitori

Total 59.000 locuitori

Comitatul Ciuc:

Plasa Gurghiv-Tulgheș 10.000 locuitori

Comitatul Treiscaune:

Plasa I Lèzdi 3.000 locuitori

Plasa Ardea 5.000 locuitori

Plasa Sepsi 13.000 locuitori

Total 21.000 locuitori

Această listă cuprinde 31 de comitate în jurul frontierelor Ungariei cu 97 de plăși, din care ar fi urmat să se transcolonizeze o populație de naționalități de 2.960.000 persoane.

În fața acestei monstruoșități s-ar putea pune întrebarea: ce ar zice populația noastră secuiască, dacă i s-ar fi pus în vedere aplicarea planului lui Tisza „per a contrario”, de către România tolerantă ca să-i transcolonizeze, fiind în total numai circa 250.000 persoane ?

Dar aici România de ieri, nici Republica Populară Română de azi nu nutrește astfel de planuri.

Socotim că planul lui Tisza a fost în adevăr numai o halucinație de politician cu ideea bolnavă a statului unitar maghiar astfel cum l-a caracterizat profesorul Iorga în ianuarie 1916.

b. La începutul anului 1916, cele două biserici naționale românești din Transilvania și-au pierdut pe doi conducători și îndrumători vrednici ai neamului românesc.

În luna ianuarie 1916 a decedat episcopul unit al Gherlei Vasile Hossu tocmai când lupta cu energia lui cunoscută împotriva autonomiei catolice maghiare prin care se intenționa înghițirea autonomiei bisericești unite a mitropoliei Blajului.

În ziua de 5 februarie 1916 st. nou s-a stins din viață mitropolitul ortodox Ioan Mețianu al Sibiului, ocazionând prin această moarte nu numai durerea neamului fără osebite de confesiune, dar deschizând posibilitatea aplicării în viața Bisericii Ortodoxe din Transilvania, a celui mai rușinos și înjositor sistem electoral condus de influența lui Tisza de a ridica la treapta de mitropolit al Bisericii Ortodoxe naționalitățile române din Transilvania pe cel mai mare trădător de neam și nevrednic de înaltul tron ce i s-a încredințat, acțiune care a zguduit sufletele întregului popor.

După funeraliile binemeritate ale defunctului mitropolit Ioan Mețianu expirând luna de doliu, s-au luat măsurile statutare pentru alegerea deputaților sinodali din cler și laici pentru alegerea noului mitropolit.

În vederea alegerilor de deputați și apoi de mitropolit, aparatul lui Tisza a intrat în funcțiune, spre a ridica la scaunul mitropolitan al Sibiului pe unealta sa Vasile Mangra, ceea ce până la urmă i-a și reușit.

c. Prima măsură luată încă la 10 martie 1916 a fost suprimarea apariției ziarului *Românul*, organul Partidului Național Român.

Alegerea trebuia să aibă loc la 5-6 august 1916 deci numai peste 5 luni, dar *Românul* trebuia suprimat și pana lui Goldiș trebuia oprită spre a nu stânjeni campania electorală.

Toate explicațiile date mai pe urmă de Tisza au rămas neadevăruri, iar susținerea că suprimarea s-ar fi făcut din cauza unor articole este gratuită deoarece era la dispoziție cenzura care scotea articolul oprit chiar de la tipar și apărea coloana respectivă în alb.

De altfel, după alegere i s-a arătat lui V. Goldiș că suprimarea s-a făcut la cererea lui Mangra, ca să-i reușească alegerea.

De la începutul lunii mai și până în iulie 1916 pentru reușita candidaților de deputați sinodali care să fie siguri pentru Mangra s-au folosit cele mai josnice mijloace de corupție promisiuni de avantaje, scutiri de front sau amenințări cu frontul pentru cei ce s-ar opune.

Așa s-a înscris din voința lui Tisza o pagină rușinoasă în istoria vieții bisericești ortodoxe din Transilvania, ca în sinodul electoral să se constate următorul rezultat al votării secrete:

Din 120 deputați sinodali s-au dat:

1. Pentru Vasile Mangra 71 voturi

2. Pentru episcopul Miron Cristea 24 voturi

3. Pentru episcopul Ioan Papp 12 voturi

4. Bile albe 7 voturi

Total 114 voturi

6 deputați sinodali au lipsit din cauză de boală justificată.

Cele 7 voturi cu bile albe au fost ale deputaților sinodali Aurel Vlaicu și alți 6 membrii ai P.N.R. care totuși au reușit să fie aleși în sinod.

Era firesc ca cea dintâi telegramă de felicitare să-i fie trimisă acolitului său de Tisza. Las să urmeze textul întreg:

„Ilustrității sale Vasile Mangra Sibiu

Cu bucurie patriotică am luat cunoștință despre rezultatul alegerii de astăzi și implor binecuvântarea lui Dumnezeu asupra activității Tale, ca arhiepiscop și mitropolit și asupra bisericii greco-orientale române. Cu ajutorul său vom dovedi prin fapte că politica noastră este izvor de binecuvântare atât pentru statul ungar, cât și pentru românimea din patrie.

Ss Ștefan Tisza”

Fără comentariu, dar cu precizarea că Tisza s-a înșelat amarnic, când credea că partea ortodoxă a națiunii române din Ungaria îi este la picioare. Același Dumnezeu, pe care îl invoca, a făcut judecata și peste 27 luni, să nu mai fie nimic în viață, nici din Mangra, care a murit în 14 octombrie 1918 în Budapesta foarte subit, iar Tisza asasinat în ultima zi a aceleiași luni de octombrie 1918.

După ce s-a evacuat de la Sibiu la Oradea, Sibiul devenind zonă de război după intrarea României, Mangra și-a aranjat la Oradea sfînțirea și introducerea în scaunul mitropolitan pe ziua de 15/28 octombrie 1916.

După investitură, conform obiceiului noul mitropolit a adresat către cler și popor o scrisoare circulară, așa numita pastorală sub nr. 2602/1916, prin care își manifestă încă odată toată ticăloșia preotească și omenească, relatând la adresa României, care intrase în război pentru eliberarea noastră a transilvănenilor, josnice neadevăruri istorice.

Textul circularii începe astfel:

„România, căreia ființa i-a dat patria noastră Ungaria, căci Radu Negru de la Făgăraș a întemeiat principatul Țării Românești, Dragoș din Maramureș a întemeiat principatul Moldovei și cu sprijinul monarhiei habsburgice s-a ridicat și s-a întărit România modernă, liberă și independentă, s-a ridicat contra patriei noastre”, etc. Conținutul ce

urmează este plin de atâtea calificative, nedemne de protest, încât nu le pot reproduce de scârba ce cuprinde sufletul oricărui român, ci arăt că acest act s-a publicat în numărul 85 al *Telegrafului român* din 11/24 octombrie 1916.

Cu câtă durere în suflet s-au văzut nevoiți cei doi episcopi ortodocși români: Ioan Papp⁵⁰ de la Arad și dr. Miron Cristea⁵¹ de la Caransebeș să officieze, să sfințească și să introducă în scaunul glorios al Mitropoliei Sibiului pe cel mai nevrednic slujitor al altarului românesc, care nu și-a vândul străinului împilator numai sufletul său negru, dar a fost destinat să vândă sufletele celor peste două milioane de credincioși ortodocși din Transilvania.

Dacă cei de aici nu au putut reacționa din cauza stării excepționale de război, dar au reacționat credincioșii ortodocși din America, emigranți din Transilvania, care s-au despărțit de Mitropolia Ortodoxă din Ungaria și Transilvania din cauza mitropolitului trădător, Vasile Mangra.

6. Marea tragedie temporară prin intrarea României în război la data de 15/28 august 1916

Sub presiunea opiniei publice din vechea Românie, unde în cursul anilor 1915-1916, sub influența vorbirilor înflăcărâte ale lui dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga s-a ținut un lung șir de mitinguri și socotind că a sosit sorocul realizării idealului național de unire a tuturor românilor, guvernul condus de Ion I. C. Brătianu, la data de 4/17 august 1916, a încheiat cu marile puteri aliate din apus, inclusiv cu Rusia țaristă, istoricul tratat de alianță în vederea abandonării de către România a neutralității și intrarea în război alături de aliați și împotriva Puterilor Centrale.

S-a socotit că prin acest tratat, România și-a asigurat toate avantajele naționale și internaționale și că poate conta pe o acțiune de război simultană, bine sincronizată și foarte puternică a aliaților, în special a armatelor rusești la răsărit, a flotelor în Dardanele, a armatelor aliate în Balcani.

⁵⁰ Ioan Papp (20 decembrie/1 ianuarie 1849, Pociovești, jud. Bihor-21 ianuarie 1925, Arad) a urmat clasele primare în localitatea natală, iar între 1868-1871, cursurile Institutului Teologic din Arad. A fost arhivar al Cancelariei eparhiale (1875), asesor consistorial (1876-1891), diacon episcopal (1879), preot (1890), protopresbiter (1892), arhimandrit pentru Budapesta (1903), episcop (1903-1925). (Gabriela Adina Marco, „Încheierea unei păstoriri-Ioan I. Papp, episcopul Aradului (1903-1925)” în *Istoricul Dan Demșea la a 70-a aniversare*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2011, p. 232-241)

⁵¹ Dr. Miron C. Cristea (20 iulie 1862, Toplița-6 martie 1939, Cannes, Franța) - a fost publicist, filolog, senator, primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925-1939). A urmat Institutul Teologic din Sibiu (1887-1890), Facultatea de Filologie și Filosofie din Budapesta (1890-1895), obținând titlul de doctor în filologie. În 1909, a fost ales episcop al Caransebeșului. A participat la Adunarea de la 1 Decembrie 1918. În 1919, a fost numit mitropolit, iar în 1925, patriarh al României. (Stelian Neagoe, *Oameni politici români*, Editura Machiavelli, București, 2007, p. 487-489.)

La expirarea celor 10 zile, prevăzute în tratatul de alianță, în noaptea de 15/28 august, armatele române au intrat în acțiune ofensivă pe toate frontierele Transilvaniei și către Bulgaria.

După primele zile de lupte, în cursul cărora trupele române au înaintat fulgerător către inima Transilvaniei, biruind peste tot trupele maghiare, deodată armata română s-a găsit pe ambele fronturi singură, nesustținută în nici un fel de aliați în Balcani, nici de armatele rusești la răsărit.

Dimpotrivă, armata bulgară s-a prezentat pe front susținută și comandată de ofițeri germani, cu puternică artilerie germană, mult superioară forțelor, de care dispunea armata română.

Așa a urmat dezastrul de la Turtucaia.

În Transilvania, trupele maghiare fiind bătute zile de-a rândul, Tisza a făcut apel la împăratul Wilhelm, ca armata germană să preia apărarea Transilvaniei, zdrobirea armatei române și ocuparea României.

Aceasta o aștepta militarismul german.

De îndată au retras de pe frontul francez 27 divizii cu cea mai înaltă pregătire militară tehnică și le-au aruncat împotriva României, iar prin trădarea cunoscută au făcut ca trupele rusești să se mențină la operațiuni reduse.

A urmat în mod logic biruința tehnică asupra entuziasmului soldaților români, care cu pieptul și numai cu pușca au înfruntat trupele germane, cu enorme pierderi de peste 500.000 oameni în cele 4 luni din toamna anului 1916.

După căderea capitalei București și ocuparea Munteniei, armata română s-a retras în Moldova, regele și guvernul mutându-se la Iași.

Cauzele acestei tragedii le voi arăta pe larg și sistematic la expunerea pe anul 1918, deoarece numai atunci s-au cunoscut mai precis și au fost confirmate și de aliații, care s-au recunoscut vinovați pentru dezastrul militar al României.

În acest loc, expunând numai desfășurarea cronologică a celor petrecute în Transilvania, după 15/28 august 1916, voi trata faptele cunoscute de mine personal.

Între 28 august-10 septembrie st. n. primele măsuri au fost cele de ridicare a populației române, care a fost transportată în lagăre de internare și deportare, despre care voi face mărturisire la punctul următor.

S-au concentrat prin cercurile de recrutare toți bărbații până la 42 ani, care se mai găseau acasă, fie revizuiți medical, fie răniți din anii anterioari și lăsați provizoriu la vatră.

S-au aplicat rechiziții de vite, pe mijloacele de tracțiune și mii de căruțe și care cu boi și cai au fost îndrumate către interiorul țării.

Serviciile celor doi mitropoliți din Sibiu și Blaj au fost evacuate și mutate la Oradea și Beiuș împreună cu academiile teologice.

Toate ziarele și orice publicații românești din cuprinsul Transilvaniei în afară de cele renegate din serviciul guvernului maghiar, au fost suspendate.

Toate scutirile de serviciu militar pe front a celor de la băncile românești și alte întreprinderi românești au fost revocate.

Laurențiu Oanea,

Fost președinte al „Uniunii foștilor

internați români din războiul pentru

întregirea neamului 1914-1918 din Transilvania”

Obiectiv: Problema internaților și
deportaților români din Transilvania.

Mărturisiri

Cauze care au fost arătate la sfârșitul acestor mărturisiri au împiedicat întocmirea unei statistici complete sau a unei evidențe reale despre numărul și numele acelor români transilvăneni, bărbați și femei, care în Primul Război Mondial au căzut jertfe politicii maghiare de nimicire a populației române.

Lucrarea întocmită de T.V. Păcățeanu în anul 19123 și publicată în Biblioteca Astei Culturale din Sibiu, cu datele pe care le arată și cu tabelele pe despărțăminte, nu redă nici a cincea parte din numărul populației române internate și nu se arată nimic cu privire la deportările pentru munci de război a categoriei de glotași, adică a bărbaților între 42-60 ani.

Urmare a faptului că, încă de la începutul anului 1917, mi s-a aprobat să pot locui în orașul Sopron ca angajat în biroul de avocatură al avocatului dr. Kovács Sándor, juristconsultul celei mai mari bănci a orașului și județului Sopron: „Soprani Takarék pénztár”, am putut organiza în acest oraș un birou de asistență și ajutor pentru internații români, plasați în vreo 12 comune din plasa centrală a județului, am putut cunoaște realitatea internaților de la Sopron și să pot avea informații și despre internații din cele două mari lagăre de internați de la Tâpiósüly și Ostffy Asszonyfa.

În vederea completării acestui gol, pe a mea conștiință și răspundere, scriu aceste mărturisiri, însoțite de explicațiile necesare pentru a se înțelege situațiile care au făcut posibil aplicarea acestui tratament și măsurile luate.

I. Deportarea glotașilor în vârstă de 42-60 ani ca „mobilizați pe loc pentru munci de război în fabricile de muniții și armament din jurul Budapestei de la minele de cărbuni și industriile din orașele Estergon și

Györ, apoi pentru muncile agricole pe marile domenii ale aristocrației maghiare”.

Potrivit legilor de recrutare maghiare, obligațiunile militare se împărțeau pe vârste astfel: de la 21-32 serviciul armat de front, de la 32-42 rezerva la spatele frontului, dar întrebuințată în întreg cursul războiului, în primele linii și în tranșee și glotașii (népfelkelok) de la 42-60 ani pentru orice munci necesare și impuse de starea de război – (industriale, agricole, transporturi).

După ce în toamna anului 1914, atât pe frontul galițian cât și pe cel sârbesc, unitățile constituite din naționalități au provocat spargerea fronturilor, comandamentul suprem a luat măsuri ca unitățile germane și maghiare aduse în refacere să fie completate cu rezerviști retrași de la locurile de muncă și din exploataările agricole, în locul lor au fost concentrați, în special românii, în contingente masive și trimiși în fabrici, pe șantiere, la toate exploataările agricole din șesul Ungariei, atât în vara anului 1915, dar mai masiv în verile 1916-1917 și 1918.

Numărul de glotași mobilizați pentru munci de război nu poate fi stabilit astăzi decât prin calcul aproximativ și procentual.

Aplicând coeficientul de 1,9% pentru recrutarea celor 120.000 soldați din Transilvania în cele 16 cercuri de recrutare existente în 1819-1918, glotașii reprezentând 18 contingente, date scoase din tratatul fraților Enescu din 1915, *Ardealul, Banatul, agricol, cultural și economic*, pag. 209-210 despre „Armată”, ar rezulta că glotașii români ar fi fost peste 20.000 persoane, din care cel puțin jumătate, deci cam 10.000 persoane au fost duși în interiorul Ungariei.

După statistica Secției române a PSD din Budapesta, numai în fabricile din insula Csepel lucrau între 4000-5000 glotași români deportați.

Aceeași proporție rezultă și din aplicarea la cele 844 comune mari, 3682 comune mici și 1920 cătune, cu procentul românilor de 56,1%, dacă ținem seama că din fiecare comună mare, mică sau cătun au plecat câte 4-6 persoane pe comună, ceea ce este minimul, deoarece cunoaștem județe (Someș, Năsăud, Sălaj) din care au fost mobilizați pentru munci de război câte 30-40 persoane pe comună – între 42-60 ani.

Pe această bază mărturisesc că numărul glotașilor români deportați din Transilvania în nici un caz nu a putut fi inferior cifrei de 10.000 persoane, dar a putut fi și peste 20.000 persoane și chiar mai mult.

II. Tragedia populației moldovene așezată de-a lungul frontierei Moldovei lângă teritoriul secuiesc din Transilvania de la 1769 până la 1918

În lucrarea mea *Districtul Grăniceresc al Năsăudului și comunitatea de avere. Monografie istorică și socio-economică*, în manuscris, București, aprilie,

1963, parte a II-a, „Militarizarea Districtului Năsăudean pag. 60 și 61” am făcut următoarele constatări de fapte istorice:

Sub titlul „Turcicis” în arhiva statului și a curții din Viena se găsesc actele cu privire la *Regularea Limitelor Interstatale între imperiul austriac și provinciile turcești*, sub care se înțelegeau Țara Românească și Moldova. Prin Pacea de la Passarovitz nu a reușit să se reguleze problema.

În anul 1741, comisarul turcesc Hencafat Mehemed Effendi a dat o învoială ca granița să fie considerată pe Carpați – cumpăna apelor, teritoriile de dincoace de Transilvania, aparținând Transilvaniei, iar cele de dincolo Moldovei și Munteniei. Chestia a rămas în suspensie până în anul 1769.

În acest an, Turcia fusese angajată în războiul cu Rusia, Austria, la stăruința personală a lui Iosif II, susținut de țarevna Ecaterina a II-a, a adoptat planul expansiunii teritoriale către Moldova la est și către Țara Românească la sud în munții Sibiului.

S-a ordonat mutarea stâlpilor imperiali cum și a punctelor de cordon umanitar către Moldova și Muntenia.

Cu această ocazie, regimentul grăniceresc năsăudean a împins stâlpii de pe linia apelor (wasserscheide) până jos în Drăgoiașa, ocupând astfel „cei 9 munți revendicați” de la Moldova, cu o suprafață de circa 73.000 jughere cadastrale, precum vom dezvolta în partea a IV-a⁵².

Regimentul I grăniceresc român de la Orlat a cuprins alți 22 de „munți revendicați” de la Muntenia, trecuți apoi în stăpânirea comunelor Săliște, Tâlmaciu, etc.”.

Aici voi continua ca text nou, cele petrecute pe frontiera răsăriteană către Moldova pe teritoriile regimentelor secuiești de la poalele masivului Călimani de-a lungul Carpaților până la Munții Vrancei și Buzăului.

Regimentele grănicerești secuiești, au împins stâlpii cu vulturii imperiali mult mai înăuntrul Moldovei și, peste linia despărțitoare a apelor, au ocupat nu numai munți și dealuri, ci și toate satele și cătunele moldovenești cu populație românească ortodoxă de la Bâlbăr până jos la Poiana Sărată Aita, totul peste 30 sate cu o populație de cel puțin 12.000 – 15.000 locuitori.

Așa s-a ajuns ca această nenorocită populație moldovenească să fie nevoită să-și ducă viața alături de poporul secuiesc intolerant, orgolios și atâțat de guvernele austriac și maghiar împotriva sa, expus deznaționalizării și opresiunii naționale și sociale.

⁵² Vezi Iuliu Moisil, *Figuri grănicerești năsăudene*, p. 245-248.

Situația de ocupație nelegiuită și abuzivă în anul 1887 a fost reglementată printr-un act internațional în dauna României spre pieirea acestei populații modovene.

Prin tratatul de regulare a frontierelor intervenit între Monarhia Austro-Ungară și România, semnat în București în 7 decembrie 1887 (25 noiembrie st. vechi) ocuparea acestui teritoriu de către Austro-Ungaria devine definitivă, românii din fâșia de teritoriu dintre culmile Carpaților și linia de hotar descrisă pe larg în tratat se încorporează la comitatele transilvănene Mureș, Turda, Ciuc și Treiscaune.

Tratatul a fost aprobat prin legea maghiară nr. XIV din 1898 și sancționat.

Pe această linie de hotar s-au instituit posturile speciale ale Poliției de frontieră ungară (határrendőrség-grăniceri maghiari), organizate prin deciziile Ministerului de Interne maghiar cu nr. 50431, din 15 iulie 1891 și 47177, din 10 iunie 1897.

1. Acestor trupe de frontieră avea să le cadă jertfă restul de populație românească la data de 15/16 (28/29) august 1916, câtă mai rămăsese în satele lor, după ce au fost ridicați bărbații mobilizați pe front și cei deportați ca glotași spre interiorul Ungariei, cum am arătat la punctul premergător.

Cu ocazia intrării în acțiune a armatei române în noaptea de 15/16 (28/29) august 1916, populația acestor sate a fost prinsă între două focuri, iar miliția maghiară fiind silită a se retrage în fața forțelor armate române, au ridicat o parte din populația română și au transportat-o către interior, iar altă parte a fugit la trupele române.

Numărul celor îndrumați către interiorul Transilvaniei nu s-a putut cunoaște decât la Solnoc pe Tisa, unde erau îndrumate trenurile militare cu nenorocita populație învagonată.

După informațiile ulterioare, efectivul civil dus la Solnoc a fost între 4.000-5.000 persoane.

2. La acest număr s-a adăugat, în ultimele luni ale anului 1916, alt contingent de populație românească din comitatele ocupate de armata română: Brașov, Treiscaune, Ciuc, Odorhei, Făgăraș și o parte din Târnava Mare până către Cohalm, populație care și-a primit cu entuziasm armata română eliberatoare.

A urmat dezastrul retragerii armatei române, în fața diviziilor puternice germane, aduse în Transilvania de pe frontul francez de la Marna, iar biata populație românească, dovedită a fi manifestat pentru armata română, a fost ridicată în masă și transportată la Solnoc.

Aici a fost triată, cei capabili de muncă bărbați și femei au fost trimiși mai departe către Budapesta, mulți repartizați pe moșiile nobilimii

maghiare, iar ceilalți în număr de multe mii au fost internați în lagărele de internare din Tápiószily și Ostffy-Aszanyfa, locul de pierzare a acestei populații.

Pe baza informațiilor ce am primit de la deputatul dr. Ștefan C. Pop și de la Tiron Albani⁵³, care au vizitat aceste lagăre, precum și prin cele publicate în ziarul *Adevărul* din Budapesta, organul Secției Române a P.S.D., pot mărturisi că numărul inițial, la începutul anului 1917, al internaților români transilvăneni din aceste două lagăre nu a fost mai mic de 8.000-9.000 persoane, dar a putut fi mai mare, chiar peste 10.000.

Numărul lor a scăzut vertiginos în urma torturilor, a lipsei de hrană și bolilor.

Menționez că această populație a fost supusă unui tratament de suprimare în masă, fiind considerată ca trădătoare de patrie prin faptul că manifestase simpatie la prima înaintare a armatei române în Transilvania.

Despre starea acestor internați mă refer la cele descrise în lucrarea lui Tiron Albani, *Leul de la Șişești*, paginile 190-194.

Cea mai mare parte a pierit în lagăre, unde s-a lătit epidemia de tifos exantematic și chiar holera, care a secerat aproape în întregime această populație moldovenească, ajunsă prin vitregia sorții să fie alăturată hotarelor Transilvaniei.

III. Internarea intelectualilor români suspecti din întreg cuprinsul Transilvaniei în lagărele de internare din Sopron (Osdenburg) de lângă lacul Fertő, lângă frontiera cu Austria

În anul al doilea de război, după trecerea în România a lui dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga, guvernul Tisza, având puteri discreționare pe temeiul măsurilor excepționale de răzoi, a luat măsuri mai aspre pentru ținerea sub supraveghere continuă a tuturor intelectualilor români din Transilvania, organizând în fiecare comună pe lângă fiecare notar comunal, comitete speciale din care făceau parte șefii posturilor de jandarmi și alte persoane maghiare sau renegate locale.

Acestea au întocmit tabele despre toți românii intelectuali suspecti câți se mai găseau acasă, care nu erau mobilizați, nici deportați pentru munci.

Listele se concentrău pe comitate la fișpanul maghiar spre verificare, iar acesta le înainta la Ministerul de Interne maghiar din Budapesta unde s-a organizat o secție specială a deportaților și viitorilor internați români,

⁵³ Tiron Albani (1887, Gârbova, Aiud - 1976, Aiud) - a fost redactor la revista *Adevărul* (1913), participant la Adunarea Națională de la Alba Iulia. A colaborat la ziare precum *Tribuna Socialistă*, *Dezrobirea*, *Dreptatea*, iar din 1922, la *Tribuna*, din Oradea. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 202-204).

condusă de consilierul ministerial Jekelfalussy Zoltán, neîmpăcat dușman al românilor.

Pe baza acestor liste de suspecți, chiar în primele zile după intrarea în război a României, adică în zilele de 15/16 (28/29) august 1916 și până la 10-15 septembrie 1916, toate persoanele înscrise în aceste liste au fost ridicate de la casele lor și transportate la Sopron.

Procedura de internare s-a continuat și în lunile septembrie-decembrie 1916, când notarii comunali, au trimis la Sopron pe intelectualii români, cu care erau în dușmănie sau din josnice interese personale.

În Sopron, internații români au fost plasați în 12-15 comune din jurul centrelor: Sopron-Nyèk, Weperd, Ruszt, Szent-Margitta.

Supravegherea internaților o avea primpretorele plasei centrale din Sopron, Blaschek Vilmos, un german maghiarizat fără sentimente șovine împotriva internaților, tratamentul internaților din Sopron nu a fost barbar ca și cel din lagărele de la Tàpìosüly și Ostffy-Aszanyfa, dar umilirile și lipsurile au fost aceleași.

Cu privire la numărul internaților de la Sopron, mărturisesc că acela a fost variabil între 2.000-3.000 persoane.

Era variabil, deoarece unor internați li se aproba plecarea la Budapesta și înlocuirea cu alții nou sosiți.

Numărul nu a scăzut în 1916-1917 sub 2.000 și nu a trecut peste 3.000.

Sunt în măsură să confirm această cifră a internaților, deoarece după organizarea biroului de asistență a internaților români în orașul Sopron, s-a obținut aprobarea ca fiecărui internat să i se acorde un ajutor zilnic de hrană de câte 1 coroană, deci 30 de coroane pe lună.

Pentru cei 2.000-3.000 internați români comisarului local Blaschek i se achita lunar 60.000 – 100.000 coroane prin Perceptorul regesc financiar din Sopron, operațiune care se repeta lună de lună și era cunoscută de mine care participam de multe ori la distribuirea ajutoarelor.

De aceea este cu totul greșită cifra arătată în lucrarea lui T.V. Păcățeanu, care nu poate fi acceptată.

Cu privire la nivelul ridicat al conștiinței naționale a internaților intelectuali din Sopron, socot potrivit ca să invoc întâmplarea cu vizita la Sopron a comisarului Jekelfalussy despre care ne prevenise deputatul dr. Ștefan C. Pop și ne descoperise scopul politic, cerându-ne demnitate națională.

În adevăr, în luna februarie 1917, consilierul ministerial Jekelfalussy Zoltán a venit la Sopron, însoțit de deputatul român renegat dr. Siegescu Iosif și ni s-a cerut ca și noi internații să semnăm declarația de loialitate a

lui Tisza, alături de cele 179 semnături române, în frunte cu mitropolitul I. Mețianu de la Sibiu, Teodor Mihali, etc.

Toți internații au refuzat și nu s-a găsit nici unul care să se abată de la linia de rezistență, deși ni se pusese în vedere eliberarea acelor care vor semna.

Încercarea de corupere a fost un eșec rușinos pentru guvernul Tisza.

Starea de internare de la Sopron s-a menținut până în lunile mai și iunie 1918, când toți internații au fost eliberați și lăsați acasă, sub pretextul semnării păcii de la București, deși în realitate măsura era provocată de situația internațională și de prăbușirea rezistențelor pe fronturi a Puterilor Centrale.

IV. Cauzele care au zădărnicit întocmirea unei statistici și evidențe a internaților și deportaților din Transilvania

Încă în anul 1920-1921, fiind deputat al circumscripției Năsăud, am făcut apel la Octavian Goga și la dr. Petru Groza, care făceau parte din guvernul generalului Averescu⁵⁴ ca să inițiem întocmirea unor evidențe și statistica internaților și deportaților români din Transilvania.

Pe considerațiuni de ordin financiar lucrărilor nu li s-a dat curs.

Am avut aprobarea de principiu a generalului Rășcanu, pe atunci ministrul armatei în guvernul Averescu, ca să încercăm a o executa prin Cercurile de recrutare județene (Comisariatele militare), care ar fi avut aparatul necesar și posibilitatea de adunare a datelor necesare din toate comunele, dar pe aceleași considerațiuni de ordin financiar operațiunea nu s-a continuat.

Sub guvernarea liberală 1922-1926, nu s-a putut iniția nimic pe motivul unor noi sarcini financiare ale statului.

Același refuz și pe vremea guvernării național-țărăniste, 1928-1930.

În această situație am luat inițiativa, în anul 1929, ca să ținem o adunare de constituire a foștilor internați într-o mare Uniune pe țară, adunare care s-a ținut la Cluj în Palatul Prefecturii în 26 mai 1929, s-a delegat o comisie cu întocmirea statutelor, după care s-a ținut a doua adunare la 20 ianuarie 1930 când statutele au fost aprobate, s-au ales organele de conducere, eu fiind ales președinte al Consiliului Central.

Sediul Uniunii s-a fixat la Cluj.

⁵⁴ Generalul Averescu Alexandru (9 martie 1859, Ismail - 3 octombrie 1938, București) - a fost mareșal al României. A absolvit Școala Divizionară de la Mănăstirea Dealul, apoi Școala Superioară de Război din Turin, a fost directorul Școlii Superioare de Război, etc. În 1911, a fost desemnat șef al Statului Major, în 1913, comandant de armată în războiul cu Bulgaria, în 1916-1918, comandant al Armatei II, câștigând bătălia de la Mărășești, etc. A înființat partidul Liga Poporului. A fost ministru în guvernele interbelice și membru al Academiei Române. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 60)

Tribunalul Cluj Secția I prin Sentința civilă nr. 1280/1929 a acordat personalitate juridică Uniunii Internaționalelor.

Din aceleași considerente de ordin financiar, spre a nu provoca o operă de asistență unor foști internați și deportați lipsiți de mijloace, ceea ce ar fi afectat bugetul statului, la care s-au adăugat și josnice considerațiuni politicianiste, totul a rămas în faza pregătitoare, iar organele alese nu s-au putut adresa organelor locale administrative pentru întocmirea evidențelor necesare.

Așa se explică și proporția extrem de redusă a tabelelor cerute prin despărțămintele ASTRA.

Istoria singură este chemată să treacă în analele sale, deoparte jertfele românilor din războiul 1914-1918 pentru întregirea neamului românesc, iar de altă parte să înscrie cu litere negre lunga listă a barbariilor și groaznicelor suferințe și opresiuni, la care națiunea română din Transilvania a fost supusă până la Unirea de la Alba Iulia, între care ocupă un loc dureros și problema internărilor și a deportărilor din anii 1916-1918.

Dr. Laurențiu Oanea

7. Anul de speranțe 1917

În toamna și iarna anului 1916-1917, submarinele germane au provocat pierderi tot mai mari flotei comerciale a Statelor Unite ale Americii, situație care a îndemnat pe președintele Wilson să aprobe ruperea legăturilor diplomatice cu Germania, luând măsuri pentru convocarea Congresului Statelor Unite, cerând aprobarea declanșării de război conform situației americane.

Pe la mijlocul lunii februarie 1917, orice contact între Statele Unite și Germania erau întrerupte, iar flotele americane au început pe toate oceanele vânatoarea de submarine germane.

Guvernul maghiar, nemaivând a se teme de România înfrântă de către armata germană, a început o nouă reorganizare administrativă a Transilvaniei. S-a numit un comisar regesc în persoana lui Betegh Miklos, cu puteri discreționare, sediul stabilindu-se la Târgu Mureș de unde plecau cele mai necruțătoare ordine împotriva a tot ce era românesc.

La data de 2 aprilie 1917, Senatul Statelor Unite decretează starea de război cu Germania în urma marelui discurs ținut în Senat de președintele Wilson, căruia i s-a dat mare publicitate în toate țările și în toate limbile.

Situația agravată pentru Puterile Centrale, prin intrarea în război a Americii, a făcut ca noul împărat-rege Carol al IV-lea ajuns pe tron după moartea bătrânului împărat Franz Iosif, întâmplată la 21 noiembrie 1916, să avizeze la reexaminarea situației internaționale și a celei de război și a cerut contelui Tisza o totală abandonare a politicii sale de oprimare a

naționalităților și trecerea la un regim de largi libertăți și de o radicală schimbare a sistemului electoral.

Tisza nu a primit planul regelui, și a prezentat demisia cabinetului întreg.

La 10 iunie 1917 s-a înjghebat un guvern Eszterházy Moritz⁵⁵ care dădea promisiuni că va introduce reforme.

Față de participarea la acest guvern a lui Apponyi Albert, ca ministru al Cultelor și Instrucției Publice, Partidul Național Român, prin glasul deputatului dr. Ștefan C. Pop, în ședința de la 22 iunie 1917, a declarat că poporul român nu are și nu poate avea încredere în acest guvern.

Guvernul Eszterházy lucra cu parlamentul lui Tisza avea majoritatea, deci stătea sub absoluta lui influență.

În ședința din 10 iulie 1917, contele Tisza în discursul la legea electorală deschide un nou atac violent împotriva deputaților români dr. Ștefan Cicio Pop și dr. Niculaie Șerban.

Neținând seama de avertismentele date contelui Apponyi de deputații români, la 11 august 1917, contele Emil Horvath Petrichevics⁵⁶ fișpanul de Târnava Mare, este numit și instalat comisar guvernamental al „Zonei culturale” cu puteri discreționare asupra celor 2 biserici românești și asupra tuturor sinoadelor confesionale române.

Neputând face față situației, guvernul Eszterházy a fost retras la 23 august 1917, și iarăși a ajuns în fruntea guvernului Wekerle Sándor, meșterul compromiselor, continuând a avea încrederea majorităților lui Tisza. Wekerle a menținut aproape în întregime formația guvernului anterior cu Apponyi la Culte și Instrucțiuni, cu Ugron Gábor la Interne.

În ședința Dietei din 15 noiembrie 1917, deputatul dr. Ștefan Cicio Pop dezvoltă o amplă interpelare în problema internaților români din Sopron, cerând eliberarea lor așa cum a dispus noul rege Carol al IV-lea încă în primăvara anului 1917 că vor fi eliberați 79% din internați.

În răspunsul său ministrul de interne Ugron a arătat că în Sopron ar mai fi la acea dată numai 290 persoane internate ceea ce era cu totul neadevărat, numărul internaților și la acea dată fiind peste 1.000.

În cursul interpelării lui dr. Ștefan C. Pop, contele Tisza a trecut din nou la violente atacuri împotriva Partidului Național Român și a

⁵⁵ Eszterházy Moritz (27 aprilie 1881, Majk-28 iunie 1960, Viena) – a fost om politic maghiar și prim-ministru în anul 1917.

[https://de.wikipedia.org/wiki/Moritz_Eszterházy_de_Galantha_\(Politiker,_1881\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Moritz_Eszterházy_de_Galantha_(Politiker,_1881))

⁵⁶ Emil Horvath Petrichevics (1881-1945) – a fost prefectul comitatului Târnava Mare, reprezentând guvernul maghiar pe lângă arhidieceza de Sibiu pentru instalarea, în noiembrie 1917, a Zonei Culturale. (Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 420)

deputaților contestându-le calitatea de a putea vorbi în numele poporului român.

Situația financiară a monarhiei devenind tot mai dezastruoasă, în luna noiembrie 1917, guvernul Wekerle lansează în Ungaria al VII-lea împrumut de război.

Anul 1917 se încheie pentru Austro-Ungaria cu cea mai grea lovitură, care i-a fost fatală: În 11 decembrie 1917, Statele Unite ale Americii au declarat război formal Austro-Ungariei.

Prin declarația de război a Americii, situația pe fronturi și în întreaga ambianță internațională s-a schimbat complet ceea ce a făcut posibilă o campanie de propagandă și de presă tot mai susținută, care a îmbrășișat și interesele României în general și a Transilvaniei în special, urmarea fiind luarea de măsuri potrivite, care au dus la publicarea celor 14 puncte ale președintelui Wilson, la hotărârile de la Roma și la cele de la New York, despre care voi vorbi pe larg la anul 1918 următor.

În cursul anului 1917, forțele armate ale României s-au regrupat și reorganizat încât în vara aceluși an, în luptele eroice de la Mărășești, Mărăști, Oituz, au reușit să înscrie pagini de glorie în operațiunile militare, paralizând cu totul încercările armatelor germane de a ocupa și Moldova.

Față de puternica rezistență ce au întâmpinat pe frontul din Moldova, armatele germane nu au mai continuat operațiuni ofensive și ca urmare a tratativelor de armistițiu de la Bresk-Litovsk cu armatele rusești, s-a convenit de către ambele părți beligerante, România și Germania să se încheie un armistițiu.

Încheierea acestui armistițiu a fost recomandată guvernului român de la Iași și de Thomas Masaryk⁵⁷, viitorul președinte al Cehoslovaciei, care la finele lunii octombrie 1917 a sosit la Iași spre a lua contact cu factorii de conducere ai României.

În memoriile sale cu privire la războiul mondial (Îm Wetkriege-Erinnerungen und Betrachtungen 1914-1918), Masaryk dezvăluie stările din Rusia, unde trădarea lui Stürmer, după dezastrul din familia țarului, provocat de călugărul fanatic Rasputin, după renunțarea țarului la tron și frământările interne din Rusia în urma cărora legiunile cehoslovace de lângă Kiev, cu efective de 52.000 soldați ca și cele române de voluntari, au rămas izolate.

⁵⁷ Thomas Masaryk (7 septembrie 1850, Hodonin-14 septembrie 1937, Lány, Cehia) – sociolog și filosof, a devenit, după prăbușirea Austro-Ungariei, președintele Cehoslovaciei de atunci, fiind ales în două mandate (Teodor Nicoară (coordonator), *Gândire politică și imaginar social la popoarele central-est europene. Secolul al XIX-lea*. Antologie de texte, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, p. 109)

La Iași s-a tratat eventuala aducere a acestor trupe în Moldova, dar din cauza lipsei de alimente și neputința de aprovizionare, deoarece armatele germane jefuiseră toate rezervele, iar singură Moldova neocupată nu putea acoperi necesarul de hrană, s-a renunțat.

Din această cauză legiunile cehoslovace, împreună cu legiunile românești de voluntari și-au croit drum spre răsărit, prin Siberia până la Vladivostok.

La Iași, Thomas Masaryk a avut ocazia să cunoască situația Transilvaniei și după reîntoarcerea în America prin acțiunea solitară cu slavii de sud și cu delegații români din America, să conducă minunata propagandă pentru dărâmarea Monarhiei Austro-Ungare și crearea statelor naționale.

Cu privire la această vizită la Iași, în noiembrie 1917, Th. Masaryk arată în memoriile sale textual:

„Șederea politică în România a dat roade bune cunoștința personală și colaborarea noastră cu România a fost sămânța întreitei noastre alianțe”.

„Când România se hotărâse din nou pentru război, noi am trimis cu Beneș și Stefanik o telegramă lui Brătianu că România luptă în același timp și pentru libertatea poporului nostru” (pag. 197-198).

Aceasta au realizat-o regimentele românești de pe frontul italian, transportate la Praga în luna octombrie și noiembrie 1918.

Anul 1918.

De la unitate la împlinirea idealului național de unire a tuturor românilor

Ca urmare a stării de armistițiu, în care România se găsea la sfârșitul anului 1917, în interior nemaifiind posibilă vreo acțiune de propagandă, guvernul român a trimis în Statele Unite ale Americii ca șef al misiunii diplomatice pe dr. Constantin Angelescu⁵⁸, însoțit de un număr de diplomați și publiciști spre a continua și întări propaganda începută încă din 1917 de către dr. Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ion Mața⁵⁹.

În ședința Congresului S.U.A. președintele Wilson formulează cele 14 puncte care au să devină temeiul pe care se vor situa toate naționalitățile din Monarhia Austro-Ungară, conlucrând la dărâmarea ei.

În ședința aceleiași Congres al S.U.A. președintele Wilson dezvoltă principiul autodeterminismului popoarelor, de a-și hotărî singure soarta lor în concernul statelor.

Toate aceste enunțuri și principii în acel moment însemnau numai teorie abstractă, pentru a cărei punere în aplicare au mai trebuit să se aducă din partea neamului românesc din România și din Transilvania noi umiliri și alte suferințe.

1. În cursul lunilor ianuarie și februarie 1918 se continuă tratativele armistițiului cu România. Acestea au fost mult influențate de împrejurarea că la 9 februarie 1918, Ucraina, proclamată independentă, a încheiat pace separată cu Puterile Centrale.

Ca urmare a acestui fapt și Rusia declară sfârșitul stării de război cu Germania și Austro-Ungaria, dar renunță la încheierea unui tratat de pace formal, armistițiul încetând la 18 februarie 1918.

Liberată de sarcina operațiunilor de război împotriva Rusiei, Germania presează asupra României, ca să se înceapă și continue tratativele de pace.

⁵⁸ Dr. Constantin Angelescu (10 iunie 1869, Craiova - 14 septembrie 1948) - medic și om politic, a absolvit Facultatea de Medicină din Paris, obținând titlul de doctor în anul 1897. A îndeplinit numeroase funcții (ministru plenipotențial în Statele Unite-1917/1918; ministru al Instrucțiilor și Cultelor în mai multe rânduri, prim ministru-1933-1934; etc.) (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 34)

⁵⁹ Ion Mața (15 decembrie 1868, Nojag, Hunedoara-20 noiembrie 1940, București) - a fost preot ortodox român în Orăștie, iar în 1917 a participat la propaganda pentru unire în SUA. (Valentin Șerban-Orga, *Mața - file de viață, pagini de istorie*, Argonaut, Cluj, 1999, 230 pp; Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 435)

În acest moment guvernul I.I.C. Brătianu demisionează și se constituie un nou guvern în frunte cu generalul Averescu, din care a făcut parte și Constantin Argetoianu⁶⁰, însărcinat să conducă tratativele preliminare de pace care au avut loc la Buftea și au fost semnate de C. Argetoianu, la 6 martie.

Față de condițiile umilitoare, pe care le impunea Germania, guvernul Averescu s-a retras și regele s-a văzut nevoit a numi și instala un guvern filogerman în frunte cu Alexandru Marghiloman⁶¹ și compus din miniștrii agreeți de Germania.

Acest guvern a semnat la Palatul Cotroceni în ziua de 7 mai 1918, dureroasa pace de la București ale cărei efecte avea să le șteargă din istoria României prăbușirea puterilor centrale, prin prevederile tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain și Trianon.

De la această dată acțiunea românească s-a desfășurat numai pe plan extern prin propaganda multilaterală și bine susținută de care voi vorbi într-un punct următor.

2. În cursul primelor luni ale anului 1918, guvernul și autoritățile maghiare au continuat față de poporul român aceleași metode de asuprire de tot felul și pe toate căile.

La 24 ianuarie 1918, mitropolitul unit al Blajului, dr. Victor Mihály, a decedat, iar Biserica Unită a rămas văduvită de un conducător cu multă autoritate, vacanța a continuat până după Alba Iulia, pentru a nu da ocazie guvernului maghiar să poată face ingerințele nedorite.

Prin primenirea guvernului Wekerle, Ugron Gábor pleacă din fruntea ministerului de interne și primește a fi numit comisar general regesc al Transilvaniei, având în subordine pe comisarul guvernamental dr. Emil Horvát Petrichevits.

După instalarea sa, Ugron face declarații pentru presă cu privire la programul său de activitate, precum urmează:

1. Pe prim plan statificarea școlilor confesionale, munca ce va fi îndeplinită de baronul dr. Emil Horváth

2. Se vor coloniza în Ardeal maghiarii din România și invalizii de război maghiari

⁶⁰ Constantin Argetoianu (3/15 martie 1871, Craiova – 6 februarie 1955, Sighet) – om politic, licențiat în drept și litere la Paris, a intrat în diplomatie în anul 1898. A îndeplinit numeroase funcții: secretar și consilier la Viena (1913), senator conservator (1914), ministru de Justiție (1918), Finanțe (1920), Interne (1920-1921), Agricultură și Interne (1927), etc. din 1939, prim ministru. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 47)

⁶¹ Alexandru Marghiloman (27 ianuarie 1854, Buzău – 10 mai 1925, Buzău) – a urmat dreptul și științele politice, obținând titlul de doctor la Paris. A fost ministru al Justiției-1888; al Lucrărilor Publice – 1888/1890; ministru de Interne și prim-ministru-1918, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 522)

3. O nouă împărțire administrativă a comitatelor

4. Statificarea polițiilor locale orășenești și toate afacerile sanitare.

La 18 martie 1918, Appony ministrul Cultelor și Instrucțiunii, fără a se sinchisi de starea dezastroasă a monarhiei, ca o pârghie a ideii statului maghiar unitar declară:

Direcția națională are să fie sprijită în mod pozitiv prin programarea sentimentului național maghiar.

La 13 aprilie 1918, ministrul alimentației publice ordonă, prin decizie, conscrierea populației, a animalelor de casă, a pământului cultivat, a mașinilor de treierat și a magazinelor de bucate. Toate în vederea despoierii populației de mijloacele de trai, lovind în țărâtime și muncitorime.

Se aduce din România un număr de 250.000 oi și se distribuie în Ardeal prin fișpanii comitatelor numai elementelor neromânești.

Ministrul Appony, în scopul unei noi umiliri a Bisericii Ortodoxe Române și spre a-și bate joc în mod public de mitropolitul Mangra, prietenul intim al lui Tisza, dispune ca la ședințele Sinodului Ortodox mitropolitan din Sibiu, convocat pe luna mai 1918, să asiste obligatoriu un comisar guvernial.

Astfel, s-a repetat cazul teologului catolic, respins de către episcopul Inocențiu Micu în 1730, dar pentru Biserica Ortodoxă română din Transilvania, procedarea lui Appony însemna un atentat fățiș la autonomia bisericească.

În ședința a IV-a, deputatul dr. Aurel Vlad a cerut președintelui mitropoliei să invite pe comisar să părăsească ședința și să raporteze ministrului său, că sinodul nu se supune la măsuri abuzive. S-a provocat mare scandal, iar Aurel Vlad a cerut suspendarea ședințelor, propunere care a întrunit majoritatea voturilor în sinod, după care Mangra a suspendat ședința în huiduielile deputaților sinodali.

Aceasta a fost cea din urmă sesiune sinodală din timpul lui Mangra.

Mitropolitul, făcut de rușine, s-a plâns lui Tisza, a cerut audiență și a fost primit de împăratul-rege Carol al IV-lea, dar totul a fost zadarnic. Appony și-a menținut dispoziția dată, iar sinodul mitropolitan nu s-a mai întrunit decât după moartea mitropolitului V. Mangra.

Guvernul Wekerle în luna iunie 1918 lansează al VIII-lea împrumut de război, dovadă că finanțele monarhiei erau falimentare.

Tot în luna iunie 1918, încetează munca în numeroase fabrici din capitală.

3. Intensă propagandă în străinătate

După dezastrul militar al României, provocat de totala lipsă de acțiune a aliaților din Apus și prăbușirile politice și sociale din Rusia,

acțiunea de susținere și apărare a intereselor românești s-a desfășurat numai pe plan extern.

Propaganda română în străinătate a fost inițiată și îndrumată în strânsă colaborare cu reprezentanții celorlalte naționalități italiană, cehoslovacă, sârbo-croată și polonă.

a. În primăvara anului 1918 cea mai răsunătoare și reușită acțiune s-a desfășurat în Italia, în congresul naționalităților oprite din Monarhia Austro-Ungară, ținut la Roma în 8-11 aprilie 1916.

Lucrările acestui congres au avut un mare răsunet în toate țările în special în America, Franța și Anglia.

Delegația italiană a fost condusă de A. Torre, a Cehoslovaciei de dr. Eduard Beneș⁶², Iugoslaviei de dr. Trumbits, polinezii de Jamorszky, iar României prin o numeroasă delegație din care au făcut parte Gh. G. Mironescu⁶³, prof. Simion Mândrescu⁶⁴, președintele asociațiilor luptătorilor din Transilvania și Bucovina, dr. Nicolae Lupu deputat, prof. Ion Ursu⁶⁵, prof. Drăghicescu⁶⁶ și Benedatto de Luca.

⁶² Eduard Beneș (28 mai 1884, Kozlany, Cehia-3 septembrie 1948, Sezimovo Usti, Cehia) – a fost profesor la Praga în anul 1917, apoi propagandist ceh la Paris alături de Th. Masaryk, iar între 1918-1928, ministru de Externe al Cehoslovaciei, a reprezentat Cehia în Liga Națiunilor. A fost președinte al Cehoslovaciei între anii 1935-1938, 1939-1948. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 94)

⁶³ G. G. Mironescu (28 ianuarie 1874, Vaslui – 9 octombrie 1949, București) – a fost licențiat în litere la București, în anul 1894, apoi a obținut doctoratul în drept la Paris, în 1899. Din martie 1920, a predat enciclopedia dreptului la Universitatea din București. La Conferința de Pace de la Paris a militat pentru recunoașterea integrității teritoriale a României, publicând, în acest sens, în presa franceză numeroase articole. A îndeplinit numeroase funcții publice: vice-președinte al Senatului, ministru al Instrucțiunii Publice (17 decembrie 1921-19 ianuarie 1922), ministru de Externe (16 noiembrie 1928-18 aprilie 1931), ministru de Finanțe (6 iunie-20 octombrie 1932) în cabinetul Vaida; vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în cabinetul Maniu; ministru de Stat (10 februarie-30 martie 1938); consilier de coroană (30 martie 1938), etc. În anul 1939, a fost numit membru onorific al Academiei Române. (Lucian Predescu, Predescu, *op. cit.*, p. 557; Nicolae C. Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României (1862-2006)*, Editura Meronia, București, 2006, pp. 259-261).

⁶⁴ prof. Simion Mândrescu (18 iulie 1868, Râpa de jos, jud. Mureș – 30 septembrie 1947, Bușteni, jud. Prahova) – a absolvit Liceul din Năsăud, completându-și studiile universitare la București. În anul 1892, a fost profesor de limba latină la Liceul „Codreanu” din Bârlad, apoi de germană la cel „Național” din Iași, pentru ca în 1904 să-și înceapă cariera universitară la București, ca profesor de limba germană. S-a implicat în viața politică și culturală a românilor transilvăneni. Cu sprijinul premierului Italiei a constituit Legiunea Română din Italia, formată din 4 regimente: Regimentul 1-Horia, Regimentul 2-Cloșca, Regimentul 3-Crișan, Regimentul 4-Avram Iancu. (Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania din Transilvania*, p. 138-139; Valer Covrig-Cudrec, „Simion C. Mândrescu. Omul din umbra istoriei Marii Uniri”, în *Cuvânt liber*, nr. 951/14 februarie 2012-<http://www.simioncmândrescu.ro/index.php?page=si-marea-unire>, accesat 1.19.2018)

⁶⁵ Prof. Ion Ursu (1875-17 octombrie 1925) – a fost profesor universitar licențiat în istorie la București, obținând doctoratul la Berlin. A fost membru al Academiei Române (1910) și

Delegația română a solicitat ca vorbirile membrilor ei să fie ascultați cu atenție, deoarece vor expune suferințele poporului român din Transilvania, Bucovina și apoi tragedia României din ultima campanie terminată cu înfrângerea armatelor de către militarismul german, din vina aliaților care nu i-au dat ajutorul și asistența promisă.

Delegația română și-a motivat cererea de a se dezbate foarte larg problema României și suferințele naționalității celei mai numeroase din monarhie, cea română, deoarece tocmai din partea țării surori latine Italia și din glasul ministrului de externe italian Saninno, s-au ridicat critici la adresa României, că ar fi intrat în război nepregătită.

Congresul a ascultat expunerile delegaților români care au relatat fapte cu dovezi despre împrējurări necunoscute de aliați.

S-au expus pe larg trădările militare de pe frontul rusesc, lipsa oricărui concurs al armatei rusești, s-a criticat lipsa de acțiune a armatelor aliate de către răsărit de sub comanda mareșalului Sareil.

Dr. N. Lupu, în hazul auditoriului, a redat în limba română și apoi traduse în italiană, franceză și engleză cântecul soldaților români, simpli țărani: „O Sarail, Sarail/ Noi ne batem și tu stai”, care a fost reținut de presă și a făcut înconjurul lumii.

S-a desfășurat cu dovezi neîndoielnice, adevăratele motive, pentru care Germania a adus de pe frontul de vest cele 27 divizii motorizate, ca să zdrobească fulgerător mica Românie spre a ocupa cât mai grabnic, din cauza unor mari interese economice.

S-a arătat că în România se găseau încă nelivrate cele 50.000 vagoane de grâu angajat de P.P. Carp în 1915, cele 80.000 vagoane de grâu destinate Angliei și încă nelivrate, întreaga recoltă de grâu din vara 1916, bogată și în curs de culegere, stocul de produse petrolifere, materialele lemnoase, toate necesare mașinei de război germane.

Relatările vorbitorilor români, referatele prezentate susținute cu date, articole de ziar, acte oficiale, au făcut o impresie profundă asupra congresiștilor. Presa italiană a făcut cea mai largă publicitate intereselor României și naționalității române din Transilvania.

profesor la Iași, Cluj și București. (Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania*, p. 138-139; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 874)

⁶⁶ Dumitru Drăghicescu (4 mai 1875, Zăvoieni, Vâlcea-14 septembrie 1945) – a fost diplomat, filosof, politician și sociolog român. Absolvent al Facultății de Drept din București, a frecventat, în paralel, și filosofia. A obținut doctoratul la Paris, în sociologie (1904). Între 1916-1918, a susținut drepturile naționale ale românilor și, împreună cu Traian Vuia, a publicat o serie de lucrări istorice și etnografice. A participat la Congresul Naționalităților de la Roma (9-12 aprilie 1918). A fost primul diplomat român în Mexic (1934-1936). (Dumitru Drăghicescu, *Din Psihologia Poporului Român*, Editura Vicovia, Bacău, 2013)

Încă în cursul lucrărilor congresului S. Sanino, ministrul de externe italian a cerut să i se prezinte rapoarte detaliate, urmarea fiind, că delegația română a fost primită de șeful guvernului italian Orlando, asistat de Sanino, care a asigurat că Italia va fi alături de poporul român la realizarea idealului național.

Congresul de la Roma a adoptat următoarele rezoluții: „Reprezentanții naționalităților subjugate total sau în parte dominației austro-ungare: italiană, română, polonă, cehoslovacă și iugoslavă sunt de acord pentru a afirma principiile acțiunii lor comune în felul următor:

1. Fiecare din aceste popoare proclamă dreptul său de a constitui propria sa naționalitate și unitate de stat sau de a le completa și de a i se ridica deplina lor independență politică și economică.

2. Fiecare din aceste popoare vede în Monarhia Austro-Ungară, instrumentul de dominație germană și recunoaște în ea obstacolul fundamental la realizarea aspirațiilor și drepturilor sale.

3. Adunarea mai recunoaște însă necesitatea luptei comune contra opresorilor comuni, deoarece fiecare popor are în vedere libertatea sa totală și completa sa unitate națională în libera sa unitate de stat.

Primul ministru al Italiei, Orlando, la sfârșitul congresului a declarat:

„Pot să asigur pe naționalitățile subjugate de Austro-Ungaria că Italia consideră cauza lor ca pe a ei însăși”.

După congresul naționalităților de la Roma, care a însemnat o biruință specială pentru poporul român, G.G. Mironescu a stăruit pe lângă observatorii delegați ai Franței: Franklin Bouillon⁶⁷ și Albert Thomas, să fie interpreții cauzei românilor așa cum au ascultat-o în congres, pe lângă guvernul Franței și să facă să se răspândească în presa franceză tot materialul documentar prezentat congresului de la Roma, ceea ce acești mari prieteni ai poporului român au și satisfăcut.

De la Roma, G.G. Mironescu a vizitat lagărul de prizonieri români de la Cassino⁶⁸, unde cei 180 de soldați și ofițeri au cerut să intre în legiunea română de voluntari din Italia și să fie duși pe front ca să lupte împotriva Austro-Ungariei.

Din lagărul de prizonieri de la Comoldoni (de lângă Genua), la 22 aprilie 1918, toți prizonierii români au cerut să intre în legiunea română.

⁶⁷ Franklin Bouillon (3 septembrie 1870, Jersey-12 septembrie 1937, Paris) a fost ministru de Stat (septembrie-noiembrie 1917) în guvernul francez condus de Paul Painlevé. A îndeplinit numeroase misiuni diplomatice pentru Franța. A fost deputat radical socialist, apoi social radical, creând Fererația radicală independentă a Seine-et-Oise.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Franklin-Bouillon, accesat 19.01.2018)

⁶⁸ Cassino este o comună din provincia Frosinone, regiunea Lazio (Italia).

Această legiune a mai avut vreme să lupte pe frontul italian sub comanda generalului Ferigo, venit după pace la București, în calitate de consilier militar al Italiei.

b. Propaganda în America

Începută cu mare amploare de către profesorul Vasile Stoica, delegat de la Iași, în colaborare cu dr. Vasile Lucaciu și păr. Ion Moța, propaganda română a continuat în primăvara anului 1918 în modul cel mai intens.

O pleiadă de cei mai renumiți ziariști de la principalele ziare americane se angajează să propage publicului american suferințele românilor din Transilvania și cauzele dezastrului militar al României.

Voi pomeni aici pe Luke C. Doyle, pe Ira E. Bennet de la Washington Post, pe Louis Wilry de la New York Times, pe Frank H. Smieds, de la Review of Rew, din New-York.

S-a predat lui Robert Lansing, secretarul de stat al Americii declarația și apelul voluntarilor transilvăneni de la Darnița (lângă Kiev) prin care declara război Austro-Ungariei.

A fost câștigat cauzei românilor, Theodore Roosevelt, fostul președinte al Statelor Unite, care într-un discurs ținut la New-York a declarat că „pacea nu se face până națiunile mici nu vor fi total dezrobite și unite cu țările mame, până ce românii din Ungaria nu vor fi una cu liberul Regat România”.

La 10 martie 1918 are loc la Jungatown (Ohio) o mare conferință a parohiilor române ortodoxe din America, în care se hotărăște ruperea parohiilor ortodoxe americane de Mitropolia Ortodoxă din Transilvania și se semnează Hrisovul de închinare al statutului de organizare a parohiilor ortodoxe din Transilvania, hrisov semnat de Vasile Stoica ca președinte și preotul Ioan Podea⁶⁹ ca secretar al conferinței.

După primirea materialului propagandistic, utilizat la congresul naționalităților de la Roma, în marea adunare de la 5 iulie 1918 se întemeiază „Liga națională română din America”, în care apoi acționează și dr. Nicolae Lupu, sosit în luna august 1918.

Ce program de lucru se fixează:

- propagandă prin presă și conferințe
- informare a oamemilor politici, cei din guvern și cei din Comision House.

Pe același plan se lucrează unison cu delegația cehoslovacă, în frunte cu Thomas Masaryk, reîntors din România și Rusia, cu dr. Eduard Beneș, maiorul slovac Stefanik și cu profesorul poet Ferdinand Pisecky.

⁶⁹ Ioan Podea - a fost preot trimis de către Mitropolia Sibiului să organizeze într-un protopopiat parohiile din SUA, în anul 1911.

Pe ziua de 12 august 1918 se organizează în Carnegie Hall un mare congres al națiunilor europene, prezidat de primarul New-Yorkului Mitchel, oratorul principal fiind Franklin Bouillon, ambasador al Franței după care vorbesc Masaryk, Beneș, Stefanik, Vasile Stoica, dr. Lupu, Paderewsky pentru Polonia, dr. Kinkovici pentru Iugoslavia.

În congresul ținut tot la New-York la 15 septembrie 1918 se constituie: Uniunea Democrată a Europei Mijlocii (Medie europeană), din Cehoslovacia, Polonia, România, Iugoslavia.

După adunare Masaryk a declarat ziariștilor: „cu România am continuat colaborarea începută în Rusia”.

La 14 octombrie 1918 – conducerea acestei uniuni primind informații despre memorandumul pregătit de împăratul austro-ungar Carol al IV-lea pentru președintele Wilson și pentru congresul american – Masaryk a transformat Consiliul Național Cehoslovac, publicând declarația de independență, Masaryk fiind președinte, Beneș, ministru de Externe și Stefanik, la război.

Vasile Stoica a adus la cunoștința P.N.R. prin Elveția hotărârea cehoslovacă.

În acest interval însă Comitetul Național Român s-a întrunit la Oradea în 12 octombrie 1918, unde s-a redactat declarația de desfacere a Transilvaniei de Ungaria, citită de dr. Alex. Vaida Voievod în ședința camerei ungare din 18 octombrie 1918.

Ca urmare a acțiunii române a naționalităților oprite din Monarhia Austro-Ungară, a memoriilor primite de președintele Wilson în audiența comună ce a acordat comisiei constituită din Masaryk, Paderewski, dr. Kinkovici și Vasile Stoica, la 20 septembrie 1918, luând cunoștință de declarația Comitetului Național Român, care s-a citit în ședința de la 18 octombrie 1918 a camerei ungare la data de 5 noiembrie 1918, președintele Wilson a declarat public că Statele Unite ale Americii recunosc ca necesitate politică unirea tuturor românilor într-un stat național.

Precizez că legiunea de voluntari români constituită în America a fost trimisă și a luptat în vara anului 1918, pe frontul francez împotriva Germaniei.

c. Acțiunea național-politică din Franța

La începutul anului 1918, Paul Brătășanu împreună cu un comitet de redacție înființează la Paris ziarul *La Roumanie*, organ al Consiliului Național al Unității Românilor, care a luat ființă în septembrie 1918 sub președenția lui Take Ionescu, vicepreședinți fiind dr. Constantin

Angelescu, dr. Vasile Lucaciu, Octavian Goga și Jean Th. Florescu⁷⁰, având peste 20 de membrii activi.

Consiliul Național al Unității Românilor a fost recunoscut de: ministrul de Externe al Franței, S. Pichon, la 12 octombrie 1918; de Robert Lansing, secretarul de Stat al S.U.A., la 6 noiembrie 1918, de către Arthur James Belfour, ministrul de Externe al Marii Britanii, la 11 noiembrie 1918 și de S. Sannino al Italiei, la 22 noiembrie 1918.

Cu câteva săptămâni mai înainte, în septembrie 1918, Clemeaceau⁷¹, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, ca urmare a propunerii Austro-Ungariei de a încheia pace separată pe temeiul memorandumului împăratului-rege Carol IV în ședința Senatului francez din 17 septembrie 1918 a pronunțat următoarea izbucnire notabilă:

„Ce vreau ei ? Ce voim noi înșine ?”

„A lupta, a lupta în mod victorios și fără preget, până în ceasul când inamicul va înțelege că nu mai e posibilă nici o tranzacție între crimă și drept”.

„Am fi nevrednici de marele nostru destin, care ne este rezervat, dacă am fi în stare să sacrificăm vreun popor mic sau mare, apetiturilor lăcomiei turbate de dominație implacabilă, care se ascund încă în dosul ultimelor minciuni ale barbariei”.

Am socotit util să reamintesc declarațiile acestor factori conducători ai statelor aliate, care peste câteva luni aveau să constituie la Paris conferința de pace, în fața căreia se aducea hotărârile de la Alba Iulia, conținând unirea tuturor românilor din Transilvania și Ungaria cu România.

Sub aspect propagandistic, bărbații de stat ai României și ai Transilvaniei în cursul anului 1918, și-au îndeplinit cu prisosință sarcinile de a face cunoscute, în cursul acțiunilor de propagandă, atât suferințele poporului român de pretutindeni, cât și jertfele aduse în război, precum și îndreptățirea la unitatea națională.

⁷⁰ Jean Th. Florescu (2 decembrie 1871, Râmnicu-Vâlcea-1950) – a fost licențiat în drept la București și Paris. În 1895, el a intrat în magistratură, a fost procuror de Romanați, apoi a fost judecător în București. Din 1904, a fost deputat conservator de Ilfov. În 1918, la Paris, a fost membru în Comitetul Național de Propagandă. După Unire, a îndeplinit mai multe funcții (ministru de Justiție-1922/1923). A fost fondator și președinte al Partidului Liberal Democrat. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 327)

⁷¹ Georges Benjamin Clemeaceau (28 septembrie 1841, Mouilleron-en-Pareds, Vendée-24 noiembrie 1929) – fizician și jurnalist, a fost prim-ministru al Franței între anii 1906-1909, 1917-1920 (Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, p. 73-75, 85, 177, 181, 183-184, 192, 196).

4. Stările de acasă. Situația găsită în Transilvania de către internații eliberați din Sopron. Rolul lor în acțiunile din lunile octombrie și noiembrie 1918

Sub presiunea stăruințelor puse de Ministerul comun al Afacerilor Străine Austro-Ungare și la dorința personală a regelui Carol IV, guvernul maghiar reînnoit tot sub președintele Wekerle a luat măsuri ca toți internații români de la Sopron să fie eliberați și să se poată reîntoarce la vetrele și familiile lor.

În cursul lunilor iunie și iulie 1918, toți internații au putut pleca acasă.

Sosiți în satele lor, internații s-au văzut în mijlocul consătenilor sau coorășenilor lor încununați cu o aureolă, la care nu se așteptau. Erau considerați drept conducători consacrați ai poporului de care trebuie să asculte toți, de la care să primească sfaturi și îndrumări. Această stare era un reflex al fondului de morală și simț patriotic care nu a putut fi suprimat de nici o strădanie a lui Tisza sau a organelor administrative abuzive.

Fiind legați între ei ca, după reîntoarcere să menținem legăturile personale, foștii internați căutau să aibă întrevederi pe centre regionale, cu care ocazie își împărtășeau impresiile și constatările de acasă.

După primele contacte, au putut trage concluzia unui fenomen foarte încurajator în fața frământărilor ce se așteptau pentru toamna anului 1918 și anume moralul ridicat al țărănimii, patriotismul nealterat în cursul celor 2 ani ce trecuseră de la internare și starea economică mai înfloritoare, decât ne puteam aștepta, toate datorită unui element nou în trecut nepracticat și anume femeilor țărănci române.

a. Virtutea femeii țărănci transilvănene în procesul de conservare al neamului

După ridicarea bărbaților fie concentrați pe fronturi, fie deportați sau duși la transporturi militare de război sau la munci de tot felul, femeile de acasă: soții, mame, surori, fiice au preluat asupra lor întreg rolul economic-social.

Au învățat a ține de coarne plugul la arat, au deprins cositul cu coasa bărbătească, au îngrijit vitele, au învățat să mulgă oile de la stâne. S-au deprins a lua parte la adunările comunale, a se manifesta solidare la combaterea abuzurilor, cu distribuirea ajutoarelor de război văduvelor, orfanelor.

Participau la târguri cu vitele lor bine îngrijite și dădeau dovadă de un spirit gospodăresc superior bărbaților. Acestea erau informațiile pe care le culegeam de-a lungul Transilvaniei de la preoți, învățători bătrâni și alți oameni demni de încredere.

Rezultatul acestor activități multilaterale s-a văzut fără întârziere.

Folosindu-se de conjuncturile financiare ale stării de război cu inflațiile bănești, cu împrumuturi de război în total în număr de opt produse, țărâncile nu au mers în urcare, prețurile obținute erau în continuă creștere, avantajând pe producătorii țărani.

La sfatul intelectualilor, în special al preoților, femeile au achitat la bănci toate datoriile soților, astfel le-au degrevat averea.

Ca femei morale se abțineau de a intra în cârciumi, preoții arătându-le în special în Maramureș, necazul cârciumarilor evrei, care nu își mai desfăceau băuturile alcoolice.

Erau credincioase și cu un simț patriotic foarte puternic.

Când încercam să le arătăm că poate greșesc în părerile lor că vom scăpa de unguri, femeile săreau în grup, ne combăteau spunând cu toată convingerea „cum Dvs ca internat vă mai îndoiiți că ne unim cu România”.

Întrebându-le de unde au aceste informații, toate ne spuneau: „dar ce discutăm noi toată iarna în șezătorile de tors și la cor, la târguri și la orice întâlniri.

Noi femeile puteam vorbi de toate, fără să ne fie teamă, eram doar văduve de război, mame de orfani, soții de invalizi”.

Cu inimile încântate de astfel de declarații, la rândul nostru am arătat în întrunirile de la Dej, Cluj și Arad ai conducătorilor din C.N.R. că fenomenul este general că moralul poporului este admirabil, iar hotărârea maselor pentru dezlipirea de Ungaria era generală.

Se putea apela la națiune.

În toate aceste comportări, noi toți vedem renăscute virtuțile femeilor dace, dar fenomenul a fost același și însemna forța vitală și de rezistență a poporului nostru.

Astfel, trebuie înțeleasă caracterizarea, pe care ne-o făcea în 1916 învățatul german Albrecht Wirth că „poporul român este cel mai trainic neam de oameni de pe fața pământului”.

În peregrinările noastre peste toate ținuturile Transilvaniei am constatat o putere morală a conștiinței naționale mai puternică ca oricând.

b. Am ținut sub observație preoțimea din sate, în special pe cea ortodoxă, spre a fi convinși dacă activitatea lui Vasile Mangra ca mitropolit nu cumva a putut otrăvi sufletul preoților. Rezultatul a fost neașteptat de mulțumitor. Nu numai că preoții au rămas la înălțimea patriotismului, dar în cele politice se lepădau cu scârbă de capul bisericii.

c. Învățătorimea confesională chinuită cu statificarea școlilor, cu rechiziționarea clădirilor școlare, aștepta mântuirea prin unirea Transilvaniei cu România.

d. La băncile românești, la întreprinderile comerciale, la cooperative, se discuta modul de organizare de după unire și desfacerea de legăturile cu cele maghiare.

În această atmosferă de înalt spirit patriotic, nu se putea presupune o altă rezolvare politică decât unirea tuturor românilor în statul lor național România.

Ar fi fost rupt în bucăți chiar de femei agentul care ar fi îndrăznit să se prezinte în toamna anului 1918 în mijlocul poporului și să ceară menținerea Ungariei.

Această situație favorabilă cerea însă conducătorilor neamului răbdare, atenție și energie în îndrumarea națiunii.

Pentru acțiunile ce trebuiau să fie întreprinse în lunile octombrie și noiembrie 1918, foștii internați și-au dat toată contribuția de muncă și statornicie.

În lipsa de presă P.N.R. – deoarece *Românul* a putut să reapară numai la 7 noiembrie 1918, răspândirea ordinelor date de Comitetul P.N.R. și apoi de Consiliul Național Central din Arad se făcea sub controlul foștilor internați, prin preoți, învățători, persoane de încredere.

La înființarea consiliilor naționale locale și a gărzilor naționale, foștii internați și-au adus aportul lor.

Unii au fost repartizați la organele de presă, la poștă, la ținerea în funcțiune a căilor ferate și alte sarcini, despre care voi trata în capitolul următor.

Alăturarea de organele puterii locale, care au devenit Consiliile Naționale și Gărzile Naționale, internații țineau sub supraveghere păstrarea ordinii publice, apărarea persoanelor și bunurilor și aplanarea pe loc a oricăror conflicte locale chiar între români și maghiari, cu a căror consilii naționale și gărzi trebuiau să conlucrăm în deplină armonie în lunile octombrie și noiembrie 1918.

Din partea conducerii P.N.R., foștii internați au avut toată aprecierea și recunoștința neamului pentru concursul ce au dat în acele vremuri istorice.

Acțiunile de organizare locală a națiunii române. Pregătirea Adunării Naționale. Urmările proclamației imperiale

În prima jumătate a lunii octombrie 1918, singur împăratul Carol IV al Austro-Ungariei și-a pregătit terenul spre prăbușirea și pierderea tronului habsburgic.

Îndată după cererea de armistițiu a Bulgariei din 2 octombrie 1918, prin care s-a deschis calea forțelor Antantei către Austro-Ungaria, guvernul austriac - la 5 octombrie 1918 - cere de asemenea armistițiu, după care a urmat o totală destrămare a frontului italian.

După armistițiu, împăratul întocmește o proclamație către popoarele monarhiei, a cărei text se face cunoscut de îndată deși lansarea publică s-a făcut numai la 16 octombrie 1918.

Cu privire la poporul român și la Transilvania, conținutul proclamației a însemnat provocare de către Comitetul Executiv al P.N.R. s-a sesizat, a reintrat în acțiune, a desfășurat o activitate multilaterală și a luat măsurile impuse de situația creată, toate de cea mai mare importanță istorică.

1. Ultima sfidare imperială habsburgică, aruncată în obrazul poporului român

În textul proclamației imperiale se prevedea că se încuviințează consiliilor naționale din cuprinsul monarhiei habsburgice dreptul la libera hotărâre cu rezerva însă ca „integritatea țărilor de sub coroana ungară să nu fie nicidecum lovită”.

Se vorbea în proclamație despre transformarea Austro-Ungariei într-o federație de șase „regate independente cu așezări largi democrate (Austria, Ungaria, Cehia, Jugoslavia, regatul polinez și statul ucrainian, toate în Uniune personală sub sceptrul habsburgic).

Despre poporul român nici o pomenire, despre soarta Transilvaniei și a Bucovinei tăcere”.

Deși deocamdată secret, dar cercurile vieneze au ajutat ca textul să ajungă la cunoștința deputaților români, chiar în primele zile.

Dr. Ștefan C. Pop, cu dr. Alex. Vaida-Voievod au luat urgente măsuri pentru convocarea comitetului pe ziua de 12 octombrie 1918 la Oradea, trimițând lui Iuliu Maniu pe frontul italian un curier anunțându-i convocarea ședinței comitetului P.N.R. și invitat să participe neapărat, iar și până atunci să ia măsuri, ca toate unitățile române armate de pe frontul

italian, să fie îndrumate către Viena și Praga și nici un regiment sau alte unități românești să nu intre în Ungaria. Motivând o gravitate intervenită, fără alte explicații.

Tot astfel, partidele maghiare din opoziție, cel independent al lui Károly Mihály, radical al lui Iászi Oszkár și social-democrații au început o violentă acțiune politică, plină de promisiuni demagogice: independența Ungariei, uniune personală cu Austria, vot universal, reforme agrare și sociale.

Lansarea acestora s-a făcut într-o mare adunare publică a opoziției, convocată la Cluj de profesorul șovinist, mâncător de români, Apáthy István⁷².

În adunare, Apáthy a cerut menținerea Transilvaniei în cadrele statului național unitar maghiar. Adunarea a aprobat cu mare entuziasm, iar poporul român a considerat faptul, ca o nouă provocare.

2. Ședința comitetului executiv a P.N.R. din 12 octombrie 1918, ținută în Oradea, sub președinția deputatului Teodor Mihali a dezbătut problemele la ordinea zilei și s-au luat următoarele hotărâri, unele destinate publicității, altele secrete:

a. S-a aprobat conlucrarea pe bază de paritate – cu Secțiunea Română a Partidului Social-Democrat din Ungaria, care participa la constituirea organelor locale: consiliile naționale și gărzile naționale.

b. S-a ales, ca organ de permanență, acțiune, Consiliul Național Central al Națiunii Române din Transilvania și Ungaria, compus din 12 membrii, dintre care 6 membrii ai Comitetului P.N.R. și 6 membrii ai Comitetului P.S.D.

Președintele Consiliului Național Central va fi deputatul dr. Ștefan Cicio Pop și consiliul va funcționa în Arad, str. Fabian Gabor, nr. 7, în casele președintelui dr. Ștefan C. Pop.

Membrii consiliului sunt: Vasile Goldiș, Teodor Mihali, dr. Alexandru Vaida-Voievod, Aurel Vlad și dr. Aurel Lazăr.

Membrii social-democrați: Ion Flueraș⁷³, Iosif Jumanca⁷⁴, Enea Grapini⁷⁵, Tiron Albani⁷⁶, Basil Surdu⁷⁷ și Iosif Renoiu⁷⁸.

⁷² Apáthy István (1863-1922) – a fost profesor la Universitatea din Cluj, având cercetări științifice în domeniul celulei.

⁷³ Ioan Flueraș (2 noiembrie 1882, Chereluș, Arad – 1952, închisoare Gherla) – a fost membru al P.S.D. din 1901, al C.N.R.C., făcând parte din delegația României la Conferința de Pace de la Paris. A participat la Conferința internațională a muncii de la Geneva (1924) și Londra. În Consiliul Dirigent, a fost șef al Resortului Ocrotirii Sociale și Igienă. Între 1922-1938, a activat în cadrul Ministerului Muncii, la Resortul Ocrotirii Sociale. A fost arestat în toamna anului 1948 (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 184-187).

⁷⁴ Iosif Jumanca (22 decembrie 1893, Folia, com. Viteg, Timiș-Torontal – Jilava, 26 iunie 1949) a fost membru al Partidului Social Democrat din Transilvania, membru al C.N.R.C.,

c. Consiliul Național Central va lua fără amânare – măsuri pentru organizarea consiliilor naționale și a gărzilor naționale în toate localitățile din cuprinsul teritoriului locuit de poporul român.

d. S-au fixat în linii generale atribuțiunile speciale ale membrilor din Consiliul Național, astfel:

- Președintele dr. Ștefan C. Pop va îndruma toată activitatea politică internă, de organizare a națiunii pe teren, prin consiliile și gărzile naționale spre a fi pregătită chiar la acțiuni de masă și armate, dacă necesitățile naționale, ce ar putea interveni, ar cere această măsură extremă.

- Vasile Goldiș va conduce secretariatul general și întreaga acțiune de propagandă internă, luând măsuri urgente pentru reapariția ziarului *Românul*, organ al Consiliului Național Român Central.

- Teodor Mihali va urmări desfășurarea activității parlamentare din dieta din Budapesta, precum și activitatea partidelor politice ungare.

- dr. Alex. Vaida Voevod va fi răspunzător pentru acțiunea pe plan extern, legătura cu puterile Antantei și cu România.

Va lua contact cu organele cehoslovace și jugoslave ca urmare a înțelegerii alianței româno-cehoslovacă-iugoslavă.

participant la Adunarea de la Alba Iulia. După 1918, a făcut parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei (1918-1920), a fost deputat în Parlamentul României. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 459; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 194-196; Ionela Mircea, Dorin Giurgiu, *op. cit.*, p. 28).

⁷⁵ Enea Grapini (16 septembrie 1893, Șunț, Bistrița Năsăud – 1 martie 1980, București) a absolvit facultatea din Budapesta, fiind inginer constructor și arhitect. S-a remarcat în acțiunile de pregătire a Congresului al IX-lea al Secției P.S.D., din 1918, din Ungaria; a fost membru al Comitetului Central al P.S.D., membru al C.N.R.C., participant la Adunarea de la Alba Iulia. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 200-202; Idem, „Enea Grapini”, în *Românul*, Arad, 1993, seria nouă, nr. 11, noiembrie, p. 1).

⁷⁶ Tiron Albani (2 martie 1887, Gârbova de Sus, jud. Alba – 12 septembrie 1976, Oradea) – a fost prozator și ziarist, redactor la *Adevărul* (1913). Fostul membru în Comitetul Central al P.S.D., a făcut parte din C.N.R.C., pregătind Unirea de la 1 Decembrie 1918. A participat la Adunarea de la Alba Iulia, făcând parte, apoi, din Marele Sfat Național. A colaborat la zierele epocii *Tribuna Socialistă*, *Dezrobirea*, *Dreptatea*, *Tribuna* din Oradea și a editat numeroase volume. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 202-204)

⁷⁷ Basil Surdu (1893, Biertan-Detroid, SUA) – a fost lider social-democrat al românilor transilvăneni, participant la Adunarea de la Alba-Iulia. În 1926, a emigrat în SUA. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 197-200)

⁷⁸ Iosif Renoiu (1/13 iulie 1888, Bocșa Montană, Caraș-Severin – 17 iunie 1977, Bocșa) – a fost membru al P.S.D. din Budapesta, participând la acțiunile muncitorești. A pregătit și participat la Adunarea de la Alba-Iulia. După 1918, a fost reangajat la Societatea U.D.R. Reșița până în anul 1950, apoi, din nou, din 1957. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, p. 204-207; Idem, „Iosif Renoiu”, în *Românul*, seria nouă, Arad, 1993, nr. 8, septembrie, p. 1).

Va căuta să se documenteze cu privire la amintirea în proclamația imperială a naționalității ucrainiene și va face comunicări cehoslovacilor și jugoslavilor.

- Iuliu Maniu se angajează cu îndrumarea acțiunii militare armate române, ce va organiza la Viena și Praga, conform celor stabilite în ședința comitetului cu puteri depline de a lua orice măsuri necesare impuse de împrejurările viitoare, dar cu finalitatea precisă de a da asistența forțelor armate române la proclamarea independenței republicii cehoslovace conform angajamentului dat președintelui Th. Masarik, la reîntregirea statului iugoslav, la protejarea adunărilor democrate ale popoarelor conlocuitoare, ce se vor ține în Viena sau oriunde, pentru afirmarea drepturilor lor.

Va solicita concursul ofițerilor superiori români spre a-i ajuta ca trupele reîntoarse de pe frontul italian să nu intre în Ungaria, unde se intenționează încadrarea lor în unități ungare.

- Aurel Vlad va colabora cu președintele și secretarul general, având în grijă specială buna funcționare a consiliilor naționale și a gărzilor naționale din regiunea Alba-Iulia-Orăștie, unde se va convoca și ține Adunarea Națională.

- Ioan Suciu are sarcina generală de organizare a viitoarei Adunări Naționale.

e. S-a redactat un text definitiv, *Declarația de independență*, care va fi citită într-o ședință a camerei maghiare.

f. Se va convoca Adunarea Națională a națiunii române la Alba Iulia, stabilindu-se data de principiu de 1 decembrie (18 noiembrie) 1918, dacă împrejurări grave nu ar cere vreo schimbare a datei adunării.

După 12 octombrie 1918, Consiliul Național Central din Arad, s-a considerat în activitate neîntreruptă, unde s-au putut adresa fiecare cetățean român sau de altă naționalitate.

Declarația de independență a națiunii române din Transilvania și Ungaria a fost citită în formă solemnă în ședința de la 18 octombrie 1918 a Dietei maghiare.

Textul acestui act de mare importanță pentru poporul român este următorul: publicat în nr. 1, din *Românul*, reapărut în 8 noiembrie (26 octombrie) 1918.

Declarația de independență

„Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria a ținut o ședință la 12 octombrie 1918 n. la Oradea Mare, sub președinția deputatului dr. Teodor Mihali, în care – după o dezbatere și cumpănire temeinică a situației politice interne și externe – a hotărât în mod unanim și în deplin acord să facă următoarea declarație:

Comitetul Executiv al P.N.R. din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române, la deplina libertate națională.

Pe temeiul dreptului firesc ca fiecare națiune dispune și hotărăște singură și liber soarta ei, un drept care acum este recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește acum să facă uz de acest drept și reclamă - în consecință - și pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură plasarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere.

Organul național al națiunii române din Ardeal și Ungaria nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere, ca reprezentanți ai națiunii române, ca să poată reprezenta la Congresul general de pace, interesele națiunii române, o poate încredința numai unor factori designați de propria ei Adunare Națională.

Afară de organele delegate de Adunarea Națională sau alese din mijlocul său, așadară, nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi, care se refer la situația politică a națiunii române”.

Toate deciziunile și acordurile care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română.

Națiunea română, care trăiește în Monarhia Austro-Ungară, așteaptă și cere: după multe suferinți de veacuri, afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile, la deplină viață națională”.

Această declarație este azi programul și crezul politic al tuturor Românilor, locuiască ei în orice parte a lumii (mențiunea ziarului *Românul*).

Declarația Comitetului Executiv a avut ca urmare o abilă acțiune a partidelor opoziționiste maghiare, amintite mai înainte, care au constituit deîndată Consiliul Național Maghiar în Budapesta și au proclamat independența Ungariei, urmând frământările interne în viața politică a Ungariei care sunt cunoscute.

Altă urmare ca simplu fapt divers, dar cu urmări în viața Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania a fost moartea subită (zvonul susține sinuciderea) aceluia care a fost Vasile Mangra, mort în hotelul său din Budapesta, în ziua de 14 octombrie 1918, înmormântat în cerc strict familial în cimitirul maghiar din Calea Kerepasi, rămășițele lui pământești urmând a putezi în pământul Ungariei către care a năzuit, care prin această moarte binevenită a scăpat de complicațiile ce le putea provoca calitatea lui de mitropolit nevrednic.

3. Acțiunea militară armată a trupelor române de sub conducerea și îndrumarea lui Iuliu Maniu la Viena și Praga

Reîntors grabnic la Viena, Iuliu Maniu a intensificat și coordonat în disciplină militară, într-un comandament unic toate forțele armate române, sosite de pe frontul italian și îndrumate către Viena.

Apelul ce a făcut către ofițerii români din armata austro-ungară a fost primit cu entuziasm și au răspuns de îndată următorii: generalul de divizie Ion Boeriu⁷⁹, generalul Hanzu⁸⁰, generalul Dănilă Pop⁸¹ și un lung șir de bravi ofițeri și comandanți de unități.

S-a organizat Senatul Militar Român din Viena sub președenția generalului Ion Boeriu, pe care s-a grăbit să-l confirme ministru de război Stögar-Steiner, confirmare pe care nu i-o ceruse nimeni.

Dânsul invoca circulara oficială ce a dat-o către toți comandații și resturilor de armată să ia contact direct cu diferitele consilii naționale, stându-le în ajutor ca trecerea la era nouă să se poată face pretutindeni fără primejduirea ordinii publice.

Fără a ține seama de această circulară și în executarea planului său, Senatul Militar Român sub îndrumarea lui Iuliu Maniu a ocupat Cazarma Ferdinand, în care s-a instalat Regimentul 64 din Orăștie, apoi ministrul Stögar-Steiner nu s-a opus ca unitățile române să ocupe o întreagă aripă a palatului fostului ministru de război.

Aici instituindu-se o secție română recunoscută de toți s-au dirijat operațiunile militare, care s-au desfășurat în Praga și, apoi, la Viena.

a. La Praga: Cu începere de la 16 octombrie 1918, regimentele române sub comanda generalului Alex. Hanzu au asigurat atât ordinea

⁷⁹ Ioan Boieriu (10 octombrie 1859, Recea, Brașov – 2 aprilie 1949, Sibiu) – a fost ofițer de carieră, iar în 1918, general de divizie, comandantul Corpului VII Sibiu. A fost comandantul suprem al Senatului Central al Soldaților și ofițerilor români la Viena. (*Consiliul Național Central din Blaj, noiembrie 1918/ianuarie 1919. Protocoale și acte*, vol. I, Ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar Viorica Lascu și Marcel Știrban, Ed. Dacia, Cluj, 1968, p. 218).

⁸⁰ Alexandru Hanzu (17 octombrie 1871, Cacova, Sibiu – 1949, Cluj-Napoca) – a fost general român care a contribuit la înființarea și pregătirea gărzilor naționale pentru a participa la Adunarea Națională de la Alba Iulia. După Unire, a continuat să sprijine acțiunea de menținere a ordinii publice, făcând parte din Compartimentul de Apărare și Ordine Publică, al Consiliului Dirigent. Alături de Ștefan C. Pop, s-a ocupat de organizarea armatei în Transilvania. În intervalul 1 aprilie 1930-21 septembrie 1931, a comandat Corpul 6 Armată la Cluj. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Hanzu, accesat 24.01.2018)

⁸¹ Dănilă Pop (20 mai 1868, Avram Iancu, Bihor-1950, Sibiu) – a fost general român, fost colonel în armata austro-ungară. Din 1919, a fost numit general de brigadă și a comandat Divizia 18. Între 1924-1930, a comandat Corpul IV al armatei regale române, în calitate de general, cu sediul la Cluj. În anul 1938, regele Carol al II-lea l-a numit guvernator al Ținutului Mureș. Între 1941-1944, a fost ministru plenipotențial pe lângă Sfântul Scaun. (Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari - Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București 1994)

publică cea mai perfectă, prin apărarea persoanelor și bunurilor, cât și toate manifestațiile naționale ale straturilor sociale cehe.

Cea mai impunătoare a fost miningul național muncitoresc, la care mulțimea cerea sub protecția trupelor române desfacerea de monarhie și proclamarea independenței.

După aceasta au urmat adunări naționale ale altor straturi sociale, toate culminând în marea adunare națională din 28 octombrie 1918, care a proclamat, cu toate formele – Republica Ceho-Slovacă independentă.

Trupele române au rămas în Praga până după 14 noiembrie 1918, când au loc festivitățile de instalare a guvernului în frunte cu președintele Thomas Masaryk (Th. Masaryk, *Im Weltkrieg*, p. 326).

Este greșit a se susține că în Praga ar fi fost revoluție în sensul luptei de clasă a națiunii, ci dimpotrivă au fost mari adunări național-politice, cu participarea tuturor claselor sociale, în special a muncitorimii condusă de cel mai curat sentiment patriotic, toți luptând pentru libertatea de sub jugul secular al monarhiei.

Aportul armatei române transilvănene la așezarea fundamentului noului stat cehoslovac a fost recunoscut și elogiat de președintele Masaryk, dr Ed. Beneș și de toți luptătorii nației cehoslovace.

Sarcina luată asupra sa de Iuliu Maniu a fost împlinită fără greș, fără excese militare, spre mulțumirea națiunii cehoslovace.

Numele căpitanului român Al. Simion din Cluj, care a destituit cu forța pe generalul comandant austriac al garnizoanei Praga este pomenit cu admirație de conducătorii cehi, iar placa comemorativă de la Stadionul „Slavia” din Praga adeverește prețuirea națiunii cehoslovace față de contribuția forțelor române transilvănene la înființarea statului național independent cehoslovac, - fapt eternizat prin acea placă pentru generațiile tinere cehoslovace.

b. Acțiunea militară română din Viena

Prin ireproșabila funcționare a Senatului Militar Român din Viena, acesta a devenit un factor important în viața politică a capitalei austriece.

După lansarea proclamației imperiale din 16 octombrie 1918, a început activitatea intensă inițiată de Partidul Social Democrat, care deținea cea mai puternică posibilitate de manifestare și îndrumare politică.

Pentru realizarea programului de a trece fără zguduiri sociale sângeroase la proclamarea republicii austriece, Iuliu Maniu a fost solicitat să dea sfaturi și soluții necesare în situațiile schimbate zi cu zi.

Trebuia paralizată puterea militară și birocratică din jurul curții imperiale și progresiv să se pună mâna pe conducerea politică.

Prin îngroșarea rândurilor trupelor române din Viena cu unități noi sosite de pe fronturi și din diferite garnizoane, după cum se dăduse

ordinele, s-a ajuns ca în scurtă vreme comandamentul militar român să dispună de un efectiv de peste 40.000 soldați și ofițeri, toți respectând ordinea, disciplina militară și gata a executa orice ordine patriotică în acțiunile necesare în interesul națiunii române și a celorlalte națiuni din fosta monarhie.

În cursul lunii octombrie 1918, s-au ținut în Viena numeroase adunări, mitinguri muncitorești, cea mai spectaculoasă fiind cea din sala Veigel din Drear Park, ținută în ziua de 30 octombrie 1918, în care s-a aclamat de mulțimea fără sfârșit proclamarea Republicii Austria, ca stat independent și suveran.

Aceasta se petrecea în Viena ca urmare firească a proclamărilor din zilele de 28 octombrie 1918 de la Praga, precum am arătat mai înainte și în ziua de 29 octombrie 1918 se semnează la Zagred, actul de fondarea Statului Iugoslav cu circa 13.000.000 locuitori.

Actul s-a semnat de către Passitch, președintele Consiliului de Miniștrii al Serbiei, de dr. Korosec, dr. Gingrije și dr. Korian în numele Croaților și Slovenilor.

Luând ființă aceste 3 state naționale independente, cu ziua de 31 octombrie 1918, Monarhia Austro-Ungară și-a încetat ființa, tronul habsburgilor s-a prăbușit, membrii familiei imperiale s-au răspândit în toate părțile lumii.

Urmând asasinarea lui Tisza, un gazetar socialist publica în ediția de seară din ziua de 1 noiembrie, cu titlul: „De ziua morților” un scurt comentariu panegiric în ajunul zilei de 2 noiembrie, care la catolici este ziua pomenirii morților, care se termina astfel: „A pierdut ce-a fost rău, se naște ce-i bine, libertatea adevărată a atâtor persoane subjugate”.

În cursul celor 3 săptămâni ale lunii noiembrie 1918 – Iuliu Maniu și președintele Senatului Militar Român, generalul Ion Boieriu, au avut o conlucrare tot mai strânsă cu primarul Vienei, Seitz, cu viceprimarul Breitner, ambii lideri ai Partidului Social Democrat și realii conducători ai națiunii austriece în Viena, cărora li s-au predat, cu concursul regimentelor române, atât cele 2 palate imperiale – Burgul și Schönbrun cât și muzeele, bibliotecile, casierile publice, toate păzite de armatele române transilvănene și apărute de jefuiri și distrugeri.

4. Iniințarea consiliilor naționale și organizarea gărzilor naționale române

Îndată după intrarea în activitate a Consiliului Național Român cu sediul în Arad, dr. Ștefan C. Pop împreună cu ceilalți membri din Arad a dat de veste pe tot cuprinsul teritoriului locuit de poporul român, ca în fiecare comună mare sau mică, să se aleagă de obștea satului un consiliu național în frunte cu preoții, învățătorii și intelectualii din localitatea, care –

după vechile datini din bătrâni - va conduce toate treburile sătești, deci va fi depozitarul suveranității naționale în acea comună.

a. Consiliul va avea toată puterea locală administrativă, judecătorească (consilii de împăciuire) de pază a ordinii publice a apărării persoanelor și bunurilor.

În cercurile administrative (plăși) și pe comitate se vor înființa, în capitalele lor pe linie ierarhică, consilii naționale cercuale și comitatense, care vor exercita controlul și îndrumarea consiliilor naționale românești din comune.

În cele dintâi 15 zile după comunicări, consiliile au fost înființate și între 1-5 noiembrie 1918 n. organele suveranității locale și a început funcționarea care a ținut până în primele luni ale anului 1919, când au intrat în funcțiune organele administrative, instituite de resortul afacerilor interne al Consiliului Dirigent.

Nu voi stărui a face înșirări de fapte și lucrări, îndeplinite de consiliile naționale, dar voi aminti, că organele de cercetări și studii de teren ale Institutelor de Istorie ale Academiei R.P.R. din București și Cluj au adunat procesele verbale de ședințe, poruncile, rapoartele unui mare număr de consilii naționale, care vor fi publicate, analizate și trecute în lucrările de istorie cu privire la această „eră nouă” cum era denumită de Shäger-Steiner, cel din urmă ministru de război al monarhiei dispărute.

În unele comune, cercuri sau capitale de județe, consiliilor li s-a dat numirea de Sfaturi populare naționale, dar în cele mai multe s-a adoptat tradiționala denumire „senate naționale”.

Aceste organisme locale ale suveranității naționale au putut stăpâni, chiar din primele zile, devastările, omorurile din răzbunare, distrugerile de bunuri și cu ajutorul gărzilor naționale au reintrodus ordinea, disciplina și ascultarea publică la poruncile lor, încât aplicarea de pedeapse a fost cu totul rară.

Precizez că în comunele cu populație mixtă funcționau - în mod paralel - consilii naționale române și maghiare, conlucrarea lor era eficient de armonioasă ca să garanteze ordinea și liniștea publică.

b. Organizarea și funcționarea gărzilor naționale române

În calitate de președinte al Consiliului Național Român, dr. Ștefan C. Pop a răspândit „manifestul către Națiunea Română”, având următorul text:

„Consiliul Național Român, compus din reprezintă astăzi întreg neamul românesc din Ungaria și Ardeal, este recunoscut nu numai de puterile mari ale lumii, ci și de guvernul maghiar revoluționar”.

„Fiecare soldat român, deslegat de jurământul dat împăratului - are liberă voie să intre în Sfatul Militar Român (garda națională română), să

poarte simbolul mândru al suveranității naționale tricolorul și este supus numai și numai Consiliului Național Român”.

Frați Români ! În curând o să apară între voi bravii soldați și ofițeri ai gărzilor naționale române. Alăturați-vă lor și dați-vă brațele și inimile voastre române întru ajutorul și sprijinul lor.

Consiliul Național Român se adresează către voi și vă cere următoarele lucruri:

1. Dați mâna toți cei buni și cinstiți, fără deosebire de neam și lege și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor.

2. Primiți cu încredere bărbații trimiși de C.N.R. între voi cu scopul de a vă lumina și ajuta.

3. Constituiți-vă imediat în gardă locală în care poate fi primit fiecare om cinstit, fără deosebire de neam și lege.

4. Să luați la cunoștință că jafurile și omorurile compromit cauza sfântă a democrației noi, care este chemată să închege întreaga lume într-o societate, unde vor domni cele mai curate idei ale libertății, fraternității și egalității.

Pentru C.N.R.
ss. dr. Ștefan C. Pop

Ca urmare a acestui manifest, s-au răspândit instrucțiuni cu privire la organizarea gărzilor, la împărțirea lor teritorială, la coeficientul numeric, proporțional cu populația comunei, limitând deocamdată numărul gardiștilor la 5% din populație.

Plata, îmbrăcămintea, cazarea și supravegherea era în sarcina consiliilor comunale.

Gărzile țineau registre de evidență, de rapoarte zilnice, de poruncile primite și de felul cum au fost aduse la cunoștința publică.

Forma de jurământ, pe care îl presta fiecare gardist era următoarea:

„Eu.....jur atotputernicului Dumnezeu, cum că întrutoate va fi cu credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania.

Conștient de datorințele ce le impun vremurile istorice azi, jur că în toate manifestațiunile vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române, și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritor politic.

Așa să-mi ajute Dumnezeu”.

În unele părți formula de jurământ a fost amplificată cu conținutul disciplinei militare, impusă de comandanți, esența rămânând aceeași față de națiunea română unitară.

Acest jurământ l-au depus în fața Consiliilor Naționale toți membrii gărzilor naționale și toți muncitorii înrolați în zilele muncitorești, inclusiv cei din Budapesta și din alte centre muncitorești din Ungaria.

După primele lucrări de organizare s-a constituit în Arad Comandamentul Suprem al Gărzilor Naționale din întreaga Transilvanie și Ungaria, comandant devenind maiorul Alexandru Vlad⁸².

După reapariția ziarului *Românul*, toate ordinele și circularele se aduceau la cunoștința publică prin *Românul*.

S-au stabilit solde de câte 20 coroane zilnice și 10 lei cheltuieli de deplasare, de instituția gărzilor naționale legându-se mii de foști ofițeri și soldați, care ulterior - în cursul lunilor decembrie 1918, ianuarie și februarie 1919, - a făcut, posibilă organizarea sistematică a jandarmeriei și polițiilor transilvănene.

Efectivul total al gărzilor naționale a fost de câte 2000-3000 oameni pe cele 23 județe, deci în total între 50.000-60.000 români, devotați, bine instruiți și gata a răspunde la chemarea Consiliului Național Român - la acte ostășești de orice fel pe care le-ar fi impus situația politică și interesul națiunii române.

Cu ajutorul gărzilor naționale, Consiliul Național Român era în măsură să facă față oricărei primejdii din afară, iar înăuntru solidaritatea și toate manifestațiile conștiinței naționale erau atât de evidente, atât la țărănime, cât și la muncitorime, încât nu era nevoie de nici un fel de presiune prin gărzile naționale.

Cu privire la colaborarea destul de armonioasă, în cursul lunii noiembrie 1918, între gărzile naționale române și cele maghiare din orașe și comunele mixte, precizez că în această epocă, cele două popoare au trăit în pace, fără ciocniri, fără violențe, în afară de actele de jafuri din primele zile ale revoluției care însă au fost reprimare cu măsuri luate în comun de cele două consilii naționale și executate de gărzile naționale în bună înțelegere.

Această colaborare și eliminarea ciocnirilor violente a fost ajutată în mare măsură prin tactul și moderațiunea de care, în cursul lunii noiembrie 1918, a dat dovadă atât guvernul maghiar al lui Károly M. din Budapesta, cât și Consiliul Național Român Central din Arad.

⁸² Alexandru Vlad (2 decembrie 1876, Brașov-1941) - a urmat cursurile școlii primare la Orăștie, a celei militare de cadeți din Sibiu, Viena și Graz. După ce a făcut parte din mai multe garnizoane, a fost repartizat în Regimentul 33 Intanterie Arad. A fost comandantul gărzilor naționale din Transilvania și Banat, în anul 1918. În 1928, a fost ales deputat de Arad și senator de Hunedoara, în 1932. În anul 1938, a fost numit primar general al Aradului, până în toamna anului 1940. (ing. Mircea Vlad, *Generalul Alexandru Vlad*, manuscris dactilografiat, f. 1-2; Vasile Popeangă, „Patru personalități interelice arădene”, în *Ziridava*, XXII, Arad, 2000, p. 235-237)

Guvernul Károlyi Mihály, investit cu exercitarea guvernării tot de regele habsburg Carol, nu avea o bază solidă a funcționării sale deoarece adunarea națională maghiară era în realitate aceeași aristocrată și fanatică, ieșită din alegerile de la 1910 cu mandat prelungit în cursul războiului, ca atare era lipsită de o fațadă democratică și de aceea a căutat să fie înlăturată orice fricțiune sau conflict cu naționalitățile, în special cu românii.

Numai actul de abdicare al regelui Carol IV, din 13 noiembrie 1918, a provocat o situație nouă asupra căreia este necesar să se stăruie pe larg, spre a se înțelege episodul politic eşuat al așa numitelor tratative de la Arad cu ministrul maghiar Iászi Oszkár⁸³.

c. Tratatul de la Arad cu ministrul Jászi Oszkár

După tratativele de armistițiu de la Belgrad, duse de Károlyi Mihály cu generalul Franchet d'Espéry văzând condițiunile grele impuse Ungariei și poziția sa delicată sub aspect democratic, regele Carol s-a lăsat convins ca să facă un gest altruist în favoarea Ungariei și a recurs la un act de falsă abdicare.

De la castelul său din Eckartsan, pe care îl aprobase guvernul austriac, regele Carol a trimis, prin baronul Wlaszics, premierului Károlyi următorul autograf:

Eckartsan, la 13 noiembrie 1918

„Din momentul pășirii mele pe tron, n-am năzuit ca să scap popoarele mele de groazniciile războiului, la izbucnirea căruia nu am avut nici o parte.

Nu voiesc ca persoana mea să împiedice dezvoltarea națiunii maghiare, față de care sunt pătruns de iubire nestrămutată.

Așadar abdic de orice participare în conducerea afacerilor de stat și încă de acum recunosc hotărârea care va determina forma viitoare de stat a Ungariei. ss. Carol”.

A doua zi la 14 noiembrie 1918, într-o zgomotoasă adunare națională, constituită din Consiliul Național Maghiar al celor 3 partide opoziționiste, împreună cu majoritățile din Dietă a Partidului Muncii al lui Tisza cel asasinat s-au proclamat republica maghiară, iar până la întrunirea adunării naționale constituante puterea supremă o exercită guvernul poporului sub președenția lui Károlyi Mihály.

⁸³ Jászi Oszkár (2 martie 1875, Nagykaroly-13 februarie 1957, Oberlin, SUA) – a fost un reputat sociolog și om politic maghiar. A făcut parte din guvernul lui Károlyi. A condus delegația maghiară pentru tratativele de la Arad (Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 303-304; Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. Academiei RPR, București, 1968, p. 137, etc.)

Prin acest act, oligarhia maghiară, a instituit un guvern al poporului, fără poporul maghiar și fără popoarele conlocuitoare.

Încă înainte de această proclamare, contele Károlyi a adresat președintelui Wilson un apel, prin care se angajează că va face tot posibilul să conducă pe baza principiilor D-sale, popoarele Ungariei prin prefacere, în ordine și dragoste reciprocă.

Îi cere președintelui Wilson sprijin ca să nu fie amenințată din o parte „democrația și libertatea noastră tânără”.

„Lumea nouă aduce cu încredere cauza ei înaintea areopagului lumii”.

În esență, Károlyi se străduia să arate lumii că Ungaria ar fi „o lume nouă”, care nu ar fi răspunzătoare de actele anterioare de subjugare a naționalităților.

În fața acestei situații, Consiliul Național Român din Arad încă în ziua de 10 noiembrie 1918 a adresat telegrafic către guvernul Consiliului Național Maghiar ultimul:

„Deslănțuirea furtunoasă a evenimentelor ne-a produs convingerea că în înțelesul dreptului de liberă dispoziție a neamurilor, cât și spre scopul de a păstra liniștea publică, siguranța averii și a vieții, trebuie încă acuma să luăm puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de românii din Ardeal și Țara Ungurească. La ținutul acesta aparțin comitatele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmăr, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba Inferior, Târnava Mică, Târnava Mare, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorhei și Ciuc, precum și părțile românești din comitatele Birchiș, Cenad și Ugocea.

Guvernul să adreseze națiunilor din Ungaria și Ardeal un manifest în acest înțeles și să subordoneze potestății noastre toate instituțiile, autoritățile și organele de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericești, financiare și militare, aflătoare pe acest teritor.

Tot atunci este a se sista pe același teritor orice alt imperiu.

Pentru acest caz putem garanta ordinea publică, siguranța averii și a vieții.

În caz contrar am fi nevoiți să aducem prin proclamațiune, la cunoștința poporului nostru, a țării și a lumii întregi că exercitarea dreptului de liberă dispozițiune, asupra sortii noastre ni s-a făcut și imposibilă și astfel vom sista orice împreună lucrare cu autoritățile publice, iar pentru evenimentele ce ar urma, nu primim nici o răspundere și acea răspundere o transmitem integral, asupra guvernului actual al Consiliului Național Maghiar. E lucru firesc că, față cu celelalte popoare aflătoare pe

teritoriu de sub întrebare, vom respecta din partea noastră principiile lui Wilson.

Modalitățile de predare a guvernării le va stabili o comisie mixtă. Guvernul îl vom constitui în Sibiu”.

Răspunsul la această recercare a noastră îl așteptăm până la 12 noiembrie a.c. la orele 6 p.m.

Primind această notificare energică, guvernul maghiar a trimis la Arad pe ministrul Iászi Oszkár, în fruntea unei numeroase delegații guvernamentale maghiare, dar însoțit și de o delegație a Consiliului Național din Cluj în frunte cu șovinistul profesor Apáthy István, cu care Consiliul Național Român a refuzat să trateze.

Guvernul maghiar și ministrul Iászi O. a făcut o primă propunere Consiliului Național Român, ca acesta să preia de la guvernul maghiar un quasi mandat de guvernare locală, a teritoriilor locuite de români asigurând o autonomie proprie Transilvaniei, dar cu mențiunea unității de stat maghiar, ceea ce în esență erau hotărârile de la congresul lui Apáthy de la Cluj. De aceea C.N.R. a respins net și tratativele s-au suspendat, așteptându-se și sosirea de la Viena a lui Iuliu Maniu.

După sosire s-au reluat discuțiile pe bază modificată, deoarece Iászi a prezentat a doua propunere cu puncte precise, care merită să fie cunoscute, ele fiind o inabilă momeală pusă membrilor Consiliului Național Român.

Aceste puncte erau următoarele:

1. Guvernul maghiar investește Consiliul Național Român cu guvernarea teritoriilor locuite de români.

2. Guvernul român provincial va fi reprezentat în guvernul maghiar (deci guvern mixt)

3. Toate legile maghiare rămân în vigoare și pe teritoriul guvernamental român.

4. În afară de comitele suprem (prefectul) și de comisarii guvernului, guvernul român va păstra pe toți funcționarii existenți.

5. În ținuturile cu minorități române, apărarea suveranității române se va face pe baza legii nr. 44/1868 - legea despre naționalități, pe care guvernele maghiare nu au aplicat-o 60 de ani.

6. Consiliul Național Român garantează siguranța averii și siguranța personală.

7. Guvernul provizoriu român sub nici un pretext nu va putea lua în ajutor armata română din Regatul Român.

Iászi declarând că aceste puncte ar fi ultimele concesiile pe care le poate face guvernul maghiar, Iulia Maniu și apoi Vasile Goldiș și Aurel Vlad au arătat că propunerea nouă nu poate fi acceptată nici ca bază de

discuție, deoarece la început se trece peste cererea esențială a poporului român: exercitarea suveranității sale naționale.

Consiliul Național Român nu cere concesiuni politice de la guvernul maghiar, ci numai transmiterea puterii de stat pe cale pașnică și înțelegere spre a se înlătura gravele complicații, ce ar putea urma.

Constatându-se că între cele două teze este o prăpastie, peste care nu se poate trece, Consiliul Național Român a respins și a doua propunere a lui Iászi și tratativele s-au întrerupt.

La despărțire, ziariștii maghiari au întrebat pe Iuliu Maniu: Ce va urma ? la care Iuliu Maniu a răspuns cu două cuvinte istorice: „teljes elszakadás” - ruptura totală.

După aceasta Consiliul Național Român a dat publicității manifestul „Către popoarele lumii” - apărut în nr. 10 din 7/20 noiembrie 1918 al ziarului „Românul” de asemenea a fost publicat în ziarele germane, italiene, franceze, engleze și americane.

S-au luat urgente măsuri pentru convocarea adunării naționale pe 1 Decembrie 1918.

5. Delegarea mea la guvernul român din Iași.

Motivele care au provocat-o și sarcinile primite

Desfășurarea fulgerătoare a evenimentelor politice din ultimele zile ale lunii octombrie 1918, dezmembrarea Monarhiei Austro-Ungare, constituirea noilor state: Iugoslavia, Cehoslovacia și Ucraina, au făcut indispușabil un contact urgent al membrilor din Dej ai Consiliului Național Român cu guvernul român din Iași, unde să se dea cele mai noi informații despre situațiile create și despre interesele națiunii române din Transilvania și Ungaria, cerându-se totodată și indicațiunile necesare în vederea adunării naționale în cus de convocare și a intereselor superioare de Stat, legate de unirea Transilvaniei cu România, ținând seama de unele elemente de fapt de o gravitate care trecea peste interesele locale, transilvănene și, atingea o problemă diplomatică și de politică externă.

În acest scop fiind chemat la Dej, chiar în zilele de 1 și 2 mai 1918, m-am declarat gata, cu toate riscurile inerente, să îmi asum sarcina de la trece Carpații în Bucovina și de acolo să ajung cu orice preț la Iași, după ce în Bucovina voi transmite către factorii în drept comunicările Consiliului Național Român din Transilvania.

Pe lângă toate stările revoluționare locale, - stăpânite ferm de către consiliile naționale române și cu gărzile naționale, în ultimele zile ale lunii octombrie 1918, s-a mai ivit un factor nou interstatul și anume revendicările noii Republici comuniste din Ungaria de nord, Maramureș.

Bereg și Ung, pe care trupele ucrainiene le-au și ocupat inclusiv Sighetul Marmăției.

Conflictul trecea peste atribuțiile Consiliului Național Român și trebuia adus neapărat la conștiința guvernului român.

De asemenea, CNRC nu cunoștea dacă la Iași s-au luat măsuri pentru înlăturarea guvernului filogerman Marghiloman, cu care nu înțelegea să ia vreo legătură și diferite probleme de stat și politice, ce se impuneau.

Primind în Dej de la Teodor Mihali, Alex. Vaida-Voevod și Emil Hațegan (președintele Consiliului Național Român din Cluj) delegația necesară și o scrisoare către guvernul din Iași, verbal dându-mi-se instrucțiunile detaliate cu privire la problemele de soluționat, am plecat către Vatra Dornei, spre a mă pune în legătură cu Comitetul Național Bucovinean, ca să trimită delegați la Regimentul 63 din Bistrița și alte numeroase unități româno-transilvănene care se găseau pe frontul din Galiția cu dispoziția Consiliului Național Român din Transilvania ca să plece fără întârziere către Cernăuți, unde să se pună la dispoziția lui Iancu Flondor și a Comitetului bucovinean, spre a da asistență armată în caz de nevoie, că adunarea națională a românilor din Bucovina să se poată ține în ordine și să combată orice încercări ale ucrainenilor de a tulbura adunarea convocată pe 9 noiembrie 1918 n. să avertizeze trupele române ca să nu intre în Ungaria de nord, ocupată de ucrainieni.

Menționez că în acele zile, pe teritoriul Galiției erau lupte crâncene între trupele poloneze și cele ucrainiene.

Adunarea națională română a Bucovinei s-a ținut în ordine, s-a proclamat unirea Bucovinei, iar în punctul IV al hotărârii s-a precizat:

Constituanta respinge încercările de știrbire a Bucovinei, deci aceeași problemă ucrainiană.

Sosit la Iași am transmis adresa adusă de la Dej, dând tuturor factorilor de conducere toate lămuririle necesare și datele cerute, cu privire la situația din Transilvania, după care a urmat un șir de măsuri de guvernământ și de ordin militar și politic dintre care amintesc următoarele:

a. Pe ziua de 8 noiembrie 1918 se republică nr. 175 al Monitorului Oficial Proclamațiunea către Români a regelui Ferdinand prin care se făgăduiește solemn votul obștesc și împărțirea a două milioane hectare de pământ la țărani.

b. Guvernul Marghiloman a fost înlăturat pe aceeași zi și s-a instituit guvernul nou în frunte cu generalul C. Coandă.

c. Prin decretul nr. 3.179 din 9 noiembrie 1918, toate comandamentele, corpurile și serviciile armatei au fost trecute pe picior de război.

d. S-a dat proclamația pentru reintrarea în război alături de aliați

e. Pe ziua de 9 noiembrie 1918, noul guvern român a adat ultimul către comandantul superior german din teritoriul ocupat ca în curs de 24 de ore, până la 10 noiembrie 1918, orele 21, să părăsească teritoriul român, după care dată se va întreprinde forța.

f. Se publică proclamația către români a generalului Berthelot, comandantul armatelor aliate de la Dunăre, pe care socotim nimerit să o cuprind aici în textul întreg pentru conținutul entuziast și dragostea față de soldații români, pe care a avut ocazia să-i aprecieze și elogieze la Oituz, Mărășești, Mărăști.

Proclamația generalului Berthelot

„La arme Români! La arme Români!

Trupele franceze trec astăzi Dunărea pentru a vă ajuta să vă eliberați de sub jugul sub care inamicul credea să vă înghesuieze”.

Soldați: Batalioanele voastre să se unească cu ale noastre!

Țărani luați armele împotriva copleșitorului... Iar mâine veți vedea steagul englez și tricolorul francez fălăind alături de tricolorul vostru la puternica suflare a victoriei și a libertății.

Sculți-vă frați români și aruncați-vă asupra dușmanului.

ss. Berthelot”.

Am ținut să redau acest text, deoarece același brav general și mare iubitor al poporului român, generalul Berthelot, ne-a dat și nouă transilvănenilor neprețuitul său concurs și tot ajutorul spre a putea înlătura – după Alba Iulia- complicațiile unei linii demarcaționale greșit așezată de-a lungul Mureșului în linia Transilvaniei în urma regretabilelor acorduri strategice și influențe nefaste despre care voi trata pe larg în partea a doua a lucrării de față.

Tot așa voi reda mesajul regelui George I al Angliei către regele României trimis în aceleași zile la Iași, spre a se face legătura cu statornica susținere din partea delegației Angliei la Conferința de Pace din Paris a unirii Transilvaniei cu România, proclamată la Alba Iulia.

Mesajul regelui Angliei George I către regele Ferdinand la Iași:

„Cu prilejul încheierii armistițiului cu Germania trimit mesajul de salut amical țării tale valoroase, ale cărei suferințe și tărie nu au fost uitate de noi în momentul bucuriei noastre.

Biruitoarii de la Mărășești pot rămâne asigurați, că faptele săvârșite și jertfele nu vor fi fost zadarnice și că pot privi viitorul cu mari nădejdi și cu încredere. Gândurile mele au fost mereu cu tine și cu regina în tot timpul zilelor negre care au apăsas asupra țării tale.

ss. George R. I”.

Guvernul român a fost precis și temeinic informat de mine asupra stărilor din Transilvania.

Am arătat atât guvernului cât și generalului Prezan, șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, că ajutorul armatei române, solicitat prin scrisoarea adusă de la Dej, nu a fost necesitat de o stare de lucruri revoluționare din Transilvania, pe care arătam cum Consiliul Național și gărzile naționale o stăpânește în mod ferm, dar că, înainte de adunarea națională convocată pe 1 Decembrie la Alba Iulia, Consiliul Național Român s-ar feri să provoace vreun conflict armat cu trupele ucrainiene, care ne-au ocupat Maramureșul și s-au stabilit la Sighet.

Mai arătam dorința Consiliului Național Român ca înaintea zilei de 1 Decembrie, nici o forță armată a României să nu pătrundă pe teritoriul Transilvaniei, spre a nu fi acuzați că ne-am ținut adunarea și s-au adus hotărâri sub presiunea armatei române.

Toate relatările au fost împărtășite și s-au luat măsurile în consecință.

În ziua de 14 noiembrie 1918, marele stat major ne-a pus la dispoziție două autoturisme militare și un camion cu combustibil, iar din partea guvernului au fost desemnați ca delegați speciali Solomon Haliță, inspector general al învățământului, originar din Sângiorz-Băi, județul Năsăud, fost prefect de Iași în timpul războiului 1916-1917, și dr. Ion Bordea⁸⁴, ofițer voluntar ardelean, delegați anume la Dej, eu urmând a călători fără întârziere la Arad.

Aceștia aveau misiunea de a ține din Dej, Cluj și Bistrița, legăturile cu guvernul din Iași și prin Regimentul I Grăniceri din Vatra-Dornei, cu Marele Stat Major al Armatei, raportând zilnic despre situația și mersul lucrurilor din Transilvania.

Delegații guvernului din Iași aveau și misiunea specială să culeagă date pe teren, cu privire la posibilitatea de aprovizionare a trupelor române, care vor intra în Transilvania și care nu puteau fi aprovizionate din România din cauza secăturii țării, provocată de armata germană de ocupație.

Eu dădusem asigurări că în tot cuprinsul Transilvaniei sunt asigurate posibilitățile de aprovizionare, dar problema era prea importantă ca să nu fie examinată la fața locului și prin luare de contact proaspăt cu consiliile naționale și gărzile naționale locale care trebuiau să ia măsuri imediate, încă înainte de data adunării naționale.

Ca și toate celelalte și această sarcină a fost îndeplinită, iar în primele zile ale lunii decembrie 1918 trupele române trecute în Transilvania

⁸⁴ Dr. Ion Bordea (5 august 1871, Târgulgeni, Brașov-?) – a fost medic, absolvent al Facultății de Medicină din București, inspector general sanitar al Serviciului Sanitar, Senator de Brașov. Una dintre lucrările sale a fost intitulată *Din mărețele zile ale neamului*. 1919. (Lucian Predescu., *op. cit.*, p. 116)

au găsit necesarul de hrană, echipamentul și mijloacele de transport necesare.

Față de caracterul delicat și periculos al misiunii mele la Iași, am cerut, ca eu să rămân cu totul în anonimat, să nu mi se pomenească numele și mai cu seama presa să nu publice nici nume nici detaliile misiunii, ca să mă pot întoarce la Dej, Cluj și Arad, fără a se cunoaște misiunea avută la Iași, despre care nici în Arad nu aveau cunoștință, decât membrii Consiliului Național și secretarii, toți prieteni ai mei.

La Iași mi s-a încredințat din partea lui I. C. Brătianu către Consiliul Național Român al Transilvaniei și următoarea scrisoare care era totodată temei al programului național-politic și social economic, care trebuia să fie adoptat și proclamat la Alba Iulia:

Textul scrisorii lui I.I.C. Brătianu

Iași, joi, 1/14 noiembrie 1918

„Cea mai sfântă aspirațiune a neamului se îndeplinește.

Peste suferințele trecătoare, generațiile vor râvni la zilele pe care le trăim.

Fără mirare am văzut că, despărțiți de cele mai grele împrejurări, ne-am regăsit cu aceeași simțire și cu același gând.

Grabnic acum este stăpânirea încercărilor vrășmașe ale ungurilor ale anarhiei, ale demagogiei, prin organizație, prin propagandă, prin forță.

Pentru organizare și propagandă temeiul este firește: Unirea desăvârșită a tuturor sufletelor și a tuturor ținuturilor.

Toți în jurul Regelui, care ține drapelul, simbol al acestei uniri.

Dezvoltare larg democratică: reforme electorale și agrare, condițiuni de viață pentru muncitorime care să le asigure legitimele lor revendicări și parte de folosință la rodul muncii lor.

Azi se grăbește trimiterea forțelor armate, precum s-a cerut.

Reamintind Președintelui dvs. Întâlnirea noastră de la Sinaia, după ce fusese primit de Regele Carol, vă zic tuturor cu dragoste frățască:

Credința noastră ne-a mântuit. Să pășim înainte cu neclintită încredere în menirea neamului și nețărmuit devotament în serviciul lui.

ss. Ion I.C. Brătianu”.

La plenara din Iași ni s-au alăturat pentru călătorie doi bravi voluntari ardeleni, prieteni și colegi, dr. Ion Boeriu, voluntar cu gradul de căpitan, spre a merge la Turda și Gavril Petri, locotenent, originar din comuna Nepos-Năsăud.

În drum am fost reținuți la Pașcani 2 zile de năpraznica înzăpezire căzută pe neașteptate de unde ne-am continuat călătoria peste Vatra-Dornei la Bistrița și de acolo la Dej, unde eram așteptați de membrii locali ai Consiliului Național, Teodor Mihali și dr. Alex. Vaida Voevod.

Delegații Solomon Haliță și dr. Ion Bordea au rămas la Dej, iar eu a doua zi am mers la Cluj, în drum spre Arad, dar la Cluj am găsit situația destul de încurcată, tensiunea între garda noastră națională și cea maghiară foarte ridicată, vinovat fiind în mare parte generalul comandant Siegler care alimenta dușmănia maghiară față de români.

Cu acte întocmite în limba maghiară, în noaptea următoare am putut să mă strecor, peste Teiuș, nodul de cale ferată periculos, la Arad unde am sosit în dimineața următoare.

6. Raportul făcut Consiliului Național Român din Arad cu privire la rezultatele misiunii la Iași. Hotărârile luate și punerea lor în executare

Dr. Ștefan C. Pop, președinte C.N.R., primind raportul meu despre rezultatele delegării mele la Iași, a convocat o ședință a Consiliului Național, la care au participat și membrii social-democrați, în care s-au analizat pe larg cele relatate de mine despre întâmplările politice și militare de la Iași, s-a analizat conținutul scrisorii lui I.C. Brătianu cu reformele ce le garanta, cu care toți membrii Consiliului s-au declarat de acord inclusiv membrii social-democrați și s-a hotărât în unanimitate:

a. Ca urmare a neconformării guvernului maghiar la termenii ultimatului dat, pe care tratatvele cu ministrul Jászi nu l-au influențat, Consiliul Național a autorizat publicarea manifestului „Către popoarele lumii” – care se va anexa la prezenta lucrare, ca document de mare valoare istorică cu textul publicat în nr. 10 al ziarului *Românul*, din 20 noiembrie 1918.

b. S-a citit și aprobat textul Convocării adunării naționale pentru data de 1 decembrie (18 noiembrie st. vechi) 1918 la Alba Iulia.

În convocare s-au prevăzut, pe puncte – toate instituțiile naționale, organismele și straturile sociale, economice și elementele componente în acea vreme ale națiunii române din Transilvania și Ungaria, ca Adunarea națională să fie oglinda fidelă a întregii națiuni române.

c. Punându-se în discuție sugestia transmisă de la Iași, ca pentru perioada de timp de 10-12 zile, până la ziua adunării naționale să căutăm un „modus videndi” demn, dar necesar cu guvernul maghiar, ca să fie înlăturate după posibilitate ciocnirile locale, să fie scoase din Transilvania elementele de agitație, pentru ca splendoarea adunării să fie cât mai impunătoare și precedată de zile pașnice și liniștite.

Problema a fost examinată sub toate aspectele și până la urmă s-a căzut de acord, ca dr. Ștefan C. Pop, președintele C.N.R., să caute a cere „bunele oficii” ale prefectului și comisar maghiar în Arad al guvernului maghiar din Budapesta, dr. Varjassi L., care fusese numit chiar la cererea C.N.R., ca un element local de încredere, fără porniri dușmănoase și șovine împotriva românilor, pe care îi cunoștea temeinic, având în Arad o bună

clientelă țărănească română, ca avocat de valoare, ce era cu o vastă cultură europeană.

Consiliul Național Român a hotărât ca prin bunele sale oficii, dr. Varjassi să intermedieze obținerea următoarelor măsuri, ca pornind din propria inițiativă a guvernului maghiar:

- să fie imediat revocat de la comanda garnizoanei din Cluj, generalul Siegler care să fie invitat a părăsi Clujul și teritoriul Transilvaniei.

- prof. dr. Apathy să fie obligat a înceta orice ațățări șoviniste atât în Cluj cât și în Transilvania în general.

- să se dea de către toate ministerele maghiare din Budapesta ordine circulare către autoritățile din cuprinsul Transilvaniei și a teritoriilor locuite de românii din Ungaria ca în bună înțelegere și colaborare cu consiliile naționale și gărzile naționale române, să se așeze o stare de liniște locală, să se excludă dezordini ca adunările românilor să se poată ține în liniște.

- în ziua de 30 noiembrie 1918 dimineata să se pună la dispoziție trenuri speciale pentru transportarea la Alba Iulia a românilor din orice parte a Ungariei și Transilvaniei, care doresc să meargă la Adunarea Națională convocată pe 1 decembrie.

Dr. Varjassi a primit sarcinile solicitate de Consiliul Național Român, s-a deplasat la Budapesta, unde guvernul Károlyi, la insistențele lui Varjassi și ale ministrului Jászi a aprobat a se satisface toate cererile românilor.

Ministrul de război maghiar gen. Bartha a revocat pe Siegler și s-a mutat la Budapesta, prof. Apathy a fost invitat în capitală, iar ministrul Comerțului, de care depindea Direcția Generală a Căilor Ferate Maghiare (M.A.V.) a dispus punerea la dispoziție pe toate liniile a unor trenuri speciale, spre decantare directă cu Consiliul Național Român.

Prin acest demers ni s-a asigurat posibilitatea ca în ultimele 10 zile ale lunii noiembrie 1918, să se poată lua toate măsurile de rigoare pentru reușita unei adunări naționale impunătoare, iar comanda supremă a gărzilor naționale să poată concentra în jurul Albei Iulii, Orăștiei, Devei, Blajului, Zlatnei, forțele armate necesare pentru garantarea ordinii publice și a siguranței adunării naționale.

7. Răspunsul pe care manifestul „Către popoarele lumii” l-a produs în presa franceză și aliată

Textul fiind întocmit, manifestul C.N.R.C. „Către popoarele lumii” a fost trimis la Geneva redactorului marelui ziar francez „Le Temps”, care l-a transmis sub formă de raportaj din Geneva, iar în numărul de vineri, 22 noiembrie 1918, a apărut în „Le Temps” din Paris următorul articol:

„Dominația nouă de clasă, care cârmuiește de o jumătate de veac Ungaria, nu va fi în stare să nască în sufletele noastre simpatia nici atunci, când ni se prezintă în haina falsă a republicii populare.

Prima noastră datorie e să eliberăm pe toți polonezii, croații, slovaci, românii, ba chiar și pe ruteni care toți pe nedrept, au fost încorporați în statul maghiar”.

Comentarii similare au apărut în ziarele italiene, engleze și în cele vieneze.

Ni s-a creat un climat de mare simpatie generală și C.N.R. putea să supună Adunării Naționale proiectul de hotărâre, al cărui temeinicie și conținut erau precis arătate în acest manifest.

8. Convocarea Adunării Naționale

Conformându-se hotărârii Consiliului Național, Vasile Goldiș a redactat și dr. Ștefan C. Pop a semnat și s-a publicat în nr. 11 al ziarului „Românul”, din 8/21 noiembrie următoarea:

Convocare

Istoria ne cheamă la fapte.

Mersul irezistibil al civilizațiunii omenеști a scos și neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina conștiinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți.

În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunii, principii consacrate acum prin evoluția istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte.

Toate neamurile din preajma noastră și-au determinat viitorul prin rezoluțiuni în conformitate cu sufletul lor național. E rândul nostru acum.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra sorții sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă, el este chiar așteptat, pentru ca la gurile Dunării și pe drumul larg, unde comunica pulsul vieții și neamurile prejmuitoare să li se procure tihna trebuitoare la munca binecuvântată spre desăvârșirea umană.

În acest scop convocăm:

Adunarea Națională

a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului nostru pe ziua de Duminică, în 18 noiembrie stil vechi, 1 decembrie stil nou – a.c. la orele 10 a.m.

La adunare vor lua parte:

1. Episcopii români din Ungaria și Transilvania
2. Toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești

3. Câte un exmis al fiecărui consistor și capitolu
4. Câte doi exmiși ai societăților culturale (Asociațiunea Soc. de Fond de Teatru Român, As. Arădeană, etc.)
5. Câte doi exmiși din partea fiecărei reuniuni de femei
6. De la fiecare școală medie (gimnaziu, școală reală), apoi de la fiecare institut teologic, pedagogic și școala civilă câte un reprezentant al colegiului profesoral
7. Câte doi delegați de la fiecare reuniune învățătoarească
8. Garda națională va fi reprezentată prin câte un ofițer și un soldat din fiecare secțiune comitatensă
9. Câte doi delegați de la fiecare reuniune de meseriași
10. Delegații Partidului Social Democrat Român, ca reprezentant al muncitorimii organizate
11. Tinerimea universitară, câte doi exmiși de la ea și în fine
12. Fiecare cerc electoral, în care locuiesc români, va trimite 5 reprezentanți (delegați).

Suntem convinși că – afară de cei care vor reprezenta în chipul arătat mai sus, toate păturile sociale ale națiunii noastre, la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pe vecie – se va prezenta însuși poporul românesc vrednic de cauza mare și sfântă.

Se vor lua îngrijiri ca toți cei veniți să fie adăpostiți și să fie părtași la consacrarea celor ce vor hotărî.

Biroul Consiliului Național a făcut toate pregătirile lipsă pentru reușita adunării, iar frații români de pretutindeni sunt rugați să ne dea și ei tot ajutorul.

Înainte de începerea adunării se vor face rugăciuni în cele două biserici din Alba Iulia, cea ortodoxă rășăriteană și cea greco-catolică.

Toate informațiile mai departe se dau din partea biroului Consiliului Național Român din Arad.

Fii tare Neam Românesc în credința ta căci iată se apropie ceasul mântuirii tale.

Amin și Doamne ajută!

Arad, 7/20 noiembrie 1918

Marele Sfat Național Român din Ungaria și Transilvania
ss. dr. Gheorghe Crișan⁸⁵ (secretar) ss. dr. Ștefan C. Pop (prezident)

⁸⁵ Gheorghe Crișan (7 noiembrie 1887, Beiuș, Bihor – 23 iunie 1935, București) – a fost licențiat în drept la Budapesta, obținând titlul de doctor în acel domeniu. Până în 1918, a avut cabinet de avocatură la Arad. A fost secretar al Adunării de la Alba Iulia, a făcut parte din delegația română la Conferința de Pace de la Paris, apoi, în 1919, membru al delegației române la Conferința Internațională de la Haga. A îndeplinit funcția de secretar de stat la

În numărul 15 al ziarului Românul din 13/27 noiembrie 1918 s-au publicat și punctele de program ale Adunării Naționale.

Ca fapt premergător adunării naționale pomenesc împrejurarea, că în ziua de 13/28 noiembrie 1918 un aeroplan al armatei române a zburat peste Ardeal și a aruncat peste Alba Iulia un manifest al Marelui Cartier general al armatei cu următorul text:

„Români ! Din înaltul ordin al M. S. Regelui Ferdinand I, în urma chemării Comitetului Național Român, armata noastră a trecut Carpații”.

Pășim cu dragoste frățească pe pământul Transilvaniei. Armata română vine în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești pentru a garanta libertatea deplină a tuturor.

Însuflețiți de aceste gânduri asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc până la Tisa și Dunăre – fără deosebire de nume și lege – că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor.

Îndemnăm deci întreaga populațiune ca sub pavăza oastei române să-și continue ocupațiunile astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare.

Fiecărui locuitor să i se respecte libera exercitare a drepturilor sale cetățenești. Dar în același timp se pune în vedere tuturor că orice încercare de a provoca dezordine, de a săvârși acte de violență ori nesupunere, se va pedepsi cu toată severitatea.

Șeful Marelui Stat Major
ss. Generalul adj. Prezan

Comandamentul legiunii naționale române din Alba Iulia a cerut primarului orașului, ca proclamația să fie afișată la Primărie, ceea ce s-a și executat.

Programul Adunării Naționale s-a stabilit astfel:

- La orele 7 dimineața, slujba religioasă

- La orele 10 dimineața, Deschiderea Adunării în sala mare a Casinei Militare din Cetate

- Citirea Rezoluțiunii propusă și adoptată de Conferința prealabilă a Marelui Sfat Național.

În cursul zilei de 30 noiembrie 1918, trenurile speciale au început să sosească cu românii care din toate ținuturile românești râvneau spre Alba Iulia.

De la Arad trenul special a plecat în aceeași zi la orele 11 și a adus la Alba Iulia pe membrii Consiliului Național și publicul românesc din orașul și comitatul Arad.

În aceeași seară a avut loc conferința prealabilă, chemată a statornici cu text definitiv proiectul de rezoluție, care urma să fie supus aprobării adunării naționale.

9. Conferința premergătoare Adunării Naționale

În seara zilei de 30 noiembrie 1918 (17 noiembrie st. v.) a fost convocată de dr. Ștefan C. Pop, președintele C.N.R. Central, o conferință la care au participat – în afară de membrii Consiliului și reprezentanții consiliilor naționale județene, delegații gărzilor naționale și a legiunilor de voluntari și regimentelor române, sosite la Alba Iulia în ultimele ceasuri.

Obiectul principal era: stabilirea textului definitiv a rezoluției, adusă în anteproiect de către Vasile Goldiș de la Arad.

Erau sosiți la Alba Iulia reprezentanții legiunilor de voluntari din Rusia, cele din Italia și regimentele reîntoarse de la Viena și Praga.

Legiunea gărzilor naționale din Alba Iulia și împrejurimi număra circa 7.000 gardiști.

Entuziasmul era mare: lumea înflăcărată de la cel mai curat și justificat patriotism s-a opus la discuțiunile pe puncte a rezoluției, toți strigau „Vrem unirea fără condițiuni”.

Problemele administrative, sociale și economice să rămână în sarcina organelor de executare.

În atmosfera creată, președintele dr. Ștefan C. Pop și-a putut impune propunerea, ca discuțiunile publice să fie suspendate și s-a delegat o comisie specială, care împreună cu Consiliul Național, cu o numeroasă delegație a P.S. Democrat și reprezentanți ai consiliilor naționale județene, să lucreze în ședință secretă și să stabilească textul rezoluțiunii și eventualele propuneri.

Comisia a lucrat în ședință închisă aproape 5 ore în noaptea de 30 noiembrie 1918.

În ședința comisiei speciale, chiar înainte de discuțiunile cu privire la punctele rezoluției, membrii Consiliului Național Central: dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș și Ioan Suciș au adus la cunoștința membrilor Comisiei, date precise, acte, foi volante, declarații cu privire la propaganda inițiată de la Budapesta de către agenții partidelor de coaliție guvernamentală maghiară și Partidul Muncii a lui Tisza István, care mai făceau o încercare de ultimă oră ca să zădărnicească reușita Adunării Naționale.

S-a arătat că miile de manifeste împrăștiate prin gări, date în trenuri celor care călătoreau la Alba Iulia veneau de la Budapesta. S-a identificat prin analiza caracterelor tipografice că toate pamfletele răspândite în care se înjura dinastia română, bărbații de stat al României și conducătorii Comitetului Național Român din Transilvania, iar conducătorii social-democrației române erau atacați fără cruțare și calificați ca trădători ai

muncitorimii – toate erau ieșite din aceeași tiparniță de la Budapesta, în care se tipăreau Foaia Poporului Român, organul lui Tisza și a grupului de renegați români.

S-a verificat că o parte din întrunirile de agitație, aranjate în centrele muncitorești și chiar în Alba Iulia sunt opera investigațiilor străine.

Au făcut un călduros apel la conducătorii social-democrați ca să înlăture cu dispreț aceste mașinațiuni josnice, ca să se păstreze solidaritatea națională și unitatea de acțiune impresionantă de până acum.

Luând cuvântul conducătorii social-democrați Ioan Flueraș și Iosif Jumanca au confirmat că partidele maghiare din Budapesta și întreg aparatul de stat maghiar s-a pus în ultimele zile în mișcare și s-au cheltuit sume mari pentru zădărnicierea adunării naționale.

Suma fondului de combatere a adunării ar fi fost de 30.000.000 coroane, pusă la dispoziția agenților împrăștiați în teritoriul românesc.

Au arătat că în mijlocul muncitorimii române mișună agenții Budapestei și conducerea social-democrației române nu a fost cruțată de cele mai josnice atacuri și amenințări.

Au dat asigurări că masa muncitorilor români este pătrunsă de conștiința de neam, că nu se uită suferințele și umilirea din trecut, că solidaritatea cu întreg neamul românesc române întregă și neclintită așa cum dealtfel și muncitorimea maghiară se comportă față de neamul lor și statul lor maghiar.

În această atmosferă de repetată solidaritate și unitate națională s-au început discuțiile pe puncte și s-a stabilit în urma unor largi expuneri și puncte de vedere, textul definitiv al rezoluției pe care Vasile Goldiș avea să o susțină în fața adunării naționale.

La punctul I, din hotărâre nu s-au făcut discuții, unanimitatea fiind pentru unirea teritoriilor românești din Ungaria și Transilvania cu România.

S-a dat o mai precisă stilizare textului, în care s-au enumerat ținuturile: Transilvania, Banat și Țara Ungurească.

S-a afirmat dreptul națiunii române la Banatul întreg, pe care îl revendicau sârbii și pe care îl și ocupaseră cu forțele lor armate.

La punctul II, discuțiile au fost mai largi. Reprezentanții social-democraților români și-au susținut și motivat condițiunea cu privire la menținerea unei autonomii provizorii până la constituantă și în tot cazul până după conferința de pace.

La acest punct au luat cuvântul I. Flueraș, I. Jumanca, Ioan Mihuția⁸⁶, vicepreședintele Consiliului Național Român din Budapesta, poetul Emil Isac⁸⁷ din Cluj, Tiron Albani, Traian Novac⁸⁸ din partea social-democraților români după care s-a primit în unanimitate textul definitiv redactat astfel:

„Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

Punctul III, din hotărâre, prin care s-au stabilit principiile fundamentale de alcătuire a noului Stat Român, constituie pentru toate timpurile **Carta de la Alba Iulia**, în fața lumii stând cu mândrie alături de Carta Ligii Națiunilor și de Carta Națiunilor Unite de astăzi, toate aceste principii de înaltă etică și de esență superioară la așezarea statelor pe bază democratică, care să asigure pacea și cea mai armonioasă conviețuire între popoare.

Așa a fost apreciată la Conferința de Pace din Paris hotărârea de Unire de la Alba Iulia și principiile ei fundamentale și nimic nu i s-a putut opune de reprezentanții Ungariei, care o combăteau cu toată furia.

Pe lângă asigurarea libertăților celor mai largi prevăzute în p. 1 și 2 de la art. III și a votului obștesc, a libertății presei de la p. 3-4 – nu au fost apreciate prevederile punctelor 5 și 6 cu privire la „reforma agrară radicală și apoi asigurarea pentru muncitorimea industrială a drepturilor și avantajelor existente în cele mai avansate state industriale din Apus.

Expresia dorinței Adunării Naționale de la Alba Iulia de a se înfăptui o comuniune a tuturor națiunilor libere, mari sau mici, și alimentarea în viitor a războaielor ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale – a fost de asemenea citată de multe ori în cursul vremilor în ședințele internaționale.

⁸⁶ Ioan Mihuția – a fost cojocar, ales ca membru în Marele Sfat Național Român al Transilvaniei, în ziua de 2 decembrie 1918. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, p. 49)

⁸⁷ Emil Isac (17 mai 1886, Cluj-25 martie 1954, Cluj) – a fost poet și prozator român, iar din 1948, membru corespondent al Academiei Române. (Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române, 1866-1999*, Editura Academiei Române, București, 1999).

⁸⁸ Traian Novac (2 octombrie 1882, Ticvanu Mic-18 iulie 1969, Timișoara) – a fost tâmplar de meserie, absolvent al Gimnaziului din Banyaluka (Bosnia); secretar general al Sindicatului Muncitorilor de Pământ, iar din 1907, membru în Comitetul Central al Secției Române a P.S.D. A contribuit la constituirea gărzilor naționale și a consiliilor naționale, fiind delegat titular al Secției române a Partidului Social Democrat, organizația Timișoara. În anul 1940, a organizat la Timișoara o puternică manifestație împotriva deciziilor Dictatului de la Viena. Șase ani mai târziu, a fost ales primar al municipiului Timișoara. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, 295)

La realizarea acestor epocale rezultate contribuția și rolul social-democrației române a fost prețios, iar partea social-economică a hotărârilor aduse la Alba Iulia a fost pătrunsă de colaborarea devotată de solidaritatea și unitatea națională a tuturor românilor, rolul social-democraților fiind determinant.

Acest fapt și desăvârșita unitate națională manifestată la Alba Iulia a avut nu numai răsunetul firesc la mulțimea reprezentată la Alba Iulia și în opinia publică, dar aceasta a impresionat mai cu seamă factorii care aveau să constituie la Paris Consiliul Conferinței de Pace, de la care atârna consacrarea unității proclamată la Alba Iulia și a statornicirii unității neamului românesc pe vecie.

Presa maghiară cu toate furioasele ei ieșiri, s-a dovedit neputincioasă în fața principiilor de dreptate socială aclamate la Alba Iulia”.

1 Decembrie 1918. Măreața sărbătoare a neamului. Proclamarea Unirii tuturor românilor

În dimineața zilei de 1 Decembrie n. (18 noiembrie v.) 1918, Alba Iulia avea o înfățișare plină de farmec. Viscolul care a bântuit în ajun s-a liniștit și i-au luat locul un soare feeric cu cer senin de un puternic albastru, sub care pe zăpada proaspătă, razele soarelui delectau ochii cu milioane de diamante strălucitoare.

Orașul era pavoazat cu mii de steaguri tricolore.

Încă de la orele 7 dimineața când se slujeau serviciile în cele două biserici românești, coloane nesfârșite de flăcăi și fete în pitoreștile costume naționale din toate ținuturile românești au început defilarea prin fața hotelului Dacia, situat în piața orașului, unde era sediul Consiliului Național Central, manifestând cu puternice urale și aclamații pentru conducătorii națiunii române din Transilvania și Ungaria.

Toți purtau drapele naționale, cocarde și panglici tricolore, în rânduri de câte patru, în coloane de câte 200-300, fiecare grup, având în frunte un drapel național și cântau în cor „Deșteaptă-te Române”, „Pe-al nostru steag e scris unire”, „La armă”, etc.

Toate coloanele înaintau spre cetate, unde prin poarta lui Mihai Viteazul treceau în ordine către „Câmpul lui Horia”.

Treceau grupuri de fete și femei în coloane separate cântând versuri ardelenesti.

Urmau banderile de călăreți pe cai împodobiți cu tricolor, falnici și entuziaști, lăsând cu toții impresia trăirii eroilor din poveștile neamului.

Se îndrepta spre cetatea lui Mihai Voevod, norod nesfârșit, în ținută demnă și dărză, având în suflete și gânduri scopul sfânt, pentru care pășesc în Cetatea Alba Iulia: să înfăptuiască visul tuturor generațiilor, care au luptat și s-au stins de dorul neîmplinit al acestui vis.

Trecând pe sub poarta cetății coloanele vedeau cum împăratul Carol, tatăl Mariei Theresa, al cărui bust îl așezase împărăteasa deasupra porții, ținea în brațele sale de bronz un impunător drapel național român, parcă bronzul dădea glas către poporul român, care de milenii al vostru a fost, voi l-ați udat cu sânge și cu lacrimi.

Este ziua biruinței neamului românesc, care numai la Alba Iulia putea fi aclamată și sărbătorită.

Sosite pe Câmpul lui Horia, coloanele erau conduse la locurile destinate pe ținuturi și regiuni, în jurul tribunelor ridicate în cele patru puncte cardinale: răsărit, miazăzi, apus și miazănoapte, de pe care veau să se citească norodului hotărârea Adunării Naționale și să se țină cuvântări înflăcărate din trecutul neamului românesc.

Pe acest platou situat sub „Dealul Furcilor”, locul de tortură pe roată a lui Horia și Cloșca, cele peste o sută de mii de glasuri românești rupeau, în această măreață zi, lanțurile robiei și cereau întregirea neamului.

În cetate era marele Casinou Militar, în care s-a organizat ținerea ședinței festive a Adunării Naționale cu delegații autorizați ai națiunii române.

Palatul Episcopiei Romano-Catolice a episcopului Majláth, de bună viță românească, urmaș al luptătorului făgărășan Mailat, era amenajat să primească pe toți episcopii români sosiți la Alba Iulia, care însă nu refuzau invitația după ce anfitrionul a părăsit ostentativ Alba Iulia, ca să nu asite la istorica sărbătoare a neamului românesc, pe care îl ura din tot sufletul, ură pe care a manifestat-o și după Marea Unire, când România l-a acceptat ca episcop romano-catolic de Alba Iulia.

1. Constituirea Adunării Naționale

Delegații convocați la Alba Iulia prin convocarea din 7/20 noiembrie 1918 a Marelui Sfat Național din Arad, după ce a luat parte la slujbele religioase în cele două biserici românești s-au întrunit în număr complet în sala de ședință de la Cercul Militar al Cetății Alba Iulia.

La orele 10,30, în aclamațiile entuziaste ale adunării, dr. Ștefan C. Pop, în calitate de președinte al Marelui Sfat Național Român din Arad și convocator al Adunării Naționale ia cuvântul rostind următorul discurs:

a. Dr. Ștefan C. Pop

Onorată Adunare Națională.

„Marele Sfat Național, în ședința din 20 noiembrie a hotărât convocarea Marii Adunări Naționale, a națiunii unite române din Transilvania, Ungaria și Banat.

Ca locul cel mai potrivit am ales Alba Iulia, acest Meca al neamului românesc unde zac moaștele celor doi mari martiri naționali. Loc sfânt pentru întreaga națiune română.

Loc udat cu sfântul sânge al martirilor Horia, Cloșca și Crișan.

Fraților! Nu cred să se afle cineva care să aibă acum cuvintele potrivite pentru a putea zugrăvi tabloul măreț ce-l dăm în zilele de acum, nici să dea glas simțurilor de care suntem cuprinși astăzi. Poate că în viitor cineva mai chemat va spune toate câte le-am suferit până acum.

Eu mă mărginesc acum să vă descriu ce am îndurat în anii aceștia de război.

Când a izbucnit războiul, au plecat la război tineri și bătrâni. Nu au rămas acasă decât orfanii în jale și lacrimi. Iar noi nu știam ce se va întâmpla cu noi.

S-a început războiul cu minciuni și s-a continuat cu cea mai sfruntată minciună. Când soldații noștri au fost și ei viteji li s-a răspuns de către stăpânitorii noștri de până acum: Cu ce vă făliți? Nu voi românii, ci numai armata maghiară a secerat victorie și glorie, iar voi sunteți trădători. Voi i-ați trimis în România pe Lucaci și Goga. Voi ați sădit neîncrederea în tinerețea ungară”.

Și așa au început pentru noi prigonirile și în părțile Banatului, dar mai ales în părțile de către granița română. Au fost declarați mii de români ca trădători și au fost închiși sau internați. Acesta a fost preludiul.

Când mama noastră România (mulțimea se ridică în picioare, izbucnește în strigăte „Trăiască România”) bună și înțeleaptă pentru ai noștri, n-a mai putut suferi durerile fraților lor din Transilvania și Ungaria și au luat arma în mână să ne salveze și să ne scoată din robia seculară, atunci a început Golgota neamului românesc.

Să nu credeți că nu suntem conștienți că dăm partea leului scumpei noastre României care a adus jertfe mari, mult mai mari decât jertfele aduse de noi.

Cu smerenie trebuie să ne închinăm înaintea factorilor conducători ai României, care au venit în ajutorul nostru. Ce-am suferit noi în anii de război știți voi învățători și preoți, care ați umplut temnițele Clujului blestemat.

Știți voi mărginașilor, căroră vi s-a răpit averea, din avutul nostru să se acopere cheltuielile de război și voi văduvelor, care ați pierdut bărbații ce au luptat pentru o cauză străină. Neamul întreg știe de suferințele lui.

Voi din România ați fost mândri de rolul vostru de eliberatori, noi însă a trebuit să jucăm rolul de robi și acela ce n-a ridicat pușca împotriva fratelui, a fost doborât de mitralierele maghiare.

Nu există în istoria lumii o tragedie mai mare ca a neamului românesc. Am fost risipiți în toate părțile. Avem frați români în Serbia, în Valea Timocului, în Basarabia, în Bucovina și aci în Ungaria și Ardeal.

Tragedia noastră a fost că a trebuit să stea frate contra frate, față în față, să se ucidă la o poruncă deavolească.

Ce sociolog, ce bărbat de stat ar mai putea pretinde de la acest neam, să mai sufere o repetare a acestei tragedii ? (strigăte: nu mai suferim așa ceva).

Frații din frumoasa Românie au trebuit să sufere barbaria Puterilor Centrale și au fost biruiți în mod vremelnic aducând jertfe înzecite decât puterile mari aliate.

Dar nici voi, nici ei nu deplâng hotărârea de atunci a lor de a intra în război, căci această hotărâre a lor ne-a dat acum prilej să serbăm unirea tuturor Românilor.

Momente senine au apărut pentru neamul românesc, când au intrat Statele Unite în război (strigăte: Trăiască Wilson).

A venit Wilson de a făcut legi noi pentru popoare. Din glasul lui Wilson am auzit pentru prima oară cuvântul de „Eliberare” pentru popoarele oprite.

De câte ori aveau vreo victorie Puterile Centrale, Parlamentul maghiar mai făcea câte o lege nouă de umilire pentru români, iar când le mergea rău, mai scriau câte o scrisoare la mitropoliții noștri.

Dar bunul Dumnezeu care rânduiește toate a voit ca roata norocului să se întoarcă căci nu degeaba 80% din populația noastră se ruga zilnic: „Doamne bate pe stăpânii noștri: deoarece era contra civilizației să învingă crima asupra virtuții”.

Tu Piave ai fost cel dintâi care a vestit înfrângerea Puterilor Centrale:

Faptele minunate ale Antantei, glorioșii soldați francezi (adunarea izbucnește în urale: Trăiască Franța împreună cu nobila Anglie, cu noua dulce Italie) și tinerele puteri ale Americii, care au adus steagul dreptății la învingere. Am simțit că se cutremură ceva. Din neliniștea dușmanilor noștri am observat deja la începutul anului că se pregătesc vremuri epocale pentru neamul nostru.

Ca o minune dumnezeiască s-a surpat alianța Puterilor Centrale: Acest putregai care s-a întemeiat pe minciună, pe tiranie și pe cele mai josnice interese personale.

Conducătorii Partidului Național Român în timpuri grave și-au spus cuvântul în parlamentul ungar (strigăte: Trăiască deputatul Vaida).

Prin glasul deputatului Alex. Vaida am adus la cunoștința lumii și asupra noastră și că voim să ne folosim de dreptul de a dispune de soarta noastră și odată pentru totdeauna să ne desprindem de națiunea maghiară.

Am declarat că nu recunoaștem Parlamentul și Guvernul maghiar și noi singuri voim să hotărâm de soarta noastră și să ne spunem cuvântul la conferința de pace.

Acest început al nostru a fost la 18 octombrie 1918. După acesta s-au perindat evenimentele cu o zguduitoare iuțeală. Tot ce mai așteptam era: Să ne vină un glas lămurit și bun și pentru neamul nostru.

Atunci fraților apără salvatoarea vestire a lui Lansing care a făcut să tresărim cu toții de bucurie, să plângem ca și copiii și să jucăm ca tinerii.

Solia lui Lansing ne vestea că președintele Statelor Unite cunoștea jertfele mari aduse de România și recunoaște toate revendicările noastre drepte la unitatea noastră națională (strigăte: Trăiască Wilson).

Unitatea noastră ne-o asigură și ne-o apără cele zece milioane de baionete ale Antantei.

A urmat apoi o desfășurare logică a evenimentelor: Noi care am fost puși în fruntea D-voastră am aflat că a sosit momentul psihologic, ca să anunțăm pe dușmani că noi pretindem imperiul de pe Ardeal și Banat și ținuturile locuite de românii din Ungaria.

Credem că am fost mandatarii cinstiți ai voștri și că am făcut bine ce am făcut (strigăte: Așa este).

Dușmanii noștrii însă nu au voit să recunoască acest drept al nostru și când s-a văzut că valahul acesta oropsit nu se mulțumește cu câteva fărâmituri, au ridicat acuze că noi înșelăm poporul, că noi n-am comunicat bunătățile ce ne oferă guvernul maghiar.

Cu fruntea ridicată am mers un pas mai departe.

Am publicat cunoscuta proclamație „Către popoarele lumii” în care am declarat că nu mai dorim să trăim împreună cu maghiarii, că voim să formăm un Stat independent și să fim stăpâni pe destinele noastre și să fim una cu neamul românesc de pretutindeni (aplauze).

Fraților! Cu acest manifest Comitetul Național Român și-a împlinit datoria către națiunea sa.

A spune mai mult este datoria voastră a reprezentanților poporului, care v-ați adunat aici (strigăte însuflețite: Unirea vrem! Trăiască România Mare!).

Ținând cont de mandatul primit de la popor, venim acum să luăm cu toții hotărâri mari pentru neamul nostru. Poporul român este matur și cunoaște sublima lui chemare în lumea nouă civilizată și de aceea vă lăsăm pe voi să vă roștiți (strigăte viforoase: Unire, Unire vrem. O Românie unită și nedespărțită.).

Consiliul D-voastră prin raportorul său va face propunerile.

Până atunci noi trebuie să împlinim unele obligațiuni:

Noi salutăm cu smerenie pe reprezentanții poporului român din Ungaria, Transilvania și Banat, care formează acum această mândră adunare.

Cu dragoste deosebită salut un reprezentant al României care nu voiește să joace rol politic și de aceea nu voiește să fie pomenit.

Salut pe cei doi reprezentanți ai Basarabiei, care s-au reîntors la patria mamă.

Salut pe marele bărbat Pantelimon Halipa⁸⁹, vicepreședintele Sfatului Național Basarabean și pe Grigore Cazapciu. Salut pe reprezentantul Bucovinei, profesorul Nicu Procopovici⁹⁰. Bucovina a fost prima țară eliberată, care ne-a vestit că pe lângă că voiește să se unească cu România, voiește să se unească și cu noi.

Vine acum rândul vostru trădători de patrie! Vă salut ca reprezentanți ai corpului voluntarilor din Ardeal și Ungaria, cu sediul la Iași, voi care ați luptat alături de Antanta: dr. Deleu⁹¹, Vasile Osvodă⁹², părintele Imbroane⁹³, Roman Vașinca, Romulus Boca, Traian Kőváry.

Eu mi-am împlinit misiunea.

b. Comisiunea de verificare

Dr. Ștefan C. Pop: numesc de notari (secretari) ad hoc pe: dr. Laurențiu Oarnea și dr. Sever Miclea⁹⁴ (la pronunțarea numelui meu ca fost

⁸⁹ Pantelimon Halipa (1 august 1883, Cubolta, Soroca – 30 aprilie 1979, București) – a urmat cursurile școlii primare în localitatea natală, apoi cele ale Școlii din Edineț și ale Seminarului Teologic din Chișinău, pe care l-a absolvit în 1904. Între 1908-1912, și-a desăvârșit cariera profesională la Facultatea de Litere și Filosofie, din Iași. În anul 1917, a înființat Partidul Național Moldovenesc, militând pentru unirea cu România. A fost vicepreședinte și, apoi, președinte în Sfatul Țării, organism care a proclamat unirea cu România. În anul 1950, a fost arestat de autoritățile comuniste, condamnat la 25 de ani de muncă silnică, fiind închis la Sighet și, apoi, la Aiud până în 1957. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 387)

⁹⁰ Nicu Procopovici (?) – a fost profesor și doctor în teologie, având cursuri la Facultatea de Teologie din Cernăuți. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 696)

⁹¹ Dr. Victor Deleu (25 mai 1876, Pericei, Sălaj – 31 decembrie 1939) – a urmat dreptul la Budapesta, obținând titlul de doctor. A organizat, la Darnița, lângă Kiev, Corpul voluntarilor români, pe care-l conduce la Iași. A participat la Adunarea de la Alba Iulia din 1918. A îndeplinit numeroase funcții: secretar general al Consiliului Dirigent, deputat în Parlamentul României și primar al Clujului în anul 1932. (Vasile Vetișanu Mocanu, *Cartea Șimleului: Repere istorice și culturale ale vieții românești din cele mai vechi timpuri până în 1940*, Ed. Litera, București, 1985).

⁹² Vasile Osvodă (9 septembrie 1875, Mihaciu, Turda-1931) – a urmat studiile liceale la Blaj și Brașov, apoi pe cele universitare la Viena. În calitate de economist, a publicat în presa vremii *Tribuna*, *Foaia de Duminică*, *Revista economică*, etc. chestiunea asigurărilor, cea de reformă agrară, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 622)

⁹³ A. Imbroane (9 septembrie 1880, Coșteiu, Banat-septembrie 1938) – a absolvit cursurile școlii primare în satul natal, apoi, la Vârșeț; gimnaziul la Biserica Alba, iar ultimii ani de liceu la Brașov. În anul 1901, s-a înscris la Facultatea de Drept din Budapesta, iar în următorul an, la cea de Teologie din Cernăuți, apoi, din 1907, la Berlin. În 1910, a obținut titlul de doctor în teologie. S-a stabilit la Lugoj, unde a fost hirotonit diacon. A lucrat la ziarul *Drapelul*. A colaborat la ziare precum: *Epoca*, *Universul* și *Adevărul*. A fost delegat la Conferința de Pace de la Paris, a ocupat funcții publice în guvernul lui Averescu, Argetoianu și în cel al liberalilor. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 419)

⁹⁴ Dr. Sever Miclea (1885, Grădinari, Caraș-Severin-29 iunie 1934, Arad) – a urmat studiile juridice la Academia de Drept din Oradea, în perioada 1904-1907, apoi a continuat la Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta, unde a obținut doctoratul în științe juridice, în 30 iunie 1911. A efectuat stagiatura la Arad pe lângă Iustin Marșieu, până în

internat voci din adunare strigă: Trăiască internații din Sopron, cinste atitudinii și suferințelor lor, după care adunarea aclamă pe foștii internați), iar ca raportor al comisiei de verificare pe dr. Ioan Suciu.

Dă cuvântul d-lui raportor.

c. Raportul Comisiei de verificare prezentat Adunării Naționale de către dr. Ioan Suciu

Comitetul Național Central din Arad a decis convocarea Marelui Adunări Naționale de azi a poporului român din Transilvania, Ungaria și Banat pentru ca să decidă asupra sorții mele.

Credenționalele (delegațiile) au intrat nu numai din cele 24 de comitate, ci au mai intrat dintr-unul, deci total 25 de județe.

Au intrat credenționalele aproape din toate cercurile electorale mai precis din 130 circumscripții electorale, din care s-au prezentat 689 de delegați. Afară de aceștia multe cercuri au trimis și supleanți.

S-au prezentat P.P.Sf. episcopi. Au sosit exmișii consistoriilor și ai capitelor, apoi delegații societăților culturale românești ca ASTRA, cea pentru Fondul de Teatru și peste o sută de asociațiuni culturale.

S-au prezentat de la fiecare școală medie și de la institutele teologice și pedagogice delegați speciali. Au sosit delegații reuniunilor învățătoresci, ai reuniunilor de meseriași.

Delegația Partidului Social Democrat Român, cei ai gărzilor naționale și au venit și aceia, care reprezintă viitorul națiunii noastre: tinerimea universitară română.

Aici sunt credenționalele și lista delegațiilor, dacă doriți citirea lor. (Voci nu, nu) le vedeam, să nu le citească.

Raportez numai pe scurt, că s-au prezentat delegați și din comitatele: Trei Scaune, Ciuc, din Cenad, Birchiș și chir din Ogocea, ca să fie prezenți la Adunarea Națională de azi, la încoronarea visului tuturor românilor.

S-au prezentat, învingând și trecând peste piedici mari și frații din Torontal (Urale!!).

Comisia verificatoare a aflat toate satele în ordine. Vă rog să luați la cunoștință.

Nu pot să trec cu vederea că au sosit mii de adrese de aderențe cu sute de mii de semnături, în toate aceste arărându-se că fiecare știe ce avem să decidem.

1913, iar din următorul an a fost avocat definitiv. A îndeplinit funcția de secretar al ședințelor Consiliului Național Român. A fost delegat la Alba Iulia din partea cercului Pecica. (Dan Demșea, „Delegați arădeni la Adunarea Națională de la Alba Iulia - Antecedentele biografice ale unor categorii socio-profesionale”, în *Ziridava*, XVIII, Arad, p. 276; Emil Arbonie, *op. cit.*, p. 264)

Sunt 1228 de delegați.

(voci de la galerii. Dar Reuniunile femeilor)

Dr. Ioan Suci. Cer scuze că am întrelăsat ca și reuniunile de femei sunt reprezentate ori delegatele lor.

Aflu astfel că adunarea națională este capabilă a aduce hotărâri decisive.

d. Constituirea biroului Adunării Naționale

Dr. Ioan Suci. Domnilor!

Comisiunea de verificare va face următoarea propunere:

- Binevoîți a alege ca președinți pe George Pop de Băsești (aclamații, urale) și pe SS St. episcopii Ioan Pap al Aradului și dr. Demetri Radu al Orăzii.

- ca vicepreședinți pe: dr. Teodor Mihali, dr. Ștefan C. Pop și Ioan Flueraș (aclamații, aprobări);

- ca notari (secretari) pe: dr. Alexandru Fódor⁹⁵, dr. Sever Miclea, dr. Caius Brediceanu⁹⁶, dr. Silviu Dragomir⁹⁷, dr. Laurențiu Oanea, Iosif Ciser⁹⁸, dr. Ionel Pop⁹⁹ și dr. Gheorghe Crișan.

⁹⁵ Dr. Alexandru Fódor (1869-1951) - a fost medic la Aiud și Alba Iulia. A participat cu credențional la Marea Adunare de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, ca deputat al Cercului electoral Alba Iulia. (Marin Florea, „Medici și farmaciști din comitatul Alba, participanți la Marea Adunare Națională ținută la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918”, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 592)

⁹⁶ Dr. Caius Brediceanu (25 aprilie 1879, Lugoj-1953) - a urmat studiile liceale la Lugoj și Iași, iar pe cele universitare la Paris și Viena. La Viena, a obținut doctoratul în drept și științe politice. A îndeplinit numeroase funcții: secretar de Stat la Ministerul de Externe (1919), a fost delegatul României la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), ministrul de Stat (17 decembrie 1921-5 ianuarie 1922), ministrul plenipotențial la Rio de Janeiro (1928), Vatican (1929), membru a Partidului Național Țărănesc (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 129).

⁹⁷ Dr. Silviu Dragomir (13 martie 1888, Gurasada, Hunedoara-23 februarie 1962, București) - a fost profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cluj. A absolvit Facultatea de Teologie și a obținut titlul de doctor în teologie. Om politic, istoric, membru titular al Academiei Române (1928), a fost secretarul Adunării de la Alba Iulia. A fost director al revistei *Révue de Transylvanie*, precum și colaborator la *Lucaefărul*, *Dacoromânia*, etc. S-a remarcat printr-o activitate prodigioasă în plan istoriografic. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 288; Andrei Radu, *Mierea amintirilor*, Ediție îngrijită, studiu, introductiv și note de Vasile Popeangă, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 359; Radu Ardelean, Lucian Giura, „Correspondența lui Roman Ciorogariu cu Ioan Lupăș”, în *Ziridava*, XXIV, p. 224)

⁹⁸ Iosif Ciser - a fost miner din Petroșani, ales membru în Marele Sfat Național Român al Transilvaniei, în ziua de 2 decembrie 1918. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, p. 49)

⁹⁹ Dr. Ionel Pop (24 noiembrie 1889, Gherla - 27 ianuarie 1985) - a fost avocat, scriitor și om politic român, strănepot al lui Simion Bărnuțiu și nepotul lui Iuliu Maniu. A urmat gimnaziul din Blaj, apoi universitățile din Budapesta, Berlin și Munich. A fost unul din secretarii Adunării de la Alba Iulia. A fost deputat și vice-președinte al Camerei Deputaților în Parlamentul României (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 671).

Adunarea aclamă îndelung, primind în unanimitate propunerile.

Toți cei propuși sunt declarați aleși prin aclamații în biroul Adunării Naționale, care este valabil constituită și poate aduce hotărârile sale.

După aceasta în entuziaste manifestări ale delegaților, în nesfârșitele urale se ridică bătrânul președinte George Pop de Băsești, spre a rosti cuvântarea de deschidere.

2. Deschiderea Adunării Naționale

Cuvântarea de deschidere a președintelui George Pop de Băsești

Prea Iubiții mei!

Onorată Adunare Națională a tuturor Românilor din Transilvania și Banat!

Națiunea română la toate evenimentele mari istorice, în trecut și astfel ca și astăzi, s-a adunat pentru a decide asupra sorții sale.

În 1848, marele an al zguduirilor și prefacerilor sociale și a scuturării lanțurilor purtate de veacuri, neamul nostru s-a adunat pe Câmpia Libertății de la Blaj, ca să înfrângă cătușele iobăgiei.

Acolo, printr-o supraomenească încordare, acest neam, a frânt cătușele care îl țineau legat de glia oligarhilor străini.

Smuls din robia trupească a iobăgiei, poporul românesc din Ardeal și Ungaria a fost silit să continue a trăi într-o nouă iobăgie cu mult mai dureroasă și mai umilitoare: iobăgia sufletească.

Dușmanii seculari care ne-au ținut veacuri de-a rândul în lanțuri fizice, ne-au ținut, până ieri, înlanțuiți sufletește înăbușind cu brutalitate toate manifestările sufletului românesc dornic de libertate și de cultură națională.

Lanțurile acestei robiri suntem chemați, fraților, să le zdrobim astăzi în această adunare națională a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania, aici pe pământul udat cu sângele martirilor Horia și Cloșca. Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre sufletești prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: unirea tuturor celor de o limbă și o lege într-un singur și nedespărțit Stat Românesc (explozii de urale: Trăiască România Mare!).

Lăsați-vă pătrunși, fraților, de fiorii sfinți ai acestui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temelile fericirii noastre naționale viitoare veșnice (aplauze îndelungate – delegații cu lacrimi în ochi se îmbrățișează).

Dumnezeu să binecuvinteze sfatul nostru și lucrările noastre.

Declar ședința Adunării Naționale deschisă.

Se intră în ordinea de zi.

Președintele George Pop de Băsești dă cuvântul lui Vasile Goldiș, care este încredințat cu citirea și susținerea proiectului de rezoluție redactat în Conferința Marelui Sfat Național din 30 noiembrie 1918.

Vasile Goldiș este primit cu lungi ovații și aclamații de Adunarea Națională.

3. Proiectul de rezoluție al Adunării Naționale. Expozeul istoric făcut de Vasile Goldiș

Mărită Adunare Națională!

Zămislit de necesitatea imperiului roman de a-și așeza o santinelă puternică în Carpații sud-estici și coborâșurile lor împotriva semințiilor barbare de la miazănoapte și răsărit, care amenințau cultura umană, creată de geniul latin, neamul românesc de la început și până astăzi a îndurat soarta aspră rezervată oricărei santinele credincioase: loviturile dușmane și statornica răbdare.

Bogată și fericită la început, Dacia Romană în curând se face trecătoarea nesfârșitelor seminții, care, orbite de strălucirea de departe a Romei de aur, se gonesc întrecându-se spre fermecătoarele orașe ale împărăției.

Lovită de putreziciunea oricărui neam, care se oprește cu cerbicie la un anumit fușcel pe scara civilizațiunii și, năpădită în această slăbiciune de furnicarul noroadelor barbare, Roma sucombă.

Creangă tăiată de puternica tulpină, colonii lui Traian își adâncesc rădăcinile prin stânci și văi și prin roditoarele ogoare ale prejmuitorilor câmpii.

Lipsiți de scutul împărăției și lăsați în grija propriilor puteri, acești orfani romanici acopăr trunchiul vechi tracic și infiltrați de o pătură groasă a blânzilor și visătorilor slavi, ei se făcură un singur neam, o singură limbă, o singură fire: neamul românesc.

Răsare o minune fără pereche în istoria lumii.

Lung șir de veacuri călcată în picioare de hoarde barbare, națiunea română își pierde unitatea de stat, se fărâmă printre văi sub dominațiuni răzlețe și una de alta neatârnată, pierde încopcirea cu fluviul larg și luminos al istoriei mondiale, ca apa de ploaie în nisip, parcă dispare de la suprafața conștiinței umane.

Dar când, după optsprezece veacuri, sufletul românesc se trezește din somnul de moarte și reînvie, ca un soare luminos, conștiința de neam, hotarele etnice ale acestui popor cu precizie aproape milimetrică, sunt tot acelea care sunt desemnate pe harta istorică drept hotare ale Daciei lui Traian și basarabeianul care își adapă calul în valurile întunecate ale Nistrului se înțelege desăvârșit la grai cu Crișul din apropierea blondelor ape ale Tisei.

Santinela romană a rămas credincioasă chemării sale: de a păzi geniul latinătății și neîncetatele lovituri dușmane, ea a opus virtutea-i legendară: statornica răbdare.

După lungi veacuri de ascunziș, așezându-se viscoalele cotropitoare, națiunea română reapare la lumina istoriei în chipul unor țărișoare răzimate de Carpați și cu fețele spre Dunăre și spre Nistru, dar trunchiul cu rădăcinile în munții smulși odinioară de la eroicii daci, rămâne bătut de soarta rea și înlănțuit de un popor năpraznic la fire și pornit spre dominație fără cruțare.

Fusese cuib de vârtejuri unde se așezase Traian și svârcolirile spre fericire ale neamului nostru s-a lovit, veacuri de-a rândul, de nesațul Hrăpitorilor dușmani, care ne înconjoară de pretutindeni.

Micile țărișoare, care se întemeiaseră prin vitejii coborători din Maeamureș și Făgăraș, se loviră înainte de toate, de cel mai crâncen dușman al oricărei comuniuni omenеști: zavistia și ura dintre frați.

Nefericirea lor fu mărită prin inamicii din afară: unguri, leși și tătari. Se ridică în urmă Semiluna și acum românii sunt sortiți să-și apere, cu sângele lor nu numai trupul și avutul, ci și sufletul și credința.

Scut s-au făcut culturei plăpânde, ce începuse a încolți pe temeiurile învățăturilor lui Christos și prin jertfele lor fără seamăn întru apărarea progresului civilizațiunii umane față de concepția inferioară a mahomedanismului propagat principial cu mijloacele barbariei, Românii și-au făurit titlul nepieritor și îndreptățire la recunoștința întregii omeniri.

Nimic nu dovedește mai mult tăria credinței creștinești a sufletului acestui popor, decât faptul că, în numele luptei creștinătății împotriva păgânilor mai întâi, după răslățirea neamului prin soarta fatală, s-a putut face pentru o clipă unirea lui, în cetatea aceasta prin brațul puternic și geniul scânteietor al Viteazului Mihai.

După această unire de o clipă dispăru cu fulgerătoarea unei scânteii electrice și trupul neamului românesc ne frânge iar în bucăți.

Frații noștri de pe coborășurile răsăritene ale Carpaților și din sesurile hotărnicite prin Dunărea de Jos și apele Nistrului îndurară suveranitatea turcească, sufereau prădăciunile leșilor și tătarilor, îngrășară cu sângele lor lifta blestemată din Fanar.

Țara Cernăuților și mormântul lui Ștefan cel Mare îl răpi hoștește pajura spurcată a Habsburgilor perfizi, dulcile câmpii ale Basarabiei le fură Muscalul tiran.

Iar noi, cei ce rămăseserăm la vatra străbună, în Ardeal și Țara Ungurească, am fost striviți de cea mai crâncenă soartă, ce o poate avea un om în lume.

Am fost lăntuiți într-o robie trupească, economică și sufletească, cum nu se mai pomeniște în istoria întreagă a omenirii.

Încercarea disperată în 1784, de a scutura jugul, n-a avut rezultatul și sfârșitul din acest oraș al țaranului Horia, așteaptă geniul literar, care să întruchieze una dintre cele mai zguduitoare tragedii ale istoriei.

Adevăr a grăit Simion Bărnuțiu în epocalul său discurs rostit în catedrala Blajului în ziua cea mare din 1848 zicând:

„Dacă nu-și poate închipui cineva greutățile ce le sufereau Iudeii de la Faraoni, să se uite la Faraonii din Ardeal”.

Veacuri de-a rândul poporul românesc, adevăratul și legitimul proprietar al pământului ce fusese odată Dacia Romană a fost socotit străin și sclav pe pământul său strămoșesc. Iar când după suferinți de secole, din depărtatul Apus de la dulcea soră latină, care pășește înaintea ginților spre lumea desăvârșirii, a sosit și în munții noștrii duhul libertății, egalității și fraternității, când credeam să înviem și noi la libertate prin întocmirile aceste în lumea nouă vechii noștrii asupritori s-au înfrățit cu împăratul, pe care ei îl detronaseră, ca împăratul pentru care noi vărsasem sângele nostru cu credință și aceste două puteri ne-au robit din nou.

Umbra îndurerată a regelui munților a scumpului nostru lancu rămâne pentru vecie clasică dovadă a legendelor ingratitudini habsburgice.

Împotriva voinței noastre au unit Ardealul cu Țara Ungurească și printr-un constituționalism fals și mincinos, ne-au luat libertatea culturii, ne-au desființat politicește, bisericile noastre le-au aservit tendinței lor de opresiune și ne-au făcut imposibil progresul economic, prin care am fi putut să ne apărăm împotriva năvălirilor hoardelor străine pe pământul părinților noștri.

Într-aceste priveam cu iubire duioasă la frații noștri de la răsărit, care începuseră a se reculege din urgia vremilor barbare.

Resimțiră obârșia comună și la razele luminii primite de la Apus, conștiința națională săvârși la 1859 unirea Principatelor Române sub bunul și luminatul Cuza Vodă, iar sângele vărsat din nou cu atâta vitejie împotriva păgânilor la 1877, scutură și cele de pe urmă zale ale lanțului, care lega România de Constantinopol și la 10 mai 1881 Carol de Hohenzollern așează pe capul său Coroana de rege al României libere și independente.

Noi însă ne facem datoria de cetățeni ai Ungariei și supuși credincioși ai dinastiei de Habsburg-Lotharingia. Am crezut că îndelungata noastră răbdare și credința noastră pentru patrie și tron în cele din urmă totuși va mula inimile celor puternici și ni se va oferi, chiar în interesul

monarhiei, puțința unei vieți naționale și condițiunile progresului cultural și economic.

Așteptările noastre au fost zadarnice. Oprimările se întetesc. Oprimatorii mărturisesc acum pe față, că scopul lor este un stat unitar național maghiar și că, prin urmare, noi naționalicește trebuie să ne desființăm.

A pornit opera de extirpare și războiul mondial care acum s-a sfârșit – în gândul opresorilor noștri, a avut chemarea să încorporeze opul.

Sute de mii de români și-au vărsat și acum sângele lor pentru patrie și tron, iar patria și tronul au târât în urgia internării pe părinții și frații acestor luptători; patria și tronul au decretat moartea școlii românești, au trimis sbirii lor în adunările noastre bisericești, au pregătit proiectele pentru nimicirea noastră politică, au început ruina noastră economică, au aruncat în temnițe zeci de mii de români, patria și tronul s-au conjurat împotriva noastră și ne pregăteau mormântul.

Dar zadarnică este lupta omenească împotriva adevărului și a dreptății.

Legea tainică a firii, cu necesitate de fier, îndrumă întâmplările omenești pe cărarea civilizațiunii, ce duce spre desăvârșire.

Omenirea instinctiv urmează acestei legi. Ea a ajuns la recunoașterea necesității de a sintetiza libertatea individuală și libertatea națională într-o unire superioasă a societății omenești. Sinteza aceasta e condiționată însă de desăvârșirea celor două libertăți: individuală și națională. Dacă însă în toate statele civilizate libertatea individuală este desăvârșită ori pe calea desăvârșirii în unele dintre aceste state libertatea națională era încătușată.

Războiul mondial s-a făcut pentru descătușarea acestei libertăți. Națiunile trebuie să fie libere ca astfel între egale drepturi și condițiuni să poată încheia cea mare unire a popoarelor, care va fi chemată să reprezinte o concepție superioară pe scara civilizațiunii și să sporească astfel fericirea omenească pe pământ.

Toate capetele luminate ale apusului au mărturisit crezul lor: războiul acesta este războiul pentru libertatea națiunilor, nu de dragul acestor națiuni, ci pentru interesul lumii, pentru interesul omenirii, care numai în chipul acesta e capabilă a păși un pas înainte pe calea fericirii sale.

Ideile acestea le-a copt istoria și apostolul care le vestește este Wilson. Pentru învingerea acestor idei au intrat în luptă puterile aliate ale Apusului. Românii de pretutindeni s-au alăturat acestor puteri, noi cu sufletul, frații liberi cu armele. Românii și-au făcut de data asta datoria lor de santinelă a civilizațiunii împotriva brutalității.

Națiunile trebuie libertate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria și Transilvania.

Dreptul națiunii române de a fi liberă îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri.

Dar scăpată odată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea noastră. Libertatea acestei națiuni înseamnă: Unirea ei cu țara românească.

Bucățirea poporului românesc n-a fost urmarea vreunei legi economice, în care terminologie se ascunde minciuna. Dimpotrivă, teritoriul dintre Nistru, Tisa și Dunăre constituie cea mai ideală unitate economică, aproape autarhie. Bucățirea trupului românesc a fost act de barbarie.

Distrusă barbaria – unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretențiune a civilizațiunii.

Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian și până astăzi, au fost teritorii românești.

Nu există putere de a suci logica până acolo, ca invadările elementelor străine dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere al statului cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii. Așa ceva ar fi sancționarea crimei și ar constitui o pălmuire a civilizațiunii, care în principal nu admite substituirea dreptului prin brutalitate. După drept și dreptate, Românii din Ungaria și Transilvania, dimpreună cu toate teritoriile locuite de dâșii, trebuie să fie uniți cu Regatul Român.

După cum însă cea dintâi reunire de o clipă a elementului românesc, la marginele de la răsărit ale lumii civilizate s-a făcut prin sabia lui Mihai, în numele unui principiu superior împotriva celor ce năvălesc asupra Europei, tot așa această nouă unire de acum a tuturor Românilor, care de data asta va fi integrală și pentru eternitate, se face prin strălucita învingere a armelor purtate pentru civilizațiune în numele unei concepții de viață superioară lumii ce se prăbușește.

Este principiul libertății adevărate a tuturor neamurilor și cel al egalității condițiilor de viață pentru fiecare individ al oricărei națiuni și este principiul întovărășirii tuturor națiunilor libere într-o comunicare internațională – spre a împiedica nedreptatea și a scuti pe cei mari și mici deopotrivă.

Unirea tuturor Românilor, într-un singur stat numai atunci va fi statornicită și garantată prin istoria, mai departe a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a vieții, prin duhul vremurilor noi.

Această nouă concepție a civilizațiunii ne va inspira datoria să nu pedepsim copiii pentru păcatele părinților și ca urmare va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleași drepturi și aceleași datorinți.

Civilizațiunea care ne-a eliberat pretinde de la noi respectul pentru dânsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat orice privilegiu și să statornicim ca fundament al acestui stat, munca și răsplata ei integrală.

Înaintașii noștri pe Câmpul Libertății în 1848 au hotărât așa: „națiunea română depune jurământ de credință către Împăratul, către patrie și către națiunea română”.

Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine în neamul nostru românesc ne poate mântui.

Să jurăm credință de aci înainte numai națiunii române, dat tot atunci să jurăm credință civilizațiunii umane. Câtă vreme vom păstra aceste credințe, neamul nostru va trăi, se va întări și fericiți vor fi urmașii noștri până la sfârșitul veacurilor.

La lumina celor expuse până aici, din încredințarea și în numele Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, rog Mărita Adunare Națională să binevoiască a primi și enunța ca ale sale următoarele hotărâri:

(Textul se va reda după ce președintele George Pop de Băsești va da cuvântul celor doi vorbitori, înscriși la cuvânt pentru susținerea punctelor din proiectul de rezoluțiune).

Președintele dă cuvântul reprezentantului Partidului Național Român, dr. Iuliu Maniu.

4. Cuvântarea lui Iuliu Maniu în susținerea proiectului de rezoluțiune din partea Partidului Național Român

Onorată Adunare Națională!

Dacă privim șirul nesfârșit al suferințelor grele, care le-a îndurat neamul românesc timp de veacuri – dacă ne aducem aminte de sutele de mii de martiri, care și-au jertfit viața pentru acest neam, precum și de durerile sufletești, care sute de ani au amărât viața strămoșilor noștri, nu știm cu ce să mulțumim noi, generația de azi, că suntem învredniciți de soartă să ajungem tocmai noi ziua sfântă de astăzi și – după atâtea suferințe ale înaintașilor noștri, tocmai noi să fim împărtășiți de atât de mare înălțare sufletească.

Mulțumita și recunoștința noastră față de această grație a Providenței, nu ne-o putem arăta, decât dovedindu-ne vrednici de aceste sărbătorești clipe, de însemnătatea timpurilor pe care le trăim.

Vrednicia neamurilor, prin urmare și a noastră, se judecă după temeinicia hotărârilor ce le iau, după măsura de înălțare sufletească, cu care

se alătură la aceste hotărâri și după stăruința, cu care se silesc a înfăptui hotărârile luate. Vrednicia noastră o vom dovedi.

Noi, Onorată Adunare Națională, azi suntem ca orbul nenorocit care, ani de-a rândul nu a zărit cu ochii lumina soarelui, și deodată se desprind ochii închiși pentru a primi razele dătătoare de viață ale eternei lumini (aplauze).

Fiii poporului nostru au trăit până acum ca orbii în întunericul negru, lipsiți de orice mângâiere și astăzi, prin bunăvoința dumnezeiască și prin vrednicia proprie li s-a deschis vederea ochilor și au văzut lumina sfântă a libertății popoarelor.

Înainte de ce inspirați de această lumină, am aduce hotărârile noastre, trebuie întâi să o închinăm cu smerenie înaintea aceluia, care au făcut să putem străbate întunericul întărit de veacuri și să ne plecăm genunchii în fața sutelor de mii de frați vitregi care, prin suferințele lor îngrozitoare, au despiciat norii grei, ce închideau dinaintea noastră razele luminii: înaintea scumpilor noștri frați, neînvinși soldați ai armatei române (aplauze îndelungate pentru armata română, pentru ostașii români).

Cuvântul cel dintâi al meu este cel al dorinței să ne închinăm adânc capetele înaintea marilor umbre ale soldaților noștri morți pentru dezrobirea noastră și înaintea soldaților români care și azi luptă pentru a înfăptui unirea tuturor românilor și înaintea Marelui și gloriosului ei Căpitan M.S. Regele Românilor Ferdinand I și a întregii Sale Dinastii (aplauze îndelungate pentru Rege, Regina și Dinastia română).

Onorată Adunare Națională!

Istoria ne-a învățat să credem în adevărul cuvintelor că n-ai să aștepți nimic de la împărații străini, nici de la fiii altor neamuri. Bine poți să aștepți numai de la propriile tale puteri.

Dovedindu-mi-se acest adevăr peste orice îndoială, datoria noastră nu poate fi alta, decât să cercetăm cu cea mai mare grijă, unde găsim întreaga forță proprie, care ne poate menține în viitor și ne poate garanta mărirea și gloria neamului nostru pentru totdeauna.

Ce ași putea spune, Onorată Adunare Națională, după cele auzite până acum pentru a arăta că în Unitatea neamului de pretutindeni zace această putere (aplauze îndelungate) și ce aș mai putea adăuga, ca să întăresc dovezile impregnabile ale referentului nostru antevorbitor pentru a dovedi că această unitate politică este consecința logică a trecutului nostru istoric și este o absolută necesitate, atât pentru noi, cât și pentru întreg neamul românesc.

Este de ajuns să pun în vedere Onoratei Adunări Naționale că unirea tuturor românilor într-un singur regat și într-un nedespărțit stat, este nu numai un ideal sfânt izvorât din trecutul nostru și din comoara

vieții noastre sufletești, dar este și un drept indiscutabil al nostru în baza ființei noastre naționale unitare.

Noi, fiii națiunii române de pretutindeni, suntem de aceeași obârșie, de aceeași fire, cu o singură și unitară limbă și cultură și suntem încălziți de aceleași tradiții sfinte și de aceleași aspirații mărețe (aplauze, aprobări îndelungate).

Când toate acestea sunt unitare, poate încerca cineva să împiedice manifestarea acestei unități și în ceea ce privește viața politică, sufletește demult înfăptuită?

Neamurile unitare în viața lor sufletească și unitare în manifestarea conștiinței lor de națiune distinctă, sunt recunoscute în știința modernă și de toată lumea civilizată ca subiecte de drep, înzestrate cu toate atribuțiunile unei personalități distincte, cu scop propriu și de sine stătător.

Astfel stând lucrurile cine ar putea contesta acestei ființe naționale dreptul de aș putea însăși croi soarta, de a se conduce singură în mod unitar și integral și de a se constitui într-un singur trup, precum sufletul îi este unul singur și întreg (aplauze îndelungate).

Dacă acest principiu al personalității unei națiuni dă drept națiunii române să se consolideze într-un singur stat și să fie și în manifestările ei externe un singur trup și un singur suflet, o singură și unitară forță, - menirea neamurilor ne impune absoluta datorie morală să înfăptuim unitatea politică a neamului nostru românesc.

Menirea neamurilor este să contribuie în mod propriu, conform însușirilor lor specifice, la dezvoltarea civilizațiunii omenești. Aceste însușiri specifice însă nu se pot afirma și nu se pot dezvolta sub o domnie străină și divizată.

Dar mai ales nu pot fi utilizate aceste însușiri proprii în serviciul civilizațiunii generale, fără o conștiință unitară și specifică ocârmuire.

Dreptul neamurilor, recunoscut de toată lumea de a-și forma în mod integral statul său propriu, este deci și o datorie față de sine și față de civilizațiunea omenească. Prin consecință dacă neamul românesc nu s-ar folosi de dreptul său de a-și înfăptui unitatea națională, s-ar arăta vrednic, nu numai de timpurile care le trăim, ci și de însușirile nobile și fără pereche cu care este înzestrat și prin aceasta s-ar impune disprețului întregii lumi civilizate (aplauze).

Decretând deci unitatea națională vom continua a fi ceea ce am fost noi, neamul românesc, totdeauna și ceea ce trebuie să fim pe vecie: santinela trează și conștientă a civilizațiunii omenești (furtunoase aplauze).

Dar îndeosebi noi, românii din Transilvania, Banat și Ungaria suntem în drept și avem datoria să pretindem această unire pentru că aici a fost leagănul românismului.

Nu se poate ca o crudă barbarie să se silească ca însăși vatra neamului românesc, leagănul aspirațiunilor românești, să fie despărțit de trupul întreg al națiunii deja unită.

Noi nu ne putem închipui viața mai departe fără a fi împreună cu întreg neamul românesc și mai bine voim moartea, decât o viață de sclav umilit, despărțit de frații săi (lungi și furtunoase aplauze).

Este evident deci, Onorată Adunare Națională, că toate argumentele științei stabilite de mintea omenească ne dau dreptate în hotărârea noastră de a contribui și noi prin alăturarea noastră la înfăptuirea Marelui Regat Român (Trăiască România Mare. Aplauze frenetice).

Este atât de evident că aclamațiunile dumneavoastră cu care ați întâmpinat proiectul nostru de rezoluție, nu sunt numai floarea frumoasă și trecătoare a sentimentelor și însuflețirii naționale, ci sunt urmarea firească a unei convingeri adânci și nestrâmtorate izvorâtă din vederi științifice adoptate de civilizația omenească (aprobări).

Dar și considerente de natură practică pretind închegarea într-o singură forță unitară a întreg neamului românesc.

Cum vom putea noi apăra între împrejurări radical schimbate și pe viitor, ființa noastră națională și comorile noastre sufletești, fără a opune pericolelor din afară, întreaga noastră forță națională?

Cum vom putea noi menține integritatea etnică a teritoriului nostru, dacă dezvoltarea vieții noastre culturale și economice nu va fi sub scutul întregului neam românesc?

Cum vom putea noi exista izolați și divizați, când toate popoarele din jurul nostru au făcut deja unitatea lor națională?

Cum vom putea noi menține integritatea etnică a teritoriului nostru, dacă dezvoltarea vieții noastre culturale și economice nu va fi sub scutul întregului neam românesc?

Cum vom putea noi exista izolați și divizați, când toate popoarele din jurul nostru au înfăptuit deja unitatea lor națională?

Rupți și împrăștiați între diverse împărții, ne vor sfărâma neamurile vecine și vor trece peste noi cum trec valurile turbate peste corăbiile naufragiate, lipsite de mâna tare a cârmaciului? (Așa-i).

Dar să ne despărțim, pentru toate timpurile, de această iconă neagră a nenorocirii naționale și să ne înviorăm sufletele cu nădejdea, cu convingerea tare și sfântă că, hotărând a face ceea ce justifică de-o potrivă: trecutul, dreptul, știința și necesitatea, deciziunea noastră o va accepta și lumea cultă, care nu poate fi pentru menținerea barbariei, a întunericului și a retrogresului (aprobări).

Să nu trecem însă cu vederea că, în calea întâlnirii idealului nostru, nu dăm numai de prieteni, ci și de dușmani, care mână de interesul lor

rău priceput, se vor sili cu siguranță să împiedice înfăptuirea hotărârii noastre.

Nu-i iertat să lăsăm necombătută nici bănuiala celor neorientați, nici intriga dușmanilor noștri.

Trebuie să constatăm clar și peste orice îndoială ce înțelegem noi prin dreptatea, pe care voim să o înfăptuim și să lămurim cum pricepem noi libertatea și unitatea națiunii noastre.

Pentru înlăturarea oricăror îndoieli asupra intențiilor poporului românesc, am ținut de lipsă ca în proiectul de rezoluțiune ce am prezentat, să precizăm principiile, care ne conduc, în fața cărora – sunt convins – toate intrigele dușmanilor trebuie să amuțească.

Am ținut să accentuăm aceste principii, care dealtfel fiind totdeauna aproape de sufletul nostru, sunt de sine înțelese și pentru a da o icoană întreagă crezului nostru politic.

Noi, Onorată Adunare Națională, privim în înfăptuirea unității noastre naționale un triumf al libertății omenești. Noi nu dorim să devenim din oprimați oprimatori, din asupriți asupritori. Noi voim să întronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și a tuturor cetățenilor.

Noi propunem decretarea unirii cu Regatul României a întregii Transilvanii, a întregului Banat și a întregului teritoriu, locuit de românii din Ungaria.

Pe aceste teritorii locuiesc însă și alte neamuri, cu alte însușiri, cu alte tradiții.

Noi nu voim să răpim individualitatea etnică, nici ființa națională a acestor neamuri. Noi nu voim să răpim limba nimănui, ci voim ca fiecare om să-și aleagă liber limba și credința, cu care vrea să trăiască atât în viața lui privată, cât și în legătură cu viața de stat.

Noi nu voim să verse nimeni lacrimile pe care le-am vărsat noi atâtea veacuri și noi nu sugem puterea nimănui așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-a rândul.

Noi ne încredem în trăinicia noastră și în vrednicia proprie și nu voim să istovim forțele altora. (Aplauze).

Este adânc înrădăcinată în noi convingerea că numai un regim cu adevărat democratic ne poate întări țara și înălța neamul.

Trebuie să avem conlucrarea organică a tuturor păturilor sociale și a tuturor cetățenilor în serviciul prosperării Statului Român.

Un stat modern, îndeosebi, în vremuri agitate, cum sunt cele de azi, pretinde mari sacrificii de la cetățenii săi.

Aceste servicii le pot presta cetățenii numai atunci când sunt în puțință de a-și dezvolta forțele lor, iar aceasta numai pe lângă o deplină

libertate pot să o facă. De aceea libertățile interne ale cetățenilor trebuie să crească în raport cu eforturile externe ale statului.

Nu se poate spera, ca cetățeni fără drepturi și ținuți în întunec și în mizerie socială, să devină stâlpi siguri ai unui stat modern. Deplina libertate și egala împărtășire în puterea de stat a cetățenilor este singura bază solidă de dezvoltare a unui stat (aprobări).

Pătura cea mai puternică a neamului nostru este țăranul român agricultor. Toate aceste haine negre și frunți luminate pe care le avem aici, au ieșit din poporul nostru țăran. Nu este aici unul dintre noi a cărui obârșie n-ar fi la plugul românesc, la pământul românesc, la brazda țăranului român, sfințite cu suferințe nesfârșite, decât care numai credințele lui au fost mai tari.

De aceea de gândirea politică a neamului românesc a fost strâns legată străduința de a făuri o soartă mai bună țăranului român.

O reformă agrară radicală care să dea pământ țăranului român și să facă posibilă concentrarea întregii sale forțe la o producțiune cât se poate de intensă, a fost totdeauna o țintă bine precizată a luptelor politice românești.

Această reformă agrară nu tinde la un comunism străin sufletului țăranului român, nici la răpirea proprietății private, ci la nivelarea justă a raporturilor și puterilor sociale.

Când cu bucurie constatăm că în țară, mama noastră, avem un factor social puternic și un izvor nesecat de forțe naționale, trebuie cu durere să constatăm că avem marele neajuns de a dispune asupra unei industrii și comerț abia în dezvoltare.

De aceea trebuie să ne silim din toate puterile să ne formăm o puternică industrie și un sănătos comerț, ca astfel, nu numai să fim liberi, independenți și uniți, ci să fim prevăzuți și cu toate cele de lipsă.

Prin munca noastră proprie structura noastră socială trebuie în curând să fie corespunzătoare cerințelor unui stat modern.

Pe lângă marele rău de a nu fi avut aceste clase sociale, am avut și micul bine de a nu fi fost expuși zguduirilor luptelor sociale.

Cumințenia pretinde însă să profităm pe de-antregul de experiențele apusului, plătite atât de scump.

Onorată Adunare Națională!

Când decretăm unirea noastră cu Regatul României, nu putem lăsa din vedere necesitatea unui timp de tranziție, în decursul căruia vor trebui să se concordeze diferențele și particularitățile diferitelor instituțiuni de drept.

Schimbări radicale nu se pot înfăptui în câteva zile. Mai ales nu schimbările proiectate de administrație și justiție.

De aceea proiectul de rezoluțiune prezentat Dvs. prevede, - pentru acest scurt timp de tranziție - o autonomie provizorie a ținuturilor acum unite cu Regatul României, ceea ce însă nu conturbă faptul necondiționatei noastre alipiri către România.

Neamul românesc la fondarea viitorului său și asigurarea existenței sale nu poate trece cu vederea raporturile internaționale cu alte neamuri.

Dacă privim la urmările catastrofale ale tragediei omenеști, ce se petrecuse în timpul recent, nu este cu putință să nu constatăm că aceste nu se pot delătura, decât înlăturând totodată și posibilitatea de a se repera această tragedie. Aceasta însă nu se va putea ajunge, decât numai punând stavilă egoismului neîndreptățit și puținței de a strivi - fără nici un scrupul - cel mai tare pe cel mai slab.

În locul suveranității rigid aplicate trebuie să se înfăptuiască o frățietate universală, care să admită înființarea Ligii Națiunilor - deliberarea conflictelor dintre popoare prin juriul internațional, evitând prin această aplicarea forței brutale, reprezentată prin război.

Eram însă sub povara oprimării naționale, când frații noștri din Bucovina enunțase unirea lor cu România-mamă. Eram încă în robie când acești frați bucovineni eliberați de sub același jug, au decretat unirea lor cu noi, fiind aplicați a-și mâna lor caldă gata de ocrotire spre noi. Ce este mai firesc deci decât ca, în aceste momente, când batem calea străbătută deja de ei, că le trimitem o frățească închinare.

Sub domnia seculară habsburgică au suferit lângă noi multe neamuri eroice, care deopotrivă cu noi doreau să rupă lanțurile grele ale opresiunii naționale. Pildele strălucite de eroism național ale acestor neamuri, ne-au dat și nouă, - în zilele grele ale suferinței, - tărie sufletească și cuvintele lor de îmbărbătare ne-au mângâiat în dureri și ne-au întărit în nădejdi.

Credem a da, prin urmare, expresiunea gândului întregului neam românesc, când propunem în proiectul de rezoluție, să trimitem acestor popoare eliberate, salutul nostru și admirația noastră, dorindu-le acum ca popoarele libere, deplină mărire (aplauze îndelungate).

Să nu uităm că, dacă astăzi suntem în situația de a ne spune liber cuvântul și de a ne pronunța neîmpiedicați dorința sufletului nostru, avem să mulțumim armatelor victorioase ale puterilor aliate și diplomației strălucite a acestor puteri.

De aceea credem că trebuie să ne închinăm înaintea geniului națiunilor liberatoare și în urmare propunem să se trimită din această adunare salutul nostru armatelor glorioase ale Antantei și conducătorilor ei (aplauze puternice. Să trăiască Franța!, Să trăiască Wilson!, Să trăiască generalul comandant Foch!).

Din aceste considerații rog Onorată Adunare Națională să primească proiectul nostru de rezoluțiune (Primim, primim, aplauze, urale), pentru a întemeia pentru vecie România unită și mare și de a înstăpâni pentru totdeauna o adevărată democrație și deplină dreptate socială.

(Primim, trăiască România mare, aplauze frenetice).

Președintele George Pop de Băsești acordă cuvântul reprezentantului Partidului Social-Democrat Iosif Jumanca, care rostește următoarea cuvântare:

5. Cuvântarea lui Iosif Jumanca din partea Social-Democrației Române:

Onorată Adunare Națională!

În 1914, când izbucnește crâncenul război european, când întreaga lume, dar mai ales Franța tremura de groază că libertatea Republicii Franceze are să fie dripită de militarismul german, atunci întreaga națiune franceză, social-democrații și toate partidele, într-o singură unire s-au ridicat și au ținut piept șuvoiului ce venea de la hotare.

Astăzi e vorba de libertate, de posibilitatea în viitor a culturii românești și astăzi venim și noi aici, adevărații reprezentanți ai muncitorimii românești (urale trăiască, bravo, trăiască muncitorii români) din Ungaria, Transilvania și Banat, venim să declarăm în fața Prea Cinstitei Adunări, în fața Internaționalei Socialiștilor și în fața lumii întregi că vrem unirea tuturor românilor (ovații, aplauze îndelungate).

Noi voim și suntem gata a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și apărarea unirii. Noi suntem proletari, noi ducem lupte sociale de clasă. În lupta aceasta suntem solidari cu toți frații noștri. Cu toții suntem pentru transformarea societății astfel ca fiecare om să fie om liber și stăpân pe sine însuși (ovații, urale).

Dar solidaritatea aceasta n-o înțelegem în așa fel, ca să fim și pe mai departe sateliții unui partid. Nu voim să fim și pe mai departe o clasă fără importanță care n-are la dispoziție nici mijloacele de afirmare și dezvoltare.

De aceea când aderăm la Unirea tuturor românilor voim totodată și posibilitatea de dezvoltare a muncitorimii române, - voim să deschidem porțile largi în această țară românească nouă (voci trăiască România Mare) să se dezvolte și poporul muncitor așa cum au progresat și popoarele muncitoare din Apus.

Social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național (aplauze, trăiască). Noi nu zicem: „urbi bene, urbi patriae”, ci acolo unde ți-e patria acolo să-ți cauți fericirea vieții tale.

De aceea noi nu ne temen că nu vom avea puterea drepturilor la o viață liberă (Așa-i, aplauze).

Când aderăm la unire, nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există sentimentul acesta, ci și din convingerea fermă și conștiința clară că, prin postulatele luate în rezoluțiunea prezentată, sunt cuprinse toate celelalte garanții pentru democratizarea României.

Noi am trăit întruna cu tovarășii noștri unguri, ce e mai mult, ei ne-au dat mult ajutor de ne-am organizat, ei au căutat să ne sprijinească pentru ca să ne putem afirma în Internațională, dar azi a sosit momentul să declarăm că suntem solidari, ca o clasă, cu ei, nu le suntem dușmani, dar voim să fim în viitor siguri în brehetul Internaționale (Așa-i, aplauze).

În Ardeal, Banat și Țara Ungurească nu sunt numai muncitori români, ci este fapt că proletariatul din aceste ținuturi este în majoritate de altă naționalitate.

Dar pentru noi, socialiștii români, acesta nu poate fi un motiv ca să nu aderăm la Unire, pentru că noi muncitorii ne simțim una cu întreg neamul (aplauze).

În felul acesta ne-am înțeles că Marele Consiliu Național, în spiritul acesta am stăruit pentru redactarea rezoluțiunii înainte și atunci, când am stabilit, punct cu punct, n-am făcut-o din alte considerații decât numai și numai ca, prin aceste postulate, după convingerea noastră să se poată asigura adevărata fericire a României (aplauze).

Aceste puncte noi le putem prezenta în fața lumii întregi și în fața lumii întregi putem să devenim că n-am pășit aici în dreapta, nici în stânga din calea social-democrației.

Avem dreptul să înfăptuim ceea ce voim.

Cu aceste cuvinte închei și declar încă odată: Atâta timp, până când putem, pe baza punctelor acestora, să conlucrăm împreună, o vom face cu toată dragostea și tot devotamentul, însă ne susținem dreptul ca și în viitor să luptăm pentru a propaga opiniile partidului nostru social-democrat (Trăiască, aplauze unanime).

După această cuvântare președintele întreabă Adunarea dacă mai este cineva care să ia cuvântul (Voci nu, nu).

Este un moment solemn!

Bătrânul președinte se ridică în picioare și întreabă dacă Adunarea Națională primește proiectul de rezoluțiune prezentat de Vasile Goldiș ?

Urmează aprobări entuziaste și însuflețite între aclamații îndelungate, președintele George Pop de Băsești, proclamă:

„Adunarea Națională a poporului român din Transilvania, Banat și Părțile Ungariei a primit rezoluțiunea prezentată de Vasile Goldiș în întregimea ei astfel: Unirea acestor provincii românești cu țara mamă și cu celelalte provincii, surori alipite ei este pentru toate veacurile pecetluită”.

(Urmează, clipe de delir, îmbrățișări între frați, sărituri, urale și nesfârșite aplauze).

6. Carta de la Alba-Iulia. Principiile fundamentale proclamate de adunarea Națională, ca temeiuri ale consolidării noului Stat Român:

I. Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți, la Alba-Iulia în ziua de 18 noiembrie v. - 1 decembrie 1918 n., decretează unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii, cu România. Adunarea Națională proclamă în deosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va întruni, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor, ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. Votul obștesc direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvârșită libertate de presă, asociere liberă, propagandă a tuturor gândurilor omenești.

5. Reforma agrară radicală. Se va face transcrierea tuturor proprietăților, în special proprietățile mari. În baza acestei conscrieri, desființând fideicomisele și, în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, se va da posibilitate țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e, pe de-o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producțiunii.

6. Muncitorimii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din apus.

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale ca și Congresul de pace să înfăptuiască comunicarea națiunilor libere în așa chip ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici

deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare salută pe frații lor din Bucovina, scăpați de sub jugul Monarhiei Austro-Ungare și uniți cu muma România.

VI. Adunarea națională salută cu iubire și entuziasm liberarea popoarelor subjugate până aici din Monarhia Austro-Ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, jugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acestor națiuni.

VII. Adunarea Națională cu smerenie se închină înaintea memoriei celor bravi români, care în acest război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunii sale tuturor puterilor aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea din ghiarele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor Națiunii Române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română, oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiile pe care le află necesare în interesul națiunii”.

Încheind tălmăcesc dorința de veacuri a celor patrusprezece milioane de Români strigând: Trăiască România Mare!

(semnează Vasile Goldiș)

Textul acestei rezoluțiuni a fost scris la Seminarul Teologic Ortodox din Sibiu pe un mare pergament, ca Act al Unirii tuturor Românilor, a fost semnat de către Vicepreședintele Adunării Dr. Ștefan C. Pop și de Dr. Laurențiu Oanea, în calitate de secretar al Adunării Naționale și a fost predat lui Vasile Goldiș pentru comisiunea delegată a-l prezenta Regelui Ferdinand.

Ceremonialul de la Palatul Regal din București în legătură cu predarea actului Unirii va fi descris în partea a II-a a lucrării de față.

Aici precizez că actul Unirii de la Alba-Iulia a fost înaintat la cererea lui Dr. Vaida Voevod, delegat la Conferința de Pace de la Paris, delegației României la Conferință, a fost luat în considerare, adoptat în întregime și face parte dintre documentele diplomatice ale Conferinței de Pace din anul 1919 de la Paris - St. Germain, Trianon.

Principiile fundamentale ale rezoluției au fost considerate în mod deosebit la constituirea Ligii Națiunilor și invocate în repetate rânduri de către Nicolae Titulescu și alți diplomați străini, ca modele de cumințenie și prevedere politică.

7. Alegerea Marelui Sfat Național.

Lista membrilor propusă de dr. Alex. Vaida

Mărită Adunare Națională!

Veacuri de-a rândul am purtat lupte zadarnice. Acum a trecut epoca suferințelor și a visurilor neîmplinite, suntem în fața roadelor acestor lupte.

De aceea suntem datori să muncim cu puteri înșutite.

Locul sforțărilor sleite să-l ia munca rodnică, pentru ca clădirea edificiului României mari să fie solidă.

Conform uzului parlamentar din toate statele Europei, avem nevoie de o corporațiune investită cu putere să lucreze și să vorbească în numele întregului neam românesc.

De aceea Marele Consiliu Național s-a sfătuit și a consimțit să prezinte această listă de nume a reprezentanților din toate comitatele. Se poate să nu fie completă această listă făcută în pripă și să fi făcut nedreptate unora, totuși astăzi suntem, cred, cu toții de acord să înlăturăm interesele personale (așa-i, așa-i) iar pentru completare, să rezervăm dreptul de opțiune pentru cine ni se va anunța din altă parte.

(Citește lista celor 130 reprezentanți)

Marele Sfat Național va trebui să se întregească cu membrii Partidului Social-Democrat Român, deocamdată citind 20 de nume, - apoi cu arhieriei, prepoziții, protosincelii, etc. (aclamații, ovații).

Solidaritatea frumoasă care s-a dovedit astăzi prin aclamațiunile dvs. dă Marelui Sfat Național puterea să întemeieze fericirea și mărirea României mari. (aplauze furtunoase, aprobări).

Președintele George Pop de Băsești proclamă aleasă prin aclamații lista citită de dr. Alex. Vaida-Voevod, constituind Marele Sfat Național al Transilvaniei, Banatului și părțile din Ungaria.

Marele Sfat Național are acordat dreptul de a alege din sânul său un guvern provizoriu al acestor ținuturi și de a se întregi pe sine, prin cooptări, până la numărul de 250 membri.

Marele Sfat Național va avea atribuțiunea de a decreta proiectele de lege electorală și de reformă agrară care i se vor prezenta de guvernul provizoriu.

Episcopul Dr. Demetriu Radu al Orăzii Mari propune ca Adunarea Națională să exprime mulțumirea sa președintelui (ovații, urale, Trăiască Badea George!) vechiului Comitet Național Român și Marelui Sfat Național Central din Arad pentru munca desfășurată cu devotament și însuflețire

pentru realizarea visului de veacuri al neamului. (Adunarea aprobă într-o manifestare entuziastă).

Episcopul Ioan Papp al Aradului: aseamănă ziua de azi cu cea de la 15 mai 1848.

Adunarea națională în picioare cântă imnul național „Deșteaptă-te Române !”.

Președintele George Pop de Băsești suspendă ședința și invită pe toți în mijlocul poporului de pe Câmpul lui Horia, unde sute de mii așteaptă vestirea hotărârilor Adunării Naționale.

8. Vestirea în mijlocul sutelor de mii de români adunați pe Câmpul lui Horia a hotărârii de Unire a tuturor românilor

După suspendarea ședinței, biroul Adunării și sute de delegați au trecut pe Câmpul lui Horia, unde sutele de mii de români, majoritatea țărani de toate vârstele așteptau vestirea hotărârii de unire.

De pe tribunele ridicate în mai multe puncte, s-au ținut vorbiri înflăcărâte, primite cu nesfârșite urale și strigăte de aprobări, când s-a citit textul rezoluțiunii adoptate.

Au avut o deosebită importanță și au provocat mare entuziasm cuvântările episcopilor Miron E. Cristea al Caransebeșului și dr. Iuliu Hossu al Gherlei, care a dat citire textului rezoluțiunii adoptate.

Au ținut cuvântări Aurel Vlad, Părintele Roșianu, M. Macavei, Victor Bontescu, Silviu Dragomir, Dr. Grozdea.

Au apărut delegații Adunării Naționale dr. Alex. Vaida-Voevod și Iosif Jumanca, social-democrat, primiți de popor cu mare entuziasm și aclamați.

Au produs mare entuziasm vorbirile delegatului Bucovinei dr. Procopovici și al Basarabiei Pantelimon Halipa.

Înflăcărarea care s-a manifestat în sala de ședință a cuprins întreg norodul de pe Câmpul lui Horia, care a aclamat îndelung Unirea tuturor românilor și a ovaționat pe regele Ferdinand, pe Regina Maria, dinastia română și brava armată română.

După vestirea hotărârilor Adunării Naționale, președintele, biroul și delegații Adunării Naționale s-au reîntors în sala de ședințe.

Președintele George Pop de Băsești se ridică și într-o frumoasă vorbire mulțumește pentru încrederea cu care a fost onorat D-sa, membrii prezidiului și ai biroului.

Anunță că membrii Marelui Sfat, aleși de Adunarea Națională sunt invitați la ședința de constituire pentru ziua următoare: Luni - 2 decembrie (19 noiembrie v.) 1918, la orele 9, în sala în sala de festivități a Tribunalului Alba-Iulia.

După aceasta, președintele declară Adunarea Națională a Unirii tuturor românilor de încheiată.

(Adunarea erupe din nou în urale, ovații și manifestări de fericire).

2 Decembrie 1918. Lucrările Marelui Sfat Național

1. Constituirea

În dimineața zilei de luni, 2 Decembrie 1918, orele 10, membrii Marelui Sfat Național, aleși de către Adunarea Națională s-au întrunit în număr complet în sala de festivități a Tribunalului și au procedat la constituirea și rezolvarea lucrărilor de pe ordinea de zi.

Prezidează George Pop de Băsești care declară ședința deschisă și acordă cuvântul lui Iuliu Maniu pentru a face propuneri.

A. Dr. Iuliu Maniu propune ca să se aleagă o Comisune de candidare unică, care să prezinte Marelui Sfat Național propuneri cu privire la:

a. Președenția Marelui Sfat Național și pe secretari

b. Lista membrilor comitetului executiv

c. Pe membrii delegați ai Adunării Naționale de la Alba-Iulia, care vor avea misiunea de a prezenta M.S. Regelui la București actul Unirii, cu hotărârile Adunării Naționale.

În Comisiunea de candidare propune să fie aleși episcopii Dr. Miron E. Cristea, Dr. Iuliu Hossu și Vasile Goldiș, Dr. Ioan Suci, Dr. Aurel Lazăr și Dr. Ioan Nedelcu.

Adunarea primește cu aclamații propunerea și președintele proclamă aleși în Comisiunea de candidare pe toți cei propuși. Îi invită să se retragă și să întomească propunerile.

Până atunci suspendă ședința.

B. După redeschiderea ședinței, raportul Comisiunii de candidare. Episcopul Dr. Miron Cristea la punctul a. face următoarea:

Președinți ai Marelui Sfat Național pe George Pop de Băsești, Episcopii Ioan I. Papp și Dr. Demetriu Radu; apoi Dr. Teodor Mihali și Andrei Bârsan¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Andrei Bîrseanu (1858, Dârstele, Brașov-17 august 1922, București) – a fost folclorist român. A urmat studiile gimnaziale la Brașov, apoi, Facultatea de Filosofie la universitățile din Viena și München. A fost profesor de limba și literatura română la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, membru al Academiei Române (1912-1922), precum și președinte al Astrei. A fost director regional al învățământului secundar în Sibiu; a deținut funcția de senator în cercul Alba Iulia. (Iosif Blaga, *Anuarul Liceului Ortodox Român „Andrei Șaguna” din Brașov (LX și XLI). Anul Jubiliar: 1924-1925-Al 75-lea an școlar*, Tipografia A. Mureșianu: Brunisce&Co./Brașov, 1925, p. XCVIII-XCIX)

Adunarea aprobă prin aclamații:

Secretari-notari ai Marelui Sfat Național: Dr. Caius Brediceanu, Dr. Mihai Popovici, Dr. Ionel Pop, Dr. Silviu Dragomir, George Pop și Iosif Cizer.

Se aprobă în aclamații și președintele declară constituit prezidiul și biroul Marelui Sfat Național.

2. Alegerea Consiliului Dirigent

a. După constituirea adunării, raportorul Comisiunii ca Organul executiv al Marelui Sfat Național să poarte denumirea de: „Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria”.

Adunarea aprobă:

b. Comisiunea de candidare propune ca președinte al Consiliului Dirigent pe Iuliu Maniu.

Membrii Marelui Sfat Național se ridică în picioare și aclamă pe Iuliu Maniu, iar președintele îi proclamă aleși.

c. În continuare, comisiunea propune ca membrii ai Consiliului Dirigent 14 persoane și anume: Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, Dr. Alex. Vaida-Voevod, Dr. Ioan Suciu, Dr. Aurel Vlad, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Victor Bontescu¹⁰¹, Dr. Vasile Lucaciu¹⁰², Dr. Valer Braniște¹⁰³, Octavian Goga, Dr. Emil Hațegan, Dr. Romul Boilă¹⁰⁴, Ioan Flueraș și Iosif Jumanca.

¹⁰¹ Victor Bontescu (1879-1933) - a fost doctor în drept, unul din membrii marcanți ai Partidului Național Țărănesc, ministru de Industrie și Comerț în guvernul Vaida. În cadrul Consiliului Dirigent, a condus Resortul Agriculturii și Comerțului. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, p. 43; Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 421)

¹⁰² Dr. Vasile Lucaciu (22 ianuarie 1852, Apa, Satu Mare - 28 noiembrie 1922, Satu Mare) - a absolvit cursurile școlii primare și cele gimnaziale la Baia Mare, apoi la Oradea. Urmează cursurile Institutului Sf. Atanasie din Roma, obținând titlul de doctor în filosofie, în anul 1870. A susținut drepturile politico-naționale și culturale ale românilor din Transilvania. A fost membru al C.N.R.C. A fost ales deputat de Baia Mare în Parlamentul de la București, între 1919-1920. (Detalii vezi: Valeriu Achim, Aurel Solocan, *Vasile Lucaciu*, București, 1968).

¹⁰³ Dr. Valeriu Braniște (10/22 ianuarie 1869, Cincu Mare, Brașov-1 ianuarie 1928, Lugoj) - a absolvit clasele primare în localitatea natală, a urmat liceul la Sibiu, continuând apoi la Budapesta, unde a obținut doctoratul în filosofie. Din 1891, a fost profesor la Gimnaziul din Brașov, director al ziarului *Tribuna*, din 1893; al ziarului *Dreptatea*, din Timișoara; fondatorul ziarului *Patria*, din Cernăuți. În anul 1900, la Lugoj, i s-a încredințat ziarul *Drapelul*. La 2 decembrie 1918, i s-a încredințat Resortul Cultelor și al Instrucțiunii Publice. Ulterior, a fost ales membru onorific al Academiei Române. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 125)

¹⁰⁴ Dr. Romul Boilă (8 octombrie 1881, Târnăveni-14 martie 1946, Cluj) - a absolvit Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta. A îndeplinit funcția de jurist consult al Mitropoliei greco-catolice din Blaj, a fost avocat la Târnăveni, din 1906. Membru al P.N.R. a fost delegat, în 1905, la Conferința Națională a P.N.R. În Consiliul Dirigent, s-a ocupat de Resortul comunicațiilor, lucrărilor publice, poștă, telegraf și alimentație publică. A organizat Universitatea maghiară din Cluj, fiind profesor de drept constituțional. A îndeplinit funcții de deputat și senator în mai multe mandate. (Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *op. cit.*, p. 247)

Adunarea prin aclamații aprobă și președintele declară ales Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria.

Președintele precizează că, potrivit propunerii comisiei de candidare, reședința Consiliului Dirigent va fi deocamdată în Sibiu.

Acest Consiliu Dirigent va duce la îndeplinire hotărârile Adunării Naționale, va prelua și dirigi viața cu stat, va griji de buna funcționare a serviciilor publice și – în acest scop – va fi în drept a ordona și lua toate măsurile, pe care le va socoti necesare.

Membrii Marelui Sfat Național aprobă prin aclamații.

3. Alegerea Comisiei delegate de Marele Sfat Național să prezinte M.S. Regelui la București hotărârile Adunării Naționale

Raportorul propune în numele Comisiei de candidare următoarea listă a delegaților:

- Episcopii Dr. Miron E. Cristea și Dr. Iuliu Hossu, apoi Vasile Goldiș și Dr. Alex. Vaida-Voevod.

Adunarea proclamă prin aclamații.

Președintele declară constituită delegația Marelui Sfat Național pentru prezentarea Actului Unirii.

4. Depunerea de către președintele și membrii Consiliului Dirigent al jurământului legiuit

Președintele invită pe Dr. Laurențiu Oanea să dea citire formulei de jurământ și listei membrilor prezenți și invită pe președinte și pe membrii Consiliului Dirigent să depună jurământul în fața Episcopului Ioan Papp, care le ia jurământul, după care fiecare semnează propriu formula de jurământ scrisă pe pergament cât și lista de prezență.

Se constată lipsa membrilor Dr. Vasile Lucaciu, Octavian Goga și Dr. Valer Braniște, care vor depune jurământul ulterior în fața președintelui Consiliului Dirigent.

După terminarea ceremonialului de jurământ, se acordă cuvântul lui Iuliu Maniu, care în numele său personal și membrilor Cons. Dir. mulțumește Marelui Sfat Național pentru încrederea arătată lor prin alegere și își ia angajamentul, ca să conducă afacerile de stat ale Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria în litera și spiritul hotărârilor Adunării Naționale spre fericirea poporului românesc de pretutindeni și pentru consolidarea Unirii tuturor românilor.

Marele Sfat Național aclamă îndelung.

5. Propuneri:

a. Dr. Silviu Dragomir propune ca din această ședință a Marelui Sfat Național să se trimită M.S. Regelui Ferdinand următoarea telegramă:

„Către Majestatea Sa Regele Ferdinand I.

Adunarea Națională a românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească ținută la Alba-Iulia, glorioasa cetate a lui Mihai Viteazu, a decretat, într-un elan de entuziasm fără margini, unirea teritoriilor sale cu Regatul României. Vestindu-se hotărârea aceasta, care încoronează aspirațiile de veacuri, al neamului românesc, rugăm pe Majestatea Voastră să primiți omagiile, ce voim a le exprima cu profundă supunere.

Trăiască M.S. Regele nostru Ferdinand I!

Trăiască M.S. Regina Maria!

Trăiască Augusta Lor Familie!

Trăiască România Mare!

Dată în Alba-Iulia la 2 Decembrie (19 noiembrie v.) 1918

George Pop de Băsești
Președinte”.

Membrii marelui Sfat în picioare manifestează îndelung pentru Rege, Regină, Dinastia română, pentru guvernul României Unite, pentru Armata română.

b. Dr. Nicolae Bălan aduce salutul profesorului Nicolae Iorga către Marele Sfat Național.

Adunarea manifestă pentru prof. Iorga între urale și aclamații.

c. Dr. Ștefan C. Pop face propunerea ca Marele Sfat Național să aprobe că țăranul Ion Arion din Agriș-Turda, care a fost ucis mișelește în stația Teiuș pe când în trenul special ce aducea poporul de la Alba-Iulia purta pe scara unui vagon un mare drapel tricolor național, să fie declarat mort al Națiunii române și la înmormântare Marele Sfat Național să fie reprezentat printr-o delegație.

Adunarea aprobă propunerea și președintele declară pe Ion Arion mort al națiunii, Marele Sfat Național va depune coroană și pe sicriul mortului și se alege o delegațiune din Vasile Goldiș și dr. Laurențiu Oanea, care să reprezinte Marele Sfat Național la funeralii.

d. Episcopul Ioan Papp elogiază pe președintele George Pop de Băsești, îl binecuvintează și îi dorește încă mulți ani ca să poată conduce poporul român la înălțare.

Adunarea între aclamațiuni face o entuziastă manifestație pentru octogenarul președinte, care a condus și îndrumat cu demnitate, fără clintire, destinele neamului românesc din Transilvania și Ungaria.

Foarte emoționat președintele ca un patriarh din alte vremuri, se adresează membrilor Marelui Sfat Național cu următoarea vorbire:

„Iubiți fii și nepoți! Mulțumesc bunului Dumnezeu că m-a învrednicit să ajung această măreață zi.

Vă mulțumesc și vouă tuturor de sprijinul ce mi l-ați dat în toate împrejurările. Vă îndemn ca mergând acasă să vestiți poporului întreg hotărârile aduse și împlinirea visului de veacuri: Unirea tuturor Românilor.

Și acum pot să glăsuiesc și eu ca prorocul: „Acum slobozește Doamne pe robul tău stăpâne, după cuvântul tău în pace, că văzură ochii mei mântuirea ce ai adus-o neamului”.

Vocea bătrânului este întretăiată de suspine și se stinge în lacrimi de bucurie și alături de dânsul plângeau și cei din sală.

Erau în adevăr lacrimi de bucurie în fața noului capitol ce poporul român îl înscrisa în istoria sa.

În această duioasă și înălțătoare atmosferă s-au încheiat lucrările Marelui Sfat Național de la Alba-Iulia.

Cei întorși la casele lor spuneau copiilor și nepoților că visul Românilor s-a împlinit și ei vor putea trăi într-o Românie mare, nouă și fericită.

6. Funeraliile Naționale ale stegarului martir Ion Arion

În trenul special plecat din regiunea Turda, călătorea spre Alba-Iulia și un grup de foști soldați pe frontul galițian din comuna Agriș, având în frunte pe Ion Arion care luptase patru ani de război. Acesta purta un steag tricolor mare și desfășurat în bătaia vântului, stând pe scara unui vagon în care erau prietenii săi din Turda.

Când trenul staționa în gara Teiuș, un gardist maghiar din clădirea stației l-a ochit cu carabina pe purtătorul drapelului și a tras un glonte, care l-a nimerit în inimă rămânând mort pe loc.

A fost ridicat în tren și adus la Alba-Iulia, spre a nu provoca abateri de la programele de circulație a trenurilor speciale, care treceau prin stația Teiuș către Alba-Iulia. Cercetările s-au făcut pe urmă după 3 decembrie 1918.

Adus la Alba-Iulia, a fost așezat în biserica din Maieri, iar în ziua de 2 decembrie 1918, luni, la orele 15 – i s-au făcut funerarii naționale, hotărâte de Marele Sfat Național la propunerea lui Ștefan C. Pop, arătată la punctul precedent.

Înainte de orele 15, delegații Marelui Sfat Național a sosit la biserica din Maieri.

Pășind în fața coșciugului, Dr. Laurențiu Oanea depune pe sicriu o coroană mare de flori în numele Marelui Sfat Național, cu următoarele cuvinte:

„Națiunea română recunoscătoare pentru jertfa mare că, prin sângele tău ai sfântit actul Unirii tuturor românilor îți aduce prin aceste flori trecătoare, mulțumită și recunoștință eternă și-ți declară, că numele tău va

fi scris cu litere de aur în Cartea Eroilor care au murit pentru idealul nostru împlinit azi și botezat cu sângele tău”.

Pe fundele de mătase ale coroanei era scris:

„Prinosul Națiunii Române, pentru jertfa sfintei Uniri”.

Marele Sfat al Națiunii Române”.

Prohodul a fost oficial de protopopul Rusan din Alba-Iulia, asistat de preotul militar V. Debu, din Arad și preotul George Purdea din Agriș, comuna de naștere a martirului Ion Arion.

După cuvântările protopopului și preotului Purdea – Vasile Goldiș, în numele Marelui Sfat Național a ținut o cuvântare înălțătoare, plină de duioșie.

Vasile Goldiș termina astfel, adresându-se mortului națiunii:

„Ai luptat patru ani pentru țară străină, dar când a sosit ceasul izbăvirii ai grăbit spre Alba-Iulia, ducând în brațul tău viguros drapelul național, semnul biruinței neamului.

Spre Alba-Iulia mergea-i plin de entuziasm, dar ai ajuns în cetatea făgăduinței ca sufletul tău mare să ia loc veșnic alături de Horia, Cloșca și Crișan. Ești mortul Neamului, tu Ion Arion. Ai împlinit legea. Orice ideal trebuie răscumpărat cu sânge de martir. Neamul românesc îți va păstra amintire veșnică”.

După prohod cosciugul a fost ridicat de generalul Leonte și alți ofițeri români prezenți și dus la carul mortuar în sunetele fanfarei militare.

O campanie din Legiunea Alba-Iulia a dat onorurile.

Coroana Marelui Sfat Național a fost depusă în biserica din Agriș, iar fundele au fost atârinate pe drapelul purtat de Ion Arion și dus acasă la Agriș-Turda.

7. Prima ședință a Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Repartizarea resorturilor de activitate și desemnarea titularilor lor

În după amiaza zilei de 2 decembrie 1918, (19 noiembrie v.), Consiliul Dirigent s-a întrunit în cea dintâi ședință de lucru, având ca obiect repartizarea resorturilor activității de Stat și desemnarea titularilor care aveau să conducă aceste resorturi cu toată răspunderea similară miniștrilor.

S-au stabilit 12 resorturi și trei membrii care au fost lipsă au rămas membri ai Consiliului Dirigent fără resort urmând să li se încredințeze însărcinări de stat importante.

Cele 12 resorturi s-au repartizat astfel:

1. Iuliu Maniu, președinte și res. Afacerilor Interne
2. Dr. Alex. Vaida-Voevod, res. af. externe și presa
3. Vasile Goldiș, res. instrucțiunii și naționalității
4. Dr. Victor Banlescu, res. agricultură și comerț

5. Dr. Romul Barla, res. comunicațiilor
6. Dr. Aurel Lazăr, res. finanțelor
7. Dr. Ștefan C. Pop, res. armatei și siguranței
8. Dr. Aurel Lazăr, res. justiției
9. Dr. Emil Hațieganu¹⁰⁵, res. codif. Justiției
10. Dr. Ioan Suci, res. codif. Drept public și constituțional
11. Ioan Flueraș, res. ocrotirilor sociale și a sănătății publice
12. Iosif Jumanca, res. industriei
- 13, 14, 15. Dr. Vasile Lucaciu, Octavian Goga și Dr. Valer Braniște

fără resort

8. Răspunsurile Regelui și ale Reginei Maria la telegramele Marelui Sfat Național și a femeilor Române din Transilvania

a. Telegrama Regelui Ferdinand I

Către Președintele Adunării Naționale de la Alba-Iulia!

„Vestea îmbucurătoare ce îmi aduceți despre mărețul act al Unirii cu Regatul României, săvârșit în vechea cetate a lui Mihai Viteazul, a umplut inima mea de nespusă bucurie și am primit-o cu vie emoție.

Munca deosebită depusă în cursul veacurilor de bărbați Patrioti, purtători credincioși ai idealului național, astăzi i-a găsit răsplata bine meritată.

Din lacrimile celor care au plâns și au suferit, care au luptat fără preget, din sângele celor ce au murit pentru înfăptuirea lui, lăsând ca moștenire sfântă credința lor nestrămutată; a răsărit sămânța a cărei roade le culegem ca un dar din cer.

Mulțumesc Atotputernicului că mi-a îngăduit ca, prin vitejia ostașilor mei, să pot contribui la măreața faptă și ca, împreună cu poporul meu iubit, să pot trăi aceste clipe înălțătoare”.

Cum am fost părtașul suferințelor și durerilor voastre, așa iau, din adâncul inimii, parte la bucuria voastră, care este aceea a tuturor Românilor și unind glasul meu cu glasul vostru zic, plin de nădejde într-un viitor frumos: Trăiască România Mare, una și nedespărțită.

ss. Ferdinand

¹⁰⁵ Emil Hațieganu (9 decembrie 1878, Tritul de Sus, Cluj-13 mai 1959) – jurist, membru al Consiliului Dirigent, apoi al Partidului Național Țărănesc; ministru al Muncii, Sanatații și Ocrotirilor Sociale în cabinetul de la București al lui Iuliu Maniu, apoi ministru de stat, reprezentând Transilvania, în guvernele național-țărănesti; fost profesor universitar la Universitatea din Cluj, membru de onoare al Academiei Române, din anul 1945. A fost arestat și închis, în anul 1948. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 391; Adrian Cioroianu, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Ed. Polirom, 2002, p. 308; Idem, *Pe urmele lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Ed. Curtea Veche, București, 2005, p. 159)

b. Scrisoarea autograf a Reginei Maria

Domnule Președinte!

Războiul sfârșit a fost războiul nostru sfânt pentru desrobirea Ardealului. Când au plecat ostașii noștri am fost și i-am văzut. În ochii lor strălucea lumina entuziasmului.

Am împărtășit credința lor și am fost părtașa suferințelor și a zilelor negre, prin care toți am trecut.

Pe mulți i-am văzut căzând cu brațele întinse spre Alba-Iulia, cetatea împlinirii visului nostru.

Mulți, cei mai mulți erau tineri și dorința lor cea mai înflăcărată era să-și unească mâinile cu frații de peste munți.

Aceeași credință trăia și în inimile voastre.

Când voluntarii Ardealului au venit și au jurat să fie credincioși tronului și steagului României, în ochii lor strălucea aceeași lumină și când am văzut mâinile lor ridicate spre cer și auzind glasurile lor puternice, am înțeles că aceeași hotărâre trăia în sufletele voastre, să vă uniți cu noi și să fim o singură țară, o țară mare.

Ziua măreață a împlinirii visului nostru a sosit și este o zi de biruință, ziua când îmi împreunez mâinile și aduc mulțumirile mele Domnului.

Binecuvântat să fie ceasul în care trimit această vestire Ardealului.

Aștept ziua cea mare, când voi veni la voi, să văd falnicii voștri munți, izvoarele, câmpiile și căminurile voastre.

Acum atâtea sunt copiii mei, că mi-e plină inimă de nerăbdare să mi-i strâng la piept.

Domnule Președinte!

Strălucitoare este ziua zilelor când – după atâta suferință și așa de multe jertfe, suntem pentru totdeauna cu toții laolaltă, înfăptuind astfel visul de veacuri, visul de aur al Românilor.

ss. Maria

c. Telegrama Reginei Maria către Femeile Române prin Alex. Vaida-Voevod

Sibiu

Mulțumesc din inimă Româncelor din Transilvania, Banat și Ungaria, fiice vrednice ale acelor care de-a lungul veacurilor au purtat lupta hotărâtă și plină de jertfă, a cărei biruință a fost văzută Duminică la Alba-Iulia.

ss. Maria

Sfârșitul părții întâia

În partea a doua: „După Alba-Iulia” voi face expunerea faptelor istorice de la 3 Decembrie 1918 până la 4 iunie 1920, data semnării Tratatului de Pace de la Trianon cu Ungaria, prin care s-au confirmat pentru vecie hotărârile de la Alba-Iulia.

„După Alba-Iulia”

Înfăptuirea hotărârilor Adunării Naționale
3 Decembrie 1918 – 4 iunie 1920

Luarea în stăpânire a teritoriului național de la Carpați până la Tisa prin forțele armate ale României întregite

După repartizarea între membrii Consiliului Dirigent a resorturilor în vederea extinderii puterii suverane a Statului Român asupra teritoriilor unite prin hotărârile Adunării Naționale, sarcina primordială impusă de situația existentă pe teren, a fost a Resortului Armatei și Siguranței, al cărei șef Dr. Ștefan C. Pop chiar în ziua următoare după Marele Sfat Național, și-a început activitatea. În ziua de 3 Decembrie 1918 în Alba-Iulia s-a dat Comunicatul publicat, cu privire la preluarea conducerii acestui resort al armatei și siguranței, ca notificarea oficială către comandantul gărzilor naționale, a începerii acțiunii de exercitarea puterilor Statului Român.

Prin curieri speciali trimiși la Prisăcani și Asău-Comănești s-a făcut cunoscut generalului Traian Moșoiu, comandantul Corpului IV armată, cererea Consiliului Dirigent ca diviziile de Infanterie și I Vânători să înceapă marșul spre Carpați, către Toplița, Reghin, Târgul Mureș, urmând a înainta Div. VII, inf., iar peste Secuime către Brașov-Odorhei pe Valea Oltului și Târnova Div. I Vânători conform planului Marelui Cartier General.

1. Marșul triumfal al unităților armatei române către teritoriul Transilvaniei

Conform planului de operațiuni stabilite, ca înainte de ținerea adunării naționale, nici o forță armată să nu treacă peste Carpați spre a nu fi acuzați, că unirea s-a făcut sub presiunea armatei, în cursul lunii noiembrie 1918, trupele celor două divizii au fost transportate la Piatra-Neamț și apoi la punctul către frontieră Prisăcani cele ale Diviziei VII Inf., iar la Comănești-Așău cele ale Div. I Vânători.

În zilele de 3, 4 și 5 noiembrie n. (19, 20 și 21 noiembrie v.) 1918, trupele au început trecerea spre Borsec, Toplița, spre Reghinul săsesc și prin Palanca spre Miercurea-Ciuc-Sf. Gheorghe-Brașov.

a. Unitățile Div. VII au fost primite cu mare entuziasm de populația din comunele românești Toplița, Mesterhaza, Ilva, Răstoșnea, Deda, unde s-au format banderii de călăreți - flăcăi din comunele Filea, Rușii Munți, Morăreni și Ciueșdin.

Trupele armatei, având în frunte banderiile, înaintează către Reghin.

Aici Sfatul Național Român, prin președintele său Dr. Ioan Harsia, venit cu o zi înainte de la Alba-Iulia, urează bun sosir generalului Traian

Moșoiu, falnic comandant al armatei române și îi raportează despre hotărârea de Unire de la Alba-Iulia a Transilvaniei cu Țara Mamă România și își exprimă bucuria și fericirea de a putea saluta, la cel dintâi popas, armata română aici în Reghin, orașul lui Petru Maior.

Procedând cu toată vigilența și cu simțul de prevedere ce îl caracteriza, Ștefan C. Pop a dat dispozițiile necesare și s-au luat măsuri ca în cursul înaintării forțelor armate române către garnizoanele destinate, la care se alăturau și apoi se contopeau unitățile transilvane, să se procedeze cu mult tact, cu demnitate și conștiința dreptății cauzei noastre naționale, spre a nu putea fi acuzați nici de nedreptăți, nici de excese.

Aceste măsuri erau cu atât mai necesare, cu cât în cursul înaintării forțelor armate către interiorul Transilvaniei, în afară de operațiunile militare normale și a măsurilor de siguranță rezultate din suveranitatea națională română, s-au ivit și a trebuit să se facă față unor greutăți excepționale și neprevăzute și să fie înlăturate piedici mari, puse în fața noastră chiar de către Puterile Aliate, care în aplicarea armistițiului acordat Austro-Ungariei, au trasat peste trupul Transilvaniei românești linii demarcaționale greșite și rău aplicate a căror doborâre a cerut multă îndrăzneală, mare curaj, o răspundere personală și neîntreruptă muncă și vigilență.

Norocul neamului a făcut ca în aceste momente grele în fruntea treburilor armatei și siguranței să fie pusă persona plină de excepțională energie, de curaj, de cerbicie a lui Ștefan C. Pop, poreclit în parlamentul din Budapesta „taurul valah”, poreclă pe care și-a purtat-o cu demnitate transformând-o în renume și virtute națională.

Generalul Moșoiu, foarte impresionat de momentul istoric ce-l trăia în fruntea bravelor sale trupe a răspuns:

„Nu vin în fruntea acestor viteze trupe, ca un cuceritor. Voi singuri v-ați cucerit Ardealul și celelalte părți locuite de Români. Venim numai să cimentăm împlinirea visului de veacuri, de jalea căruia „ne-au răposat și moșii și părinții”. Generalul Traian Moșoiu originar de la Brașov, era pătruns de același simțământ de înălțare sufletească sub impresia căruia s-a trecut la îmbrățișări, salutări și nespus elan.

De la Reghin trupele au înaintat pe Valea Mureșului către Târgul-Mureș.

O coloană puternică s-a îndreptat de la Reghin către Teaca, cu destinația Bistrița-Năsăud-Vișeu-Maramureș.

În Reghim s-a organizat o puternică garnizoană a armatei române și un centru de legătură.

Înaintând către Târgul-Mureș, capitala Secuimii, s-a luat legătura cu Dr. I. Vescan, președintele Consiliului Național Român și prefect designat

al orașului municipiu Târgul-Mureș și al județului Mureș-Turda și au început parlamentări cu reprezentanții orașului și ai Consiliului Național Maghiar.

S-a ajuns la o înțelegere ca predarea orașului să se facă în mod pașnic fără vărsare de sânge, după ce trupele maghiare locale se vor retrage împreună cu autoritățile, care nu doresc să rămână pe loc sub stăpânirea românească.

În zilele de 8-12 decembrie 1918 st. nou, luarea în stăpânire a orașului Târgul-Mureș și a județului Mureș-Turda s-a operat fără ciocniri armate, trupele române înaintând spre Uiora, important centru muncitoresc pe care a luat-o în stăpânire.

De asemenea unități ale armatei române din Div. VII au trecut la Luduș și au făcut legătura peste Band-Lechința cu trupele de la Bistrița.

Pe data de 14 decembrie n. prima etapă a înaintării diviziei a VII-a a fost executată în mod triumfal, ajungându-se la linia Mureșului.

b. În același timp coloana mândră a vânătorilor din Divizia I-a a înaintat în inima Secuimii, ocupând Miercurea Ciuc, Sf. Gheorghe, Covasna-Târgul-Secuiesc-Brețcu unde s-au lăsat gornizoane, înaintând apoi spre Brașov.

În Brașov populația românească la care s-a asociat populația săsească, au făcut o primire grandioasă, cuvântul de bun venit fiind rostit de protopopul Vasile Saftu¹⁰⁶, reîntors din internarea de la Sopron, unde a fost ținut vreme îndelungată.

În fața unităților Diviziei I de Vânători, regimentul 82 secuiesc din Miercurea-Ciuc s-a retras spre Brașov-Făgăraș-Sibiu către Valea Mureșului, dar trecând prin aceste orașe s-a dat la jafuri și omoruri, acte de provocări, apoi s-a retras către Arad.

Divizia I Vânători și-a executat programul stabilit și pe Valea Oltului urmând linia ferată spre Rupea-Homorode-Vânători, a ocupat Sighișoara unde de asemenea s-au organizat de Români și Sași mari manifestații de bucurie.

De la Sighișoara s-a trecut către Odorhei o puternică coloană, iar grosul diviziei a înaintat către Blaj și pe Târnava Mică a făcut joncțiune cu unitățile Div. a VII-a Infanterie.

¹⁰⁶ Vasile Saftu (12 iunie 1863, Brașov-1922) – a urmat studiile secundare la Liceul din Brașov, apoi Seminarul „Andreian” și Facultatea de Teologie, Pedagogie și Filosofie din Lipsca (Germania). A susținut doctoratul în filosofie, în anul 1888. În 1896, a fost hirotonit preot la Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Între 24 septembrie 1911-6 aprilie 1922, a fost uns protopop al Brașovului. A avut o contribuție esențială la realizarea actului Unirii de la 1 Decembrie 1918. În 1921, a fost desemnat primul episcop al Armatei Române. (Detalii vezi: preot dr. Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu sediul la Alba Iulia) între anii 1921-1948*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2013)

2. Acțiunea lui Dr. Ștefan C. Pop pentru dărgămarea liniei demarcaționale așezată pe Mureș în inima Transilvaniei

În ziua de 3 decembrie 1918 n., Dr. Ștefan C. Pop a hotărât ca, din Alba-Iulia să nu se mai reîntoarcă acasă la Arad, ci să meargă de îndată la Sibiu și să organizeze temeinic resortul forțelor armate și a siguranței pe care îl conducea.

Mulțumit de activitatea mea din cursul lunii noiembrie a făcut apel la mine ca nici eu să nu mă reîntorc la Năsăud ci să rămân ca secretar al cabinetului pe lângă persoana sa.

Declarându-mă gata a primi această propunere, care constituia pentru mine o onoare, am primit a-i fi secretar, cât timp va conduce resortul.

În zilele de 4 și decembrie 1918 n. am ocupat pentru Consiliul Dirigent întreg palatul fostului comandant al corpului de armată din Sibiu, l-am amenajat și resortul armatei a ocupat o parte de la etajul palatului.

Încă în acele zile s-a adresat Marelui Cartier General ca să-i trimită fără întârziere - un serviciu de transmisiuni de la Marele Cartier, cu aparate de transmisiune pentru a putea avea ziua și noaptea legătura permanentă cu M.C. General.

Peste două zile a sosit la Sibiu și s-a prezentat la resort Lt. Colonelul Bereșteanu cu un aparat Hughes, însoțit de o echipă de instalatori militari și câțiva ofițeri de stat major și de specialitate și astfel am avut în ziua următoare legătura cu București.

În convorbirea cea dintâi dintre dr. Ștefan C. Pop și generalul Prezan, căruia în numele Transilvaniei i-a adus omagii pentru comportarea bravei armate trecută în Transilvania, șeful Marelui Cartier General a adus la cunoștința lui Ștefan C. Pop o veste neplăcută, care i-a înfuriat peste măsură.

I-a comunicat că guvernul din București și Marele Cartier General a fost încunoștințat oficial că misiunea militară franceză din Ungaria, condusă de Lt. Colonelul Vix din comandamentul Armatei aliate de sub comanda Generalului Franchet d'Esperey, a fixat linia Mureșului de la Seghedin până sus la Carpați, drept linie de demarcație a operațiunilor militare, peste care trupele române nu vor putea trece.

În fața acestei situații a fost convocată de urgență o ședință a Consiliului Dirigent la Sibiu.

Dr. Ștefan C. Pop, după ce s-a confirmat că același Lt. Colonel Vix a făcut același lucru cu Cehoslovacia, a făcut cunoscut Consiliului Dirigent că

își asumă răspunderea ca să inițieze o acțiune direct la Paris la Mareșalul Foch¹⁰⁷ și la Clemenceau, premierul guvernului francez.

Fără a angaja nici guvernul român, nici Consiliul Dirigent, s-a luat act de cererea lui Dr. Ștefan C. Pop și a fost autorizat să facă tot ce va socoti necesar.

Am întocmit o serie de telegrame energice către Lt. Col. Vix la Budapesta, către generalul Franchet d'Esperey¹⁰⁸ la Belgrad, către mareșalul Foch și primul ministru Clemenceau la Paris, generalului Berthelot și prin Saint-Aulaire ministrului de externe al Franței, Pichon.

Textul era energetic, cel către Lt. Col. Vix chiar amenințator acuzându-l ca fiind lipsit de obiectivitate și cucerit intereselor maghiare.

În timpul celor 8 zile care au urmat, trupele române s-au masat la punctele indicate pe linia Mureșului, iar puternica noastră legiune a gărzilor naționale și regimentele de voluntari s-au concentrat la Alba-Iulia și Orăștie, gata a intra în acțiune la ordinul șefului de resort Dr. Ștefan C. Pop.

Nu a mai fost necesară nici o acțiune militară separată, deoarece în zilele de 17 și 18 decembrie 1918 n. mareșalul Foch a anulat linia de demarcație de pe Mureș și a trecut-o la frontiera istorică a Principatului Ardealului, lăsând spre vest regiunea Aradului, Crișana, Bihorul, Sălajul în parte și Sătmarul.

Și la stabilirea acestei noi linii de demarcațiune, care pleca de la vărsarea Someșului în Tisa, trecea la vest de Băsești, peste Ciucea, Piatra Craiului, prin vârfurile Munților Apuseni: Secătura, Caprei, Bihorul și cobora în Valea Mureșului la Zam s-a văzut influența asupra Lt. Col. Vix a cercurilor budapestane.

S-a început de îndată lupta împotriva acestei linii demarcațioanle, care s-a rezolvat numai în cursul anului 1919 de către Generalul Berthelot, după o minuțioasă și temeinică cercetare pe teren, după cum voi arăta mai jos.

¹⁰⁷ Mareșalul Ferdinand Foch (2 octombrie 1851, Tarbes, Franța-20 martie 1929) – a urmat cursurile școlare la Tarbes, Rodez și, apoi, la Colegiul Iezuit din St. Etienne. În 1971, Foch s-a înscris la Școala Politehnică. A fost avansat în cariera militară la gradul de loc. col. (1898), colonel (1903), general de brigadă (1907), general de divizie (1911) și general al corpului de armată, comandând Corpul XX Nancy. În 1918, Foch a fost numit Comandantul suprem al Aliaților, apoi, în august același an, mareșal al Franței. A avut un rol important în capitularea Germaniei la Compiègne. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Foch, accesat 4.04.2018; Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, p. 209).

¹⁰⁸ Generalul Louis Franchet d'Esperey (1856-1942) – a fost generalul francez căruia i s-a încredințat în 1918 comanda armatei de la Salonic. Aceasta a deschis drumul către Budapesta, în 10 noiembrie 1918.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d'Esperey, accesat 10.04.2018)

3. Înființarea Comandamentului trupelor din Transilvania sub comanda generalului Traian Moșoiu

În vederea operațiunilor mai extinse ce se prevedeau și fiind transportată pe Valea Jiului și Divizia II Vânători, care a ocupat regiunea minieră, întreaga regiune Hunedoara și Hațegul până la Mureș - pe ziua de 24 decembrie 1918 n. s-a înființat, pe lângă Consiliul Dirigent din Sibiu, comandamentul trupelor din Transilvania, al cărui comandant a fost numit gen. Traian Moșoiu. Comanda Diviziei a VII-a s-a trecut generalului Neculce. Divizia a fost întărită cu Divizia VI adusă peste Palanca și cu toate unitățile ardelen.

Generalul Neculcea¹⁰⁹ a dat o proclamație prin care aducea la cunoștință că comandamentul aliat din Paris a dat ordin armatei române să treacă linia demarcațională și să ocupe regiunea Dej, Cluj, Turca și apoi toate județele locuite de români. Cerea ca trupele regulate maghiare și gărzile naționale maghiare să părăsească aceste teritorii.

Președintele Consiliului Național Maghiar din Târgul-Mureș a cerut lui Apathy Ștefan de la Cluj să se conformeze, ceea ce nu a făcut, ci a organizat la Cluj o puternică rezistență precedată de masacre și acte nedemne pe care le voi arăta într-un punct următor.

Trupele române au și intrat în acțiune și s-a început luarea în străpânire a noilor teritorii.

4. Lupta de la Cucerdea. Ocuparea regiunilor Dej-Cluj-Turda de către Divizia a VII-a și Regiunea Aiud-Teiuș-Alba-Iulia de către Divizia VI Infanterie

La bifurcația liniilor ferate Teiuș-Cluj și Cucerdea-Târgul-Mureș, pe Valea Mureșului, dar situată la vest de râul Mureș se găseau concentrate numeroase forțe armate maghiare și secui organizate de profesorul șovin Apathy Ștefan din Cluj.

Nevoind a se supune dispoziției de retragere dată de generalul Neculce, trupele române au trecut Mureșul și în comuna Cucerdea și pe teritoriul gării C.F.R. s-au angajat lupte serioase la care a luat parte Regimentul Războieni.

Trupele maghiare au fost distruse cu mari pierderi, întreg materialul de război a fost capturat de armata română.

În amintirea acestui eveniment istoric stația C.F.R. Cucerdea a fost denumită stația Războieni. Văzând dezastrul de la Războieni-Cucerdea,

¹⁰⁹ Generalul Constantin Neculcea (4 martie 1873, Dumbrăveni-?) - a absolvit Școala de Cavalerie și Infanterie din București (1891-1893) și Școala Superioară de Război (1904-1906). După ce a parcurs toate gradele militare, s-a remarcat în timpul Primul Război Mondial, distingându-se în timpul bătăliei de la Mărășești. (***, *România în anii primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 1987)

trupele maghiare nu au mai angajat lupte nici la Dej, nici la Gherla și nici la Turda. În zilele de 20, 21-22 decembrie 1918 n., trupele române au intrat în aceste orașe (din care trupele și gărzile maghiare s-au retras) fiind primite cu mare entuziasm de populația românească. În Turda, moșii au organizat armatei române o primire triumfală.

După pregătiri bine chibzuite și luare de măsuri de siguranță, în ziua de 24 decembrie 1918 n. trupele române au intrat în Cluj.

Primirea a fost de o măreție nevăzută. Peste 100.000 de români din Munții Apuseni, din regiunile Năsăudului, Bistriței, Chioarului, Sălajului, Someșului Mare, din regiunea Huedinului și a Gilăului formau o masă de români care au invadat Clujul, centrul torturilor din trecut.

Pe toate instituțiile au fost arborate drapelurile tricolore românești. Entuziasmul era nemăsurat de mare.

Față de atitudinea provocatoare a profesorului Apáthy care și de astă dată se afirma că este comisar legal al guvernului din Budapesta și a dat dovadă de sfidare față de armata română - acesta a fost reținut și înaintat Comandamentului Trupelor din Sibiu, urmând să dea seama de toate masacrele organizate de dânsul împotriva românilor.

O dată cu ocuparea Clujului, Consiliul Dirigent a intensificat măsurile pentru buna funcționarea administrației, justiției și serviciilor financiare în toate județele, care acum erau în stăpânirea României, sub puterea Consiliului Dirigent.

Îndeplinirea formelor constituționale pentru decretarea unirii și investirea Consiliului Dirigent cu exercitarea puterii de stat

Comisiunea specială aleasă de Marele Sfat în ședința din 2 decembrie 1918, compusă din episcopii Dr. Miron E. Cristea al Caransebeșului și Dr. Iuliu Hossu al Ghelei, apoi Vasile Goldiș și Dr. Alexandru Vaida Voevod, a călătorit în ziua de 11 decembrie 1918 n. la București unde li s-a făcut o primire oficială de către primarul general al Capitalei și membrii guvernului.

În ziua de 14 decembrie 1918 n. – la amiazi delegația a fost primită cu ceremonialul oficial la Palatul Regal în sala tronului de Regele Ferdinand I, de moștenitorul tronului Carol și Casa regală.

Înmânând Regelui pergamentul ca act al Unirii, Vasile Goldiș a rostit următoarele:

1. Majestate!

Românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor legali la Alba-Iulia în ziua de 13 noiembrie/1 decembrie 1918 au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu Regatul României. Prin această unire după cea a Basarabiei și apoi a Bucovinei, s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc: Unirea într-un Stat a tuturor românilor.

Această unire este pretențiune a istoriei și o pretențiune a civilizațiunii omenești.

Ea este o pretențiune a istoriei, fiindcă neamul românesc de la zămislirea sa până astăzi a rămas unic și etnicește nedespărțit, posedând între aceste margini geografice pământul Daciei lui Traian.

Deci îmbucățirea lui sub diferite dominațiuni străine, a fost o nedreptate a istoriei.

Această nedreptate se înlătură astăzi.

Dar unirea tuturor românilor într-un singur stat este totodată și o pretențiune a civilizației omenești.

Progresul acestei civilizațiuni pretinde comunitatea națiunilor într-o unire de ordin social superior, care să asigure libertatea și dreptatea deopotrivă pentru toate națiunile mari și mici.

Cu națiuni etnicește și geograficește unitare, dar politicește rupte în bucăți, această comunitate a națiunilor este o imposibilitate.

Deci unirea tuturor românilor într-un singur stat rectifică o mare greșală a istoriei și se conformează necesităților civilizațiunii omenești.

Tot astfel însă scopul istoric al acestei reuniuni integrale a națiunii române are să fie potrivit cauzei sale eficiente.

Această unire pe de o parte va trebui să înfăptuiască gradat egalitatea condițiilor de viață pentru toți indivizii care o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul de libertate și egală îndreptățire a neamurilor.

Sire!

Unirea tuturor românilor într-un singur Stat a trebuit să vină. Ea s-a înfăptuit prin suferințe și sacrificii.

Istoria face prin legile firii, mai presus de orice putere omenească, dar obiectul și mijlocul acestor legi este bietul om muritor.

Fericiți suntem noi românii de astăzi că prin noi istoria săvârșește actul măreț al unirii tuturor românilor într-un singur stat și prea fericiți suntem că norocul tocmai acum a destinat Statului Român domnia unui Rege Mare, care a înțeles chemarea sfântă a istoriei și s-a făcut luceafărul conducător al sufletului românesc.

Pentru aceea, Sire, noi îți aducem pământul strămoșilor noștri, dar tot atuncea noi îți aducem și sufletele tuturor românilor de azi, care trăim în Transilvania, Banat și Țara Ungurească.

Primește cu dragostea cu care ți-o aducem hotărârea de unire a acestor țări, primește jurământul de fidelitate și omagiu celor patru milioane de români locuitori pe acel pământ și întinde asupra lor scutul puternic al Majestății Tale.

Patru milioane de români, oțeliți în suferință și tari în credință, ca stânca din munții dulcelui Ardeal, strigă azi în extaz de fericire:

Trăiască Majestatea Sa Regele Ferdinand I.

Trăiască Majestatea Sa Regina Maria.

Trăiască scumpele odrasle ale Dinastiei române.

Trăiască fericită în veci România Mare.

2. Răspunsul Regelui

„În numele românilor din vechiul Regat, din Basarabia și Bucovina astăzi uniți, cu profundă recunoștință primesc hotărârea fraților noștri de peste Carpați de a savârși Unitatea națională a tuturor românilor și declar pe veci unite cu Regatul României toate ținuturile locuite de români de la Tisa până la Nistru.

Cu dragoste nestrămutată mi-am închinat viața scumpului Meu popor, plin de credință în menirea lui istorică.

Prin lupte și prin jertfe, Dumnezeu ne-a ajutat să înfăptuim azi aspirațiile noastre cele mai sfinte.

Mulțumindu-i din adâncul sufletului, ne îndreptăm gândul către cei care cu sângele lor au clădit noul temei al dezvoltării noastre naționale.

Prin devotament neclintit pentru opera lor le vom arăta recunoștința noastră, prin el vom asigura roadele binefăcătoare ale crudelor încercări.

Pe acest temei al unei puternice democrații și a vieții frățești între popoare, vom răspunde toți deodată simțămintelor aliaților noștri, alături de care am luptat pentru marea cauză a dreptății și a libertății în lume.

Să trăiască România pe veci unită!”.

După ceremonialul oficial a avut loc la Palatul Regal un dineu de gală în cinstea delegației Transilvaniei.

Ca urmare a declarației regale s-au luat măsuri să se întocmească decretele legi cu privire la decertarea unirii și investirea Consiliului Dirigent cu exercitarea în mod provizoriu a afacerilor statului a căror texte îl redăm pentru importanța lor istorică.

3. Decretul-lege nr. 3631 din 11/24 decembrie 1918, prin care se decretează unirea teritorială cu Regatul României a Transilvaniei, Banatului și părților locuite de românii din Ungaria

Ferdinand I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al României

La toți de față și viitori sănătate !

Asupra raportului președintelui Consiliului Nostru de miniștri sub nr. 2171 din 1918.

Luând act de hotărârea unanimă a Adunării Naționale de la Alba Iulia

Am decretat și decretăm:

Art. I. Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării din Alba-Iulia de a 18 noiembrie/1 decembrie sunt și rămân deapaururea unite cu Regatul României.

Art. II. Președintele Consiliului nostru de miniștri este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege de față.

Dat în București la 11/24 decembrie 1918

ss. Ferdinand

Președintele Consiliului de Miniștri

ss. Ion I.C. Brătianu

nr. 3631

Acest decret-lege a fost publicat în Monitorul Oficial nr. 212, din 13/26 decembrie 1918 p. I. Împreună cu Raportul președintelui Consiliului de miniștri ce urmează.

4. Raportul președintelui Consiliului de miniștri către Rege

Sire!

De veacuri neamul românesc tinde spre unitatea lui.

De aceea când în războiul recent o parte din omenire a întreprins lupte pentru libertate și drepturile naționale Regele României a socotit de datoria lui să alipească acestor puteri și împreună cu ele să-și jertfească fiii pentru dezrobirea fraților noștri asuprași.

După mari suferințe, vitejia minunată a ostașilor țării noastre își găsește răsplata.

Alături de glorioșii ei aliați, România este astăzi printre învingătorii lumii.

Basarabia și Bucovina s-au unit cu patria mamă, iar peste Carpați români ce împreună cu noi de atâta vreme așteptăm ceasul întregirii neamului, îndată ce și-au putut spune gândurile, au proclamat prin marea lor Adunare Națională, întrunită la Alba-Iulia în 18 noiembrie/1 decembrie, unirea lor necondiționată și de-aputarea cu Regatul României.

Delegația Adunării Naționale a înfățișat Majestății Voastre actul unirii, pe care cerem, prin decretul-lege de față Majestatea Voastră să-l întărească, spre a da forma definitivă unității noastre naționale acum deplin înfăptuită peste toate ținuturile locuite de Români.

Unirea aceasta în ziua când aliații noștri sunt învingători, izvorăște din puterea de viață a poporului român din vitejia soldaților noștri și din voința hotărâtă a românilor de pretutindenea.

Ea se întemeiază pe ființa însăși a neamului românesc, care de aproape două mii de ani în mijlocul tuturor vitregiilor vremii a știut să-și păstreze neatins caracterul de conștiință națională.

Ea se reazimă pe cerințele istoriei, care impun desființarea tuturor granițelor nedrepte și nefirești și statornicirea statelor după principiul naționalităților.

Ea e voită în fine de nevoile neamului românesc care nu poate trăi despărțit și care – numai prin unirea laolaltă a tuturor fiilor lui – își poate îndeplini, cu folos pentru omenire și cu strălucire pentru el, misiunea civilizatoare în această parte a lumii.

Consfințind prin acest decret-lege voința Adunării Naționale, maiestatea Voastră înscrie în istoria poporului românesc de totdeauna și de pretutindeni, cel mai mare act al istoriei noastre naționale: acela pentru care generații întregi au luptat și au murit, acela în nădejdea căruia au trăit de la Nistru până la Tisa toți românii nedespărțiți de o soartă nemiloasă și puneți, Sire, pentru vecie temelii unei Românie mari și a unei vieți

naționale, pe care să o poată, de aici înainte, dezvolta în pace și fericire întregul neam românesc.

Sunt cu profund respect,
Președintele Consiliului de Miniștri
ss. Ion I.C. Brătianu

Nr. 2171

1918 dec. 11/24

5. Decretul pentru însărcinarea Consiliului Dirigent cu conducerea serviciilor publice din teritoriile unite cu România

Ferdinand I

Având în vedere drecretul-lege de sub nr. 3631 din 11/24 decembrie 1918

Am decretat și decretăm

Art. I. În mod provizoriu și până la definitiva organizare a României întregite însărcinăm cu conducerea serviciilor publice, din ținuturile prevăzute în decretul-lege nr. 3631. Consiliul Dirigent emanat din Adunarea Națională de la Alba-Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

Art. II. Vor rămâne însă în administrația guvernului regal: afacerile străine, armata, căile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația financiară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a Statului.

Art. III. Ținuturile unite cu Regatul României prin hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918, vor fi reprezentate în guvern prin miniștrii fără portofoliu.

Art. IV. Pentru lucrările care privesc aceste ținuturi, se vor mai numi prin decret regal, pe lângă departamentele ministeriale, după propunerea miniștrilor fără portofoliu, consilieri ministeriali.

Art. V. Consiliul Dirigent în primul rând are misiunea de a ne prezenta în cel mai scurt timp, pentru ținuturile asupra cărora se întinde administrația lui, proiectul de reformă electorală pe baza votului universal și proiectul de reformă agrară.

Art. VI. Președintele Consiliului nostru de miniștrii este însărcinat cu executarea prezentului decret.

Dat în București la 11/24 decembrie 1918

ss. Ferdinand

Președ. Cons. de miniștri

ss. Ion. I.C. Brătianu

Nr. 3632

Prin decretul regal nr. 3722, din 17/30 decembrie 1918 s-au numit:

Dr. Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Ștefan C. Pop
miniștri secretari de stat fără portofoliu în guvernul regal.

Prin aceste dispoziții cu caracter constituțional la finele anului 1918 conform principiilor dreptului public și a dreptului internațional Transilvania, Banat și părțile locuite de românii din Ungaria constituie pentru vecie parte integrată a României, fiind îndeplinite în acest mod prevederile punctelor I și II din hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia ținută în 18 noiembrie-1 decembrie 1918.

1. Înaintarea armatei române spre vest către linia a doua demarcațională fixată abuziv aproape pe frontiera vechiului principat istoric al Ardealului feudal

2. Lupta pentru înlăturarea și a acestei linii

S-a arătat că după aprobarea specială venită de la mareșalul Foch, trupele române ale diviziilor VI și VII inf. au ocupat teritoriul de la Mureș spre vest și anume Divizia VI a ocupat Alba-Iulia, Teiușul, Aiudul până la poalele Munților Apuseni, iar Divizia VII Infanterie a ocupat Turda-Cluj-Gherla-Dej până la limitele județelor Solnoc-Dăbâca și Cluj și Turda-Arieș.

1. În același timp Divizia VII Vânători, după ocuparea județului Hunedoara, cu orașele Deva-stația C.F.R. Piski (Simeria s.n.) și Orăștie și-a împins unitățile până la Sibiu.

Stabilitatea liniei a doua demarcațională a fost de asemenea provocată de Lt. Col. Vix sub influența maghiară, fie din o gravă eroare strategică de aceea împotriva ei s-a început de către Ștefan C. Pop, o nouă acțiune de doborâre de astă dată având prețiosul ajutor și bunăvoința Generalului Berthelot, comandantul forțelor aliate din Ungaria până la Tisa.

După ce trupele române au ocupat ferm întreg teritoriul până la hotarul de vest istoric al Ardealului mai precis până la frontierele județului Solnoc-Dăbâca-Cluj-Piatra-Craiului și Turda-Arieș, în cursul cărei operațiuni nu s-au întâmplat ciocniri, comandamentul de la Sibiu s-a văzut nevoit să ordone evacuarea trupelor ucrainiene din județul Maramureș și din orașul Sighet, pe care îl ocupase.

Parlamentările cu ucrainenii, a căror comandament era în comuna românească veche Vad, nereușind, iar unitățile ucrainiene atacând parlamentarii români cu focuri s-a trecut la o operațiune armată, care s-a executat cu deplină reușită, trupele ucrainiene fiind învinse și având morți și răniți și peste 300 prizonieri, au fost urmărite peste Sighet, Slatina, Apșa de Sus și Apșa de Jos și aruncate peste limitele județului Maramureș.

În același timp, pe teritoriul județelor Sălaj și Satu-Mare care istoricește nu a aparținut Ardealului feudal, deci era peste a doua linie de demarcație, comandamentul maghiar a masat puternice forțe armate maghiare sub comanda generalului Kratochwil, căruia guvernul Károlyi Mihály i-a dat mână liberă spre a conduce operațiunile militare împotriva armatei române cum va crede de cuviință, dar pe a sa răspundere, adică

fără a respecta nici legile războiului, nici convențiile internaționale care ar fi obligat guvernul maghiar la respectarea lor.

Generalul Kratochwil și-a organizat trupele din cei mai fanatici secui și ostași sosiți de pe front, unitățile fiind prevăzute cu armament perfecționat, puști mitraliere, multe tunuri, trenuri blindate și trupe speciale aduse pentru atacuri în grupuri mici și executare prin surprindere, destinate a ataca populația românească civilă, a provocat panică și jafuri, a ucide peste tot, a devasta comunele și a distruge căile ferate.

2. Generalul Berthelot, la invitația Consiliului Dirigent, transmisă prin Ștefan C. Pop și generalul Traian Moșoiu vizitează Banatul - Aradul, Sibiu, Clujul, Bistrița, Târgul-Mureș, Blajul și multe localități ale Transilvaniei, fiind primit de poporul român cu mare entuziasm și sincere manifestații de dragoste și admirațiune.

Primind această invitație, generalul Berthelot călătorește de la Huedin la Timișoara, unde inspectează trupele franceze și ascultă plângerile împotriva sălbăticiilor trupelor sârbești.

De la Timișoara, în ziua de 16/29 decembrie 1918, sosește la Arad, unde comisarul maghiar Dr. Varjassi Lajos¹¹⁰ face eforturi ca să frâneze excesele pe care le săvârșeau trupele săcuiești din fostul Regiment 82, retras către Arad, după cum am arătat mai înainte și ca generalul Berthelot să fie primit în mod demn. Această strădanie îi reușește numai în parte.

După primirea generalului Berthelot de către Consiliile naționale maghiar și român cu cuvântări de bun venit între care și lui Dr. Iustin Marșeu, viitorul prefect al județului și al orașului Arad, președintelui Consiliului Național Român și a dnei Eugenia Ștefan C. Pop, în numele Femeilor Române, trupele săcuiești, chiar sub ochii generalului Berthelot, s-au dedat la masacre asupra românilor, iar casa lui Ștefan C. Pop din strada Fabian, nr. 7, fostul sediu al Consiliului Național Central, a fost devastată, clădirea distrusă, iar dna Pop cu familia abia a putut fi salvată sub acoperirea unor unități franceze și cu un tren special improvizat a putut fi trimisă la Sibiu.

Generalul Berthelot, în calitatea sa de comandant al trupelor franceze până la Tisa, a cerut socoteală ofițerilor maghiari și săcui pentru asasinatelor comise invitându-i să respecte armistițiul la care generalul a primit răspunsul că ei sunt armată revoluționară maghiară, că nu știu de

¹¹⁰ Dr. Varjassi Lajos (30 august 1852, Arad-9 martie 1934, Arad) - a absolvit Gimnaziul Regal din Arad, apoi a continuat dreptul la Bratislava și Oradea. În anul 1902, a fost numit viceprimar, iar între 1905-1917, a fost desemnat primar al Aradului. În timpul său a fost construită calea ferată cu motor Arad-Podgoria, a fost deschisă Fabrica de Automobile Mata, a fost edificat Palatul Cultural. (Ujj János, *File din istoria urbanizării Aradului*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2011, p. 201).

nici un armistițiu și nu execută decât ordinele comandantului lor generalul Kratochwil.

În urma acestui răspuns, generalul Berthelot a ordonat trimiterea la Arad de la Timișoara a unui regiment francez de marocani, care a și sosit peste câteva zile și a adus la cunoștința Comisiei maghiare de armistițiu din Budapesta, ce a dat ordin Comandamentului Suprem al armatei Române să treacă și a doua linie demarcațională și să ocupe următoarele orașe: Sighetul, Baia-Mare, Jibău, Zalău, Ilia mareșană, Bucova-Zam – după care vor urma alte dispoziții.

Cu ocazia atacului mișelesc din Arad au fost omorâți următorii români:

- Leonte Cioran din Soboțel
- Lae Barna din Covăsânț
- Ioan Gligor din Șega și numeroase persoane au fost rănite.

De la Arad Generalul Berthelot a trecut către Sibiu, unde i s-a făcut o primire triumfală și a fost reținut mai multe zile în mijlocul unor serbări populare românești și săsești de o grandoare și frumusețe, de care a pomenit multă vreme și care l-au făcut să-și amâne multe etape din programul oficial al inspecțiilor sale.

În onoarea generalului Berthelot și a suitei sale constituită din ofițeri francezi de toate gradele și vârstele, s-au organizat în Săliște și Rășinari, comuna lui Octavian Goga, impresionante cortegii etnografice țărănești cu care alegorice, reprezentând ocupațiunile țăranilor români din Transilvania, nunți țărănești și jocuri naționale.

Aceleași manifestații au urmat la Cluj, la Bistrița, la Blaj, dar în fiecare localitate cu alte porturi țărănești naționale cu specific diferit în fiecare regiune, cu dansuri diferite și variate, lucru ce l-a impresionat pe generalul Berthelot și pe ofițerii francezi.

La reîntoarcerea din acest turneu prin Transilvania, la Sibiu, unde i s-a înmănat Diploma de cetățean de onoare al Transilvaniei, cu ocazia dineului de gală, generalul Berthelot a declarat între altele:

„Domnilor! De când am văzut și cunoscut acum țărănimea română din Transilvania unită cu Regatul, pe care îl cunoșteam dinainte, parcă iubesc și mai mult România, țara soră a Franței”.

A încheiat astfel:

„Și această bravă țărănime a fost ținută în jug secular de o aristocrație putredă?

Istoria nu admite aceasta și nici onoarea Franței!”.

Declarația a provocat aclamații entuziaste și mare însușețire.

Acest triumf de inspecție și recunoaștere a Transilvaniei a avut urmări fericite în desfășurarea evenimentelor ce au urmat și în Conferința de Pace din Paris.

3. Primirea de către generalul Berthelot a delegațiunii Șvabilor din Banatul, ocupat de Sârbi, venită de la Timișoara

În timpul vizitei la Sibiu s-a prezentat generalului Berthelot, în calitate de comandant al trupelor franceze și aliate cu putere asupra Banatului, ocupat de trupele armatei sârbești, delegația Șvabilor din Banat.

Delegația compusă din preoți, profesori și economiști cooperatori, prin o cuvântare foarte impresionantă, a arătat originea poporului Șvabilor din Banat, aduși înainte cu două veacuri din Alsacia și Lorena, colonizați în Banat, în vinele cărui popor curge și mult sânge francez și s-a plâns împotriva barbariilor, exceselor și torturilor la care acest popor pașnic și harnic este supus de către trupele sârbești și a cerut protecție.

A predat generalului Berthelot o declarație, semnată de mii de persoane din Banat prin care aceștia declară că poporul Șvabilor din Banat aderă la unirea Banatului cu România, dar că acum sub teroarea sârbilor nu le stă în putință să țină adunare națională, dar o vor face de îndată ce trupele sârbești vor fi evacuate din Banat.

Un exemplar din declarație s-a predat lui Iuliu Maniu pentru Consiliul Dirigent, iar generalul Berthelot a promis că declarația va fi înaintată în original și susținută la Conferința de Pace din Paris.

Generalul și suita sa au fost profund impresionați de această manifestare a voiei poporului șvabilor din Banat.

În cursul lunii august 1919, a avut loc adunarea națională a șvabilor, organizată la Timișoara, în care s-a hotărât adeziunea poporului german, de origine șvabă din întreg Banatul la unirea cu România, ceea ce se va arăta pe larg într-un punct următor.

4. Primirea de către generalul Berthelot a delegațiunii poporului săsesc din Transilvania

În același timp o numeroasă delegațiune săsească este primită de generalul Berthelot, căruia odată cu expresiunea omagiului și a admirației lor, îi aduce la cunoștință că pe ziua de 8 ianuarie 1919 n. este convocată la Mediaș, Adunarea Națională a poporului săsesc din Transilvania care va vota aderarea sașilor la Unirea Transilvaniei cu România, proclamată de poporul român la Alba-Iulia. Generalul a primit cu mare satisfacție această veste și l-a rugat în mod special pe Ștefan C. Pop ca hotărârea poporului săsesc ce se va ține la Mediaș, după ce aceea va fi prezentată Regelui la București, să îi fie trimisă și D-sale, oriunde s-ar găsi prin curier special spre a fi folosită după trebuință.

Această dorință a generalului a fost îndeplinită, cum voi arăta la punctul privind aderarea poporului sășesc la actul unirii de la Alba-Iulia.

5. Rezultatele favorabile obținute după vizitele generalului Berthelot

După plecarea de la Sibiu și din Transilvania a generalului Berthelot, Ștefan C. Pop a continuat a face acte de protest împotriva liniei de demarcație a doua și a denunța atât la Belgrad, cât și la Paris actele barbare ale trupelor maghiare, care nu înțelegeau să respecte obligațiunile armistițiului acordat de aliați.

În urma acestor proteste și a raportului generalului Berthelot, Consiliul General Aliat de Armistițiu din Paris, la cererea directă a generalului Berthelot a aprobat delegarea generalului Pathy, șeful Statului Major al armatelor de sub comanda generalului Berthelot, asistat de o numeroasă comisie militară aliată, să facă o anchetă amănunțită pe teren, să cerceteze acuzațiunile ambelor părți română și maghiară și să refere pe bază de date reale, acte și declarații.

Ancheta a fost executată în cursul lunilor ianuarie și februarie 1919 și rezultatul a fost favorabil României. Acuzele maghiare au fost spulberate ca neadevărate, iar toate plângerile românești despre barbariile trupelor maghiare au fost găsite întemeiate.

În acest timp, generalul Berthelot împreună cu Sainte-Aulaire, ambasadorul Franței în România, au călătorit la Paris, unde au depus atât la Comisia Aliată de Armistițiu, cât și la comisiile speciale ale Conferinței de Pace întreg materialul documentar, rezultat din cercetări care ne-a ajutat mult la reușita susținerilor delegației române la conferință.

6. Înlăturarea de către Comisia Aliată de Armistițiu din Paris a celei de a doua linii demarcaționale, autorizarea trupelor române de a înainta și ocupa întreg teritoriul național până la hotarul etnic la vest de linia ferată Huszt, Satu Mare - Carei, Săcuieni, Episcopia Bihorului, Cheresig, Curtici și Nădlac-Cenad

După numeroase cereri ale Consiliului Dirigent, prin Ștefan C. Pop și pe temeiul cercetărilor făcute de generalul Pathy, la data de 6 martie 1919 s-au primit aprobările trimise din Paris atât Consiliului Dirigent, cât și Comandamentului trupelor din Transilvania prin Marele Cartier General al armatei ca România să treacă a doua linie demarcațională și să ocupe orașele Satu Mare, Carei, Săcuieni, Oradea, Salonta-Bechescioba, Aradul cu întreg județul Arad până la Cianad (Cenad s.n.).

În acest teritoriu însă guvernul maghiar și mai cu seamă generalul Kratochwil îngrămădisise armate ungare puternice și bine înarmate.

Totalul forțelor maghiare la 6 martie 1919 s-au evaluat la circa 75.000 soldați cu peste 130 tunuri și 5 trenuri blindate.

În primele zile ale lunii martie 1919 s-a ordonat mobilizarea armatei maghiare în care au intrat și femei în trupe speciale, toate fanatizate de deviza recucerirea Ardealului.

Comandamentul trupelor maghiare a refuzat ordinul Consiliului Aliat de a se retrage pe noua linie fără lupte și în colaborare cu comandamentul român.

7. Completarea forțelor armate române cu diviziile ardeleni nou organizate și cu regimentele de voluntari ardeleni. Consiliul Dirigent a ordonat chemarea sub arme a celor 10 contingente 1889-1899 cu excepția maghiarilor

Comportarea trupelor maghiare și repetatele atacuri date asupra unităților armatei române în tot cursul lunilor ianuarie-februarie și martie 1919 au obligat comandamentul trupelor din Transilvania și resortul armatei și siguranței, ca să se ia din vreme măsuri de completare a efectivului armat și în acest scop s-au organizat Diviziile XVI și XVIII ardeleni de inf. din regimentele Cluj, Târgul Mureș, Bistrița-Dej și Orăștie, apoi regimentele de voluntari Avram Iancu – Alba Iulia, Horia-Odorhei și Beiuș.

Înainte ofensivei armatei române din 16/29 aprilie 1919, efectivul trupelor românești, inclusiv cele transilvănene, era de peste 60 batalioane de infanterie, cu peste 30 escadroane cavalerie, 150 tunuri un grup de aviație și batalioanele de pionieri.

Aprovizionarea armatei s-a executat fără defecțiuni și spre mulțumirea comandanților de mari unități prin eforturile Consiliului Dirigent și a populației, care nu se retrăgea de la sarcinile impuse prin rechiziții și colecte benevole.

Totul se executa în mijlocul unui mare entuziasm și cu dorința de a elibera întreg teritoriul românesc.

8. Starea revoluționară din Ungaria

În zilele de 21-24 martie 1919 n., în Ungaria a erupt revoluția generală, pe care la început a încurajat-o chiar Kármány Mihály.

O notă drastică adresată de aliați guvernului maghiar l-a făcut pe Kármány să facă apel la popor și să proclame înarmarea generală a națiunii maghiare ca și în 1848, dar neputând stăpâni situația în fața valului revoluționar, în ziua de 24 martie, și-a prezentat demisia și s-a constituit guvernul revoluționar Garbai Sándor-Kun Béla.

Noul guvern revoluționar a declarat Ungaria republică socialistă maghiară și nu a înțeles să recunoască dreptul aliaților din Apus de a lua măsuri cu privire la teritoriul maghiar.

La 1 aprilie 1919 n., misiunea franceză a fost silită să se refugieze de la Budapesta, după ce Lt. Col. Vix fusese ținut cinci zile internat cu domiciliu obligatoriu în somtuoașă sa locuință din Andrásy út.

În fața fanatismului național maghiar, care în primele zile după revoluție ajunsese la extaz, stimulat de deviza de a alunga pe români, cehoslovaci și sârbi de pe teritoriul istoric al Ungariei, s-au impus măsuri de apărare și la nevoie de ofensivă și în acest scop s-au luat din vreme toate dispozițiile impuse de situația creată la apus de hotarul etnic românesc până la Tisa.

9. Operațiunile ofensive ale armatelor române între 16/29 aprilie și 1/4 mai 1919

În cursul lunii aprilie 1919 au urmat atacuri repetate ale diviziei de săcui, care ocupase un vast teritoriu românesc pe cursul de jos a Someșului, în ținutul Oașului și a Sătmăruului. Au ajuns până la hotarul comunei Băsești a bătrânului președinte George Pop, care în ziua de 23 februarie 1919 decedase în urma unui acces de apoplexie provocat de atacurile barbare ale trupelor maghiare. Comuna și casa sa au distrus-o cu lovituri de tunuri și mitraliere, iar înmormântarea a trebuit să se facă la 25 februarie 1919 sub acoperirea unei întregi campanii românești de sub comanda căpitanului Alexandru Costescu, venită special de la Centrul Silvaniei. În cursul ceremoniei mortuare toată vremea au tras cu mitraliere peste cortegiu și sicriu, repetând astfel atacuri până la 16/29 aprilie 1919. În același timp trupele maghiare au atacat spre est pe Tușnad până la Țigani-Zalău, iar la sud peste Simbul-Silvaniei - până la Crasna, precum și puternicele atacuri date de regimentul maghiar 39 cu sediul în Oradea, cu operațiuni desfășurate până la Cicea, toate acestea au silit comandamentul trupelor din Transilvania să ordone ofensiva generală către vest cu obiectivul Tisa.

Operațiunile s-au desfășurat din zorii zilei de 16/29 aprilie timp de 16 zile, iar în ziua de 1/14 mai 1919 întreg teritoriul până la râul Tisa, a fost ocupat de trupele române.

Descrierile acestor operațiuni armate nu intră în preocupările acestei lucrări memoriale, dar nu putem lăsa neamintit un moment de înalt patriotism și de rară conștiință națională, care s-a manifestat la începutul acestei acțiuni ofensive împotriva trupelor maghiare, în special a celor compuse din săcui.

Corpul ofițerilor transilvăneni și trupa Diviziilor XVI și XVIII constituită numai din feciori ai Transilvaniei au cerut stăruitor atât la comandamentul trupelor, cât și la Consiliul Dirigent și prin Ștefan C. Pop generalului Prezan, șeful Marelui Cartier General, ca să li se facă onoarea obștească și națională ca aceste două divizii să fie trecute în linia întâi a

frontului ca în fața istoriei să se știe, că și Transilvania și-a adus alături de frații lor din vechea Românie tributul lor de vitejie și jertfă, în fața armatelor maghiare.

În urma aprobării acestei cereri, diviziile XVI și XVIII au fost mereu pe linia I-a a frontului până la ocuparea Budapestei.

Mai este necesară o precizare. În cursul acestor operațiuni grele și împreună cu pierderi însemnate, conlucrarea armonioasă, cooperarea sincronizată la executarea ordinelor și a sarcinilor și întrajutorarea grosului trupelor ardelen și cele din Regat, a fost atât de evidentă și statornică încât a fost obiectul admirației comandanților ca și când acești ostași ar fi trăit și colaborat împreună multă vreme, pe când în realitate abia se cunoșteau și colaborau de numai trei luni.

10. Extinderea măsurilor organizatorice a Statului Român asupra întregului teritoriu național până la hotarul etnic de vest

După 15 mai 1919 n., toate resorturile Consiliului Dirigent au desăvârșit pe teritoriile noilor județe Arad, Cenad, Bihor, Sălaj, Sătmar și Maramureș măsurile pentru introducerea vieții de stat românești, în administrație, justiție, jandarmerie, siguranța statului și finanțe.

S-au luat măsuri pentru menținerea în funcțiune a căilor ferate, a poștelor, telefoanelor trebuind să se facă apel la serviciile celor bătrâni, deoarece funcționarii maghiari pentru moment au refuzat serviciul și jurământul de credință către Statul Român.

Toate aceste nevoi naționale au cerut de la membrii Consiliului Dirigent și de la toți angajații de stat cele mai istovitoare eforturi, dar cu toții le-au îndeplinit cu credință și din convingere, că execută o misiune istorică în acest mare moment din viața neamului.

Sute de intelectuali liber profesioniști și oameni cu mijloace de trai asigurate, în vârste înaintate, au răspuns chemării ce li s-au făcut și s-au angajat în administrație, justiție, învățământ, în lucrările tehnice, încât cu toate greutățile inerente începutului și golului provocat de foștii funcționari maghiari, aparatul de stat a mers înainte, fără nici o zguduire și cu progrese vădite lună de lună spre consolidarea vieții românești în serviciile publice de tot felul.

11. Problema campaniei către interiorul Ungariei și ocuparea Budapestei. Delimitarea și ocuparea Banatului

După 15 mai 1919 n., sub protecția armatei, organele Consiliului Dirigent au făcut repetate încercări ca să se angajeze convorbiri și să se stabilească modalități de conviețuire privată și de stat între vecini, mai cu seamă după ce Béla Kun făcuse declarațiile că ne recunoaște suveranitatea națională română peste teritoriile, prevăzute în hotărârile de la Alba-Iulia.

Încercările au rămas fără rezultat și armata maghiară s-a reorganizat la vest de Tisa pe întregul front și la nord către teritoriul cehoslovac, ducând o revoluție armată în interior, nerecunoscându-se stat învins și nesupunându-se nici acum autorității Consiliului de Armistițiu Aliat.

Până la 1 august 1919 trebuind însă să fie aranjate conform planului Consiliului Superior Aliat de la Paris atât problema frontierei româno-maghiare din șesul Tisei, s-a procedat la încercări de aplicare pe teren a liniilor noilor frontiere.

Pentru Banat lucrurile s-au desfășurat conform programului, deoarece retragerea armatelor de ocupație sârbești din fața trupelor franceze – teritoriul sta sub autoritatea armatelor franceze.

Linia de hotar interstatal între România și Statul Iugoslav a fost stabilită astfel:

Punctul de plecare a frontierei româno-sârbești a fost fixat pe râul Mureș la o distanță de 9 km spre vest de orașul Makó către Kikinda Mare-Mocrin care rămân Serbiei, iar comuna Vălceni României și se îndreaptă spre sud, comunele Pardan și Mados rămânând României.

Pe linia ferată Timișoara-Vereș-Dunăre se lasă României Stamora Moravița, iar Vășețul trece Serbiei. De aici linia de frontieră se îndreaptă spre Dunăre la un punct fixat la vest de Baziaș care rămân României.

Teritoriul Banatului a fost preluat de Comandamentul român de la trupele franceze de ocupație.

Nu tot astfel s-au desfășurat încercările de delimitare pe frontiera de vest față de Republica ungară.

Guvernul revoluționar maghiar nu numai că nu a fost de acord să participe la tratative de stabilirea frontierei, dar pe baza pregătirilor armate ce le-a purtat de la 15 mai 1919 până la mijlocul lunii iunie 1919, se pregătea să desfășoare o puternică ofensivă peste Tisa, iar contactul cu Consiliul Suprem Aliat de la Paris l-a întrerupt.

În acel moment s-a făcut guvernului român cererea formală din parte aliaților, ca armata română să treacă Tisa și să urmărească armatele Republicii maghiare până la distrugere sau capitulare, obiectivul fiind ocuparea capitalei Budapesta.

Problema a fost pusă în discuția Consiliului de Miniștri în București și în ședința Consiliului Dirigent din Sibiu.

Prin hotărârea Consiliului Dirigent s-a arătat că o companie de ocupațiune în interiorul Ungariei nu este nici oportună, nici conform cu principiile și stările actuale, nici necesară conform hotărârilor de la Alba-Iulia.

Dacă însă guvernul regal va decide operațiunile militare, problema sub aspect diplomatic și militar fiind de atribuțiunile guvernului,

Transilvania își va da tot tributul de lupte și jertfe, spre a se conforma ordinelor Consiliului Suprem Aliat din Paris și dorințelor cercurilor conducătoare ale Conferinței de Pace, a căror bunăvoință trebuia menajată în vederea recunoașterii și întăririi hotărârilor Adunării Naționale de la Alba-Iulia.

Hotărârea guvernului din București fiind dată în sensul cerut de Aliați, în zorii zilei de 29 iulie 1919, pe întreg frontul unitățile armatei române au trecut la vest de Tisa, au înaintat sistematic spre vest, au zdrobit peste tot rezistența trupelor maghiare, au capturat depozite de muniții, mari cantități de arme.

Operațiunile au continuat spre Budapesta, care a fost ocupată de armata română în ziua de 4 august 1919, orele 18.

Regimul revoluționar al lui Béla Kun fiind prăbușit, înainte de intrarea în Budapesta s-a încercat un guvern socialist sub președenția lui Peydel, dar nu a fost primit de aristocrația maghiară ascunsă din fața revoluției, dar care și-a ridicat capul și a impus un guvern regalist, instituind pe arhiducele Iosif de Habsburg regent, acesta apoi a însărcinat pe Ștefan Friedrich cu formarea guvernului.

Acest guvern cu caracter monarhic a luat imediat legătura cu Consiliul Aliat de Armistițiu revenit la Budapesta și sub protecția armatelor române de ocupație, și-a fixat programul său: 1. Executarea tratatului de armistițiu; 2. Aranjarea diferendelor cu toate statele vecine; 3. Nimicirea comunismului.

12. Aderarea minorităților de limbă germană a sașilor din Transilvania și a Șvabilor din Banat la Unirea Transilvaniei și Banatului cu România proclamată de Adunarea Națională de la Alba-Iulia

a. Hotărârea sașilor din Transilvania

Comitetul Național al Sașilor din Transilvania a convocat la Mediaș pe ziua de 8 ianuarie 1919 n. o adunare națională săsească, la care au fost convocați reprezentanții legali ai poporului săsesc.

Din toate scaunele săsești istorice, din orașele cu populație săsească și din cercurile electorale s-au prezentat delegați autorizați.

Au luat parte reprezentanții preoțimii, ai școlilor luterane de toate gradele, ai reuniunilor culturale și organizațiilor cooperative precum și delegații Universității Săsești din Sibiu.

Adunarea Națională a adoptat în unanimitate propunerea Comitetului Național Săsesc, prin care poporul săsesc din Transilvania declară că aderă fără rezerve sau condițiuni la unirea Transilvaniei cu România, hotărâtă la Alba-Iulia la 1 Decembrie 1918 n. de către Adunarea Națională a Românilor.

Exprimă simțămintele de loialitate față de Regele Ferdinand I al României și față de Dinastia română, asigură guvernul român de tot devotamentul poporului săsesc din Transilvania, care a promis a conlucra sincer la consolidarea țării și dezvoltării bunăstării poporului.

A fost aleasă o deputațiune care a fost însărcinată, ca să prezinte Regelui Ferdinand la București actul de aderare, scris pe pergament.

În delegație au fost aleși următorii:

Dr. Adolf Schullerrus, președintele comitetului

Dr. Rudolf Brandsch, fost deputat

Dr. Rudolf Schuller, fost deputat

Dr. A. Poloni, ziarist

Dr. Hans Otto Roth, secretar general al Comitetului Săsesc

Dr. Ludwig Jekeli și preotul M. Filtsch.

La sosirea delegației în București, în gara de Nord, s-a făcut o primire oficială, fiind prezenți din partea guvernului I.G. Duca¹¹¹, Dr. Ștefan C. Pop și Dr. Alex. Vaida-Voevod, consilieri ministeriali Trifu și Dr. Mihai Popovici¹¹², Dr. A. Franck, președintele comunității luterane din Capitală și Dr. Hönigsberger, preotul coloniei luterane.

Cuvântarea de bun sosit a rostit-o Dr. Alex. Vaida-Voevod la care a răspuns președintele Dr. A. Schullerus.

În ziua de 1 februarie n. (18 ianuarie v.) 1919, delegația a fost primită de Rege cu ceremonialul uzual și s-a predat suveranului pergamentul cu hotărârea de aderare a poporului săsesc la Unirea Transilvaniei cu România.

După Unire, conlucrarea cu reprezentanții poporului săsesc a fost sinceră și poporul săsesc harnic și cu o pregătire culturală și economică temeinică, a dat din sânul său elemente de valoare din toate ramurile vieții de stat, precum și condus sincer la consolidarea culturală și economică a țării.

b. În cursul lunii august 1919, după ce trupele de ocupație sârbești au părăsit teritoriul județelor Timiș și Torontal care au fost ocupate de trupele franceze – populația sârbească din Banat, a ținut în Timișoara o

¹¹¹ I. G. Duca (20 decembrie 1879, București-29 decembrie 1933, Sinaia) – a absolvit Facultatea de Drept din Paris, a fost om politic liberal, prim-ministru al României, între 14 noiembrie-29 decembrie 1933. (Nicolae C. Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României (1862-2006)*, Editura Meronia, București, 2006; p. 127-132; Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 433)

¹¹² Dr. Mihai Popovici (21 octombrie 1879, Brașov-1946) – a fost doctor în drept, titlul obținut la Viena. În 1918, s-a înrolat în Armata Română, a făcut parte din Consiliul Dirigent, a participat la Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, a făcut parte din guvernele Partidului Național Țărănesc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 684; Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 431)

mare adunare națională, la care au participat reprezentanți din toate cercurile electorale, delegații rururilor categoriilor sociale.

S-a votat o moțiune, prin care s-a declarat voința națiunii șvabilor din Banat de a adera la Unirea Banatului întreg cu România așa cum se hotărâse la 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia și s-a protestat împotriva pretențiilor sârbești de a li se atribui vreun teritoriu din Banatul unitar dintre Dunăre-Tisa și Mureș până la hotarul Carașului și Severinului bănățean, în care din 1. 300.000 locuitori, sârbii nu au mai mult de 150.000-200.000 de oameni.

Hotărârea Adunării Naționale a șvabilor a fost înaintată Comandantului trupelor franceze din Banat, generalul Berthelot, comandantul suprem aliat din Paris și Președintelui Conferinței de Pace.

Exemplare s-au trimis și delegației române la Conferința de Pace din Paris.

Sesiunea de legiferare a Marelui Sfat Național al Transilvaniei etc. ținută la Sibiu în zilele de 29 iulie-până la 12 august 1919

Fiind asigurată stăpânirea statului român asupra întregului teritoriu prevăzut prin hotărârea de la Alba-Iulia și în decretul regal, Consiliul Dirigent a făcut cerere către vicepreședintele Marelui Sfat Național în sesiunea de legiferare, în vederea discutării și votării proiectelor de lege pentru reforma agrară și legea electorală.

Convocarea a fost făcută în ziua de 26 iulie 1919 prin care Marele Sfat Național a fost convocat pe ziua de marți 29 iulie 1919 orele 10 în Sibiu, în sala de ședințe a palatului județean cu următoarea ordine de zi:

1. Întregirea cu noi membri a Marelui Sfat prin cooptări
2. Proiectul legii pentru reformă agrară
3. Proiectul legii electorale

În ziua de 29 iulie 1919, la orele 10,30, dr. Teodor Mihali a deschis ședința, s-a constituit biroul, s-a aprobat trimiterea de telegrame Regelui, Primului Ministru Ion. I.C. Brătianu și generalului C. Prezan cu prilejul începerii ofensivei peste Tisa și apoi ședința s-a amânat pentru aceeași zi orele 17, ca să poată sosi și membrii întârziați din cauza circulației trenurilor.

Ședința din ziua de 29 iulie 1919 orele 17.

Intervertirea ordinei de zi

În ședința a II-a din ziua de 29 iulie 1919 orele 17, după aprobarea precesului verbal al ședinței precedente la cererea lui Ștefan C. Pop, eu, în calitate de membru al Marelui Stat am făcut propunerea ca să se modifice ordinea de zi, punându-se în urgență dezbaterea și adoptarea proiectului reformei electorale, care este de natură urgentă, trebuind să fie făcute formele pentru arondarea circumscripțiilor electorale și găsite măsurile pentru convocarea corpului electoral, ceea ce în vechiul Regat și Basarabia s-a și făcut, dar au trebui amânate spre a se putea face simultan.

Propunerea mea a fost înșușită de către Consiliul Dirigent prin glasul președintelui Iuliu Maniu și astfel Marele Sfat Național a hotărât, ca proiectul legii electorale să se ia în discuție înaintea proiectului de reformă agrară.

1. Intrându-se în această ordine de zi, șeful resortului organizării Dr. Ioan Suciu, a dat citire proiectului, dând ample explicații în legătură cu dreptul de alegător prin vot obștesc, constituirea circumscripțiilor

uninominale, ca necesitate națională locală, fără adoptarea sistemului de candidări pe liste socotit deocamdată neoportun pentru Transilvania, Banat și părțile românești din Ungaria.

S-a arătat și necesitatea de a nu se acorda dreptul de alegător și femeilor, necesitate impusă de situația juridică specială a vechiului Regat, de o parte, iar de altă parte ținând seama de situația de la orașe, creată de regimurile trecute în mod artificial în dauna elementului românesc.

În ședința de la 31 iulie 1919, șeful Resortului Industriei Iosif Jumanca a provocat o amplă dezbatere în legătură cu acordarea dreptului de vot și femeilor și cu asigurarea reprezentării minorităților.

După ample discuții și pe baza argumentărilor dezvoltate de dr. Ioan Suciu, autorul proiectului, Marele Sfat Național a votat textul propus prin proiect înlăturând deocamdată acordarea dreptului de vot și femeilor spre a nu se produce o diversitate de statut civil și personal între teritoriile unite cu țara mamă.

Cu privire la reprezentarea minorităților, șeful resortului organizării a dat lămuriri: că s-au făcut astfel de arondări de circumscripții care să asigure minorităților dreptul de a-și avea aleși din sânul lor. De asemenea s-au arondat cercuri electorale speciale pentru centrele muncitorești.

Este necesar să arăt în acest loc cât mai precis motivele de drept, care au necesitat adoptarea soluției de înlăturare a femeilor de la exercițiul dreptului de vot la alegeri care era cuprins și asigurat între principiile fundamentale ale Adunării Naționale de la Alba-Iulia.

Primul și cel mai important motiv al acestei soluții a constatat în situația reală de statutul civil a femeii existentă în vechiul Regat la data Unirii de la Alba-Iulia.

Pe când în Transilvania, Banat, etc. femeia avea plenitudinea drepturilor civile și prin consecință ar fi putut avea și drepturi politice, în vechiul Regat femeia măritată avea o capacitate civilă restrânsă, legată de consimțământul soțului său, nu putea dispune liberă de bunurile sale, situație care a putut fi îndreptată numai după mulți ani.

Spre a nu se provoca o contrarietate de regimuri de statut civil și politic, între provinciile României, acest principiu fundamental de a se acorda dreptul de vot și femeilor a fost abandonat și el nu a putut fi pus în aplicare decât după introducerea regimului democrat-popular.

Cu privire la reprezentarea minorităților, precizez că pe baza legii electorale, votată de Marele Sfat Național la Sibiu, s-au ținut două alegeri pentru corpurile legiuitoare în noiembrie 1919 și mai-iunie 1920 cu liste uninominale, la care minoritățile etnice și muncitorimea a avut mai mulți reprezentanți în Adunarea Deputaților și Senat, decât după 1921, când s-a aplicat sistemul reprezentării proporționale cu votare pe liste.

În cursul funcționării Consiliului Dirigent nu s-au ridicat prin presă sau în adunări proteste sau pângeri nici din partea minorităților, nici a muncitorimii românești, că s-ar fi cauzat nedreptăți sau măsuri prin aplicarea sistemului electoral uninominal din 1919 și 1920.

Proiectul de lege votat de Marele Sfat Național a fost înaintat Consiliului Dirigent Consiliului de Miniștrii, care l-a supus Regelui spre sancționare devenind Decretul-lege nr. 3621, din 24 august 1919, publicat în Monitorul Oficial, precum și în nr. 52, din 4 septembrie 1919, al Gazetei Oficiale a Consiliului Dirigent.

Prin aceasta a devenit legea electorală a Transilvaniei, Banatului etc. părțile românești din Ungaria pentru anii 1919, 1920 până la punerea în aplicare a legii electorale unificate.

2. Sărbătorirea de către Marele Sfat Național a lui Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștrii

În cursul dezbaterilor proiectului de lege electorală s-a anunțat vizita la Sibiu a lui Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri și s-au luat măsuri ca să se țină o ședință festivă la care să fie invitat Ion I. C. Brătianu.

Sedința s-a ținut într-un cadru solemn și primirea în sala de ședințe a Marelui Sfat Național a președintelui Consiliului de Miniștri Ion I. C. Brătianu s-a transformat într-o mare sărbătoare națională și într-o manifestație de omagiere la adresa aceluia, care pe drept cuvânt, a purtat și sarcina grea și răspunderea covârșitoare dar și onoarea reușitei depline a unei îndrăznețe diplomației și îndrumări politice abile în epoca premergătoare unirii.

Au ținut cuvântări entuziaste președintele Teodor Mihali, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent și într-un înălțător discurs a răspuns Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștrii al României.

3. Bilanțul strălucit al unei rodnice activități de guvernământ și de înaltă diplomatie

Din conținutul cuvântărilor rostite, din răspunsul, plin de înțelepte sfaturi, al lui Ion I. C. Brătianu și din întreaga atmosferă de mare înălțare sufletească, s-a degajat bilanțul încununat cu rezultate fericite ale acțiunilor politice, inițiate și îndrumate de Ion I. C. Brătianu de la 1914 și până la realizarea unității naționale, acțiuni conduse cu multă pricepere și cu nestrămutată convingere în reușita finală a realizării unirii tuturor ținuturilor locuite de români într-un stat național unitar, astăzi realizată.

La această sărbătoare prezența președintelui Consiliului de Miniștri al României în mijlocul reprezentanților legali ai Transilvaniei, tocmai în zilele când glorioasele trupe române pășeau victorios peste Tisa spre a

înlătura o primejdie armată, care a tulburat centrul Europei, însemna cimentarea sufletească a fraților reuniți, chemați să colaboreze la consolidarea și înflorirea României întregite.

La această colaborare chema Ion I. C. Brătianu pe toți fiii buni ai Transilvaniei, ședința și convorbirile ulterioare terminându-se într-un elan de entuziasm și căldură sufletească pe care Ion I. C. Brătianu o caracteriza ca pe o prețioasă satisfacție pentru vechiul Regat și pentru dânsul personal.

4. Dezbaterea și adoptarea proiectului de lege pentru reforma agrară în ședințele de la 6-12 august 1919

După ședințele pline de entuziasm din zilele de 4 și 5 august 1919, când intrarea trupelor române în Budapesta, capitala din care au pornit nedreptele porunci de asuprire și subjugare a națiunii române, au ocazionat clipe de bucurie și satisfacții binemeritate pentru neamul românesc, scăpat de asupritorii săi cruzi, în zilele de 6-12 august 1919, s-au continuat lucrările cu privire la proiectul de lege al reformei agrare radicale, cum s-a hotărât la Alba-Iulia.

Acest proiect, întocmit de Resortul Agriculturii, condus de luptătorul Victor Bontescu, fiu al Țării Hațegului, conținea toate prevederile și dispozițiile necesare, ca reforma agrară ce reglementa să se poată denumi în adevăr radicală.

Proiectul de lege pentru reforma agrară în Transilvania etc. nu pleca de la o cotă de pământ ce se lăsa proprietarului expropriat, ci avea ca obiectiv, precizat prin 4 puncte acoperirea unor necesități agrare naționale, care trebuia satisfăcute în total.

Aceste necesități erau:

1. Sporirea, completarea și integrarea economică a proprietății rurale țărănești
2. Intensificarea economiei rurale, prin proprietăți mijlocii și ferme model
3. Înlăturarea dezvoltării industriei naționale și
4. crearea de gospodării lângă orașe, la centrele miniere, industriale și mici gospodării ale muncitorilor industriali.

Pentru realizarea acestor necesități național-agrare, s-au făcut exproprieri în întregime și exproprieri proporționale, mergând până la 30 jugăre cadastrale în comunele rurale și chiar până la 10 jugăre cadastrale în orașe.

S-a prevăzut exproprierea pășunilor și a pădurilor. Odată cu mobilele expropriate s-au expropriat și drepturile de apă (mori) de vată, toate fabricile, instalațiile și stabilimentele de orice fel, care au fost trecute în proprietatea sau folosința tovărășilor din comună sau din partea lotului, înființate în puterea legii.

Pentru executarea legii s-au instituit comisiuni și un consiliu superior pentru reforma agrară.

Executarea reformei agrare s-a declarat de primă urgență și în cursul anului 1920, țărănimea împroprietărită a putut intra în stăpânirea loturilor, cu care a fost împroprietărită.

Dispozițiile legii pentru reformă agrară au făcut posibilă satisfacerea tuturor necesităților prevăzute de lege și s-au înființat și numeroase loturi model, ferme și instalații agricole, pomicole, zootehnice, etc.

Prin aplicarea pe teren a măsurilor de expropriere și împroprietărire, prevăzute în legea pentru reforma agrară în Transilvania, Banat și părțile ungurene, scopul legii a fost atins și principiul de reformă agrară radicală, hotărât de Adunarea Națională de la Alba-Iulia a fost îndeplinit, spre mulțumirea țărănimii române și minoritare, nefăcându-se nici odată nici o deosebire.

5. Încetarea ființei Marelui Sfat Național al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria

În toamna anului 1919, după punerea în aplicare a legilor de reformă electorală și agrară, s-au ținut alegeri generale de deputați și senatori, iar pe ziua de 20 noiembrie 1919, s-au întrunit în Capitala țării București, corpurile legiuitoare nou alese, în cuprinsul României întregite.

Odată cu aceasta ființa Marelui Sfat Național, ca organ local provizoriu, a încetat, toate atribuțiunile suveranității naționale trecând de drept asupra acestor corpuri legiuitoare.

În cursul ființei sale, Marele Sfat Național și-a îndeplinit însărcinările ce i-au fost trasate de către Marea Adunare Națională – rămânând, ca organul executiv, Consiliul Dirigent, să-și continue activitatea în mod temporar, în conformitate cu decretul lege, prin care a primit sarcina de a exercita puterea de stat în teritoriile unite prin hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia.

Alegerile generale pe țară din 1919.

Constituirea corpurilor legiuitoare ale României reîntregite

Atât în mesajele regale, pronunțate în mai multe rânduri cât și în decretule-legi, emise cu privire la proiectele electorale și agrare, votate de către adunările provinciale, s-au exprimat dorința ca să se țină mai curând alegeri generale pe întreaga țară, spre a se avea o putere legiuitoare constituantă, menită să legitimizeze bazele noului stat român reîntregit.

Întâmplările anului 1919, începând cu Conferința de Pace din Paris, deschisă la 23 ianuarie 1919 și cu divergențele ivite chiar de la început în desfășurarea ei, apoi răsturnările sociale din Ungaria au făcut ca alegerile fixate de mai multe ori, să trebuiască amânate.

La data de 2 iulie 1919, intervenind și plecarea de la ședințele conferinței de pace a primului ministru al României, care s-a retras de la Conferință pe motivele și cauzele care vor fi arătate și devoltate în capitolul următor, iar la 12 septembrie 1919, producându-se demisia guvernului liberal condus de Ion I. C. Brătianu din cauza conflictului produs între Consiliul Superior Aliat din Paris și delegația României, care se opunea unor clauze din tratatul de pace cu Austria, și unor prevederi din așa-numitul tratat al minorităților, România a intrat într-o perioadă de criză politică internă și externă.

Retragerea de la Conferința de Pace a delegatului României a indispus cercurile conferinței și a provocat o campanie de presă foarte amplă la Paris, Londra, Roma și New York, unde senatul american manifesta o anumită opoziție față de cele ce se petreceau în Conferința de Pace din Paris.

Acest gen s-a adăugat la cel al Belgiei, al Italiei și chiar al Serbiei.

În mijlocul acestui climat politic, guvernul revoluționar ungar a lui Béla Kun și-a intensificat operațiunile armate ofensive atât împotriva armatelor române de la Tisa, cât mai cu seamă împotriva forțelor armate cehoslovace.

De aceea de la sfârșitul lunii iulie s-a făcut apel la guvernul român ca să intervină în Ungaria cu toate forțele armate ale României.

Am arătat mai înainte decurgerea operațiunilor armatei române peste Tisa, culminând în ocuparea Budapestei.

Era firesc, deci, ca în aceste luni să nu poată fi vorba de ținerea unor alegeri parlamentare pe țară.

La începutul lunii septembrie 1919 însă, Consiliul Suprem Aliat a fixat ziua de 19 septembrie 1919 pentru semnarea de către toate părțile a Tratatului de pace de la Saint-Germain-en Laye cu Austria și a tratatului special al minorităților cu România, dându-se acest termen cu caracter ultimativ.

Guvernul liberal a refuzat semnările și Ion I. C. Brătianu a prezentat Regelui în ziua de 12 septembrie 1919 demisia guvernului.

S-a constituit la 27 septembrie 1919 un guvern din generali sub președenția generalului Arthur Văitoianu.

Pe acest motiv s-au amânat termenele semnăturilor tratatelor amintite.

Guvernul militar al generalului Văitoianu a hătărât ca pe zilele de 4-9 noiembrie 1919 să se țină alegerile generale pentru deputați și senatori pe țara întreagă.

Data întrunirii corpurilor legiuitoare s-a fixat pe ziua de 20 noiembrie 1919.

În cursul campaniei electorale s-au produs și intensificat unele polemici de presă, degenerate în cele mai neașteptate atacuri personale între Partidul Liberal din vechiul Regat de o parte, iar de altă parte între Liga Poporului, organism politic al generalului Averescu și Partidul Conservator-Democrat condus de Take Ionescu.

Aceste două din urmă au stabilit o colaborare politică cu obiectivul de a ataca fără cruțare Partidul Liberal și pe șeful său Ion I. C. Brătianu¹¹³, în special.

Spectacolul pentru provinciile unite au țara mamă a fost deprimant, de aceea organismele politice din Transilvania, Banat, etc. din Bucovina și Basarabia s-au ținut în rezervă în tot cursul campaniei electorale. De asemenea, nu s-a amestecat în această regretabilă polemică politică nici partidul lui N. Iorga și A.C. Cuza¹¹⁴ naționalist-democrat, nici Partidul Țărănesc din vechiul Regat condus de Ion Mihalache¹¹⁵.

¹¹³ Ion I.C. Brătianu (20 august 1864, Ștefănești, Argeș - 24 noiembrie 1927, București) - inginer de profesie, s-a remarcat în viața politică. A fost ministru de Interne, al Afacerilor Străine, de Război, președinte al Consiliului de Miniștrii, președinte al P.N.L., conducătorul delegației române la Conferința de Pace de la Paris. (Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992, p. 99-102)

¹¹⁴ A.C. Cuza (8 noiembrie 1857, Iași-3 noiembrie 1947, Sibiu) - a urmat studii în economie la Dresda, Paris, Berlin și Bruxelles. A întemeiat „Liga Apărării Național Creștine”, pentru ca în 1935 să fuzioneze cu Partidul Național Agrar al lui O. Goga, formând Partidul Național Creștin. (Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 433)

¹¹⁵ Ion Mihalache (3 martie 1882, Topoloveni-5 februarie 1963, Râmnicu Sărat) - a absolvit cursurile Școlii Normale din Câmpulung Muscel. A înființat Partidul Țărănesc, care a fuzionat cu Partidul Național Român. După Unirea din 1918, a fost deputat, ministru al

Partidele generalului Averescu și Take Ionescu au hotărât neparticiparea la alegeri și boicotarea vieții parlamentare ce urma să ia ființă.

Printr-o lipsă de prevedere politică și greșită analiză a situațiilor ce puteau urma, social-democrația română, prin toate partidele social-democrat din vechiul Regat și din toate provinciile unite, fiind ademenite de unele promisiuni demagogice ale generalului Averescu, a hotărât de asemenea neparticiparea la alegerile generale și la lucrările viitorului parlament.

Cu abatere de la linia hotărâtă de un congres social-democrat, ținut la București, cu delegați din toate ținuturile, în Capitala București, Partidul Social-Democrat a depus lista de candidați și au și fost aleși Ilie Moscovici¹¹⁶ și Toma Dragu¹¹⁷ spre a reprezenta simbolic clasa muncitoare în noile camere.

Alegerile au decurs în ordine și în ziua de 20 noiembrie 1919 orele 12, Regele și-a citit în Marea sala a Ateneului Român, unde se țineau ședințele Camerei Deputaților, mesajul tronului și și-au început activitatea primele corpuri legiuitoare ale României reîntregită.

Ședința de lucru și de constituire ținută în aceeași zi de 20 noiembrie 1919, a Adunării Deputaților a fost condusă de președintele de vârstă Vasile Stroescu¹¹⁸, nobil basarabean filantropul studențimei transilvănene din anii 1910-1914 de la Universitățile din Viena, Budapesta și Cluj.

Deschiderea ședinței a făcut-o cu următoarea cuvântare:

1. Cuvântarea de deschidere a președintelui de vârstă Vasile Stroescu

Prea stimată Înalță Adunare!

Agriculturii și Domeniilor, de Interne. Pentru ideile sale a fost închis de comuniști. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 548; Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 426)

¹¹⁶ Ilie Moscovici (28 noiembrie 1885, Băiceni, Iași-1 noiembrie 1943, București) – a fost jurnalist și militant socialist. A urmat Facultatea de Medicină din Iași (1906). (Detalii vezi: Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Ed. Humanitas, Bucharest, 1990).

¹¹⁷ Toma Dragu (4 iulie 1877, Stroești-?) – a fost licențiat în drept (București, 1900) și a obținut titlul de doctor la Paris (1903), continuând specializarea la Seminarul de Criminologie din Berlin (1904-1905). Din 1911, s-a implicat în viața politică, înscriindu-se în Partidul Socialist. A fost colaborator la *România muncitoare*. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 290)

¹¹⁸ Vasile Stroescu (11 noiembrie 1845, Trinca, Hotin-15 aprilie 1926) – a urmat studiile la Gimnaziul din Kemenet-Podolsk, cele liceale la Chișineu și Odesa, iar pe cele universitare la Facultatea de Drept din Moscova, Petersburg și Berlin. Marele filantrop a fost membru al Consiliului Național pentru unitatea românilor, creat la Paris, în 3 octombrie 1918. După 1918, a fost ales deputat și senator. (Constantin I. Stan, „Vasile Stroescu-sprrijinitor al culturii românești din Transilvania”, în *Ziridava*, XV-XVI, Arad, 1987, p. 249-258).

Astăzi, pentru prima dată, s-au adunat aici delegații din toate părțile locuite de români în vechile lor hotare între Dunăre, Tisa și Nistru (aplauze prelungite).

Ceea ce nici în vis n-am putut vedea, s-a înfăptuit în realitate, adică unirea tuturor provinciilor românești într-un singur stat, uniunea tuturor românilor într-o singură naționalitate (aplauze).

Toate acestea s-au făcut prin conlucrarea mai multor factori, pe care trebuie să-i pomenim, să-i recunoaștem în ziua de azi și să le arătăm mulțumirea și recunoașterea poporului român (aplauze).

Cel dintâi factor care a lucrat la unirea Românilor a fost însuși poporul românesc (aplauze îndelung repetate).

În lupta lui pentru neam și țară a arătat cea mai mare bravură, după aprecierea chiar a străinilor (aplauze).

A suferit cele mai mari chiar supreme suferinți, în lipsurile ce le-a îndurat în timpul războiului, rău îmbrăcați și rău hrăniți, rău înarmați, au căutat să țină piept la un dușman îndestulat, chiar cu prisosință de toate și înarmat cu armele și uneltele războinice cele mai perfecționate. Ei bine, d-lor, în lupta cu acerbi dușmani, soldații noștri goi și flămânzi, au mirat lumea toată cu vitejia și îndurarea lor (aplauze).

Soldatului și țăranului român le datorăm numele bun ce-l avem din lumea asta (aplauze prelungite).

Slavă celor vii și veșnică pomenire și veșnică recunoștință a neamului românesc la toți cei care au luptat pe apa Jiului, la Mărăști, la Mărășești, în Valea Oituzului și în alte localități pe unde a curs sânge românesc în greaua și inegala luptă cu dușmanii țării noastre (aplauze prelungi).

Cu toate suferințele și strădaniile poporului, soarta și astă dată a fost vitregă pentru noi. Trădați de unii, neajutorați de alții, bieții români au pierdut cauza lor. Au fost nevoiți să încheie o pace rușinoasă, prin care se nimicea țara și neamul nostru. Argumentele și suspinele poporului au ajuns până la înaltul cerului ! Românii strigau către cer: Dumnezeu a văzut că ceea ce a dat peste români a trecut de astă dată peste orice putere omenească și a salvat țara și neamul nostru prin biruința dăruită aliaților noștri (aplauze).

Acestora le datorăm veșnica recunoștință a neamului nostru. În primul rând suntem datori să aducem mulțumirea și recunoștința noastră nobilului și mărinimosului popor francez (aplauze unanime), care totdeauna a fost binevoitorul nostru. Și de astă dată ne-a trimis concursul lor prin generalul Berthelot și tinerii ofițeri și medici, care cu sfințenie și abnegație și-au făcut datoria lor (aplauze). Veșnică recunoștință și slavă

Franței și poporului francez. Trăiască Franța și poporul ei în vecii vecilor (aplauze, strigăte Trăiască Franța).

Popoarele Mării Britanii cu ajutorul dat cauzei națiunilor, au salvat lumea de soarta grozavă, ce i se pregătea. Pentru faptele lor valoroase, umane și dezinteresate, li se cuvine cea mai mare mulțumire și recunoștință poporului român. Trăiască și strălucească în veci popoarele mării țări (aplauze).

La rândul ei Italia a stat de partea dreaptă a cauzei, i-a dat tot sprijinul său și mult a contribuit la învingerea dușmanilor. În veci fie recunoștința noastră nobilei Italii. Trăiască și în veci să înflorească nobila Italie (aplauze repetate).

Aducem urările și mulțumirile noastre poporului, care în masa lui a suferit mai mult și a cărui țară a fost mai mult devastată decât toate, poporului belgian și țării lui. Dumnezeu să-i întărească și să le vindece rănilor.

Slavă și în veci recunoștință poporului brav.

Trăiască Belgia (aplauze îndelungate).

Vine rândul Statelor Unite, fiii cărora ca vechii cavaleri au trecut oceanul ca să lupte pentru drepturile și salvarea naționalităților și să facă ca să dispară nedreptatea și siluirea de pe fața pământului. În ființa lui Wilson lumea a recunoscut pe un alt Mesia, care ca Cristos venit pe pământ ca să apere dreptatea ca prin Liga Națiunilor să introducă în lumea asta veșnică pace între popoare și veșnică iubire între oameni.

Slavă gândului și stăruințelor lui. În veci fie el și poporul lui lăudat și veșnică mulțumirea lor.

Trăiască Statele Unite la mulți ani. – Huzani U.S. of America (aplauze pllungite).

Asta a fost o luptă a popoarelor! deci trăiască țările, popoarele care au participat la luptă pentru salvarea lumii.

Întru mulți ani trăiască!

Am mântuit cu trecutul, i s-a dat ce i s-a cuvenit.

Să vorbim de prezent.

Mila lui Dumnezeu și toate popoarele mici și mari au contribuit la unirea neamului nostru. Să chemăm că am trăit mai mult pe spatele străine. Asta în afară!

Vine acum rândul să ne așezăm trebile înlăuntrul țării. După obicei, care a devenit a doua natură ne uităm împrejur, că cineva ne-ar ajuta ca noi de-a gata să gustăm roadele fructelor muncii altora. Nu, d-lor! Asta nu mai merge! Trebuie să muncim și să ne îngrijim singuri de binele nostru. Este o vorbă că „cu mână străină numai foc să iei”. Poate că e bine dar nu-i creștinește, nici omenește.

În viața noastră în lucrările noastre trebuie să avem inimă, gânduri și mâini curate (aplauze).

În incinta locașului acestuia trebuie să intrăm ca în biserică, în fața sfintei cuminecături (aplauze).

Toate patimile, gândurile egoiste, urile să le lăsăm la pragul intrării și să intrăm cu gândul numai la binele și prosperarea neamului și a țării noastre (aplauze).

Să zicem cu toții: Așa să voim (aplauze).

Așa Dumnezeu să ne ajute (aplauze).

2. Constituirea blocului parlamentar al partidelor democratice din primul Parlament al României reîntregite

În ziua de 24 noiembrie 1919, s-a primit o nouă notă ultimativă de la Consiliul Suprem Aliat din Paris, la care guvernul generalului Văitoianu a dat răspunsul la 28 noiembrie 1919, prin care se cerea modificarea unor părți din tratatul minorităților după care delegații României vor semna tratatele menționate.

Făță de situația extremă destul de gravă și pentru a pune capăt intrigilor din culise ale vechilor partide politice ale vechiului Regat, care își continuau polemica fără scrupule, partidele noi, reprezentate în adunările legiuitoare au constituit un puternic bloc parlamentar prin următorul proces verbal:

Subsemnații reprezentanți ai partidelor național român din Ardeal, țăranesc din Basarabia, democrat al unirii din Bucovina, țăranesc din vechiul Regat și partidul naționalist-democrat din vechiul Regat, întruniți astăzi 25 noiembrie 1919, simțim necesitatea de a forma un bloc parlamentar pentru realizarea unui program de acțiune.

Cu scopul de a fixa bazele acestei conlucrări delegăm pe următorii cinci membrii: Dr. Alexandru Vaida-Voevod – Iorgu Toma (Bucovina)¹¹⁹, Pan Halipa (Basarabia), Ion Mihalache (Partidul Țăranesc v. Regat), D. Munteanu-Râmnic¹²⁰ (P. Naț. Democrat).

¹¹⁹ Toma Iorgu (16 ianuarie 1871, Vama, Bucovina-13 ianuarie 1935) – a absolvit Gimnaziul din Suceava (1881-1891) și dreptul la Cernăuți. Din 1897, a intrat în magistratură, fiind consilier la Curtea de Apel din Cernăuți, avocat, deputat (martie 1922) și vicepreședinte al Adunării Deputaților. Ca ziarist a scris la *Neamul Românesc*, *Vestitorul Satelor*, *Glasul Bucovinei* (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 855).

¹²⁰ D. Munteanu-Râmnic (26 octombrie 1877, Râmnicu-Sărat-1952) – a fost profesor, bibliotecar și senator (1919), deputat (1920, 1931), subsecretar de stat la Ministerul de Interne în guvernul lui N. Iorga. A înființat periodice, precum *Buletinul Ligii Culturale*, *Dreptatea*, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 576-577).

Semnează: Ion Inculeț¹²¹, A.C. Cuza, V. Goldiș, Ștefan C. Pop, Șt. Ciobanu¹²², Mihai Popovici, Iorgu G. Toma, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, D. Munteanu-Râmnic, Ion Zelea Codreanu¹²³, Ion Nistor¹²⁴, D. Căpățâneanu, Pan Halipa, N. Iorga, Ion Borcea¹²⁵, P. Erhan¹²⁶, Paul Bujor¹²⁷, Dr. Alexandru Vaida-Voevod și Dr. Aurel Morariu¹²⁸.

Acest Bloc Parlamentar constituia o majoritate covârșitoare în Adunarea Deputaților și în Senat și era factorul hotărâtor în viața parlamentară din acel moment.

Procedându-se la constituirea corpurilor legiuitoare, prof. N. Iorga a fost ales președinte al camerei, iar Paul Bujor, președinte al Senatului.

Guvernul generalului Văitoianu și-a prezentat demisia și s-au urmat consultările constituționale.

¹²¹ Ion Inculeț (5 aprilie 1884, Răzeni, Basarabia-18 noiembrie 1940, București) – a urmat școala în satul natal, a continuat la Seminarul Teologic din Chișineu (1906), Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din Dorpat, apoi s-a transferat la Universitatea Imperială din Petersburg (1911). A fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, membru titular al Academiei Române (Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Editura Silex, 1996, p. 187-188)

¹²² Ștefan Ciobanu (noiembrie 1883, Talmaz, Basarabia-28 februarie 1950) – a absolvit Școala Normală din Bairamcea, Universitatea din Kiev, secția slavo-română (1912). După Unirea din 1918, a fost director și secretar general al învățământului pentru Basarabia, membru al Academiei Române, membru al Comisiei Monumentelor istorice (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 194)

¹²³ Ion Zelea Codreanu (1878-1941) – a urmat studiile universitare la Iași, obținând licența în litere. Apoi a predat limbile română și germană la Huși. (Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 436)

¹²⁴ Ion Nistor (4/17 august 1876, Bivolarie, Rădăuți-11 noiembrie 1962, București) – profesor și rector la Universitatea din Cernăți, a militat pentru unirea românilor. În anul 1909, a susținut doctoratul în litere și filosofie la Viena. În 1916, a fost desemnat membru titular al Academiei Române. Între 1950-1955, a fost închis în închisoarea de la Sighet. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 604-605)

¹²⁵ Ion Borcea (13 ianuarie 1879, Buhoci, Bacău-30 iulie 1936, Agigea, Constanța) – a fost zoolog, absolvent al Facultății de Științe, Secția Științele Naturale, obținând titlul de doctor în anul 1905, la Sorbona. Din 1919, a fost membru corespondent al Academiei Române, membru fondator al Academiei de Științe din România, din 1935. A fost ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice între 1919-1920. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Borcea)

¹²⁶ P. Erhan (1884, Tănătari, Tighina-1971, București) – absolvent al Seminarului Teologic din Chișineu, a fost licențiat al Facultății de Litere din Petrograd. A fost deputat în Sfatul Țării, deputat și senator în Parlamentul României, ministru al învățământului în guvernul Unirii. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 310)

¹²⁷ Paul Bujor (20 iulie 1862, Berești, Galați-17 mai 1952, București) – a urmat studiile universitare la Paris și științele naturii la Geneva. A fost profesor universitar (1896) și director al Institutului de Morfologie de la Universitatea din Iași, membru al Partidului Național Țărănesc, senator și președinte al Senatului. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 138).

¹²⁸ Dr. Aurel Morariu (3 ianuarie 1886, Toporăuți, Cernăuți-?) – a fost avocat, a susținut doctoratul în drept. A fost deputat liberal în mai multe rânduri (1920, 1922, 1927 și 1933). A editat numeroase lucrări în calitate de avocat și publicist. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 567)

După ce Iuliu Maniu, pe lângă care s-a stăruit să primească președenția consiliului a declinat angajarea, s-a procedat la continuarea consultărilor, care au ținut până în ziua de 1 decembrie 1919.

După ce s-au încercat demersuri pentru constituirea unui guvern larg cu caracter național care nu a avut rezultat, s-a putut obține intrarea în guvern a generalului Averescu și Octavian Goga, iar ca președinte al Consiliului a fost desemnat Dr. Alexandru Vaida Voevod.

Prin decretul regal nr. 5174, din 1 decembrie 1919, s-a primit demisia guvernului generalului Văitoianu și a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri Dr. Alex. Vaida Voievod.

3. Compunerea și activitatea guvernului Dr. Alex. Vaida-Voevod în legătura cu hotărârile Adunării Naționale de la Alba-Iulia

La compunerea acestui guvern s-a încercat atragerea unor personalități marcante ale vechiului Regat, în primul rând a generalului Averescu, cu toată campania dusă împotriva alegerilor generale.

Pentru moment și foarte scurtă durată, încercarea a reușit și generalul Averescu a acceptat Ministerul de Interne, iar generalul Rășcanu Ministerul de Război.

Celelalte portofolii au fost atribuite astfel: Finanțe: Aurel Vlad, Agricultură și Domenii: Victor Bontescu; Lucrări Publice și Comunicații: Mihai Popovici; Justiție: Ion Pelivan, iar miniștri de stat fără portofolii: prof. Dr. Ion Cantacuzino, Ion Inculeț, Ion Nistor, Pan Halipa, Ștefan C. Pop; Culte și Instrucțiuni: Octavian Goga.

Țărăniștii din vechiul Regat deocamdată au stat în rezervă și nu au primit ministere, deși era gruparea cea mai numeroasă din vechiul Regat în adunarea deputaților.

După puține zile de la constituire, generalul Averescu cu care s-a solidarizat Octavian Goga a provocat, în urma unor evidente intrigi politice, o criză prin demisiile ce și le-au dat.

La stăruința președintelui adunării prof. Nic. Iorga, țărăniștii au primit să intre în guvern. Ion Mihalache primind Ministerul Agriculturii și Domeniilor, V. Bontescu la Industrie și Ion Borcea la Culte și Instrucțiunea Publică.

În această nouă compunere, guvernul Vaida-Voevod a prezentat în fața Adunării Deputaților programul de guvernare asupra căruia dezbaterile au început în ședința de la 16 decembrie și s-au desfășurat într-o serie de ședințe.

Am stăruit asupra acestui moment de a se provoca o criză ministerială în afară de sfera corpului legiuitor, spre a evidenția că vechile metode de influențe oculte, de fățișă disprețuire a regulilor vieții parlamentare democratice, s-au arătat chiar din primele zile ale vieții

Parlamentului României reîntregite și peste câteva luni același sistem avea să răstoarne un guvern la disprețul puterii legiuitoare legale, care îl susținea.

În cursul dezbaterilor programului prezentat de guvern, cel dintâi, cel mai actual și cel mai urgent obiect era politica externă a țării, apărarea intereselor României în fața Conferinței de Pace de la Paris și înlăturarea consecințelor conflictului provocat de retragerea de la Conferință a primului delegat al României Ion I. C. Brătianu, la 2 iulie 1919.

Asupra acestui punct au avut loc ședințe foarte interesante, instructive și vitale pentru interesele țării.

Întreaga această problemă voi expune-o în capitolul următor în toată amploarea ei și cu toate precizările faptelor și actelor, pe care le cunosc, ele interesând în cel mai înalt grad temeiurile hotărârilor de unire a Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei cu România.

În acest capitol voi arăta că ambele corpuri legiuitoare au luat în deliberare și apoi au rectificat decretul-legi care dădeau putere de lege hotărârilor de unire, precum urmează:

a. Decretul lege nr. 3631 din 11/24 decembrie 1918 pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu România a fost ratificat cu legea din 31 decembrie 1919, decret nr. 5451/1919.

b. Decretul-legi nr. 3744/1918 pentru unirea Bucovinei cu România s-a ratificat prin legea 5452/1919.

c. Decretul-legi nr. 8, din 10 aprilie 1918 relativ la unirea Basarabiei cu România. Decret 5450/1919.

Toate aceste legi cu textul decretelor legi și al hotărârilor de unire au fost promulgate și au apărut în Monitorul Oficial din 1 ianuarie 1920.

Activitatea guvernului Vaida-Voevod, cu programul dezvoltat în ședința Adunării Deputaților din 16 decembrie și susținut de o majoritate parlamentară covârșitoare, aleasă în mod absolut liber, compusă însă din elemente noi, ieșite din lumea țărănească a satelor, din foștii luptători pe fronturi și din reprezentanții provinciilor unite cu țara mamă, reprezenta o nouă lume, diferită de cea a vechilor partide istorice ale vechiului Regat și era sortită, chiar de la început loviturilor necruțătoare, intrigelor de culise, furibundelor campanii de presă ale vechilor partide, moravurilor fără scrupule, fără moralitate și lipsite de adevăratul patriotism, încât viața politică a României reîntregite în lunile ianuarie-februarie și martie 1920 la demisia guvernului Vaida-Voevod și apoi din dizolvarea abuzivă și nejustificată a corpurilor legiuitoare ce se bazau pe Blocul Parlamentar amintit, a făcut începutul luptelor politice necruțătoare spre a se menține la suprafață și la conducerea statului elementele vechilor partide politice, a

vechilor clase dominante, de poporul român la singurele alegeri liberale din toamna anului 1919.

Totuși în primele luni ale anului 1920, dr. Alex. Vaida-Voevod, ca prim delegat la Conferința de Pace din Paris a obținut rezultatele diplomatice importante, ce vor fi arătate în punctul următor.

Interesele României întregite în fața Conferinței de Pace din Paris. Acțiunile diplomatice din 1918 și 1920 pentru apărarea acestor interese. Tratatul de pace

Desfășurarea lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris începută la 23 ianuarie 1919 n. atât prin metodele de lucru adoptate de marile puteri, cât și prin problemele grele, care au fost opuse delegației României la conferință, au constituit pentru conducătorii și membrii delegației României, nu numai prilej de mari și istorice răspunderi dar și probleme de conștiință permanentă a fiecărui membru.

1. Metoda de lucru a Conferinței

După primele ședințe plenare, marile puteri aliatare, la cererea și insistențele președintelui Statelor Unite ale Americii care chiar de la început a înțeles să domine conferința, s-a constituit așa-numitul Consiliu Suprem Aliat, care și-a asumat puterea de rezolvare a problemelor, fără a ține seama de protestele tuturor statelor mici aliatare și asociate.

Consiliul Suprem era compus din șefii delegațiilor Statelor Unite, Franței, Angliei, Italiei și Japoniei, care hotărâau ca un fel de Comitet Executiv al Conferinței, fără ca vreo hotărâre plenară să fi decis o astfel de metodă de lucru.

Procedura era în mod evident arbitrară și îndreptată împotriva statelor mici.

2. O altă măsură cu privire la compunerea Conferinței a fost aceea a diferențierii numerice cu privire la numărul delegațiilor statelor aliatare și asociate. Cele mari aveau delegații de 5 și 4 membrii, cele mici din 3 și 2 membrii. România a fost categorisită ca având dreptul numai la 2 membrii.

Delegația României era compusă din:

- a. Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri al României, ca șef al delegației
- b. Generalul Constantin Coandă, a fost președinte al Consiliului de Miniștri, al doilea delegat, locțiitorul șefului delegației.
- c. Nicolae Mișu, ministru plenipotențial și distins diplomat român și
- d. Dr. Alexandru Vaida-Voevod ministru de stat și delegat special al Consiliului Dirigent al Transilvaniei

În fața realității impusă României de a putea avea numai 2 delegați titulari, au rămas ca reprezentanți ai României primul ministru Ion I. C. Brătianu și Nicolae Mișu, iar ceilalți supleanți.

Problemele care s-au ridicat de la început și s-au opus delegației României au fost următoarele:

A. Problema existenței sau caducității tratatului secret de alianță și cooperare militară încheiat de România cu puterile aliate din Apus și cu Rusia la 4/17 august 1916, pe baza căruia România s-a angajat a abandona neutralitatea și a intra în război alături de Aliați.

B. Problema Banatului

C. Chestia minorităților mai precis problema minorității evreiești, și

D. Problema transiției peste teritoriul României atingând principiul suveranității Statului Român.

Voi analiza pe rând aceste patru probleme.

A. Existența și eficacitatea tratatului de alianță și cooperare armată din 4/17 august 1916, pe care România l-a încheiat cu puterile aliate, pe baza căruia România a părăsit neutralitatea și a intrat în război împotriva Puterilor Centrale și a Bulgariei.

De la începutul conferinței, delegația României a respins cu tărie opunerile ce se ridicau acestui tratat, pe motivul păcii separate de la Buftea-București, pe care România, cotropită de Germania și lipsită de ajutorul prevăzut în tratat ca să-l primească de la Aliați prin operațiuni militare simultane și convergente împotriva forțelor germane, - a fost nevoită a-l semna cu știrea comandamentelor militare și fără a se fi ridicat, atunci vreun protest.

Șeful delegației române în toate ședințele publice, cât și în ședințele restrânse, a susținut existența tratatului din 4/17 august care îi obliga pe aliați, arătând imensele jertfe făcute de România pentru cauza aliaților în special pentru cauza Franței.

A arătat că, pe frontul francez, Germania a retras 34 de divizii înarmate cu arme speciale și le-a aruncat împotriva României, lăsată singură, abandonată de Rusia țaristă și neajutată de ofensiva lui Sarail pe frontul de la Salonic.

Consiliul Suprem Aliat, fără a se pronunța în mod formal a trecut peste acest punct cardinal al cererilor României și nu a recunoscut formal valabilitatea și actualitatea tratatului de alianță din 4/17 august 1916, dintre România și Puterile Aliate.

B. Problema Banatului

În ședința din 31 ianuarie 1919, luându-se în dezbatere de către Consiliul Suprem Aliat problema Banatului, față de revendicările sârbilor de a li se atribui comitatele Timiș și Torontal întregi, cu o populație de peste un milion de locuitori, rămânând României numai comitatul Caraș-Severin cu circa 300.000 de locuitori toți români, șeful delegației române Ion I. C. Brătianu a revendicat Banatul întreg, adică toate cele trei județe: Caraș-

Severin, Timiș și Torontal, situate între Dunăre, Tisa și Mureș, iar la est cu România, motivând cererea:

1. Pe baza unității teritoriale și economice a acestei provincii

2. Pe temeiul prevederilor tratatului de alianță din 4/17 august 1916, care prevedea clar că la Conferința de Pace Alianții se obligă a atribui României Banatul întreg.

3. În virtutea principiilor wilsoniene, pe baza dreptului de autodeterminare, exprimat de către Adunarea Națională de la Alba Iulia pentru majoritatea românească și de către delegația poporului șvabilor, predată generalului Berthelot.

S-a arătat că populația Banatului întreg este de 1.300.000 de locuitori, din care peste 650.000 sunt români, 400.000 șvabi și abia circa 250.000 sârbi, în partea de sud a comitatelor Timiș și Torontal, de-a lungul Dunării și a unghiului Dunăre-Tisa, în fața Belgradului.

În combaterea susținerilor românești, șeful delegației iugoslave N.D. Pashith, fost președinte al Consiliului, a cerut atribuirea comitatelor Torontal și Timiș întregi.

După lungi discuțiuni și cercetări pe teren de către Comisiuni ale Consiliului Suprem, - părțile au fost solicitate la un compromis amical între cele două state, existând un început tranzacție încheiat în toamna anului 1918 între președintele Pashits și Trumbic de o parte, iar de altă parte între Take Ionescu, președintele Comitetului Național din Paris.

În adevăr Take Ionescu, om politic cu mare capacitate de prevedere și adânc cunoscător al oamenilor care constituiau Consiliul Suprem Aliat, a făcut apel la bătrânul om de stat al Sebiei Paschitch, ca să realizeze o tranzacție prealabilă cu privire la Banat, iar apoi Iugoslavia și România la Conferința de Pace, să se susțină și să se ajute reciproc în revendicările, pe care fiecare le aveau față de Ungaria, iar Iugoslavia și față de Italia.

Un act de prevedere politică înțelept, pe care l-a înlăturat cu brutalitate Ion I. C. Brătianu.

Acesta s-a retransat pe prevederile tratatului din 4/17 august 1916 și pe votul Adunării Naționale de la Alba-Iulia și a cererilor șvabilor din Banat, care sub nici un motiv nu doreau să românească sub stăpânirea statului iugoslav.

Așa fiind șeful delegației române a rămas pe linia intransigenței în toate tratativelor și discuțiile din lunile ianuarie până la finele lunii iunie 1919.

În acest interval însă subcomisiunile au dezbătut cele patru alternative, puse în fața lor.

1. Alternativa cea mai favorabilă României, prevăzută în tranzacția, Take Ionescu-Pashitch, care atribuia Iugoslaviei numai colțul sud-vestic al

comitatelor Timiș și Torontal cu o populație de numai circa 180.000-200.000 locuitori, din care cam 100.000 sârbi, 35.000-40.000 români și 50.000-60.000 șvabi.

Motivarea acestei alternative fusese cererea lui Pashitch ca în fața capitalei iugoslave, Belgradul, peste Dunăre, să rămână statului iugoslav o întindere rezonabilă, cu zonă suverană jugoslavă, spre a înlătura anomalia autro-ungară, care menținuse frontiera pe Dunăre la câteva sute de metri de capitala Serbiei.

Take Ionescu împărtășise acest punct de vedere, pentru care în timpul Conferinței de Pace a fost obiectul unei necruțătoare campanii de presă prin organele Partidului Liberal.

Față de intransigența lui Ion I. C. Brătianu, delegația jugoslavă, a căutat aliat în delegația Italiei, care în frunte cu Nitti, ministrul de externe al Italiei a trecut total de partea Jugoslaviei și i-a susținut interesele atât față de România, cât și față de România, cât și față de Ungaria, în schimbul unor reciproce concesiuni făcute de Jugoslavia Italiei în bazinul Adriaticii.

De aceea la finele lunii iunie 1919, problema Banatului nu a mai fost dezbătută în fața Conferinței, ci au rămas în dezbatere numai tratatele cu Germania și cu Austria, iar cea a Banatului a rămas să fie discutată și decisă mai târziu în tratatul cu Ungaria, a cărui soluționare însă trebuia amânată din cauza evenimentelor revoluționare din Ungaria și de constituirea guvernului revoluționar al lui Béla Kun.

C. Tratatul special al minorităților mai precis reglementarea prin osebuit tratat a chestiunii evreiești din România. Temeiurile istorice a legării acestei probleme de tratatul de pace cu Austria

A treia problemă spinoasă, opusă delegației române la Conferința de Pace a fost chestia evreiască legată de retrocedarea Bucovinei prin tratatul cu Austria, dar cuprinsă și într-un osebuit tratat, prevăzut a se încheia între unele puteri aliate și România care era tot o putere aliată respectiv asociată.

Problema în mod normal nu ar fi trebuit conexată în nici un fel cu tratativele de pace, nici nu trebuia pusă în fața Conferinței de Pace, care nu se putea preocupa de o problemă internă a unui stat aliat totuși chestia evreiască a fost ridicată de influente cercuri evreiești din Paris, pusă ca obiect de soluționat principial în preambulul tratatului cu Austria, prin prevederile căruia trebuia să se restituie României Bucovina, deslipită de corpul Moldovei în anul 1775 și cuprinsă apoi în tratatul anexă osebuit intitulat: „Tratat între Principalele Puteri Aliate și Asociate României”.

O dată cu importanta problemă a Banatului, chestia evreiască a devenit o problemă grea și importantă, provocată de cercurile influente evreiești din Paris.

Chiar în primele zile ale lunii februarie 1919, delegația României s-a văzut nevoită să angajeze discuții cu reprezentanții evreilor în persoana lui Edouard de Rotschild, președintele Consistoriului Evreiesc din Franța, și cu Israel Levy, marele rabin al Franței.

Șeful delegației române, Ion I.C. Brătianu și Dr. Alex. Vaida-Voevod au căutat să aibă întreveneri personale cu acest reprezentant al evreilor, cărora li s-a arătat, că guvernul român, prin decretul 223 din 30 decembrie 1918, ținând seama și de hotărârile Adunării Naționale de la Alba-Iulia și cea de la Cernăuți a legiferat deja acordarea drepturilor cetățenești tuturor evreilor fără nici o excepție.

Reprezentanții evreilor au ridicat obiecții cu privire la procedarea de petiționare și la posibilitatea de abuz ale organelor însărcinate cu executarea.

S-au continuat tratativele, iar între timp guvernul român a emis, la data de 28 mai 1919, un nou decret „pentru acordarea drepturilor cetățenești evreilor din vechiul Regat”.

Nici cu acest nou decret reprezentanții evreilor nu s-au declarat satisfăcuți și de aceea delegația României a întrerupt convorbirile și a lăsat ca problema tratatului minorităților să rămână în dezbaterea Consiliului Suprem Aliat.

Aici s-a resimțit aceeași puternică influență evreiască, care stăruia că România să primească în schimbul retrocedării Bucovinei, atât textul preambulului din tratatul cu Austria, cât și tratatul special în textul stabilit cu conlucrarea în comisiunile speciale ale evreilor.

Delegația României în ședințele din ultimele zile ale lunii iunie 1919 a refuzat net a primi ca bază de discuție preambulul și tratatul separat al minorităților, și alături de problema Banatului și cea de la punctul următor a tranzitului peste teritoriul național au constituit motive ca șeful delegației române, Ion I. C. Brătianu, după ce în ziua de 28 iunie 1919 și-a pus semnătura, împreună cu generalul C. Coandă, pe tratatul cu Germania, să declare în fața Consiliului Suprem Aliat că România refuză tratatul cu Austria și tratatul separat al minorităților și părăsește conferința.

După același gest al delegației italiene, retragerea de la Conferință a delegației României a provocat o largă publicitate în presă și s-au adus Consiliului Suprem Aliat critici și observații de comentatorii din țările aliate.

În lucrările Conferinței retragerea României a provocat nu numai o spărtură prin desolidarizare, dar a însemnat și o eclipsare a Consiliului Suprem Aliat.

După plecarea din Paris a lui Ion I. C. Brătianu, șeful delegației române a rămas Nic. Mișu și membru generalul Coandă.

În ședința Consiliului de Miniștri care a avut loc în București, sub președenția Regelui, la care a luat parte și Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent al Transilvaniei, a fost aprobată în totul atitudinea șefului guvernului și s-a ratificat atât în problema revendicării Banatului întreg, cât și în chestia evreiască, poziția intransigentă, adoptată deja de președintele Consiliului de Miniștri Ion I. C. Brătianu, precum și retragerea deocamdată a României de la lucrările Conferinței, privind tratatul de pace cu Austria și tratatul minorităților.

3. Temeiurile istorice a legării chestiunii evreiești din vechiul Regat de tratatul de pace cu Austria, cu privire la retrocedarea Bucovinei

Pătrunderea spre est și nord-est a grupului etnic evreiesc „Idiș”, obligat a părăsi provinciile feudale germane în care a fost crescut, educat și folosit ca mijlocitor în asigurarea circulației de mărfuri produse în ținuturile germane, și a avut consecințele sale defavorabile pentru poporul român din Transilvania, Bucovina și Moldova.

Deviza stăpânitorilor germani feudali „Drang nach Osten” a fost pusă în aplicare prin utilizarea acestui element etnic, pregătit în cultura germană, foarte inițiat în viața financiară și comercială, pe care au îndrumat-o mai multe veacuri în slujba marilor stăpâni feudali germani.

Prin alterarea limbii literare germane, acest popor și-a format un dialect propriu (judisch – în românește – idiș), toți evreii idiș purtând numai nume germane, dar conduși de rabinii lor, care păzeau unitatea religioasă și de limbă, dând astfel viață unui grup etnic puternic care cu încetul a pus stăpânire pe finanțele țărilor apusene, membrii familiei Rotschild devenind în veacul al XVIII-lea bancherii curților imperiale din Viena, Paris și Londra.

În măsura în care în țările germane, se intensificau măsurile de protecție a breslelor, a capitalurilor, a întreprinderilor industriale, masa evreilor a fost împinsă spre răsărit în Galiția, de acolo au invadat Ungaria, Transilvania, Bucovina și partea de nord a Moldovei.

Despre trecutul evreimii „Idisch” din Transilvania există un tratat al marelui Rabin al Clujului Eiszler Mátyás cu titlul: „Az Erdélyi zsidale mult ...”. Din trecutul neamului jidale în Ardeal, apărut în Cluj în anul 1901. În istoriografia română o lucrare similară nu cunoaștem.

Cu privire la problema care ne preocupă în legătură cu răpirea Bucovinei de la Moldova și administrarea ei în componența Imperiului Habsburgic, ca „Ducat al Bucovinei”, aparținând coroanei habsburgice, expunem următoarele:

a. Invadarea județelor de nord ale Moldovei cu elementele evreiești „idiș” s-a produs în adevăr îndată după ruperea Bucovinei de către

Moldova, în anul 1795, reconfirmată la 12 mai 1776 și apoi cu privire la noile frontiere prin convenția de la Palamutca, din 2 iulie 1776.

Evenimentele istorice ce au urmat acestor convenții stau în strânsă legătură cu viața și acțiunile militare ale regimentului grăniceresc românesc de la Năsăud și datele pe care le arăt mai jos, sunt redată după izvoarele citate în lucrarea mea în manuscris „Districtul grăniceresc al Năsăudului și Comunitatea sa de avere”, București 1961-1963.

În anul 1773, viitorul împărat Iosif II, fiul Mariei Tereza, pe atunci numai coregent al mamei sale, dar încă din 1764 împărat romano-german, întreprinde prima sa călătorie la Năsăud și Bistrița pentru inspectarea districtului românesc militarizat al Năsăudului. Comandant al regimentului era baronul Carol de Enzenberg, un tirolez cuminte, care a stat în fruntea regimentului românesc năsăudean 14 ani, reorganizând ținutul și introducând o bunăstare în viața țăranimii românești militarizată.

Cu ocazia acestei vizite la Năsăud, Iosif al II-lea însărcinează pe Colonelul baron Carol de Enzenburg cu inspecția militară în Bucovina și Moldova, care de la 27septembrie 1769 până la 1 octombrie 1774, era sub ocupație rusească și avea și consimțământul țarevnei Ecaterina a II-a.

Cu privire la aceasta, scriitorul austriac Zieglaueer în lucrarea: „Geschichtliche Bilder aus der Bucovina, Cernăuți, 1893”, scria următoarele:

„Această călătorie de inspecție a delegatului intim al lui Iosif al II-lea, se făcea tocmai în timpul când tendințele și năzuințele guvernului austriac vienez erau ca să câștige acea parte a Moldovei peste care să se lege Pocuția cu Ardealul”.

A urmat ocuparea Bucovinei, uciderea în 1777 a domnului Moldovei Grigore Ghica-Vodă, iar în 1778, colonelul baron Carol de Enzenberg este avansat la gradul de general și așezat în fruntea administrației Bucovinei.

În această calitate generalul Enzenberg dispune, în 1787, concentrarea în Bucovina a întregului efectiv activ al regimentului grăniceresc năsăudean de 3.420 de ostași, cu care execută ocuparea părții de nord a Moldovei, comandând simultan regimentele grănicerești săcuiești peste Adjud în direcția Bârlad-Iași.

Regimentul năsăudean bate unitățile turcești și moldovene ale lui Alexandru Ipsilanti la Dorohoi, Fălticeni, Baia Largă, trupele turcești se retrag către sud spre Muntenia și astfel se desăvârșește ocupațiunea austriacă a Moldovei care a ținut de la 1787 până la 4 august 1792 (Pacea de la Șiștov).

De acest eveniment istoric este legată invadarea Moldovei de către populația evreiască „idiș” mai ales în județele de la noi.

Împăratul Iosif al II-lea în 1791 reconfirmă legile ardelenesti din 1627 și 1650 cu privire la evrei și greci, obligându-i să umble numai în portul lor specific, spre a putea fi recunoscuți, dar nu le permite să locuiască în sate, ci numai în unele suburbii ale orașelor Alba-Iulia, Cluj, Bistrița.

Pe teritoriul militarizat grăniceresc năsăudean nu era stabilită nici o familie evreiască.

După ocuparea Bucovinei de către Austria și mai cu seamă în anii 1787-1788, pe timpul ocupațiunii austriece a Moldovei, generalul Enzenburg a dispus ca întreaga populație evreiască din cuprinsul Bucovinei să fie trecută și așezată în Moldova, în județele mărginașe: Dorohoi, Botoșani, Baia, unde și-au ridicat târgușoare ca Herța, Darabani, Sulița, etc.

În deceniile care au urmat după 1788, toți evreii care treceau din Galiția spre Bucovina erau îndrumați către Moldova.

Această continuă pătrundere de la nord dinspre Bucovina a provocat existența în Moldova a unei mase atât de numeroasă de evrei, încât aceea nu putea fi suportată și au urmat frământările etnice sociale cunoscute.

Problema apărării Moldovei de invazia evreiască a format obiectul unor prevederi din tratatul de la Adrianopol, s-a încercat luarea unor măsuri locale, dat totul a fost în zadar, numărul evreilor intrați în Moldova creștea cu zeci de mii de persoane în fiecare an.

În fața acestei grave situații și ținând seama de activitatea antisocială și neigienică a populației evreiești care devenise factor de demoralizare, de alcoolizare și de disoluție în mijlocul satelor, cu populație țărănească naivă și credulă, domnii Moldovei, divanurile și puterea legiuitoare au luat măsuri necesare.

S-a impus evreilor ca să poarte vechile nume germanice spre a putea fi recunoscuți și identificați. După 1865 când s-au introdus registrele de stare civilă, evreii au fost trecuți ca având profesia de speculanți. Le erau interzise cumpărările de proprietăți în comunele rurale, nu aveau drepturi politice.

Măsurile luate nu au avut eficiența scontată. Procesul de infiltrare în mijlocul populației rurale românești a continuat, iar în orașele și târgușoarele Moldovei, fațada era evreiască, ei monopolizând micul comerț, unele meserii și toate îndeletnicirile cu caracter speculativ.

Acest proces economico-comercial nu se putea stăvili prin legi și ordine.

Singurul leac era nedesmințita putere de asimilare a neamului românesc, care de-a lungul veacurilor a făcut să i se înglobeze rase și seminții, ori să dispară fără urmă de pe teritoriul său național.

Această putere de asimilare a neamului a fost factorul care a determinat Adunarea Națională de la Alba-Iulia să proclame fără teamă vreun pericol deplina egalitate și să asigure minorităților conlocuitoare egalitatea de drepturi.

Asupra acestor principii fundamentale șeful guvernului român nu ridică nici o obiecție, dar demnitatea națională a României nu permitea ca delegația României să se supună unor injoncțiuni din afară, oricât de justificat ar fi fondul lor.

De aceea, pe motivul afirmării demnității naționale și a suveranității statului, retragerea de la ședințele Conferinței de Pace a delegației României a fost aprobată și susținută cu entuziasm, mai cu seamă de marele Sfat Național și de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, astfel cum am arătat mai înainte.

Totuși apărătorii cauzei minorității evreiești din România au folosit prilejul realipirii Bucovinei la României, spre a face legătura istorică a drepturilor lor, care însă în 1918 și 1919, erau recunoscute pe baza principiilor de egalitate a neamurilor și de evoluție socială, pe care factorii de conducere a României reîntregite nu le-au contestat nimănui, dar au respins ingerințele nedemne și interese contrare demnității și suveranității naționale.

Mai târziu, la 9 decembrie 1919, delegații României au primit și semnat ambele tratate, dar numai după ce s-a înlăturat din textele inițiale tot ce era contrar suveranității și demnității Statului Român care a înțeles să aibă singur inițiativa.

D. Problema tratamentului echitabil al comerțului, a regimului vamal special, regimului comunicațiilor și al tranzitului spre teritoriul național al Basarabiei

Atotputernicia pe care președintele Wilson al Statelor Unite ale Americii a exercitat-o chiar de la primele ședințe asupra Conferinței de Pace de la Paris, s-a manifestat împotriva statelor mici și mai cu seamă împotriva României, pe motivul dublării teritoriului ei național.

În materia economică-financiară influența americană era reprezentată și susținută de consilierul intim al președintelui, economistul Baruch, reprezentantul monopolurilor de petrol și al finanțelor americane.

Acesta, într-o ședință a Conferinței de Pace din luna aprilie 1919, a declarat în fața delegației României, că „executarea aprovizionării din partea aliaților va depinde de chestiunea petrolului”, Baruch făcând parte

din grupul standard Oil, având pe Hoower colaborator de aprovizionare și pe Davis reprezentantul trezoreriei.

Aceștia au susținut cu toată puterea tratatul special al tranzitului și comunicațiilor cu textul inițial profund jignitor pentru România, prevăzut în tratatul cu Austria și în cel special cu România.

Punctele principale de combatere, susținute de delegația României prin glasul lui Ion I.C. Brătianu, au fost pe larg tratate de presa americană de profesorul Philip Marchall Brown, într-o serie de articole în cele mai răspândite reviste chiar în primele zile ale lunii mai 1919, ceea ce a ajutat mult apărării punctului de vedere al României.

Originea acestui important personaj american Baruch ne duce la legătura familiei lui, originară din mahalaua Bistriței, fiind strănepotul acelui „speculant de cereale Baruch”, pomenit în actele regimentului grăniceresc năsăudean în anii 1816-1817, pe vremea foametei, urmată după războaiele lui Napoleon.

În adevăr împăratul Austriei, Francisc I, vizitând ținutul năsăudean și constatând foametea ce a fost provocată de campaniile împotriva lui Napoleon, a aprobat pentru populația grănicerească un împrumut de aproape o jumătate de milion de florini, care s-au acordat succesiv, iar operațiunile de aprovizionare cu porumb au fost executate de acest speculant Baruch din Bistrița, împotriva căruia s-au plâns grănicerii că le revine banița de porumb adus din Moldova la 50 florini, când prețul era de numai 7 florini.

După îmbogățire, familia Baruch a emigrat în Statele Unite, iar strănepotul, consilier în 1919 al președintelui Wilson, dicta condiții economice și financiare României, de unde își trăgea originea.

4. Momente național-politice și militare de seamă, ivite între 2 iulie 1919 și 4 iunie 1920

Retragerea de la ședințele Conferinței de Pace a delegației României, nu a rămas fără anumite urmări și evenimentul a provocat nu numai o modificare în atitudinea inflexibilă a celor patru mari, dar a avut influență mai adâncă asupra fondului viitoarelor dezbateri.

Înainte de plecarea din Paris, șeful delegației române Ion I.C. Brătianu a vizitat pe mareșalul Foch, care l-a asigurat de toată susținerea interesului României, despre care a fost informat atât de generalul Berthelot, cât și de Conte de Saint-Aulaire, cerându-i în schimb ca guvernul și armata României să dea Consiliului Suprem de Război al Aliatilor tot ajutorul spre a stăvili anarhia din Ungaria.

În acest scop, șeful guvernului român de acord cu generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General al armatei române, având asigurat și întreg concursul Transilvaniei prin Consiliul Dirigent, a fixat un plan de

Singurul leac era nedesmințita putere de asimilare a neamului românesc, care de-a lungul veacurilor a făcut să i se înglobeze rase și seminții, ori să dispară fără urmă de pe teritoriul său național.

Această putere de asimilare a neamului a fost factorul care a determinat Adunarea Națională de la Alba-Iulia să proclame fără teamă vreun pericol deplină egalitate și să asigure minorităților conlocuitoare egalitatea de drepturi.

Asupra acestor principii fundamentale șeful guvernului român nu ridică nici o obiecție, dar demnitatea națională a României nu permitea ca delegația României să se supună unor injoncțiuni din afară, oricât de justificat ar fi fondul lor.

De aceea, pe motivul afirmării demnității naționale și a suveranității statului, retragerea de la ședințele Conferinței de Pace a delegației României a fost aprobată și susținută cu entuziasm, mai cu seamă de marele Sfat Național și de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, astfel cum am arătat mai înainte.

Totuși apărătorii cauzei minorității evreiești din România au folosit prilejul realipirii Bucovinei la României, spre a face legătura istorică a drepturilor lor, care însă în 1918 și 1919, erau recunoscute pe baza principiilor de egalitate a neamurilor și de evoluție socială, pe care factorii de conducere a României reîntregite nu le-au contestat nimănui, dar au respins ingerințele nedemne și interese contrare demnității și suveranității naționale.

Mai târziu, la 9 decembrie 1919, delegații României au primit și semnat ambele tratate, dar numai după ce s-a înlăturat din textele inițiale tot ce era contrar suveranității și demnității Statului Român care a înțeles să aibă singur inițiativa.

D. Problema tratamentului echitabil al comerțului, a regimului vamal special, regimului comunicațiilor și al tranzitului spre teritoriul național al Basarabiei

Atotputernicia pe care președintele Wilson al Statelor Unite ale Americii a exercitat-o chiar de la primele ședințe asupra Conferinței de Pace de la Paris, s-a manifestat împotriva statelor mici și mai cu seamă împotriva României, pe motivul dublării teritoriului ei național.

În materia economică-financiară influența americană era reprezentată și susținută de consilierul intim al președintelui, economistul Baruch, reprezentantul monopolurilor de petrol și al finanțelor americane.

Acesta, într-o ședință a Conferinței de Pace din luna aprilie 1919, a declarat în fața delegației României, că „executarea aprovizionării din partea aliaților va depinde de chestiunea petrolului”, Baruch făcând parte

din grupul standard Oil, având pe Hoover colaborator de aprovizionare și pe Davis reprezentantul trezoreriei.

Aceștia au susținut cu toată puterea tratatul special al tranzitului și comunicațiilor cu textul inițial profund jignitor pentru România, prevăzut în tratatul cu Austria și în cel special cu România.

Punctele principale de combatere, susținute de delegația României prin glasul lui Ion I.C. Brătianu, au fost pe larg tratate de presa americană de profesorul Philip Marchall Brown, într-o serie de articole în cele mai răspândite reviste chiar în primele zile ale lunii mai 1919, ceea ce a ajutat mult apărării punctului de vedere al României.

Originea acestui important personaj american Baruch ne duce la legătura familiei lui, originară din mahalaua Bistriței, fiind strănepotul acelui „speculant de cereale Baruch”, pomenit în actele regimentului grăniceresc năsăudean în anii 1816-1817, pe vremea foametei, urmată după războaiele lui Napoleon.

În adevăr împăratul Austriei, Francisc I, vizitând ținutul năsăudean și constatând foametea ce a fost provocată de campaniile împotriva lui Napoleon, a aprobat pentru populația grănicerească un împrumut de aproape o jumătate de milion de florini, care s-au acordat succesiv, iar operațiunile de aprovizionare cu porumb au fost executate de acest speculant Baruch din Bistrița, împotriva căruia s-au plâns grănicerii că le revine banița de porumb adus din Moldova la 50 florini, când prețul era de numai 7 florini.

După îmbogățire, familia Baruch a emigrat în Statele Unite, iar strănepotul, consilier în 1919 al președintelui Wilson, dicta condiții economice și financiare României, de unde își trăgea originea.

4. Momente național-politice și militare de seamă, ivite între 2 iulie 1919 și 4 iunie 1920

Retragerea de la ședințele Conferinței de Pace a delegației României, nu a rămas fără anumite urmări și evenimentul a provocat nu numai o modificare în atitudinea inflexibilă a celor patru mari, dar a avut influență mai adâncă asupra fondului viitoarelor dezbateri.

Înainte de plecarea din Paris, șeful delegației române Ion I.C. Brătianu a vizitat pe mareșalul Foch, care l-a asigurat de toată susținerea interesului României, despre care a fost informat atât de generalul Berthelot, cât și de Conte de Saint-Aulairie, cerându-i în schimb ca guvernul și armata României să dea Consiliului Suprem de Război al Aliaților tot ajutorul spre a stăvili anarhia din Ungaria.

În acest scop, șeful guvernului român de acord cu generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General al armatei române, având asigurat și întreg concursul Transilvaniei prin Consiliul Dirigent, a fixat un plan de

operațiuni militare, împotriva Ungariei, fără ca România să apară ca agresoare.

Prilejul ni s-a dat chiar de către regimul lui Béla Kun, care angajase convorbiri secrete cu emisarii români, dar trata și cu aliații în Viena și primise în Budapesta pe generalul sud-african Smuts, bur trimis în Anglia, care însă mai mult a încurcat situația confuză din Ungaria și a oferit prilej regimului lui Béla Kun să-și organizeze forțele armate numeroase și înzestrate cu armament de cel mai nou tip.

Încurajat de indicațiile primite din România și de pe frontul de la Tisa că armata română se va retrage de la Tisa la linia care va constitui viitoarea frontieră între România și Ungaria, cu care Béla Kun se declarase de acord în luna mai 1919, armata maghiară a trecut la o ofensivă peste Tisa și spre nord-est împotriva României și a Cehoslovaciei.

Operațiunile le-au început în zilele de 24-25, 26 iulie 1919 și le-au continuat cu mare intensitate spre răsărit către Transilvania și spre nord-est către Cehoslovacia, unde trupele cehoslovace s-au retras pe un larg front.

Tot în aceste zile, guvernul din Budapesta la stăruința lui Béla Kun a invitat pe generalul Smuts să părăsească Ungaria revoluționară.

În urma acestor operațiuni ale armatei maghiare revoluționare, Consiliul Suprem de Război a cerut guvernului român și Marelui Cartier General al Armatei Române, ca să treacă la ofensivă, să înainteze peste Tisa și să urmărească trupele maghiare până la capitulare, cu obiectivul de a ocupa la nevoie chiar capitala Budapesta.

Marele Cartier General primind mână liberă de la Regele Ferdinand și de la guvern, la 29 iulie 1919 a trecut la ofensivă, a aruncat peste Tisa toate unitățile maghiare, a întins operațiunile și spre nord-vest în ajutorarea trupelor cehoslovace, înaintarea urmând fulgerător peste șesul Ungariei dintre Tisa și Dunăre, terminându-se cu ocuparea Budapestei, în ziua de 4 august 1919, orele 18. Béla Kun s-a refugiat la Viena de acolo în Elveția.

După cum am arătat și mai înainte, guvernul social-democratului Peydl Iuliu nu s-a putut menține decât 5 zile, deoarece în ziua de 7 august 1919, sub protecția armatei române, s-a produs lovitura de stat a arhiducelui habsburgic Iosif Carol Francisc, care a fost recunoscut regent al Ungariei, revenită la regimul monarhic, iar guvernul a fost constituit de Ștefan Friederich și a funcționat până la 22 noiembrie 1919, când armata română și-a început retragerea din Budapesta.

Foarte satisfăcut de rezultatul operațiunilor militare ale armatei române din Ungaria și Budapesta, mareșalul Foch a adresat lui Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri ai Franței și președinte permanent al Conferinței de Pace, o scrisoare în care spune:

„Dacă nu se aprobă cererile juste ale României, siguranța ei este compromisă și cu ea se pune din nou în pericol pacea din întreg sud-estul Europei”.

Cu privire la comportarea armatei române în Ungaria și în Budapesta, față de campania de minciuni a presei maghiare a guvernului Friederich, Garami Ernő, liderul partidului social-democrat maghiar, într-un articol publicat la 14 octombrie 1919 în Neues Wiener Tagblatt, a dat publicității declarația:

„Trupele române în Ungaria respectă libertatea cu mai multă sfințenie, chiar decât actualul guvern a lui Friederich”.

Consiliul Suprem Aliat al Conferinței de Pace nu și-a schimbat atitudinea și a cerut guvernului român ca până la 10 septembrie 1919 să semneze tratatul cu Austria și cel separat al minorităților.

Această scrisoare a mareșalului Foch intervenea când a cunoscut propunerea lui Hoover din 4 septembrie 1919, în care se spunea:

„România se află în stare de rebeliune împotriva Consiliului Suprem și propune: excluderea ei din rândurile puterilor aliate și asociate ruperea legăturilor diplomatice, blocusul economic și financiar”.

Atitudinea lipsită de spirit diplomatic a delegației americane, despre care s-a răspândit în cercurile Conferinței bancul că miroase a petrol, nu a impresionat nici pe Clemenceau, nici delegația română.

În luna august și septembrie 1919, prin acțiunea militară a armatei române, care se găsea în Budapesta și ocupase Ungaria, contribuind la reintroducerea liniștii și siguranței personale și a apărării bunurilor, Consiliul Suprem era pus în fața faptului împlinit prin ocupațiunea militară română.

Este locul a aminti că după ocuparea Budapestei de către trupele grupului de nord, comandat de generalul Traian Moșoiu, revenind în Capitala Ungariei o misiune aliată, compusă din patru generali – un american, un englez, un francez și un italian, aceștia au manifestat o atitudine arogantă față de Comandanții români pentru care au fost admonestați de către generalul Traian Moșoiu, chiar în prima ședință a Consiliului Aliat, ținută în Budapesta, spunându-le la sfidarea de care dădeau dovadă:

„Domnilor! Capitala Ungariei Budapesta stă în prezent sub ocupațiunea armatei române. D-voastră nu puteți dispune și nici da ordine, decât numai trupelor Dvs care în acest moment sunt numai ordonanțele dvs. De aceea vă invit a vă conforma măsurilor de război pe care le cunoașteți.

Armata română ocupantă nu va respecta și executa, decât ordinele Marelui Cartier General al Armatei Române și cele ale comandantului său suprem M.S. Regele României”.

Față de cererea ultimativă a Consiliului Suprem ca delegația României, să semneze în ziua de 10 septembrie, atât tratatul de pace cu Austria, cât și tratatul separat al minorităților și tranzitului întocmit cu România, șeful guvernului Ion I. C. Brătianu a prezentat regelui demisiunea întregului guvern, prin următorul raport:

„Sire!

Consiliul Suprem al Marilor Puteri, care a înlocuit Conferința de Pace a statelor aliate n-a ținut seama de tratatul din 1916 și a hotărât să impună României condițiuni pe care ea nu le poate primi deoarece sunt incompatibile cu demnitatea, neatârarea și interesele politice și economice”.

„Aceasta este convingerea unanimă a membrilor guvernului, atât a celor din vechiul Regat, cât și a celor ce reprezintă toate ținuturile unite.

Tratatul nostru de alianță fiind astfel nesocotit, am onoarea a ruga pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi demisiunea ministerului”.

Sunt etc. etc.

Ss Ion I.C. Brătianu

Președintele Consiliului de Miniștri, București, 12 septembrie 1919

Regele a hotărât constituirea unui guvern pentru pregătirea alegerilor generale pe țara reîntregită și a însărcinat pe Generalul Arthur Văitoianu cu formarea noului guvern, sub care s-au ținut alegerile parlamentare pentru Cameră și Senat, iar Corpurile legiuitoare nou alese, cu caracter de constituantă s-au întrunit la 20 noiembrie 1919, iar despre activitatea acestora și a guvernului Dr. Alex. Vaida-Voevod, emanație a majorităților acestor corpuri legiuitoare am tratat în paginile lucrării de față.

Față de ultimatul Consiliului Suprem unde atmosfera dușmănoasă a fost înlăturată și cu noul șef al guvernului și al delegației române Dr. Alexandru Vaida-Voevod s-a luat contact amical și s-au admis scoaterea din cele două tratate a părților refuzate de România s-a ajuns la un compromis, primit de Parlamentul României și de factorii de răspundere, generalul Const. Coandă fiind autorizat a semna la 9 decembrie 1919, atât tratatul cu Austria, cât și cel special pentru protecția minorităților, dar cu textul acceptat de delegația României și luând ființă la inițiativa ei.

În acest mod s-a ajuns la înțelegerea cu Consiliul Suprem, ca guvernul român să dispună retragerea armatei române din Ungaria în schimb Consiliul Suprem Aliat să treacă la dezbaterea tratatului de pace cu Ungaria și la recunoașterea Basarabiei.

5. Tratatul de pace cu Ungaria. Semnarea tratatului de la Trianon, prin care s-au confirmat hotărârile Adunării Naționale de la Alba-Iulia. Consiliul Suprem Aliat recunoaște unirea Basarabiei cu România

În lunile ianuarie-iunie 1920, s-au intensificat și definitivat tratativele de pace cu delegațiile Ungariei, cu toate încercările disperate ale aristocrației revenită la cârma statului ungar de a schimba mersul dezbaterilor la Conferința de Pace și de a provoca loviturile de stat din toamna anului 1919 și cele din primăvara anului 1920.

După retragerea armatelor române din Budapesta, la cererea arhiducelui Iosif de Habsburg, s-a constituit un guvern Apponyi Albert cu Huszár Carol, care s-a menținut numai până în martie 1920.

Contele Apponyi a luat conducerea delegației Ungariei la Conferința de Pace și prin vastele sale legături în toate statele aliate a căutat prin toate mijloacele și căile să îmbunătățească situația preliminarilor tratatului de pace întocmit în proiect.

În luna ianuarie 1920, Dr. Alex. Vaida-Voevod, șeful guvernului și al delegației României a întreprins vizite îndelungate la Paris și la Londra, unde a luat contact cu cercurile influente, a inițiat o vastă campanie de presă în favoarea cauzei României, făcând să dispară animozitățile anului 1919 și putând contribui la un nou climat favorabil României în toate sferile Conferinței de Pace.

Bunele rezultate nu au întârziat să apară, iar străduințele contelui Apponyi au rămas fără efect, dimpotrivă readucerea pe tronul Ungariei a regelui Carol IV – în martie până la 5 aprilie 1920 – a avut efect negativ și contrar așteptărilor în cercurile conducătoare ale Conferinței.

Ca urmare a activității șefului delegației române, la începutul lunii martie 1920 Consiliul Superior Aliat a recunoscut unirea Basarabiei, actul de aprobare, fiind notificat de Ion Pelivan¹²⁹, delegatul special al României în problema Basarabiei, care în ziua de 4 martie 1920 a trimis lui Nicolae Iorga, președintele Adunării deputaților telegrama de confirmare a unirii Basarabiei.

Ședința camerei din 5 martie 1920 s-a transformat într-o ședință festivă, aducându-se elogiul aliaților, care rând pe rând recunosc și confirmă justele revendicări ale României.

În aceleași zile de martie 1920 însă, vechile partide din vechiul Regat, oligarhia vechii României, au deslănțuit pe neașteptate o răsunătoare

¹²⁹ Ion Pelivan (1 aprilie 1876, Răzeni, Basarabia-25 ianuarie 1954, Sighet) – a studiat dreptul la Universitatea din Dorpat (1903). În 1918, a fost ministru de Externe al Republicii Moldova, a fost membru al Partidului Național Țărănesc, a făcut parte din delegația care a participat la Conferința de Pace de la Paris. (Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 430)

campanie de presă și de opinie prin adunări publice, împotriva guvernului parlamentar prezidat de dr. Alexandru Vaida-Voevod și mai cu seamă împotriva partidelor democrate care constituiau blocul parlamentar majoritar în cele două corpuri legiuitoare.

S-a pus în mișcare camarila palatistă, ale cărei influențe în viața politică a României aveau să le cunoască și reprezentanții provinciilor unite cu țara mamă, și dintr-o simplă demisie izolată a ministrului de război generalul Rășcanu, unealtă a oculte introdusă în guvern, la mijlocul lunii martie s-a produs o demisie de guvern, neașteptându-se cel puțin reîntoarcerea acasă a șefului guvernului, care la Paris și Londra lucra cu strălucită reușită în interesele României.

Președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri a fost forțat să depună regelui demisia ministerului întreg.

A urmat procedeul trasat de camarilă și exercitat la dorința lui Ion I. C. Brătianu.

Acela care în 1907 a fost pus de Partidul Liberal să ucidă 11.000 de țărani, iar în 1918 să conducă preliminarile păcii rușinoase de la Buftea-București, generalul Alexandru Averescu a fost încredințat cu formarea noului guvern.

Guvernul generalului Averescu, constituit în grabă a fost reconstituit mai târziu, după ce s-a obținut aderarea lui Take Ionescu pentru externe în locul lui Duiliu Zamfirescu, care a trecut la președenția Camerei Deputaților și a lui Nicolae Titulescu, la Finanțe.

În aceeași vreme, la regența Ungariei întalându-se amiralul Horthy Miklos, iar guvernul fiind condus tot de Friederich, aceasta a refuzat să semneze tratatul de pace.

Din partea României, noul guvern al generalului Averescu a delegat la conferința de pace pe eruditul profesor Dr. Ion Cantacuzino și pe Nicolae Titulescu.

În textul proiectului de tratat cu Ungaria nu s-a schimbat nimic din ceea ce obținuse delegațiile conduse de Ion I. C. Brătianu, Nic. Mișu, Dr. Alex. Vaida-Voevod, iar încercările lui Apponyi de a zădărnici finalizarea lucrărilor nu a reușit și tratatul de pace cu Ungaria a trebuit să fie semnat la data de 4 iunie 1920 la Trianon, din partea Ungariei a trebuit să fie semnat de ministrul Muncii și Ocroririlor Sociale Gaston de Bernard și contele Alfred Drasche Láyár de Thorda, trimis extraordinar și ministru plenipotențial, iar din partea României de doctorul prof. Ion Cantacuzino, ministru de Stat și de Nicolae Titulescu, fost ministru de Stat.

Tratatul de pace de la Trianon, dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria este însoțit de un protocol și de declarațiunea care are 364 de

articole, subdivizate în XIV părți, iar fiecare parte, având secțiuni cu anexele respective.

Partea a II-a despre „Frumtăriile Ungariei”, în art. 37 punctul 30, stabilește linia de frontieră dintre România și Ungaria, începând de la cota 83, punct comun celor trei fruntării: a României, Ungariei și Jugoslaviei, descrisă pe larg în acest articol, linie care trece în direcție nordică până la cota nr. 123, pe lângă Magosliget, al doilea punct comun de trei fruntării: a României, Ungariei și Cehoslovaciei.

Aceasta este identică cu frontiera de vest de azi a României către Ungaria, trasată pe teren și neschimbată, având movilele de frontieră legale, prevăzute prin art. 34 al Tratatului.

Frontiera stabilită prin acest articol din tratat corespunde în linii generale liniei de hotar etnic către vest, rămânând Ungariei unele localități cu populație mixtă în special în ținutul Cenadului, al Bichișului, al Sălajului și Sătmarului, după cum au rămas României comune și orașe de frontieră cu populație maghiară. Sub aspect etnic, frontiera nu a fost supusă la critici, bineînțeles maghiarizările prin colonizare seculară și prin opera de desnaționalizare din trecut nu au putut fi reparate cu totul.

Prin art. 239 al Tratatului de la Trianon s-a prevăzut câte un Tribunal Arbitral mixt, între fiecare dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria.

Pe acest temei a luat ființă și Tribunalul Arbitral Mixt Româno-Maghiar din Paris.

În fața acestui Tribunal a fost chemată România de Ungaria și de anumite categorii de cetățeni maghiari, urmând procesele răsunătoare, cum au fost procesul optanților maghiari, cel al săcuilor cu privire la așa-zisele „Bunuri private din județul Ciuc” și altele.

În aceste procese interesele românești erau susținute și apărute statornic de Nicolae Titulescu, iar cele maghiare de către contele Apponyi. Rezultatul încercărilor maghiare nu a fost favorabil lor, deoarece toate aceste procese s-au terminat în favoarea României, care nu a putut fi dovedită în nici o împrejurare că nu ar fi respectat principiile Societății Națiunilor ale tratatului minorităților și a libertăților și egalei îndreptățiri în fața legilor a cetățenilor minoritari.

În același timp, România nu a făcut uz de dreptul la aplicarea sancțiunilor prevăzute în art. 157-160 al tratatului și nu a cerut extrădarea, nici aplicarea de pedepse în contra celor bande de asasini organizate de către profesorul Apáthy István în noiembrie-decembrie 1918 în Cluj și apoi în Sălaj și Sătmar, ci a lăsat să se închidă acest capitol de suferințe și jertfe în lupta neamului pentru realizarea idealului național al unirii tuturor românilor într-un stat național unitar.

Încheiere

„Spre credința celor ce preced, plenipotențiarilor sus numiți au semnat Tratatul de față.

Făcut la Trianon la patru iunie una mie nouă sute douăzeci, într-un singur exemplar care va rămâne depus în arhivele Guvernului Republicii Franceze și de pe care se vor preda copii autentice fiecăruia din Puterile semnate”.

Urmează cele 36 de semnături ale plenipotențiarilor, pentru România semnând cu aplicarea ștampilei României Dr. I. Cantacuzino și N. Titulescu, iar pentru Ungaria punându-se la sfârșit semnăturile A. Bernàrd și Drasche-Lázár, a 35 și 36-a la rând.

În acest fel, sub aspect diplomatic, la această istorică dată de 4 iunie 1920, se încheie capitolul de înfăptuiri legale ale Unirii de la Alba-Iulia.

Cu o privire retrospectivă socotim necesar a face și un bilanț sumar al acestor înfăptuiri:

a. Prin stabilirea frontierelor noii României întregite față de Ungaria, s-a realizat linia de hotar la vest corespunzătoare caracterului etnic românesc, cu mici excepții inerente interpătrunderii reciproce între două popoare, care au trăit laolaltă veacuri de-a rândul.

b. Cu privire la Banat, desigur România a pierdut o treime din vechiul comitat Timiș și circa 65% din Torontal cu o populație românească de peste 100.000 locuitori și peste 200.000 șvabi care doreau unirea cu România, dar o bună parte a acestei pierderi teritoriale și de populație s-a datorat înlăturării de către Ion I.C. Brătianu a acordului Pashitch – Take Ionescu, conform căruia am fi pierdut numai o zonă de 60-120 km în fața Belgradului, capitala Serbiei.

c. Recunoașterea de către Aliați a unirii Basarabiei și întărirea tratatului cu Austria cu privire la retrocedarea Bucovinei a întărit unitatea teritorială a României întregite, corespunzătoare realității etnice românești.

d. S-a pus în aplicare votul obștesc ca bază politică a vieții publice, în tot cuprinsul României reîntregite, cu singura excepție a votului pentru femei, care nu s-a acordat sub regimurile burgheze, dar s-a introdus și aplicat sub regimul democrat popular.

e. Reformele agrare din Transilvania, Basarabia, Bucovina și vechiul Regat au fost radicale și țărănimea a intrat în stăpânirea pământului muncit de ea.

f. Tratatul minorităților s-a aplicat conform Cartei de la Alba-Iulia și libertății cetățenești și egalitatea în fața legilor au fost puse în aplicare.

g. Cu privire la starea muncitorimii și la împărtășirea ei în justa participare la beneficiile muncii. Consiliul Dirigent al Transilvaniei a predat

conducerea Industriei și a Ocrotirilor Sociale și a Sănătății celor doi reprezentanți ai social-democrației, care în fruntea resorturilor ce conduceau, a avut mână liberă de dispunere și în adevăr au și luat în cursul anului 1919 și în primele luni ale anului 1920, măsuri eficace în vederea dotării cu locuințe și asigurarea de importante prime pentru muncitorimea industrială din Valea Jiului, de la minele Zlatna, Baia Mare, Timișoara, Arad, Satu Mare, etc. în tot acest interval lipsind orice manifestații de nemulțumire a muncitorilor români, în afară de unele manifestări șovine ale muncitorilor maghiari, ațâțați din Ungaria.

În rezumat putem constata că toate principiile fundamentale adoptate la Alba-Iulia au fost înfăptuite în timpul cât Consiliul Dirigent al Transilvaniei a avut sarcinile administrației acestor teritorii.

În problemele demnității și intransigenței naționale afirmate și susținute de șeful guvernului Ion I. C. Brătianu, toți factorii răspunzători ai Transilvaniei au fost solidari cu guvernul central.

h. Pentru asigurarea și mărirea potențialului de luptă a armatei române, poporul din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, și-au dat cu devotament contribuția de jertfe, de sânge și de resurse materiale, necesare la înzestrarea armatei, fără a mai aștepta aprovizionările aliaților, care întârziiau pe la Constantinopol, încât glorioasa campanie de ocupare a teritoriului național până la Tisa, apoi cucerirea șesului Ungariei și ocuparea Budapestei s-a putut executa mai mult din resurse proprii, prin eforturile neamului întreg, demne de marea cauză, pe care o serveau cu toții a garantării pentru vecie a unirii tuturor Românilor.

Conștiința națională a neamului a susținut elanul și toate acțiunile s-au terminat încununat de succes desăvârșit și primite până la urmă și aprobate și de forul suprem al Conferinței de Pace din Paris.

Destinul neamului, care ne-a ocrotit de-a lungul veacurilor, ne-a fost favorabil, iar Unirea de la Alba-Iulia este și rămâne marea sărbătoare a neamului, care va trăi veci de veci în cuprinsul teritoriului național, sfințit prin glasul poporului de țărani, care au aclamat pe Câmpul lui Horea de la Cetatea Albei-Iulia unirea tuturor românilor.

Termin cu viziunea entuziastă a poetului Andrei Bârseanu din marșul „Pe-al nostru steag e scris unire”:

„Și-n cartea veșniciei scrie
Că țări și neamuri vor pieri
Dar scumpa noastră Românie
În veci – în veci va înflori”.

București, iunie 1964

ss. Dr. Laurențiu Oanea

Bibliografie

I. Surse arhivistice

Arhiva Liceului „Solomon Haliță” Sângiorz-Băi

Complexul Muzeal Arad

Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Fond Oficiul parohial greco-catolic Sângeorz-Băi, Registru Matricula botezaților

II. Surse editate. Lucrări generale și speciale

Achim, Valeriu; Solocan, Aurel, *Vasile Lucaciu*, București, 1968

Arbonie, Emil, *Avocați arădeni (1875-1989)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2014

Ardelean, Radu; Giura, Lucian „Correspondența lui Roman Ciorogariu cu Ioan Lupaș”, în *Ziridava*, XXIV, 2005

Băran, Coriolan, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, Ediție îngrijită de Vasile Popeangă, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2009

Bărbulescu, Wallner, Luminița, *Zorile modernității. Episcopia Greco-Catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 452 pp.

Blaga, Iosif, *Anuarul Liceului Ortodox Român „Andrei Șaguna” din Brașov (LX și XLI). Anul Jubiliar: 1924-1925-Al 75-lea an școlar*, Tipografia A. Mureșianu: Brunisce&Co./Brașov, 1925

Bled, Jean Paul, *L'agonie d'une monarchie: Autriche-Hongrie 1914-1920*, Paris, Taillandier, 2014

Bodea, I. Gheorghe, *Octavian Goga - o viață, un destin*, Editura Limes, Cluj, 2004

Braniște, Valeriu, *Correspondență. 1895-1901*, vol. II, Ediție îngrijită de Valeria Căliman, Gheorghe Iancu, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985

Caciora, Andrei; Roșuț, Nicolae, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Documente, I, Arad, 1978

Cioroianu, Adrian, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Ed. Polirom, 2002

Idem, *Pe urmele lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Ed. Curtea Veche, București, 2005

***, *Consiliul Național Central din Blaj, noiembrie 1918/ianuarie 1919. Protocoale și acte*, vol. I, Ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar Viorica Lascu și Marcel Știrban, Ed. Dacia, Cluj, 1968

Constantinescu, Miron; Pascu, Ștefan (coord.), *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. Academiei RPR, București, 1968, p. 137, etc.)

Covrig-Cudrec, Valer, „Simeon C. Mândrescu. Omul din umbra istoriei Marii Uniri”, în *Cuvânt liber*, Târgu Mureș, 2012, nr. 951/14 februarie

Dărăban, Alexandru, *Solomon Haliță. Om al epocii sale*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alexandru Dărăban, Editura Mega, Cluj Napoca, 2015

Idem, *Pagini de ortodoxiei sângiorzană*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018

Demșea, Dan, „Laurențiu Oanea”, în *Magazin istoric*, București, Anul XXII, 1988

Idem, „Dr. Aurel Vlad”, în *Românul*, Arad, 1993, nr. 7/septembrie

Idem, „Avocați români arădeni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Societate și civilizație în Banatul istoric*, Ed. Mirton, Timișoara, 2003

Idem, „Delegați arădeni la Adunarea Națională de la Alba Iulia - Antecedentele biografice ale unor categorii socio-profesionale”, în *Ziridava*, XVIII, Arad, 1993

***, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române și Editura Gunivas, București, 2008

Drăghicescu, Dumitru, *Din Psihologia Poporului Român*, Editura Vicovia, Bacău, 2013

Eppel, Marius, *Vasile Mangra (1850-1918). Contribuții la cunoașterea vieții și activității lui*, Ed. Mirador, Arad, 2000

Idem, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2006

Florea, Marin, „Medici și farmaciști din comitatul Alba, participanți la Marea Adunare Națională ținută la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918”, în *Apulum*, XXVI, 1989

Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, Ed. Humanitas, București, 1990

Ghetie, Ioan, *Raportul al XLIV-lea despre Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1906/1907*, Bistrița Năsăud, 1907

***, *Octavian Goga în corespondență*, Ediție îngrijită de Daniela Poenaru, Prefața de V. Netea, Ed. Minerva, București, 1975

***, *Octavian Goga în corespondență*, vol. II, Ediție îngrijită de Mihai Bordeianu și Ștefan Lemny, Ed. Minerva, București, 1983

„Hieronymi Károly”, în *Magyar nagylexikon*, vol. IX., Budapest, Magyar Nagylexikon, 1999

Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, București, 1994

Kann, Robert A., *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*, University of California Press, 1974

Lupei, Nestor; Neagu, Romulus, *Monografia Liceului „Avram Iancu” Brad. 1869-1969*, Ed. Întreprinderea Poligrafică, Sibiu, 1969

Mager, Traian, *Ținutul Hălmagiului. Monografie*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1937

Mamina, Ion; Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Editura Silex, 1996

Marco, Gabriela Adina, „Încheierea unei păstoriri-Ioan I. Papp, episcopul Aradului (1903-1925)” în *Istoricul Dan Demșea la a 70-a aniversare*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2011

Mihu, Ioan, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice. Studiul introductiv...de Silviu Dragomir*, Sibiu, 1938

Mircea, Ionela; Giurgiu, Dorin, *România 1918-2006. Coloana infinită din generația Marii Uniri*, Muzeul Național al Unirii, Alba-Iulia, 2006

Moisil, Iuliu, *Figuri grănicerești nășăudene*, Nășăud, 1937

Mureșan, Codruța Maria; Știrban, Marcel, *Din istoria Bisericii Române Unite. Biserică. Școală. Națiune. De la începuturile sale până în 1918*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2005

Neagoe, Stelian, *Oameni politici români*, Editura Machiavelli, București, 2007

Nicoară, Teodor (coordonator), *Gândire politică și imaginar social la popoarele central-est europene. Secolul al XIX-lea. Antologie de texte*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005

Nicolescu, C. Nicolae, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României (1862-2006)*, Editura Meronia, București, 2006

Nuțu, Constantin; Tomescu, Mircea (coord.), *Contribuții bibliografice privind unirea Transilvaniei cu România*, București, 1969

Oanea, Laurențiu, Dr. Ștefan Cicio-Pop. *Un titan în luptele național politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*, Ediție îngrijită, studiul introductiv, note, anexe, glosar, album de Felicia Aneta Oarcea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008

Idem, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918*, manuscris

Idem, „Constituirea Senatului Național Român din Comitatul Bistrița Năsăud, în *Glasul Vremei*, Bistrița, 1918

Idem, *România și Statul romano-catolic unguresc din Transilvania*, București, 1932

Idem, *Mesajul Tronului, Unirea Ardealului și Partidul Național-Liberal*, Discurs rostit la adresa de răspuns la Mesajul Tronului în ședința Senatului de la 17 decembrie 1934, București, 1935

Idem, „Am semnat pergamentul Unirii” în *Magazin istoric*, București, Anul XXII, 1988

Idem, „Am semnat pergamentul Unirii” în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul IV, 2015

Idem, „Virtuți năsăudene”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, Anul I, 1943

Oanea, Laurențiu, „Virtuți năsăudene”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul IV, 2015

Idem, „O biruință maramureșeană”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, Anul II, 1944

Idem, „O biruință maramureșeană”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul IV, 2015

Idem, „Năsăudul și-a făcut datoria”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, Anul I, 1943

Idem, „Năsăudul și-a făcut datoria”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul IV, 2015

Idem, „Publicistul și istoricul graniței năsăudene”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, Anul II, 1944

Idem, „Publicistul și istoricul graniței năsăudene”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul IV, 2015

Idem, „Someșenii martiri și biruitori”, în *Plaiuri Năsăudene*, București, anul II, 1944

Idem, „Someșenii martiri și biruitori”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul IV, 2015

Idem, „Unirea Ardealului și Partidul Național-Liberal”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul III, 2014

Idem, „Statul romano-catolic unguresc din Transilvania”, în *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul III, 2014

Idem, „Răspunsul domnului profesor Nicolae Iorga”, în *Pisanii Sângeorzene, Sângeorz-Băi*, Anul III, 2014

Idem, „Năsăudenii și Unirea Ardealului”, în *Plaiuri Năsăudene*, Anul I, București, 1943

Idem, „Năsăudenii și Unirea Ardealului”, în *Pisanii Sângeorzene, Sângeorz-Băi*, Anul III, 2014

Idem, „Delegarea mea la guvernul român din Iași. Motivele care au provocat-o și sarcinile primite”, în Vasile Popeangă, *Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1977-1978*, Arad, 1978

Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996

Pinca, Petru, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu sediul la Alba Iulia) între anii 1921-1948*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2013

Pop, Ioan Aurel, „Postfață”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei Vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Ediția II, Academia Română, Centru de Studii Transilvane, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016

Popeangă, Vasile, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974

Idem, „Ioan Russu Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale”, în *Ziridava*, XI, Arad, 1979

Idem, „Participanți la Adunarea Națională de la Alba Iulia pe care i-am cunoscut”, în Alexandru Roz (coord.), 1918-1998. *Aradul și Marea Unire*, Ed. Universității „Vasile Goldiș”, Arad, 1999

Idem, „Patru personalități interelice arădene”, în *Ziridava*, XXII, Arad, 2000

Idem, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale. 1807-1948*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006

Preda, Dumitru; Alexandrescu, Vasile; Prodan, Costică, *În apărarea României Mari - Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București 1994

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc oameni și înfăptuiri*, Ediție analitică, Ed. Saeculum I.O., Ed. Vestala, București, 1999

Radu, Andrei, *Mierea amintirilor*, Ediție îngrijită, studiu, introductiv și note de Vasile Popeangă, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008

***, *România în anii Primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 1987

Roz, Alexandru, *Noiembrie 1918. Arad-capitala Transilvaniei*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2002

- Idem, „Enea Grapini”, în *Românul*, Arad, 1993, seria nouă, nr. 11, noiembrie
- Idem, „Iosif Renoiu”, în *Românul*, seria nouă, Arad, 1993, nr. 8, septembrie
- Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române, 1866-1999*, Editura Academiei Române, București, 1999
- Sbârna, Gheorghe, *Marea Unire în Parlamentul României*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007
- Scurtu, Ioan, *Ion I. C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992
- Stan, I. Constantin, „Vasile Stroescu-sprijinitor al culturii românești din Transilvania”, în *Ziridava*, XV-XVI, Arad, 1987
- Sziney József, *Magyar írók élete és munkái*, V, Budapest, Hornyánszky, 1897
- Șerban, I. Ioan; Giurgiu, Dorin; Mircea, Ionela; Josan, Nicolae, *1918-85 de ani-2003. Dicționarul personalităților Unirii*, Ed. Altip, Alba-Iulia, 2003
- Șerban-Orga, Valentin, *Moța - file de viață, pagini de istorie*, Argonaut, Cluj, 1999
- Șotropa, V.; Drăganu, N., *Istoria școalelor nășăudene*, Nășăud, 1913
- Tanco, Teodor, „Alexandru Haliță-contemporan al Unirii”, în *Virtus Romana Rediviva-Memoria istoriei*, vol. IV, Bistrița, 1981
- Tomi, Gavrilă, „Ioan Ciocan - La 90 de ani de la trecerea sa în neființă”, în *Arhiva Someșană*, IV, 2005
- ***, *Új magyar irodalmi lexikon I. (A-Gy)*. Főszerk. Péter László, Budapest: Akadémiai, 1994
- Ujj, János, *File din istoria urbanizării Aradului*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2011
- Vesa, Pavel, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2007
- Vesa, Vasile, „Unirea Transilvaniei cu România”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyar András, *Istoria Transilvaniei (de la 1711 până la 1918)*, vol. III, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca; Editura Episcopiei Devei, Deva, 2016
- Vetișanu-Mocanu, Vasile, *Cartea Șimleului: Repere istorice și culturale ale vieții românești din cele mai vechi timpuri până în 1940*, Ed. Litera, București, 1985
- Vlad, Mircea, *Generalul Alexandru Vlad*, manuscris dactilografiat

III. Surse on line

- https://en.wikipedia.org/wiki/Ottokar_Czernin
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Ilie_Cătărău

<http://foaienationala.files.wordpress.com/2009/08/suferintele.pdf>
https://en.wikipedia.org/wiki/Móric_Eszterházy
<http://www.cuvantul-liber.ro/news/81351/61/Simion-C-Mandrescu-1866-1947-III>
https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Franklin-Bouillon
https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Hanzu
https://ro.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Foch
https://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d`Espèrey
https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Borcea
https://en.wikipedia.org/wiki/Dezső_Bánffy
https://hu.wikipedia.org/wiki/Khuen-Héderváry_Károly

Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

„Adunarea de la Alba Iulia va rămâne deapănarea peatra de hotar a istoriei române și va reprezenta, din veci în veci, simbolul biruinței noastre definitive. Ea a fost rezultatul logic al evoluției istorice, fructul luptelor de emancipare a poporului românesc și triumful strălucit al ideilor generoase, pentru care s-a vărsat, cu atâta prisosință, sângele scump al fraților noștri”.

Dr. Silviu Dragomir
Notarul Adunării Naționale

ISBN 978-606-675-168-1

<https://biblioteca-digitala.ro>